VETERIS GEMMÆ

BREVIS EXPLANATIO.

VETERIS GEMMÆ
AD CHRISTIANUM USUM
EXSCALPTÆ
BREVIS EXPLANATIO
AD
ACADEMICOS ETRUSCOS
CORTONENSES

ROMÆ
Ex Typographia Rochi Bernabò, MDCCXXXII.

PRÆSIDVM FACVLTATE.

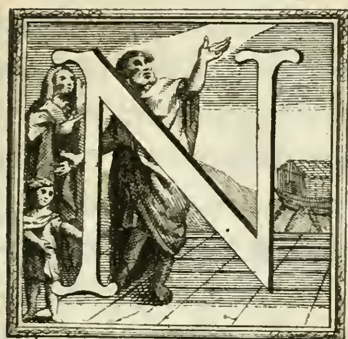
Exempla ex vetere memoria, & monumentis, ac literis, plena dignitatis, plena antiquitatis. Hæc plurimum ſolent & auctoritatis habere ad probandum, & jucunditatis ad audiendum. *Cicero actione* II. *in Verrem*.

VETERIS GEMMÆ

AD CHRISTIANUM USUM

EXSCALPTÆ

BREVIS EXPLANATIO

EMINEM latere poteſt, quam a vero aberrent ii, qui veterum Chriſtianorum lipſana intractata relinquenda cenſent, utpote inelegantia, quæque ſi cum Græcorum, Romanorumque veteribus monumentis comparentur, ad eruditionem, ut ipſi exiſtimant, parum conducant. Animadvertere enim eos oportebat, haſce ſacræ vetuſtatis reliquias profanis eſſe præferendas, cum illæ majorum noſtrorum religionem & mores exhibeant, nec tantummodo animum noſtrum erudiant, verum ad virtutem excolendam, eorumque pietatem imitandam exſtimulent, atque accendant. Quamobrem Chriſtianæ Antiquitatis ſtudioſis cultoribus, non inutile, neque injucundum viſum eſt ſacram hanc Gem-

mam ſpectandam proponere, & in lucem proferre.

Sardonyx ea eſt bicolor, cui Beatiſſimæ Virginis Dei Genetricis Mariæ protome exſcalpta eſt a non pœnitendo artifice ſæculo IX. Capite velato viſitur, flexiſque ad cubitum brachiis, manibuſque expanſis, orantis in ſpeciem, ideſt apud Deum deprecantis. Hoc enim corporis ſtatu Chriſtianos orare conſueviſſe, docet Euſebii locus in Conſtantini Magni vita, Libro IV. cap. 25. loquentis de ejuſdem Imperatoris imagine: Τὰ χεῖρε δ' ἐκταμένω εὐχομένου σχήματι: *manibus expanſis, precantis in modum*: apertius Tertullianus Libro de Oratione Cap. XIII. *atqui cum modeſtia, & humilitate adorantes magis commendabimus Deo preces noſtras; ne ipſis quidem manibus ſublimius elatis, ſed temperate, ac probe elatis, ne vultu quidem in audaciam erecto &c.* atque ita ſe ſe compoſuiſſe dixerim, ut ab Ethnicorum orandi more, quam longe abeſſent. Hi enim, uti obſervavit Barnabas Briſſonius ex Homeri interprete, & Dionyſius Lambinus Libro III. Carminum Horatii. Ode 23. ſublatis ad cœlum manibus cœleſtes, ut ipſi putabant, Deos orabant, Marinos vero ad mare porrectis, Inferos autem Deos deprecabantur pulſata manibus ter-

terra. Sed ad Christianorum ritus, de quibus institutus est sermo, nostra redeat oratio.

Similem huic nostræ Imaginem Dei Genetricis pingi jusserat in abside novæ ædis a se in honorem Beatæ Virginis in Palatio constructæ Basilius Macedo Imperator, cujus sacræ ædis descriptionem exornavit Photius Constantinopolitanus Patriarcha, magna, sed mala fama notus, quam descriptionem publici juris fecit Clarissimus Vir Anselmus Bandurius Imperii Orientalis Tomo I. Libro VI. pag. 140. ita ille describit: ἡ δ' ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἀνεγειρομένη ἀψὶς τῇ μορφῇ τῆς παρθένου περιαστράπτεται τὰς ἀχράντους χεῖρας ὑπὲρ ἡμῶν ἐξαπλούσης, καὶ περιποιουμένης τῷ βασιλεῖ τὴν σωτηρίαν, καὶ τὰ κατ' ἐχθρῶν ἀνδραγαθήματα. *Absis vero, quæ ab altari assurgit, Virginis forma resplendet, expansis nostri causa intemeratis manibus, ut Imperatori salutem, & victoriam de inimicis pariat.* Similem refert Ciampinus, Veterum Monimentorum Parte II. Cap. XV. tab. 31. sic etiam efficta visitur in duobus nummis æreis Joannis Imperatoris, & in aureo Emanuelis Comneni apud Cangium. Historiæ Byzantinæ illustratæ in Familiis Byzantinis pag. 168. & 201. In hisce autem, sicut & in nostra, utrinque ad Beatæ Virginis caput, compendiariis literis legitur: M̄-P Θ̄Y MATER DEI, quo præco-

conio præcipue post Ephesinum Concilium ea celebrabatur, ut observavit Magnus Annalium Parens Tomo v. ad annum 431. num. 176. ad evertendam scilicet, profligandamque Nestorii hæresim, quæ impii Dogmatis peste Orientem invaserat. Eadem narrantur in Collectione Conciliorum Philippi Labbei, & Gabrielis Cossartii Tomo III. Columna 551. & sequentibus noviss. edit. & in notis ad Concilium Ephesinum. Actione VII. Columna 1770.

In aversa Gemmæ parte Crux exscalpta est, his literis ad latera appositis: ΚΕΒ ΛΕΟ ΤΙΔΕ CΠΟΤ κύριε βοήθει Λέοντι δεσπότῃ: *Domine adjuva Leonem Dominum*. Formula hæc Liturgica erat, qua Dei auxilium alicui precabantur. Muris urbis Selimbræ inscriptum est, ut refert Jacobus Sponius in Miscellaneis Eruditæ Antiquitatis Sectione x. pag. 332.

† ΚΕ ΒΟΙΘΗΤΟ Cω ΔΟΥΛω
CΕΡΓΙω ΒΑCΙΛΙ CΠΑΘΑΙω.... *sic*

Domine adjuva servum tuum Sergium Regem &c. aliaque persimilis epigraphe in muris Hadrianopolis. Eadem legitur in tribus nummis Alexii, & Emanuelis Imperatorum ex familia Comnena, quos protulit Bandurius Numismatum Imperatorum Tomo II. pag. 754. & 758. Alia exempla adfert Cangius in disser-

ſertatione de inferioris ævi numiſmatibus ad calcem Gloſſarii mediæ, & infimæ latinitatis num. 28. Hæc eadem formula etiam apud Latinos viguit, occurritque in perraro argenteo, & æreo numiſmate Conſtantinopoli cuſo anno Chriſti DCXX. dum Heraclius Imperator contra Perſas exercitum pararet, quod æri inciſum edidit Cangius in Hiſtoria Byzantina pag. 112. in cujus poſteriore parte legitur: DEVS ADIVTA ROMANIS, & in Mediobarbi Occone aucto novæ editionis, pag. 584. In Litaniis, ut vocant, Carolinis, ex veteribus codicibus a Joanne Mabillonio vulgatis Tomo II. Analect. pag. 682. invocante Clero Sanctorum patrocinium Adriano Pontifici, & Carolo Magno adhuc Romanorum Patricio, ac Pipino & Carolo ejus filiis, populus reſpondebat (jam olim ſenſim Latina lingua in Italicam, qua nunc utimur, abeunte) TU LO JUVA, hoc eſt, TU ILLUM ADJUVA.

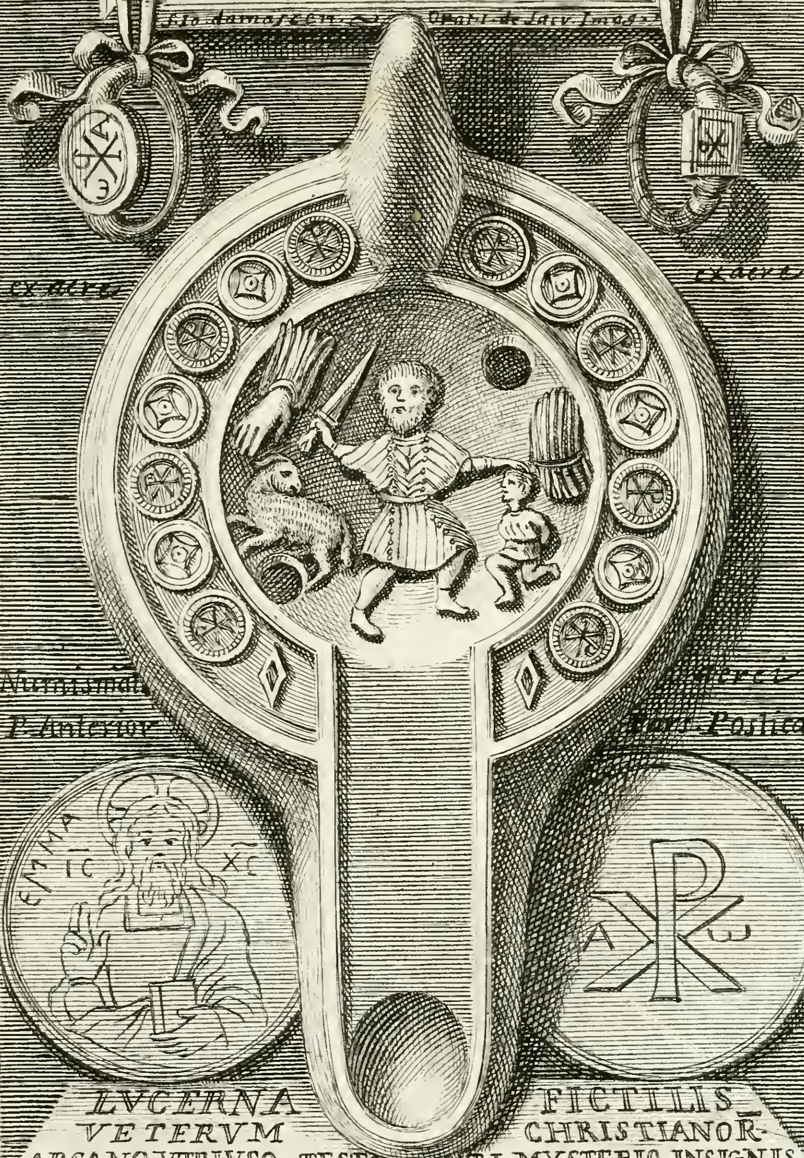
Leo Deſpota, cujus nomen legitur in Gemma, fuit Flavius Leo Baſilii Macedonis, & Eudoxiæ filius, Imperator a patre appellatus, & coronatus anno ſalutis DCCCLXX. die feſto Epiphaniorum Indictione III. qui ob virtutes, ac præclara ingenii ſui monumenta SAPIENS dictus fuit, ejus nummus extat apud Can-

Cangium in Familiis Byzantinis pag. 139. cum hoc lemmate ΛΕΟΝ ΔΕCΠΟΤΗC, Gemma noſtra igitur exſcalpta videtur, vel ante quam a patre ad Imperii ſocietatem adſumptus eſſet, vel ipſo ſuperſtite ea Leo animi moderatione uſus eſt, ut inferiore titulo voluerit appellari; ita in aureo Nicephori, & Stauracii Imperatorum nummo, licet hìc jam Imperatorium diadema accepiſſet, patre tamen vivente, non BASILEUS, ideſt *Imperator*, ſed DESPOTA, *Dominus* dici voluit. Adi ſæpe laudatum Cangium in diſſertatione de inferioris ævi numiſmatibus. num. 35.

Conſueviſſe Græcos Imperatores, ac Principes ſacras haſce Imagines gemmis exſcalptas cum Sanctorum reliquiis, aureis thecis incluſas, aureiſque catenulis e collo ad pectus adpenſas ſolemnioribus feſtis diebus geſtare, *veluti certum Imperii pignus*, narrat Guntherus, Pariſienſis Cœnobii in Baſilienſi Diœceſi Ciſtercienſis Monachus, in Hiſtoria Conſtantinopolitana, apud Henricum Caniſium, Antiquarum Lectionum Tomo v. pag. 393. primæ editionis, referens Martinum Abbatem, hujus generis auream thecam, in direptione Conſtantinopolis acceptam, in qua præter Sanctorum reliquias: *miræ magnitudinis Jaſpis hærebat Chriſtum medium inter*

Bea-

Beatam Virginem, & Joannem Evangelistam referens, atque admirandæ item magnitudinis Saphirus, ubi Divina Majestas ea ratione, qua humanitus exprimi, atque adumbrari potest insculpta cernebatur, Philippo Sveviæ Duci, qui Imperatoris titulum sibi sumpserat, dono dedisse. Ex his conjicere licet in eumdem usum apud Leonem Imperatorem, itemque Sapientissimum Principem Gemmam nostram fuisse, & forsan ad exemplum Imaginis, quam Basilius Imperator pater, in templo, de quo supra meminimus, pingi fecerat, ea Beatæ Mariæ, quæ in gemma visitur exscalpta est, unde illi etiam hisce nominibus, non modicum pretii accedit, ac dignitatis.

LVCERNA FICTILIS
VETERVM CHRISTIANOR
ARCANO·VTRIVSQ·TESTAMENTI·MYSTERIO·INSIGNIS

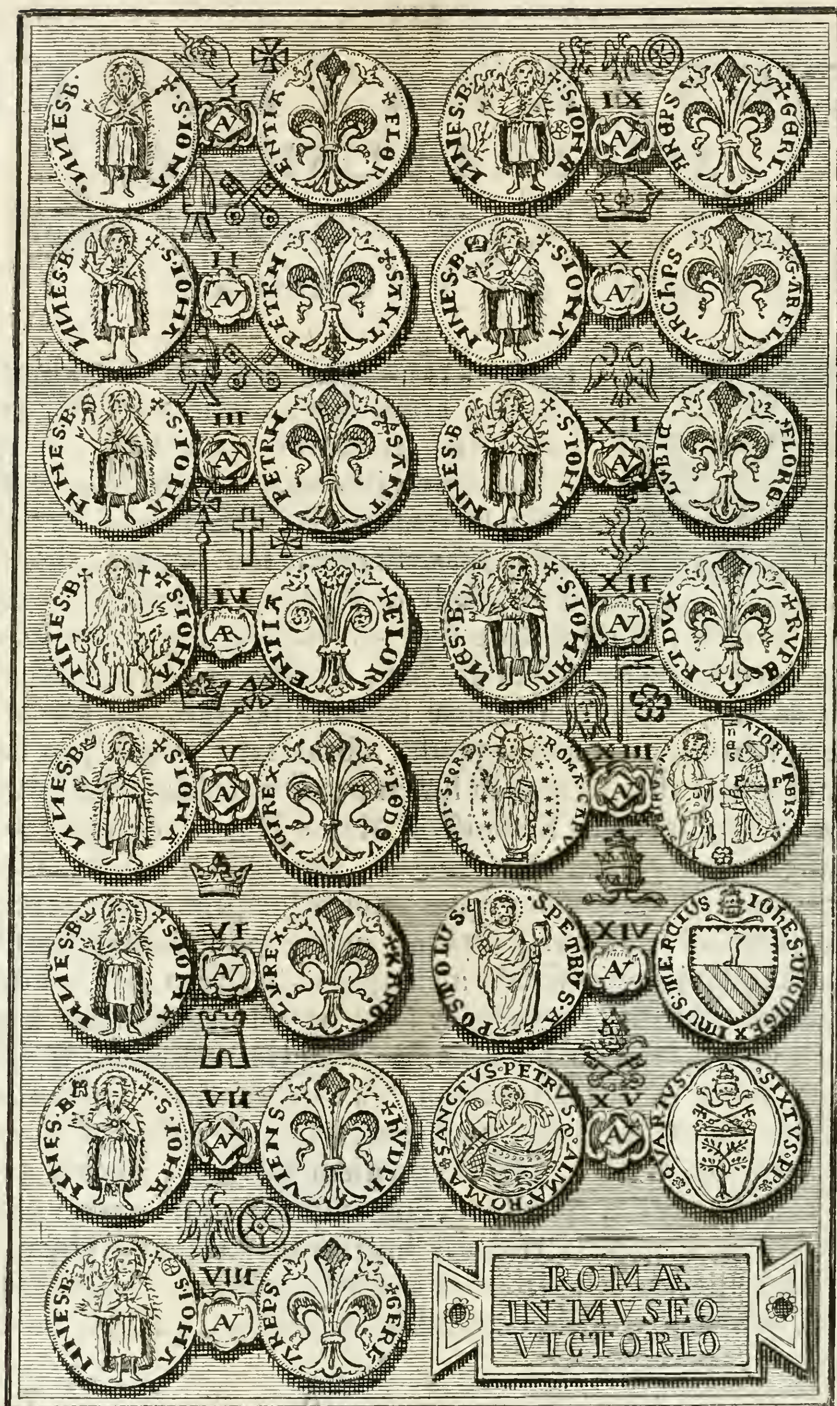
ROMAE·EX·COEMETERIIS·SVBVRBANIS
IN·MVSEO·VICTORIO

CIↃ·IↃ·CC·XXXV

OBSERVATIONES
SEU PRÆLUSIONES
IN TABULAM NUMMARIAM
MUSEI VICTORII.

UPERIORIBUS annis cum plura Numiſmata antiqua, atque etiam Monetæ Principum, quæ multum eruditionis continent, & Hiſtoriam valde illuſtrant, in *Muſeum Victorium* inferrentur, facile factum eſt, ut aliquibus *Florenis* præſertim *ex auro*, idem augeretur, quorum nonnulli in Tabulam viriculo æri inciſam redacti, illuſtratique ſunt ab *Academico* quodam *Etruſco* patrio ſermone, ſeu Italico, ejuſque lucubrationes viris doctis, quibuſcum Romæ familiariter agebat, jam pridem ſunt notæ, queis legendas obtulerat, eæque jam fere alter annus eſt, ex quo in lucem prodire deſiderant Florentiæ ex Typographia Sereniſſimi Magni Ducis, detentis iis, qui præſunt typographicis operis, non paucis præclaris Librorum impreſſionibus, quas inter principem locum tenent Celeberrimi Jo. Meurſii Opera, quibus admodum ſplendide recudendis jam diu ſedulo incumbunt. At vero ne ſibi ultra noceant diuturniores induciæ, qua par eſt ingenuitate, eruditis viris, interim *Tabulam Nummariam* exhibere, & animum ſuum volens, lubenſque aperire decrevit. *Florenus* autem *Aureus* à Florentina Republica primo cuſus fuit Anno Domini MCCLII., cujus egregiam formam, utpote publicis commerciis aptiorem, commodioremque, ceteri propemodum Europæi Principes imitari conati ſunt, idque oſtendit eadem Tabula, quæ prodit ex eodem *Muſeo Victorio*, pluribus quidem nominibus ſpectanda, quæ infra breviſſime recenſentur.

MDCCXXXIII

Igitur Tabulæ Nummus Prior in ordine *Florenum Aureum* profert primo Florentiæ cuſum, qui picturæ rediviva primordia à Græcis in Italiam advecta ævvo inferiori, & veterum Florentinorum Procerum magnificentiam probe memorat. *Secundus* & *Tertius* Floreni Aurei ſunt, quos Joannes XXII. Summus Pontifex ad imitationem Monetæ Florentinæ cudere aggreſſus eſt, demonſtratque Auctor hujus Operis coævis Hiſtoricis, indicioque Regni Pontificii duobus tantum, non tribus circulis, ſive coronis conſpicui. *Quartum* à Florentinis percuſſum fuiſſe autumat occaſione inſignis victoriæ adverſus Piſanos relatæ Anno MCCLVI., & adfirmare nititur ſymbolo Latinæ Crucis, prope Græcam alteram Crucem, a qua Epigraphe ducta eſt circa ſtantem imaginem, & vitio ſimiliter ſcalptoris improbe feſtinantis, qui dextera manu Sanctum Præcurſorem Joannem Baptiſtam effinxit haſtam crucigeram ſuſtinentem, ſiniſtra vero nimis abſurde benedicentis in morem. Aurei Floreni *Quintus* & *Sextus* cuſi fuere à Carolo Humberto, filioque Ludovico Regibus Hungariæ, indicioque eſt præ cæteris Regni Corona, quæ ſpectatur in utroque Nummo. *Septimus* Humberto II. Delphinati tribuendus eſt, qui ultimus Turrianæ *Du Pin* Stirpis exiſtit. *Octavus* & *Nonus* Gerlaco Maguntino Archiepiſcopo adſcribendi ſunt, prout indicant inſcriptæ per gyrum literæ, atque inſignia. *Decimus* Arelatenſi Archiepiſcopo, Guillelmo nempe *de la Garde*. *Undecimns* Lubecenſi Civitati, quæ inter liberas Sacri Romani Imperii Civitates connumeratur. *Duodecimus* tandem recentiorem formam redolens, Roberto Bavaro adſignandus eſt, qui Rheni Palatinus fuit, filius Roberti Adolphi. Iſtique ſunt *Floreni* ad normam monetæ aureæ Reipublicæ Florentinæ cuſi, qui modo Romæ ſervantur in *Muſeo Victorio*. Numero *Decimotertio* relatus eſt *Ducatus Aureus* Romanus, quem idem Auctor vetuſtiorem exiſtimat Aureo Ducatu à Veneta Republica excuſo. Nummus *Decimuſquartus*, Stemmate, & inſcriptione faciente fidem, Joanni XXIII. Papæ competit, qui

ſponte

ſponte poſt quinquennium dignitatem Pontificalem exuit, dimiſitque in Concilio Conſtantienſi. *Decimuſquintus* Scutum Aureum exſtat Sixti IV. Pontificis, quod ſymbolo Naviculæ, ac Petri Piſcatoris percuſſum primo fuit, eodem Petri Naviculam gubernante. Poſtremas haſce monetas refert Tabula. *Florenus* enim quandoque pro temporum diverſitate ac viciſſitudine *Ducatus* & *Scutum* ſimiliter nuncupatus advertitur apud pleroſque, temere potius & inſcite, ut aſſolet, quam vere ac proprie; Etenim pondus alterius ab altero valde diſcrepat. Sed plura de his: Plura de *Sancto Joanne Baptiſta*, plura de *Lilio*, de *Regno Pontificio*, de *Orthographia Nummorum*, de *Signis* atque *Inſigniis gentilitiis*, hiſtorice, graphice, & luculenter quæ ad eruditionem ſpectant quaquaverſum, fuſius in Illuſtrationibus omnia, ubi de *Floreni Aurei* pretio etiam tractatur ordine chronologico, pluraque referuntur documenta, quibus aperte veritas comprobetur. Porro Operis contextus pluribus Nummis exacte delineatis refertus, ac pleriſque ex eodem Muſeo, *in quatuor partes* diſtinctus eſt, atque eæ *in Capita* dividuntur, ut lecturo commodum fieret, ac utilis quandoquidem ordo dicendi probaretur.

ROMÆ

KALENDIS JANUAR. ANNO CIↃIↃCCXXXVI.

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA ANTONII DE RUBEIS
APUD PANTHEON IN VIA SEMINARII ROMANI.

PRÆSIDUM FACULTATE.

NUMMUS ÆREUS

VETERUM CHRISTIANORUM

EXPLICATUS.

NUMMUS ÆREUS
VETERUM CHRISTIANORUM
COMMENTARIO
IN DUAS PARTES DISTRIBUTO
EXPLICATUS
PRODIT NUNC PRIMUM
EX MUSEO VICTORIO
Adjectis Sacris aliquibus Monimentis.

ROMÆ
TYPIS ZEMPELIANIS. MDCCXXXVII.

PRÆSIDVM FACVLTATE.

Οὐχ ἑώρα Θεὸν ὁ πάλαι Ἰσραήλ : ἡμεῖς δὲ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμεθα. Καὶ αἰσθητῶς μὲν τὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα προτιθέμενοι ἁπανταχῇ, καὶ τὴν πρώτην ἀγιαζόμεθα τῶν αἰσθήσεων, πρώτη αἰσθήσεων ὅρασις ὥσπερ καὶ τοῖς λόγοις τὴν ἀκοήν. *Sanctus Joannes Damascenus Oratione* 1. *adversus Sanctarum Imaginum oppugnatores*.

Non vidit Deum antiquus ille Israel: Nos autem revelata facie, gloriam Domini contemplati sumus. Et sensibus expositam ipsius formam ubique proponimus, primumque sensuum ei consecramus, inter sensus enim visus primas obtinet, quemadmodum sermonibus dicamus auditum. *Ita vertit Petrus Franciscus Zinus Interpres*.

AD-

ADLOQUUTIO AD LECTOREM.

Abes in hoc Commentario, Vir erudite, Diſſertationes duas: Alteram cum Hiſtoria de Imagine Jeſu Chriſti, quæ ad hæc tempora ſimillima prototypo, præſertim Romæ adſervari oſtenditur, in Baſilica, quæ dicitur *ad Sancta Sanctorum*. Alteram cum Hiſtoria Baptiſmatis ab Joanne Jeſu Chriſto Domino noſtro collati. Hiſce Diſſertationibus argumentum præbuit Nummus Æreus Antiquus *Muſei Victorii*, Imagine Chriſti impreſſa, & ejus Baptiſmate valde præſtans, nec umquam antea editus. Id autem præſtitit Auctor in explicatione Nummi, ut Annorum perpetua ſerie Chriſti Imagines cultas, & ſervatas continuo fuiſſe adſerat, pluribus indicatis Patrum teſtimoniis, & vetuſtiſſimis monimentis, quæ adhuc ſuperſunt Sacrarum Picturarum. Porro quæ pertinent ad Sacrum Baptiſma in Nummo expreſſum, ſingula obſervantur, & Ritus aliqui recenſentur ab Eccleſiaſtica Diſciplina conſtituti, additis Sacris quibuſdam Emblema-

blematibus, quæ Chriſtianum hominem valde adficiant, atque delectent: eaque pariter illuſtrantur, & explicantur. Græcas Scriptorum ſententias in Latinum etiam translatas adferre ſtuduit, vel notis Græco-Latinas intertexere, una cum locis omnibus ad marginem indicatis; commoditati eruditorum in illo item oneris levandi genere ſatis facturus, ex monito Marci Fabii Quintiliani (1). Commentarium vero non ita quæſitis verbis concinnatum eſt, quale fortaſſe volueris pro tuo in literis oblectamento, omnem Tullianam redolens elegantiam: in eo enim conſcribendo magni Cæſaris Cardinalis Baronii conſilio adhæſit Auctor: qui, quemadmodum res philoſophicas, ut inquit Cicero (2), *dicere ornate velle, puerile eſt*: ita aliquando ait (3): *Ego quidem eloquentiæ, & Latine loquendi ſtudium non reprehendo, ita tamen, ut Religioni ſerviat, non imperet.*

IN-

(1) Lib. x. Cap. v. *Vertere Græca in Latinum Veteres noſtri Oratores optimum judicabant.*

(2) Lib. III. de Finibus.

(3) In Notis ad Martyrolog. Roman. ad diem v. Idus Novembr. Lit. b

INDEX, ET SYNOPSIS CAPITUM

PARTIS PRIMÆ

COMMENTARII.

I. *CAussa, & propositum illustrandi antiqui Numismatis Christiani.* pag. 1.

II. *Numismatis antiqui descriptio.* 2.

III. *De Imagine Jesu Christi D. N. in Nummo expressa.* ibidem.

IV. *Argumenta pro ejusdem similitudine cum Prototypo.* 3.

V. *Aliis conjecturis, & momentis eadem sententia confirmatur.* 4.

VI. *Jesu Christi Imagines primis Ecclesiæ suæ sæculis apud Paganos adservatæ.* ibidem.

VII. *Primævi Christifideles illas habuerunt jure, & studio longe potiore, atque præcipuo.* 6.

VIII. *Signum Jesu Christi æneum* Paneade *celeberrimum.* 7.

IX. *Quinto Ecclesiæ Sæculo adhuc* Paneade *exstabat.* 8.

X. *Aliæ Jesu Christi Imagines eod. Sæculo* V. 10.

XI. *Imago Christi* Amidæ *culta.* 11.

XII. *Alia Imago Christi Romæ* ad Sancta Sanctorum *vetusta Majorum veneratione illustris.* 13.

XIII. *Epistola Liberio Papæ adscripta.* 15.

XIV. *Duplex Salvatoris Imago Romæ* ad Lateranum *miraculis clara.* ibid.

XV. *Utra-*

XV. *Utraque præcipuis Scriptorum testimoniis illustratur.* 17.

XVI. *Plura de Imagine Jesu Christi servata* ad Sancta Sanctorum. 18.

XVII. *De ornamentis ejusdem Imaginis.* 22.

XVIII. *Quando alia Icon Jesu Christi celebrari desierit?* ibidem.

XIX. *Summorum Pontificum recensentur Diplomata, in quibus una tantum Imago* ad Sancta Sanctorum *memoratur.* 23.

XX. *De eadem Imagine certa manifestantur monimenta, & refelluntur incerta.* 24.

XXI. *Joannis Giacchetti mendum detegitur, & confutatur.* 26.

XXII. *Ritus antiquus servatus in delatione annua hujus Imaginis ad Basilicam Liberianam* Mense Augusto. ibid.

XXIII. *De alia translatione ejusdem Imaginis ad Liberianam Basilicam* Anno Jubilœi. 27.

XXIV. *Aliqua notatu digna de Imagine Salvatoris* ad Sancta Sanctorum. ibidem.

XXV. *De vera Imagine Jesu Christi D. N. judicium.* 28.

XXVI. *Post redditam Ecclesiæ pacem Imagines Salvatoris palam in Templis publicæ venerationi propositæ.* 29.

XXVII. *De Nimbo Crucigero circa Jesu Christi caput in Nummo expresso. Antiquæ recensentur ipsius Imagines cum eodem Nimbo.* ibid.

XXVIII. *Imago Jesu Christi* ad Sancta Sanctorum, *& in aliis pervetustis Ædibus sacris picta, similis adseritur illi, quæ in Nummo visitur.* 33.

XXIX. *Nicephorus Callistus Jesu Christi vultum accurate describit.* 34.
XXX. *Idem Nicephorus vindicatur a censuris.* 35.
XXXI. *Nicephoriana descriptio antiquis Imaginibus Jesu Christi respondet, atque cohæret.* 36.
XXXII. *Carneola cum Imagine Jesu Christi, Nimbo Crucigero distincta.* 37.
XXXIII. *Opus fictile antiquum simile.* 38.
XXXIV. *Imago Jesu Christi Pueri cum eodem Nimbo expressa in antiquo Vitro.* 40.
XXXV. *Alia Imago Jesu Christi Pueri cum pari Nimbo scalpta in Heliotropio.* 42.
XXXVI. *Forma Crucis Dominicæ ex antiquis monimentis expenditur, & illustratur.* 43.
XXXVII. *Nummi Veteres cum Imagine Jesu Christi D. N. ornata Nimbo Crucigero.* 44.
XXXVIII. *Disputatio Joannis Tristani, & Jacobi Sirmondij de Nummo Christiano Musei Pasqualinii. Quidue in Annalibus reperitur de Nummis Isaaci Comneni.* 47.
XXXIX. *Explicatur Nimbi Crucigeri mysterium, & nonnulla de Cruce notantur.* 49.
XL. *Agnus cum Nimbo Crucigero.* 51.
XLI. *Nimbus circa Agnum multiplici Cruce ornatus.* 55.
XLII. *Scriptores recensentur, qui agunt de Symbolo Agni.* ibidem.
XLIII. *Emblemata, & signa memorata Jesum Christum Crucifixum exprimebant.* 56.

INDEX, ET SYNOPSIS CAPITUM

PARTIS SECUNDÆ

COMMENTARII.

I. *EXpositio partis aversæ Nummi Ærei.* 57.
II. *Vocabulorum Baptismatis, & Baptisterii significatio.* 58.
III. *Jesus Christus per Immersionem in Jordane baptizatus fuit.* 59.
IV. *Nummus idem mysterium indicat.* ibidem.
V. *Mos veterum Christianorum indicandi per signa res sublimes, & arcana.* 61.
VI. *Antiqua Christianorum monimenta recensentur, quæ expressum in Nummo mysterium exhibent.* 62.
VII. *Olim Baptisma Christifidelium, etiam per Infusionem usurpatum.* 65.
VIII. *Donaria cum Historia Baptismatis Domini nostri Jesu Christi.* 67.
IX. *De pelliceo indumento Sancti Joannis Baptistæ.* 68.
X. *Columba symbolum Spiritus Sancti.* 70.
XI. *Multa de symbolo Columbæ.* Chi. X. *Nomen Christi indicat in Gemmis, Vitreis Monimentis, & Lapidibus.* 72.
XII. *An alias in Jordane Spiritus Sanctus descenderit? Idem Fluvius olim ad Baptismum adhibitus, & Aqua ipsius ad Baptismum ministrandum alio missa.* 78.

XIII. *Expo-*

XIII. *Exponitur Lemma in Nummo expressum.* 80.
XIV. *Ejusdem Orthographia expenditur, & illustratur.* 83.
XV. *De Anno, ac Die, in quo Christus baptizatus fuit.* 85.
XVI. *Orientales Populi Jesu Christi Baptisma præcipua solemnitate quotannis recolunt. Idem agitur ab Ecclesia Neritina.* 87.
XVII. *Sacrum Baptisma sero acceptum antiquitus.* 89.
XVIII. *Idem in Paschate, ac Pentecoste Ritu solemni ministratum: De re ipsa disciplina varia.* 99.
XIX. *Ætas Numismatis subobscura. Idem Joanni Zimiscæ Imperatori Constantinopolitano ex conjectura tribuitur.* 103.

FIGURÆ

In Parte Prima Commentarii.

I.

IN Fronte Nummus Æreus cum Imagine Jesu Christi Domini nostri, & ejus Baptismate.

II.

CAP. XXVII. *Nummus Argenteus Gregorii* XIII. *cum Imagine Jesu Christi in una, in altera parte, Insignia gentilitia Pontificis cum Symbolo Caritatis, & Æquitatis.* pag. 32.

III.

CAP. XXXII. *Carneola cum Imagine Jesu Christi insculpta. Num.* I. 37.

IV.

Opus Fictile cum Imagine Jesu Christi utrimque anaglypha. Num. II. ibid.

V.

Imago Virginis Mariæ recumbentis ad Præsepe Jesu Christi, ex antiquo Vitro. Num. III. ibidem.

VI.

Imago Virginis Mariæ Puerum Jesum in ulnis gestantis in Heliotropio scalpta. Num. IV. ibid.

VII.

CAP. XXXIII. *Lucerna fictilis cum Cruce foliata.* 39.

VIII.

VIII.

CAP. XXXVIII. *Nummus Æreus cum Imagine Jesu Christi, & in aversa parte Templum rotundum.* 47.

IX.

CAP. XL. *Anuli tres Veterum Christianorum, ex ære, signati Num.* I. *Num.* II., & *Num* III. *Omnes cum Monogrammate Christi decussato.* 52.

X.

Lucerna fictilis cum Monogrammate Sacro, ad formam rectæ Crucis expresso. 53.

XI.

Duæ aliæ Lucernæ fictiles vetustissimæ, pariter cum eodem Jesu Christi Monogrammate recto. 54.

XII.

CAP. XLIII. *Post finem, ad ornatum Operis. Achates Varius Antiquus Cruce signatus, cum Lemmate* YESV YAVA. *hoc est:* Jesu Adonai, *scilicet.* IESV DEVS. 56.

FIGURÆ

In Parte Altera Commentarii.

XIII.

CAP. V. *IMago Virginis Mariæ cum Jesu Puero in Fonte quodam expressa, opere anaglypho, ex antiqua Gemma.* 61.

XIV.

XIV.

Cap. VI. *Nummi duo Argentei Reipublicæ Florentinæ, cum Historia Baptismatis, & insigne Lilii.* 63.

XV.

Cap. IX. *Imago Sancti Joannis Baptistæ, ex antiqua Gemma.* 68.

XVI.

Agnus stans Nimbo exornatus, & Crucem hastatam gerens, ex antiquo Vitro. 69.

XVII.

Cap. XI. *Lucerna pensilis ex ære antiquo cum Cruce, cui insidet Columba.* 74.

XVIII.

Opalon utrimque sculptum. In una X. *Græcorum charactere, cum* A. *&* ω. *In altera parte Columba.* 75.

XIX.

Cap. XVII. *Gemma cum Lemmate* IXΘΥC, *in una, in altera parte Anchora.* 92.

XX.

Cap. XIX. *Ad calcem Operis: Cameum Anulare Antiquum Veterum Christianorum cum Anchora, & duobus utrimque Piscibus, inscriptum supra* IHCOYC, *infra* XPЄICTOC. 105.

IMPRI-

IMPRIMATUR.

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Magiſtro Sacri Palatii Apoſtolici.

N. Baccarius Epiſc. Bojanen. Viceſg.

ADPROBATIONES CENSORUM.

I.

QUum opuſculum, cui titulus: *Nummus Æreus Veterum Chriſtianorum Commentario in duas partes diſtributo explicatus &c.* Sacra, & multiplici ſit eruditione refertum; nec quidquam in eo deprehenderim, quod doctrinæ Orthodoxæ Eccleſiæ, vel bonis moribus adverſetur, dignum publica luce cenſeo. Romæ die XVIII. Menſis Maii Anno Domini MDCCXXXVII.

Petrus Pollidorus.

Juſſu

I I.

JUssu Reverendissimi Patris Joannis Benedicti Zuanelli Sacri Palatii Apostolici Magistri *Commentarium in Nummum Æreum Veterum Christianorum* attente legi. In eo cum nihil offenderim ab Ecclesiæ Doctrina, aut disciplina morum alienum; sed tum ea quæ ad Hominis Dei oris speciem, tum quæ ad ipsius Baptismum, ac hujusce nominis Sacramenti Ritus pertinent, ex antiquis præsertim monimentis, (mirum quantum!) illustrentur: Sacræ Antiquitatis studiosis optime consultum erit, si perpolitam lucubrationem, cum typis edita fuerit, ad manus habere dabitur, ejusdemque fructum capere posse.

Romæ Idibus Junii MDCCXXXVII.

Dominicus Theoli Linguæ Hebraicæ Professor in Urbis Archigymnasio.

IMPRIMATUR.

Fr. Joannes Benedictus Zuanelli Sac. Pal. Apost. Mag. Ord. Prædicatorum.

NUM-

NUMMUS ÆREUS
VETERUM CHRISTIANORUM
COMMENTARIO
IN DUAS PARTES DISTRIBUTO
EXPLICATUS.

PARS PRIMA.

CAP. I
Caussa, & propositum illustrandi antiqui Numismatis Christiani.

UIT ea semper circa veteres memorias cura, & solicitudo eruditorum hominum, ut cujusque generis sint antiqua monimenta in lucem proditura, magnopere expeti, atque probari soleant, quod pleraque ex his pene interitura reviviscant tabulis æreis consignata, aliæque prioris ævi res gestæ obscuriores, iis tractandis, pro re nata illustrentur. Solent ea quoque præ ceteris laudari, quæ non ita pridem eruta, humus revulsa vomere, vel sarculo, atque agri effossi aliquando referant, & nostra ætas in apricum profert. At vero superstitiosa Paganorum religio, sive Historiam, & Mythologiam spectes, sive ritus, & mores, satis omnino, super-

que innotuit, utar Nemesiani sententia, ex Cynegetico in nostrum usum translata:

Hæc jam magnorum præcepit copia Vatum;
Omnis & antiqui vulgata est fabula sæcli.

Qua de re aliorum lucubrationibus exponendorum hujuscemodi monimentorum relicta cura, rarissimum veterum Christianorum Numisma ex ære cuso proponere in animo mihi est, brevique commentario pro viribus illustrare, quod plurimum eruditæ curiositati, studiisque conferat, & non nihil Sacris Historiis adjumento esse, atque opitulari videatur.

CAP. II
Numismatis antiqui descriptio.

SIgnatum illud est in parte anteriore Imagine Jesu Christi Domini nostri plena, non dimidia, aut obliqua: passis crinibus, & oblonga barba, Capite diademate insignito, in quo Crucis tria segmenta conspicua sunt. Verum præter caput, collum, atque humeros, seu partem pectoris, non ultra corpus adsurgit, nullo in gyro lemmate inscripto. In aversa parte, Historia Baptismatis, & in margine REDEMTIO FILIIS HOMINUM infra vero JORDA, ut typus ab originali desumtus ostendit.

CAP. III
De Imagine Jesu Christi in Nummo expressa.

HAnc Christi Iconem similem admodum fuisse contendo ipsimet Salvatori orbis terrarum, usu sacrarum Imaginum ab Apostolica traditione

ditione deducto, ac derivato: quam viri magni Patrum testimonio, atque auctoritate confirmarunt. Id certe operata humani generis redemtio postulabat, ut immensi, ac ineffabilis beneficii caussa Jesu Christi Imagines apud Fideles potissime servarentur, & vere servatas esse, & publice (quantum licebat) ac privatim in suis conventibus propositas, ut uberiores fructus, & assidua caperent ad imitationem incitamenta, nemo jure ambiget, qui primorum Christianorum mores norit, & sanctimoniam.

CAP. IV
Argumenta pro ejusdem similitudine cum Prototypo.

EAs autem per quam similes fuisse Prototypo, multiplex, eademque efficax persuadeat ratio necesse est, quæ facile illos occupabit, & movebit, qui Christum Salvatorem cogitaverint, & Deum factum hominem, ut immortalitatem humano generi pareret. Enimvero antiquorum Philosophorum veras Imagines habuere posteri, signis marmoreis expressas, gemmisque anularibus affabre insculptas, quarum meminere plurimi Græcorum, ac Latinorum Oratores, & Poetæ; earumque nonnullas Fulvius Ursinus Vir illustris, atque alii rerum vetustarum scrutatores publici juris fecerunt, æneis laminis incisas, & ad hanc diem in Aulis, & Museis Magnatum, virorum divitum, & eruditorum conspiciuntur.

CAP. V
Aliis conjecturis, & momentis eadem sentētia confirmatur.

QUod si accepta humanæ doctrinæ cura, id grati animi, & venerationis argumentum apud profanos homines tunc obtinuit, quanto majorem apud Christianos servandæ Jesu Christi, etiam in Imaginibus, memoriæ ardorem viguisse putandum est, qui illum veram Sapientiam, Deique filium credebant, discipulos divinæ gloriæ participes redditurum? Momentis talibus accedit & alia ratio maxime valida: Bonum multiplex, & magna utilitas sacrarum Imaginum, tum à Concilio Nicæno II., tum etiam à Sanctis Patribus, atque Theologis satis perspicue patefacta: quam maxime omnium ab Imagine Jesu Christi profluere, nemini melius, quam Christiano populo, primisque Christifidelibus persuasum exstitit.

CAP. VI
JesuChristi Imagines primis Ecclesiæ suæ sæculis apud Paganos adservatæ.

AT vero Paganos Imaginem Christi aliquando conservasse, discipulos neglexisse, horret animus omnino cogitare, multo minus credere. Itaque Ælio Hadriano Imperatore Carpocratianos, atque inde Marcellinam perditam fœminam Imagine Christi nequissime abusos, cum imaginibus Paulli, Homeri, Pythagoræ, Platonis, Aristotelis, aliorumque Philosophorum, narrant Hipponensis Episcopus Augustinus (1), & Epiphanius Constantiæ Cypri pariter

(1) Lib. de Hæresib. ad QuodvultDeum Cap. VII.

riter Episcopus (1). Alexandrum Severum Romanorum Imperatorem in suo Larario, ethnica licet pietate, Christum coluisse, ejusque simulacrum adservasse una cum Appollonio, Abrahamo, Orpheo, aliisque hujusmodi Diis, & Imaginibus majorum suorum, diserte meminit Ælius Lampridius in Alexandro (2). Constat etiam Tiberio imperante disceptatum Romæ fuisse de Christi ἀποθέωσι, & colligere licet ex Tertulliani Apologia, Justino & Luciano Martyribus, Eusebio (3), aliisque Sacris Scriptoribus: quos insignis Theologus Pater Serry adversus Tanaquillum Fabrum virum Eterodoxum, in hoc maxime desipientem, demonstrat ex Actis, non quidem apocryphis, sed *testium* (4) *omni exceptione majorum suffragio communitis*, ea quæ memorant descripsisse. Idem actum Hadriano, atque Alexandro Severo Imperatoribus, apertissime testatur Lampridius (5). Eumdemque Hadrianum Christianis favisse, erectis etiam Christo templis, quæ diu steterunt, non desunt ex probatioribus antiquis Historicis, qui adserant (6). Nullus Herodiano melius (7) veteres cæremonias circa ἀποθέωσιν descripsit, in quibus

CAP. VI

(1) Lib. I. contra Hæreses Tom. II. Cap. XXVII.

(2) Cap. XXIX. & Cap. XLIII.

(3) Hist. Ecclesiast. Lib. II Cap. II.

(4) Exercit. Historic. Crit. Pol. LXIV. §. 2. pag. 447. vide pag. 449. 450. & 454.

[5] In Alexandro Cap. XXIX. & Cap. XLIII.

(6) Lamprid. in Alexan. Cap. XLIII. & Euseb. Hist. Ecclesiast. Lib. IV. Cap. VIII. & Cap. IX.

(7) Lib. IV. Historiar.

quibus *Imago* defuncto per quam similis recensetur. Qui plura cupit adeat Joannis Kirchmanni opus de Funeribus Romanorum (1), & alios apud Grævium (2), & Gronovium (3) in Thesauris Romanarum, & Græcarum Antiquitatum. Id autem adtexui, ut Imaginem Christi regnantibus Tiberio, Hadrianoque, Romæ exstitisse facile cognoscas. Demum ista hæc si Paganis hominibus tribuuntur, quemadmodum tribuenda esse vidimus, Fideles ab Imagine Christi servanda abstinuisse, absque ingentis, ac turpis piaculi nota adfirmari minime posse censeo, ac præsertim Pontifices Maximos, qui vicaria auctoritate illum repræsentabant.

CAP. VII
Primævi Christifideles Imagines Jesu Christi habuerunt jure, & studio longe potiore, atque præcipuo.

PLures profecto Christi Imagines, dum adhuc in terris degeret, coloribus expressas, atque alia materia formatas fuisse, narrant Joannes Stephanus Durantius (4), & Joannes Molanus (5) recensendo ex vetustiori memoria exempla de Imaginibus Christi, quæ à Patribus Methodio, Athanasio, (si ii sint quos judicant) Eusebio, Sozomeno, Epiphanio, Theophylacto, Procopio, Damasceno, Zonara, ceterisque pluribus memorantur. Quas sacras Imagines, ne actum agam, fidei, auctoritatique virorum præclari

[1] Lib. IV. Cap. XIII. & Cap. XIV.
[2] Tom. XII.
(3) Tom. XI.
(4) De Ritibus Eccl. Cathol. Lib. I. Cap. V.
(5) Hist. Sacrar. Imagin. Lib. II. Cap. VI.

clari nominis innixas relinquo. Nihil igitur de *Imagine Edessena* loquar, de qua præcipua mentio exſtat in Menologio Græcorum ad diem XVI. Auguſti; nihil de *Sudario*, ac *Syndone*, de quibus omnibus agunt Jacobus Gretſerus (1), Joannes Jacobus Chiffletius (2), Matthæus Raderus (3), Bollandiani ad diem IV. Februarii, Joannes Giacchettus (4), Joſeph Matraja (5), Auguſtinus Calcagninius (6), aliique permulti, & nuper diſputarunt Antonius Sandinus (7) Bibliothecæ Patavinæ Cuſtos, & doctrinæ laude præſtans Jacobus Hyacinthus Serry (8) primarius Theologus Patavinus.

CAP. VIII
Signum Jeſu Chriſti ęneum *Paneade* celeberrimum.

CEleberrimum tamen eſt Signum ex ære conflatum Jeſu Chriſti formam referens, cujus meminit Euſebius Cæſarienſis Epiſcopus, qui floruit Sæculo IV. ævo nempe Conſtantiniano, & ſua adhuc ætate ſtetiſſe, ac ſe vidiſſe commemorat (9) apud Cæſaream Philippi, (quam Urbem Phœnices Paneada appellant) præ foribus domus

[1] In Syntag. de Imagin. non manufact.
(2) De Linteis Sepulchral. Chriſti Servatoris Criſis Hiſtorica.
[3] Viridarium Sanctor. Par. I. pag. 251. & ſeqq. ibidem pag. 255. & pag. 260.
(4) Iconologia Salvatoris.
(5) Hiſtoria della Mirac. Immag. di Santa Maria in Portico Lib. II.
[6] Dell'Immag. Edeſſena Libri due colle oſſervazioni Hiſtoriche.
(7) Hiſtor. Familiæ Sacræ Cap. XIX.
(8) Exercit. Critic. XLVI. §. 9. & LIII. §. 4.
Idem Animadverſ. Anticrit. in Hiſtor. Famil. Sacræ Cap. X. & Cap. XI.
Idem Serry in Mantiſſa ad eaſd. Animadverſion. num. V.
[9] Hiſtor. Eccleſiaſt. Lib. VII. Cap. XVIII.

domus Mulieris Hemorrhoiſſæ, quam Chriſtus Dominus a profluvio ſanguinis curaverat. Inquit præterea Chriſti depictas in tabulis Imagines, necnon Petri, Paulique Apoſtolorum conſervatas ſe vidiſſe. Ita pariter de Imaginibus Chriſti depictis, ac de reliqua materia fabricatis meminerat Sanctus Irenæus Epiſcopus Lugdunenſis (1), qui Sæculo III. ineunte Martyr occubuit. Hanc autem Statuam illarum generi oportet adſcribere, quæ pedeſtres dicebantur, & viris illuſtribus, etiam a privatis hominibus poni conſueverant: de quibus diſſerit erudite Edmundus Figrelius (2). Ita enim eæ nuncupabantur, quas ſtantis, vel ſedentis habitu excitare mos erat.

CAP. IX
Quinto Eccleſię Sæculo adhuc *Paneade* exſtabat.

MUlta ſunt equidem, ac plane miranda, quæ de æneo Signo ab Hemorrhoiſſa gentili fœmina conflato memoriæ tradiderunt Scriptores. Attamen, (quod noſtro argumento valde prodeſſe arbitror) Sæculo v., adhuc ſuperfuiſſe, referunt Sozomenus (3) & Philoſtorgius in Hiſtoria Eccleſiaſtica (4): quas Sacras Hiſtorias Theodoſio Juniore imperante compilarunt. Eadem in Epitome Philoſtorgii recenſentur a Photio Conſtantinopolitano Patriarcha, ſed Schiſmatico

(1) Lib. I. adverſ. Hæreſes Cap. XXIV.
(2) De Statuis Illuſtrium Romanor. Cap. XVII.
(3) Lib. v. Cap. XXI.
(4) Lib. VII. Cap. III.

matico ex libro vii. (1) ubi locorum Juliani Apoſtatæ immanem impietatem teſtantur adverſus Sacram Imaginem : de qua idem narrant Caſſiodorus Senator in Hiſtoria Tripartita (2) aliique recentiores. Licet enim Julianus Statuam Chriſti dejecerit, ac loco moverint, & confregerint Pagani per Urbem trahentes, verba ſunt Sozomeni (3) Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ χριστιανοὶ συλλέξαντες, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπέθεντο, ἔνθα καὶ νῦν φυλάττεται, quæ ita vertit Henricus Valeſius (4) : *poſteà vero Chriſtiani collectam in Eccleſia repoſuerunt, ubi etiamnunc ſervatur*. Philoſtorgius in hoc diſcrepat a Sozomeno, quod Statuam non in Eccleſia collocatam fuiſſe ait, ſed in διακονικῷ Eccleſiæ repoſitam. Utcumque ſe res habet, perſpicuum inde eſt, Statuam uſque ad Annum Chriſti cccLXII. quo impius Apoſtata ſævire coepit in nos, Paneade ſtetiſſe, neque indigno patrato facinore, flagitioque omnino defeciſſe. Atque ita explicari debet Aſterius Amaſeæ Epiſcopus in Bibliotheca Photii (5), ubi Statuam æneam Anno Chriſti cccc, quo ſcribebat, non amplius exſtare prodit, nempe integram, atque incolumem, ut antea ſuo loco cernebatur. Nec latum quidem unguem me movet Euſebii Epi- CAP. IX

B ſtola,

(1) §. 3.
(2) De Regim. Eccleſiæ primitivæ Lib. vi. Cap. xli.
(3) Lib. v. Cap. xxi.
(4) Edit. Moguntinæ. MDCLXXVII. in fol. pag. 629.
(5) Ex latina verſione Andreæ Scotti Antuerpien. pag. 1507. edit. Oliva Pauli Stephani. MDCXI. in fol.

ſtola, quæ circumfertur, ad Conſtantiam Licinii Uxorem ſcripta, de qua viri docti dubitarunt, & quæ dubium tenuit quoque, & ancipitem P. Serry (1), licet de humana oris, corporiſque forma Chriſti erudite diſſerendo, periculum ipſum ſuſpectæ ſibi falſitatis adoptet pro valido argumento penitus deletæ tunc temporis æneæ Statuæ apud Cæſaream. Sed relata Euſebii Hiſtoria fulcitur teſtimonio Patrum, quos adduxi, fulcitur item auctoritate VII. Synodi (2), cui refragari non licet. At quo fato poſtmodum interierit pretioſum hoc monimentum, & quo ævo, penitus incompertum eſt.

CAP. X
Aliæ Jeſu Chriſti Imagines eodem Sæculo V.

JAm vero Sæculo V. variis in locis viſas multas Jeſu Chriſti Imagines depictas, animadvertit clariſſimum Eccleſiæ lumen Auguſtinus (3) Scriptor Synchronus, ita ut quod idem alias inquit minus aperte (4), intelligendum putem, non quidem ſua ætate ullas Chriſti Imagines ad vivum expreſſas exſtitiſſe (5): neque verum (6) *Auguſtinum ibi loqui de variis illis Chriſti Simulacris, quæ ſibi quiſque animo fingit, cum Chriſtum cogitat, ejuſque geſta, & dicta legit, vel audit*: Sed immo adeo plures, ut a vera

[1] Exercit. XLVII. §. 7.
(2) Actione IV.
[3] Lib. I. de Conſenſu Evangeliſtarum Cap. X.
(4) Lib. VIII. de Trinitate Cap. V.
(5) Serry. Exercit. XLVII. §. 2. idem in Animadverſ. Anticrit. Cap. IX. pag. 73.
[6] Sandinus. Hiſtor. famil. Sacræ pag. 260.

vera Christi effigie nonnihil deflectentes pictores illius ævi, quod de Constantini temporibus nemo dubitaverit, in incerto pene relinquerent Fideles de vera, & similiori Imagine Salvatoris. Atque ideo ait: *Ipsius Dominicæ carnis facies innumerabilium cogitationum diversitate variatur, & fingitur, quæ tamen una erat, quæcumque erat.*

CAP. XI
Imago Christi Amidæ culta.

AMidæ, quæ Civitas in Mesopotamia existit, celebris maxime fuit altera Jesu Christi Imago, cultu, ac veneratione maxima, perennique, eodem Sæculo v. & ineunte vi. De ea Zacharias (1) in Armenia minore Meletinæ Episcopus, qui Justiniano imperante claruit, agens de expugnatione Amidensi, facta a Cavade Persarum Rege Anno Anastasii Imperatoris xiii. videlicet Æræ Christianæ div. & narrans ex monito pepercisse omnibus, qui in majorem Ecclesiam hostis formidine se receperant, Regemque ipsum victorem Ecclesiam ingredi constituisse, ita loquitur.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Quumque ibi (2) Domini nostri Jesu, qui instar Galilæi

(1) Historia Ecclesiast. Part. iii. Cap. v.

(2) Apud Assemanum in Bibliotheca Orientali. Tom. II. Cap. vii. pag. 58.

CAP. XI *lilæi depictus erat Imaginem cerneret, percontatus est cujusnam esset. Illis autem Dei Nazarenorum eam esse respondentibus, inclinato ipse coram ea capite: Hic, inquit, mihi dixit: mane & accipe a me Urbem, ejusque incolas, quia mihi peccaverunt.* Cetera de hac Imagine in posterum ignorantur. Attamen Benedictus Millinius (1) differens de Imagine Camulianensi a Philippico Mauritii Genero, & Orientis Præfecto, Sæculo VI, deinde ab Heraclio, Sæculo VII. in præliis delata, eamdem, ni fallor, putat esse cum Amidensi, inquiens cum Theophylacto Simocatta: *Porro Dux* (Philippicus) *Imaginem illam Domini, Mardes ad Simeonem Amidæ Antistitem, forte per idem tempus in eo castello commorantem, mittit*. At vero Camulianensis Constantinopolim advecta fuit Justini Junioris Anno IX. ut ait, Georgius Cedrenus (2), idest DLXXIV. nempe septuagesimo post anno, quam Cavades Rex Persarum, Imaginem jamdiu Amidæ existentem veneratus fuerat, eamque Constantinopoli cultam fuisse usque ad Gregorii II. Pontificis ætatem, sæculo nempe VIII. quamplures adfirmant. Alia ergo est ab Amidensi Camulianensis Imago, alioquin Constantinopoli esse desiisset Prætore Philippico supra memorato, qui Persis devictis: *ad Simeonem*

[1] Dell' Oratorio di S. Lorenzo nel Laterano Cap. II. num. marg. 65. pag. 122. e 123.

(2) In Justino II. qui & Curopalates: Compend. Historiar. Tom. I. pag. 390. Parif. MDCXLVII.

nem Amidæ Antistitem illam misit. Igitur de Imagine Amidensi videtur Simocatta sermocinari, quam fortasse idem Philippicus, atque alias Heraclius Augustus secum, tamquam certissimam victoriæ tesseram in præliis deferebant.

CAP. XII
Alia Imago Christi Romæ *ad Sancta Sanctorum*, vetusta majorum veneratione illustris.

Romæ demum sanctissima, vetustissimaque Imago Christi adhuc superest, quæ ἀχειροποίητος dicitur, scilicet *non manufacta*, & a venerabili statione loci *ad Sancta Sanctorum*. Profert insignem de hac Imagine narrationem Floravantes Martinellius (1) ex duobus pervetustis manuscriptis Codicibus Græcis Bibliothecæ Vaticanæ (2) latine redditam a Neophyto Rhodino Cyprio, ex qua Gregorio II. Pontifice Maximo Romam pervenisse, adfirmari posse videtur cum eodem Martinellio, Josepho Maria Soresinio (3), qui eamdem, ex altero vetusto Codice Vaticano Nicolai Processii, Historiam recitat, breviuscule conscriptam (4) aliisque. Quicquam tamen de ea narratione adserere, sive adsertum refellere vix ausim cum Benedicto Millinio (5). Verum sæculo VIII. recentiorem Romæ non esse fateri oportet, qua ætate Stephanus Papa III. a Late-

[1] Roma ex Ethnica Sac. pag.141. & seqq.
[2] Num. 375. & Num.1147.
(3) De Imagine SSmi Salvatoris ad Sancta Sanctor. §.VI. pag.15. & §.XX. pag.56. & 57.
(4) Ibid. §. IX. pag.26. & 27.
[5] Dell' Oratorio di S. Lorenzo Cap. II. Num. marg. 41., & 42. præsertim vero 43, & 44. pag.80. & seqq.

CAP. XII.

a Lateranensi Basilica ad Exquilinam detulit comitante Clero in Litaniis Majoribus. Sane clarissima ea est, & maxime celebrata in Annalibus Ecclesiasticis apud Baronium, Anastasium (1), Petrum quoque Monachum Cassinensem (2), Benedictum Sacrosanctæ Vaticanæ Basilicæ Canonicum (3), Nicolaum Maniacutium Sæculo XII. Canonicum Regularem Lateranensem (4), & plerosque recentiores. Nec desunt qui Gregorio Magno deferant nonnulla exhibita huic Imagini, venerationis argumenta, posthabita memorata Græcorum Historia. Itaque ab his Sæculo VI. Æræ Christianæ Romæ exstitisse creditur. Majorem adhuc vetustatem præfert Epistola tributa Liberio Summo Pontifici, quam Soresinius (5), ex Miscellaneo Julii Valentinii manuscripto de Rebus Lateranensis Ecclesiæ se descripsisse inquit. Ex qua Sæculo IV. medio decurrente, maxime cultam fuisse ostenditur, & Romam Sæculo I. a Christo nato delatam: cujus adsertioni, si ea antiquitate nitatur, standum esse minime dubitaverim.

Actus

(1) Vitæ Pontificum Romanor. in Stephano III. alibique sæpius.

[2] Apud Mibillonium: Mus. Italic. Tom. I. pag. 88.

[3] Apud eumdem: Mus. Italic. Tom. II. Ord. Rom. num. XI.

[4] Tractatus de Sacra Imagine Sanctissimi Salvatoris manuscript. in Tabulario Basilicæ Liberianæ. *De Vitis diversorum Sanctor.* Tom. II. pag. 235. edidit Anno MDCCIX. in 4. Alexander Bonaventura ejusd. Basilicæ Canonicus: ibi Cap. VIII. vide adnotat. V.

(5) De Imagine Sanctissimi Salvatoris §. XVII. pag. 43. & seqq.

CAP. XIII
Epistola Liberio Papæ adscripta.

Actus in exilium Liberius a Constantio Augusto ex notissima Valentis & Ursacii calumnia, Presbyteris & Diaconibus Lateranensi Ecclesiæ inservientibus utile monitum, se absente, per Epistolam parænetican reliquit. *Habetis*, inquit, pene testamenti sui loco Sanctus Pontifex, *in Episcopatu Acheropitam Angelorum ministerio invisibiliter efformatam Imaginem Salvatoris, ac Mensam illius ..... a Beatissimo Petro, ut pia traditio docuit, Romam delatas, & huc usque a tot Patribus nostris religiosissime custoditas, quas velut thesaurum incomparabilem vobis commendo, ut in hac Ecclesia permaneat usque in diem adventus Domini &c.* Epistolam ex Tabulario Lateranense descriptam Fabritius Cardinalis Verallius Valentinio tradidit Anno MDCXVII. Idibus Martii (1), cujus Epistolæ testimonio, nihil esse magis congruum videretur Sanctitati, ac vetustati Imaginis adfirmandæ.

CAP. XIV
Duplex Salvatoris Imago Romæ *ad Lateranum* miraculis clara.

Binas autem Salvatoris Imagines postmodum cultas, pene in eodem loco, utramque signis, & prodigiis illustrem, satis clare patet, quæ ansam variis disputationibus præbuere. Quandoquidem de his mentio exstat in vetusto donationis Instrumento (2) Bosonis Episcopi Tibur-

(1) Adi Soresinium ubi supra §. XVII. pag. 47.

(2) In Archiv. Lateranensi Pluteo XV. Lit. Z num. 7.

CAP. XIV Tiburtini (1), ſcripto Anno MXXIX. a Romano Scriniario S.R.E., Pontificatus Joannis Papæ XIX. Anno VI. (qui tamen in Chronico Pontificali XX. computatur a nonnullis, minime abolito Joannis XVII. nomine, adverſus Gregorium V. intruſi) & Imperatoris Cunradi Anno III. indictione XIII. Menſe Majo, die X. Idem a Soreſinio relatum eſt in Opuſculo de Imagine Sanctiſſimi Salvatoris (2), ex quo Inſtrumento conſtat: *Medietatem integram de domo ſolarata* donatam fuiſſe: *Venerabili Imagini, quam precibus B. Virginis, & BB. Apoſtolorum S. Lucas cepiſſe habetur, & birtutem Domini perfeciſſe, adque Civitatem Rome miraculoſe perveniſſe, in Baſilica S. Laurentii de Palatio Laterani ſervata .... aliam bero partem ipſius Domus, altare SS. Imagini ejuſdem Servatoris ab Angelis etiam peracta, & per B. Petrum Apoſtolum, ſive Titum, & Veſpaſianum Imperatores ducte ad Urbem Romanam, quæ modo adoratur infra dictam Baſilicam S. Laurentii*, fructus autem inde perceptos, ceſſuros continuis futuris temporibus: *in uſum & honorem luminariorum, & utenſilium ſupradicte Icone Baſilice S. Laurentii de Palatio, & alterius predicte Imaginis*, ut in ea donatione cum ipſis nævis impreſſa legitur.

Prima

[1] Ferdinand. Ughell. Italiæ Sacræ Tom. I. in Epiſcopis Tiburtin. col. 216. *Boſſum* appellat.

(2) §. XIX. pag. 53. & ſeqq.

Prima ex hisce Imaginibus commune aliquid habet cum narratione Græcorum, secus altera de qua agimus, quam a Liberio Pontifice legatam Ecclesiæ Lateranensi novimus ex memorata Epistola. Easdem Imagines videtur indicare Codex membranaceus Bibliothecæ Vaticanæ Anno MCLIX. scriptus, Alexandro III. Pontifice Maximo (1), & Cencius Camerarius apud Baronium (2). At vero Imago ab Historicis Græcis descripta, in Basilica Principis Apostolorum collocata fuit, quod ex iisdem adnotarunt Millinius (3), ac Soresinius (4). Et Nicolaus Processius, qui in Codice Miscellaneo adserit (5) nocturno tempore delatam ad *Sancta Sanctorum*, scripsit Sæculo XIV. idest Urbano V. sedente, quod est intervallum ingens, atque immane ab ævo Græcæ Historiæ. Sed utcumque velis esto. Eodem Urbano V. Pontifice, una tantum erat Imago Salvatoris, ut inquit idem Processius (6). *Alteram habebamus in hac Basilica ad Sancta Sanctorum Salvatoris Imaginem, quæ a quodam*

CAP. XV Utraque præcipuis Scriptorū testimoniis illustratur.

C

(1) Num.933. pag.63. a tergo col.I. *Est alia Dominici vultus effigies in Tabula æque impressa in Oratorio S. Laurentii in Palatio Lateranensi, quam Sanctæ memoriæ nostri temporis Papa Alexander III. multiplici panno serico operuit .... unumque procul dubio compertum habeo, quod si diligenter Vultum Dominicum, quem Judæus in Palatio Lateranensi juxta Oratorium Sancti Laurentii vulneravit ..... non absimilem Veronicæ Basilicæ S. Petri, etve picturæ, quæ in ipso S. Laurentii est Oratorio, Vultuique Lucano reperies.*

(2) Ad Annum MCLXXXXI.§.III. & IV. Tom.XII.

(3) Dell' Oratorio di S. Lorenzo Cap.II. Num.marg.42. pag.81. e 82.

[4] De Imagine Sanctissimi Salvatoris §.VII.pag.21.& 22.& §.X.pag.28. & 29.

(5) Biblioth. Vaticanæ Manuscript. num.3536. pag.41. col.2. & seqq.

[6] Ibid. pag.45. col.2.

quodam Judæo percuſſa in fronte, Sanguinem emiſit. Igitur vel alio translata fuerat, vel multiplici panno ſerico ab Alexandro III. coopertam (1) latere ſub noſtra Imagine dixerim, licet invitus, vel quoquo modo deperditam fatendum. Confer, ſi lubet, cum hac noſtra Martinellii opinionem (2) prorſus refellendam.

CAP. XVI
Plura de Imagine Jeſu Chriſti ſervata *ad Sancta Sanctorum*.

ID etiam advertendum, percuſſam in fronte impia Judæi manu ſanguinem emiſiſſe, quod item Camerarius adfirmat citato loco. In eo tamen falli opinor, cum omnia, quæ prodigioſa de Imagine alio tranſlata narrantur, vere de Imagine Salvatoris, quæ adhuc in vetuſta Æde ad *Sancta Sanctorum* adſervatur, comperiantur. *Ego vero potius crediderim*, ait, Cæſar Cardinalis Raſponius (3) *eam Imaginem eſſe illam, quæ intra Sacellum Sancta Sanctorum adſervatur, & quæ in Vultu Sacroſancto vibicum notas ſub dextero oculo, & circa barbam hodieque videtur præferre*. Accedunt teſtimonia Petri Leonis Caſellæ (4), Benedicti Millinii (5), & Franciſci Griſendii (6), qui omnes de eadem cicatrice, ac vulnere

[1] Codex Vatic. 935. pag. 65. a tergo col. 1.
(2) Roma ricercata &c. Giornata V. pag. 143. tertiæ editionis.
[3] De Baſil., & Patriarch. Lateranenſi Lib. IV. Cap. VIII. pag. 328., & 329.
(4) Manuſcript. Biblioth. Barberinæ num. 2008. Hiſtoria della Cappella, e Compagnia del Santiſſimo Salvatore in Later.
(5) Dell'Orat. di S. Lorenzo Cap. II. Num marg. 69. pag. 129.
[6] Lettere Memorabili dell' Abb. Michele Giuſtiniani Par. II. Epiſt. XXIX. pag. 135.

nere, dextero sub oculo nefarie Imagini inflicto, certiores nos reddunt. Illud certe accidit Alexandro III. Pontifice, vel in anteceſſum, ſed non ita longe, ut aperte Codex Vaticanus a Millinio primum (1), ac poſtmodum a Soreſinio (2) allatus confirmat: nondum enim tempore Boſonis Epiſcopi, de quo ſupra memini, vel in fronte, vel alibi per aſtum & ſummam injuriam vulnerata fuerat, quod factum fortaſſe fuit, dum publicis ſupplicationibus aliquando ex veteri conſuetudine deferretur. Soreſinio minime adſentior, qui Anno MDL. *Laniis* adſcribit facinus (3), quod ex albo Societatis Sanctiſſimæ Imaginis deleti fuerint, Anno inſequente Julio III. Pontifice firmante decretum. Aliis enim de cauſſis id factum fuiſſe putat Millinius (4), Caſellæ opinioni adhærens. Falſum tamen eſt in eo lapide, in quo de ſolemni tranſlatione Sacræ Imaginis agitur ex Laterano ad Exquilias, *Lanios* minime comprehenſos, quod tuto ait Millinius (5). Etenim poſt CALCEATORES. LANII inſcribuntur, non LANEI, ut idem vulgavit (6), & adhuc viſitur, & patet omnibus in Capitolio Romano, prope Roſtratam Columnam, ſcilicet in Palatio Almæ Urbis Con- CAP. XVI.

C 2 ſerva-

(1) Dell' Oratorio di S. Lorenzo Cap. II. Num. marg. 69. pag. 130., e 131.

[2] Ubi ſupra §. XXIX. pag. 50. & 51.

(3) Ibidem §. XXIV. pag. 67.

[4] Dell' Oratorio &c. Cap. II. Num. marg. 69. pag. 129. & Cap. III. Num. marg. 91. pag. 164.

[5] Ibid. pag. 164.

(6) Ibid. pag. 163.

CAP. XVI ſervatorum, in muro, ante ſcalarum adſcenſum, ſiniſtrorſum. Quapropter exciſis literis præſtans id monimentum Anno MDL. vetuſtius debet exiſtimari. In deſcribendo eodem Paullus de Angelis fuit certe diligentior (1), qui *Lanios* etiam in eo reperiit cum omni Artificum cœtu in certas Claſſes diſpertito, atque compoſito. Ita enim Sacram Imaginem multo ordine comitabantur, pio decreto Senatus Populique Romani obtemperantes. Verum quod nullus ad integram fidem vetuſti lapidis Capitolini ipſum decretum ediderit (aliquid enim addendo, vel minuendo, ſive etiam fœde immutando, quod in hiſce monimentis deſcribendis maximum malorum eſt, omnes labefactarunt): non ſine aliqua probationis ſpe, rurſus evulgare viſum eſt, eadem Orthographiæ, Cacographiæ, ac linearum lege, qua graphiarius expreſſit; exoticis, atque infrequentibus literis ad prototypi normam efformatis, & cum impendio comparatis. Quam diligentiam, & voluntatem ſolent ornati viri plerumque deſiderare. Siquidem, *Commemoratio Antiquitatis Exemplorumque prolatio*, ut inquit opportune Cicero (2) *ſumma cum delectatione, & auctoritatem orationi adfert, & fidem*. Marmor igitur ita ſculptum eſt.

TRIVM-

[1] Deſcript. Baſil. Sanctæ Mariæ Majoris Lib. XII. Cap. V. pag. 249. & 250.

[2] In Oratore ad Brutum.

CAP. XVI

TRIUMPHALIS GENTILIUM POMPA . AUG: C. HONORI REDDI SOLITA . AD . DEVOTUM, CHRISTIANÆ RELLIGIONIS . CULTUM REDACTA . DEI GENITRICIS VIRGINIS FESTo DIE . DUM . CRISTI SALVATORIS NOSTRI . MIRABILE SIMULACR, EX . LATERANO . IN . EXQUILIAS . AD . MRIÆ MTRIS MIOREM ÆDEM . QUOTANNIS INGENTI PLAUSU . SOLEMNIQ; PROCESSIONE DEFERTUR PRO SENATUS MGISTRATWMQ; ET . TOTIUS EQUESTRIS ORDINIS DIGNITATE POPULIQ; ET . PLAEBIS OBSERVANTIA . NE . VE . ULLA . POST . HAC . INTER PLEBEIA COLLEGIA CONTENTIO FIAT . DCRETUM EST . UT . HOC . STATUTO ORDINE UNIVERSI CUM SUIS FACULIS TALAMISQ: ET LUMINARIB, SACRAM IMGINEM QUA ITER FECERIT COMITENTUR . EA . RATIONE . UT . QUI PROXIMIORES SIMULACRO SINT . DIGNIORES . HABEANTUR -- AQUARII . ITER . AUSPICENTUR . POST.

FORNACARII . MOLENDINARII . MULIONES LIGNARII . MULIONES VINARII . CUPONES SALSAMENTARII . CANDELARII EX SEVO . PISCATORES . PISCARII . VINITORES OLITORESQ; PISTORES FORNARIIQ; PELLIPARI FIGULI . STABULARII . ERGASTULI LIGNORŪ, MERCIMONIARII . SELLARII . CORIARII . TONSORES CALCEARII . LANII . SUTORES . SARTORESQ; FABRI LIGNARII . FABRI FERRARII . AURIFICES . AROMTARII . NUMMULARII . LANIFICES FULLONESQ; MERCATORES PANNOR, AGRICULTORES . BOARII . THALAMUS: RO . FISCI

SIQUIS ERGO SECUS FECERIT . XXV AUREOR, PENA MULTETUR

Hanc

CAP. XVII
De ornamentis ejusdem Imaginis.

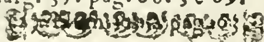
HAnc eamdem Imaginem Innocentius Papa III. auro, argento, anaglyphis, & pretiosis lapillis totam circumornavit, faciem solummodo tabula Cryſtallina munitam relinquens conſpiciendam, inſcripto inferius titulo INNOCENTIUS. PP. III. HOC. OPUS. FIERI. FECIT. Ceterum Honorius III. qui *Athletam* alias Imaginem hanc Salvatoris dicere ſolebat, Sacellum inſtauravit, ac deinde Nicolaus III. a fundamentis, prout hodie cernitur, exſtruxit, conſecravit, atque ornavit (1): cujus rei plurimi ſunt qui meminerunt.

CAP. XVIII
Quando alia Icon Jeſu Chriſti celebrari deſierit?

EX congeſtis huc uſque argumentis, palam fit Sacram alteram Imaginem in Inſtrumento Boſonis, & Codice Vaticano (2) enunciatam, ſpatio circiter annorum viginti, qui ab Alexandro III. ad Innocentium III., fere dinumerantur, memoriam hominum fugiſſe. Eam etenim, ut credere par eſt, Innocentius III. Pontifex, aliquo ſaltem ornamenti genere, niſi ditiſſime, atque ſplendidiſſime, ut hanc noſtram, quam veneramur, excolere curaſſet, & Honorius III. veteris Sacelli inſtaurator, ac Nicolaus

Auctor

(1) Ottavio Panciroli. I Teſori naſcoſti della Città di Roma. Lettera S, *Chieſa del S. Salvatore nel Laterano.*
Millin. dell'Orat. di S. Lorenzo Cap. I. Num. marg. 28. pag. 56., e Num. marg. 35. pag. 68., e 69.

Vide Barthol. Platinæ Vitas Pontificum in Honorio III. & Nic. III.
Item Danielis Papebrochii Conatum Chronico-Hiſtoricum ad Catalogum Romanor. Pontific. in Propilœo ad Acta SS. Maii. Ptolemœum Lucenſem, & Annales Eccleſiaſticos.
(2) Num. 935. pag. 63.

Auctor novæ molitionis, loculum mehercle constituissent, in quo eadem altera Icon servari posset in vetere, novaque Æde.

CAP. XIX Summorum Pontificum recensentur Diplomata, in quibus una tantũ Imago *ad Sancta Sanctorum* memoratur.

NUllam utique illius mentionem imposterum invenisse memini, & Nicolai IV. Diploma datum apud Urbem veterem x. Kalendas Aprilis Anno IV. Sui Pontificatus, ideſt MCCXCI. quod versatur circa Indulgentias ea occasione Romanis, aliisque concessas, inquit (1) *Singulis diebus in quibus ipsa Sacrosancta Icona aperta permanet Salvatoris &c.* eoque Pontifice instituta, sive potius renovata, atque ordinata creditur (2) Societas Sanctissimi Salvatoris. Ita Joannes XXII. in suo Diplomate dato Avinione v. Kalend. Septembris Anno II. nempe MCCCXVII. (3) Nonnullas Indulgentias tribuit iis, qui aperitioni nostræ Imaginis aderint, qui apertam inviserint, & iis, qui dum defertur cum celebritate ac pompa, eam sociarint. Clemens Papa VI. Epistola: *Capitulo Ecclesiæ Lateranensis de Urbe* conscripta Avinione XVI. Kal. Octobris Anno IX. hoc est MCCCL. jubet (4) *Imaginem Salvatoris & alias Reliquias, quæ sunt in Sancta Sanctorum*, ostendi Arnoldo Vicecomiti Caramagnen, qui: *Gra-*

(1) In Archiv. secreto Vatic. An. IV. Nic. IV. fol. 20.

(2) Catasto. I. Fol. I. & VI. in Archiv. Societatis.

[3] Archiv. Secret. Vatic. fol. 343. Epist. 191.

[4] Archiv. Secret. Vatic. Clementis VI. An. IX. fol. 131. Rub. 143.

Gratia consequendæ Indulgentiæ Romam peregrinatur. Urbanus v. eamdem Imaginem *ad Sancta Sanctorum* Anno I. suæ Assumtionis, videlicet MCCCLXII. *Dominica in Palmis .... & per totam majorem Hebdomadam*, monstrari præcepit, ultra veterem usum. Exstat in Archivo Vaticano secreto ejus Epistola (1), quam integram refert Soresinius (2), datam Avinione xv. Kal. Maii. Una igitur fuit hisce temporibus Imago Salvatoris in eadem Æde celeberrima *ad Sancta Sanctorum*.

CAP. XX
De eadem Imagine certa manifestantur monimenta, & refelluntur incerta.

PRofecto liquet de hac Imagine, quod in Tabula picta sit, quod altitudinem palmorum VII. æquet, latitudinem palmorum III. (3), quibus mensuris in altum æquæ ac latum, uncias IV. argentea lamina Innocentiana, semiexstantibus signis, auroque distincta, adcrescit (4). Liquet item de eadem Imagine, quod in publicis supplicationibus per Urbem sæpe delata ad Basilicam Sanctæ Mariæ Majoris maxima cum populi frequentia fuerit in die solemni Assumtionis Beatæ Virginis Mariæ ab ævo Sergii Papæ I.

(1) In Urbano V. An. I. II. & III. Ep. x. de Cur. uti apud Soresin. infra notatur.

(2) De Imag. Salvatoris §. XLVII. pag. 119. adi eumdem Soresf. §. XLVI. pag. 113. & §. eodem pag. 114. Item §. XLV. pag. 111.

(3) Millini dell'Oratorio &c. Cap. II. Num. marg. 69. pag. 129. & Cap. III. Num. marg. 71. pag. 135.
Soresin. de Imag. Salvator. §. VI. pag. 16.

[4] Millini Cap. I. Num. marg. 35. pag. 67. & 68. Soresin. &c. ubi supra. §. XXI. pag. 57. 58. 59. & §. XXIII. pag. 62. Millinium sequitur.

pæ I. ut ex Anastasio erui potest (1) a Millinio satis illustrato (2), qui sacer Populi Romani Ritus a Sæculo VII. usque ad Pium V. perduravit (3), Sæculo nempe XVI. cum dimidio circiter excurrente. Quamobrem, nullo jure, nullaque ratione, si quid video, Gregorio II. Pontifici Maximo hanc Imaginem tribuisse apparet Græcos Scriptores, etenim Soresinius Græcorum propugnator (4), Sergio Papæ I. tribuit aliquando cum Severano (5) solemnem eam institutionem. Præcipua plane annuæ delationis hujus Imaginis, quæ omnium vetustissima existimari debet, in Ritualibus antiquis mentio habetur, quorum alterum Melchioris Hittorpii testimonio, ut notat Millinius (6), ante Pipini Patris Caroli Magni Regis ætatem scriptum fuisse censetur. De hoc

[1] In Sergio I. Edit. Vatic. Tom. I. Num. marg. 164. pag. 124.

Constituit autem, ut diebus Annunciationis Domini, & Nativitatis, & Dormitionis Sanctæ Dei Genitricis, semperque Virginis Mariæ, ac Sancti Simeonis, quod Hypapantem Græci appellant (hoc est Purificationis) *Litania exeat a Sancto Hadriano, & ad Sanctam Mariam populus occurrat,* alibi legitur: *recurrat.*

Et in Leone IV. eodem Tom. I. Num. marg. 504. pag. 302.

Dum hæc agerentur, præclarus, & celeberrimus dies advenit, in quo Beatæ Dei Genitricis, Semperque Virginis Mariæ Assumtio celebratur. Tunc præfatus, & universalis Papa, a Patriarchio cum Hymnis, & Canticis Spiritualibus, Sancta præcedente Icona, ad Basilicam Sancti Hadriani Martyris, sicut mos est, propriis pedibus cum omni Clero perrexit &c.

(2) Millini. &c. Cap. III. Num. marg. 73. usq. 75. pag. 139. & seqq. Item Num. marg. 92. pag. 164.

(3) Rasponius de Basil. & Patriarch. Lateranensi. Lib. IV. Cap. XIX. pag. 376. 377.

Fabrini D. Sebastiano. Dichiarazione del Giubileo dell' Anno Santo &c. Cap. XVIII. pag. 133.

Martinel. Roma ricercata. Giornata VI.

(4) De Imag. Salvatoris. §. XXVI. pag. 78.

(5) Memorie sacre delle sette Chiese di Roma. Parte I. pag. 572.

(6) Dell' Oratorio di S. Lorenzo. Cap. III. Num. marg. 70. pag. 132.

etiam Ritu mentio exſtat in veteri Lapide Capitolino, quem Capite xvi. deſcripſimus. Meminere quoque geſtationis ejuſdem in Menſe Auguſti ſuis temporibus fieri ſolitæ Andreas Fulvius (1), & Lucius Faunus (2) in Antiquitatibus Urbis Romæ illuſtratis. In illis autem ſacris, primiſque publicis ſupplicationibus inſignes Reliquias, & Imagines prodigioſas circumlatas, ſatis exploratum eſt.

CAP. XXI
Joannis Giacchetti mendū detegitur, & confutatur.

GIacchettus perperam adſcribit (3) Nicolao v. Pontifici inſtitutionem magnæ translationis hujus Imaginis Achiropoetæ, Die xv. Auguſti, ex monimentis Archivi Societatis, & eam falſo quoque, putat fuiſſe præſcriptam, atque ordinatam, ad imitationem Sacrarum Virginum Sanctæ Claræ, in Monaſterio Sancti Silveſtri de Urbe, a Capite Sancti Joannis Baptiſtæ, *in Capite* nuncupato, exiſtentium, quod eadem Die xv. Auguſti Imaginem Salvatoris, quam religioſiſſime ſervant, atque *Edeſſenam* exiſtimant (4), per Monaſterii clauſtra circumferant.

CAP. XXII
Ritus antiquus ſervatus in delatione annua hujus Imaginis ad Baſilicam Liberianam *Menſe Auguſto*.

COmprobatur quoque ſacra pedum lotio, ſive ablutio, quæ pluries, ſtatiſque locis Braſſica, ſeu Baſilico noſtræ Imagini fieri conſueverat, dum

(1) Lib. I. Pag. 84. Edit. MDXLV. in 8.
[2] Lib. III. Cap. XIII.
(3) Iconologia Salvatoris. &c. pagina. 30. & 31.
[4] Giacchettus ubi ſupra, & item: Hiſtoria della Chieſa, e Monaſterio di S. Silveſtro de Capite di Roma &c.

dum ſolemni pompa tranſveheretur ad Exquilias, cujus priſcæ conſuetudinis hiſtoriam erudite exponunt Lucius Faunus (1), rivum Herculaneum, atque Almonem deſcribens: Accuratiſſime vero Martinellius (2), Millinius (3), & Soreſinius (4) in ſuis Opuſculis, in quibus prodigia permulta ea ipſa occaſione manantia, & in Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ monimentis jamdiu adlata referuntur. Alia quidem tributa Sacræ Imagini Salvatoris, atque alia ipſi aquæ, pedibus ejuſdem abluendis uſurpatæ, vel etiam Baſilico pia Chriſtifidelium veneratione in aliquos proprios uſus poſtmodum adſervato.

CAP. XXIII
De alia translatione ejuſdẽ Imaginis *Anno Jubilœi*.

ALterius Solemnis pompæ, qua veneranda Salvatoris Imago ad Baſilicam Liberianam deferebatur Anno Jubilœo recurrente, meminit Paullus de Angelis, & eam, inquit, (5) a *Paullo* v. *Pontifice Maximo, juſtis de cauſſis* ſublatam fuiſſe.

CAP. XXIV
Aliqua notatu digna de Imagine Salvatoris *ad Sancta Sanctorum*.

NEque has cæremonias (ut id mihi ipſe obiiciam), jam olim, quis dixerit, alteri fortaſſe Imagini ante Innocentium III. adhibitas, quæ ad hanc noſtram translatæ poſtea

 fuerint,

(1) De Antiquitatibus Urbis Romæ. Lib. III. Cap. XIII.

(2) Roma ex Ethnica Sacra &c. Et Roma ricercata &c.

(3) Dell'Oratorio di S.Lorenzo &c. Cap. III. Num. marg. 78. uſq. 88. pag. 143. & ſeqq. & Num. marg. 88. uſq. 90. pag. 159. 160. 161. & 162.

[4] De Imagine Sanctiſſimi Salvatoris &c. §. XXV. pag. 67. & ſeqq. &c. alibique.

(5) Deſcriptio Baſilicæ Sanctæ Mariæ Majoris. Lib. XII. Cap. V. pag. 250.

fuerint, oporteret enim illum docere, quo id tempore contigerit, quove ordine, ſive modo cauſſiſve fecerint Majores noſtri: quæ omnia ſilentur ab iis omnibus, qui de Imagine Salvatoris aliquando diſſeruerunt. Inde patet, etſi critico veritatis recludendæ, & conſequendæ examine Epiſtolam Liberii Pontificis reſpuas, tamquam apocrypham, ac fictitiam, nihil tamen eorum, quæ de hac admirabili Imagine recitavimus, infirmari. Etenim nonnullis ante Gregorium II. Pontificem Maximum annis Solemnes Litanias Die Aſſumtionis Beatæ Virginis Mariæ in Urbe inſtitutas fuiſſe: & infra Capite xx. exquiſivimus (1), atque ex Libro Pontificali abunde cognovimus.

CAP. XXV
De vera Imagine Jeſu Chriſti D.N. judicium.

HÆc igitur cum ita ſint, de Sacris Imaginibus Jeſu Chriſti Domini noſtri, *Cæſarienſi*, *Amidenſi*, *ac Romana*, dilucide expoſita, ac demonſtrata, num ultra ſit ambigendi locus eam ad nos perveniſſe integram, atque ſinceram, diſquirant alii. Quandoquidem priori ætate vexata nimis tyrannica ſævitie Chriſtiana Religione, difficiliora ea fuiſſe tempora, quis umquam neget, ſacris myſteriis, ritibus, ac ſanctioribus reliquiis, lipſaniſque adſervandis, cuſtodiendis, & ab injuria, ac convicio male feriatorum hominum defendendis?

Parta

[1] Videſis præſertim pagina, 25.

Cap. XXVI Post redditā Ecclesiæ pacē Imagines Salvatoris palam in Tēplis publicæ venerationi propositæ.

PArta vero Orthodoxæ Ecclesiæ tranquillitate auctore Constantino Magno, erecta ubique fuere templa Deo vero magnis sumtibus, quæ ab ipsomet Regum Rege Christo, *Basilicæ* nuncupatæ sunt, Latio, atque Italia adhuc cum Græcis permixta quædam habente vocabula. Pictas quoque, & fusas eas Imagines (ut videre est, in Apside earumdem Sacrarum Ædium) probata, & perspicua pietate Patres nostri, opere musivo expresserunt, quorum aliqua paullo post memorare constitui, quæ nostro Numismati, atque instituto magis videntur accommoda.

Cap. XXVII De Nimbo Crucigero circa Jesu Christi caput in Nummo expresso. Antiquæ recēsentur ipsius Imagines cum eodem Nimbo.

POrro Christi caput Nimbo circumdatum est in hoc monimento sacræ antiquitatis, in quo Crucis tria segmenta conspicua sunt. Nimbus autem rotundus est, non quadratæ formæ, quam plerumque superstitum virorum imaginibus pone caput depingi, atque insculpi consuevisse, primus ostendit Joannes Diaconus (1), ac deinde Nicolaus Alamannus(2), Anselmus Solerius(3), & Joannes Ciampinius variis locis (4), aliique. De hoc Nimbo, sive rotundo diademate imaginibus Sanctorum adjecto, præclare admodum differit Philippus

[1] Vita S. Gregorii Magni. Lib. iv. Cap. xxxiii. & Cap. lxxxiv.
(2) Differt. Histor. de Parietinis Lateranensibus. Cap. vii. pag. 43.
[3] De Pileo. Sectione xiv.
(4) Veter. Monim. Part. II. Cap. xix. Tab. xxxvii. Cap. xxi. Tab. xl. Cap. xxiii. Tab. xlii. Cap. xxiv. Tab. xliv. Cap. xxv. Tab. xlvii. Cap. xxvi. Tab. xlix. Cap. xxvii. Tab. lii.

CAP. XXVII pus Senator Bonarrotius (1), quem inter eos, qui de re ſacra locuti ſunt, magnopere ſuſpexi; ſed clarus Ciampinius ſtudioſiſſimus rerum antiquarum, quæ ad Chriſtianam Religionem pertinent, Tabulis ære inſculptis plura confert exempla in illuſtrandis antiquis muſivis operibus; potiſſime vero agens de Eccleſia Sanctæ Agathæ Majoris(2), quæ Ravennæ circa Annum CCCC. adornata eſt ab Exſuperantio Epiſcopo, Nimbum rotundum, & Crucigerum oſtendit in Imagine Chriſti ſedentis, quod idem occurrit Romæ in Eccleſia Sanctæ Sabinæ (3), opere muſivo exornata a Cœleſtino I. Summo Pontifice, Anno circiter CCCCXXIV. At mirum eſt Bonarrotium, ceteroquin doctiſſimum virum, contra vetuſtiora hæc monimenta opinari (4) Crucem Chriſti Nimbo adpoſitam fuiſſe circa finem Sæculi VI. ut hoc eodem ſigno a diademate Sanctorum diſtingueretur. Siquidem adlatis exemplis Viro clariſſimo plane notis, alia adjicienda ſe offerunt, quæ Sæculum VI. nec dum dimidium adtingunt. Igitur Ravennæ in Eccleſia Sancti Michaelis Archangeli a Bacuda Juliani Genero ædificata (5), Chriſti diadema Cruce inſignitum apparet (6), ejuſque ſtructura ad Annum DXLV. per-

(1) Oſſervazioni ſopra alcuni frammenti di Vaſi antichi di Vetro. Tav. IX. Fig. I. pag. 59. e ſegg.

[2] Veter. Monim. Parte I. Cap. XX. Tab. XLVI.

(3) Ciampin. Vet. Monim. Parte I. Cap. XXI. Tab. XLVII.

[4] Oſſervazioni ſopra alcuni fram. menti di vetro. pag. 65. e 66. Idem ibidem. Dittico Sacro. pag. 263.

[5] Rub. Hiſt. Rav. Lib. III.

(6) Ciampin. Vet. Monim. Par. II. Cap. VIII. Tab. XVII.

pertinet, teſtimonio vetuſtiſſimi lapidis inſcripti. Et in Eccleſia Sancti Vitalis, quæ in eadem Urbe picturis muſivis decorata fuit Anno DXLVII. (1) cernitur uſque adhuc in Imagine Chriſti idem Diadema. Olim hoc idem ſpectare licebat in Apſide veteris Baſilicæ Vaticanæ (2), & in exteriori facie Baſilicæ Lateranenſis, quæ nuper ceſſit novis molitionibus, pariter hoc Nimbo Jeſus redimitus cernebatur in intima peripheria rotundæ feneſtræ, proximæ faſtigio contignationis (3). Eamdem vero, fama, cultuque inſignem Sacram Imaginem, magnificentius exſtructa Baſilicæ fronte ad orientalem plagam lapidibus ſectis, contra Portam *Querquetulanam*, quæ etiam *Cælimontana*, atque *Aſinaria* dicebatur (nunc autem unico *Sancti Joannis* nomine vulgus appellat). Curatores Ædificii, decenter ornatam, venerationi populorum mox reſtituerunt, collocantes eam ſupra Coronidem, infra tympanum ad ornatum Xyſti, ſeu Podii Pontificalis, quod ſubeſt Imagini, & totius novæ ſtructuræ. Sed hactenus memoratis antiquiorem protulit Paullus Aringhius ex Cœmeterio Pontiani, alteram pictam (4), alteram (5) Sarcophago marmoreo ſculptam, una cum aliis ſacris imaginibus. Tandem Sæculo VI. in Summo Arcu CAP. XXVII

(1) Ibid. Part. I. Cap. IX. Tab. XIX. majori modulo. Tab. II. Num. 9.

(2) Ciampin. in Synopſi Hiſtorica de Sacr. Ædific. Cap. IV. Sect. II. Tab. XIII.

(3) Ibid. Cap. II. Tab. I. lit. A, & Tab. III.

[4] Rom. Subterran. Tom. I. lib. II. Cap. XXII. Tab. I.

(5) Eodem Tom. I. Lib. II. Cap. XXII. Tab. III.

CAP. XXVII cu Sacræ Ædis Sancti Laurentii in Agro Verano, Christus Crucem in diademate deferens depictus fuit (1). Idemque signum visitur opere sequioris ævi in Ecclesia Sancti Marci Romæ: In Ecclesia Sanctæ Mariæ, quæ vulgo dicitur *in Monticelli*: In Triclinio Leonis Papæ III. & alibi passim Romæ nobis ostendunt antiquæ picturæ musivæ, quæ volenti cuilibet amplam agendi de forma Christi materiam præstant, & facultatem. Idem Nimbus pariter occurrit in Numismatibus Pontificum Romanorum apud V. C. Philippum Bonannium Societatis Jesu Præsbyterum, nonnihil inflexis, curvatisque Crucis extremitatibus, iisque hic Nummus Argenteus summæ raritatis, & pulchritudinis a Gregorio XIII. Pontifice Maximo percussus ad usum, & commoditatem populi, nec umquam antea editus adduplicari poterit;

Imagine tamen vitio Sculptoris paullisper immutata, nempe capillo immodice ita composito. Uti arte ab aliis parum culta, Philippus Zenobius insculpendis ligno Imaginibus, ac proelo præ-

(1) Ciampin.Vet.Monim.Par.II.Cap.XIII.Tab.XXVIII.

præparandis excellens ſumma cura delineavit, & buxo incidit, qui (præter æneam laminam, quæ Nummum Æreum exhibet cum Imagine Jeſu Chriſti Domini noſtri) omnia item in noſtro Commentario relata Emblemata, diligenter delineavit, & buxo pariter inſculpſit.

CAP. XXVIII Imago Jeſu Chriſti *ad Sancta Sanctorum*, & in aliis pervetuſtis Ædibus ſacris picta, ſimilis adſeritur illi, quæ in Nummo viſitur.

SAcra quidem Veterum Chriſtianorum prolata monimenta ſi quis ad trutinam velit revocare, eorumque alterum alteri conferre, nihil admodum diſpar, nihil diſſimile, aut diverſum offendet, ita ut oculus oculo, frons fronti, os, mentum, capillus, ori, mento, capilloque adamuſſim reſpondeant. Et licet non uno, eodemque tempore Imagines recenſitæ effictæ ſint, ſed interjecto plurium ſæculorum ſpatio diſcernantur, colores quoque coloribus æquipollent. Iis igitur vetuſtiſſimis Imaginibus, ac præſertim *Romana* (neque enim fallor) uſi pro tempore fuerunt Pictores, ac Statuarii, eademque veteri noſtro Numiſmati per quam ſimilis eſſe videtur, ſi colores, quibus illud idem caret, excipias. Sed præſtat hic Nicephorum audire, nullus enim alius adeo diligenti ratione Chriſti vultum per ſingulas partes veſtigavit, delineavit, ac pene depinxit.

CAP. XXIX. Nicephorus Callistus Jesu Christi vultum accurate describit.

TExtum Auctoris græcum ob oculos ponimus, ne cupidus lector, distentus curis, cum jactura temporis alio quærere gravaretur. Ἡ μέν τοι inquit [1] ipse διάπλασις τῆς μορφῆς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐξ ἀρχαίων παρειλήφαμεν, τοιάδε τις ὡς ἐν τύπῳ περιλαβεῖν ἦν. ὡραῖος μὲν ἦν τὴν ὄψιν σφόδρα. τήν γε μὴν ἡλικίαν, εἴτουν ἀναδρομὴν τοῦ σώματος, ἑπτὰ σπιθαμῶν ἦν τελείων. ἐπίξανθον ἔχων τὴν τρίχα. καὶ οὐ πάνυ δασεῖαν· μᾶλλον μὲν οὖν, καὶ πρὸς τὸ οὖλον μετρίως πως ἀποκλίνουσαν. μελαίνας δέ γε τὰς ὀφρῦς εἶχε, καὶ οὐ πάνυ ἐπικαμπεῖς. τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς χαροπούς τινας, καὶ ἠρέμα ἐπιξανθίζοντας, εὐόφθαλμος δ' ἦν, καὶ ἐπίρριν. τὴν μέν τοι τρίχα τοῦ πώγωνος, ξανθήν τινα εἶχε, καὶ οὐκ εἰς πολὺ καθειμένην· μακροτέραν δὲ τὴν τρίχα τῆς κεφαλῆς περιέφερεν ..... ἠρέμα ἐπικλινὴς τὸν αὐχένα, ὡς μηδὲ πάνυ ὄρθιον, καὶ ἐντεταμένην ἔχειν τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος· σιτόχροος δὲ, καὶ οὐ στρογγύλην ἔχων τὴν ὄψιν ἐτύγχανεν, ἀλλ' ὥσπερ τῆς μητρὸς αὐτοῦ μικρὸν ὑποκαταβαίνουσαν, ὀλίγον δ' ἐπιφοινισσομένην, ὅσον ὑποφαίνειν τὸ σεμνόν τε καὶ συνετὸν τοῦ ἤθους, καὶ ἥμερον, καὶ τὸ καθάπαξ ἀόργητον. [illegible] πάντα δὲ ἦν ἐμφερὴς τῇ θείᾳ, καὶ πανασπίλῳ ἐκείνου μητρί. Latinam protinus interpretationem Joannis Langii subdo, recognitam a Frontone Ducæo, quæ eadem hæc ipsa est: *Porro effigies formæ Domini nostri Jesu Christi, sicut a veteribus accepimus, talis propemodum, quatenus eam crassius verbis comprehendere licet, fuit. Egregio is vividoque vultu fuit. Corporis Statura ad palmos prorsus septem. Cæsariem habuit subflavam, ac non admodum densam, leniter quodammodo ad crispos declinantem:*

(1) Hist. Ecclesiast. Lib. 1. Cap. XL.

tem: Supercilia nigra non perinde inflexa. Ex oculis fulvis, & subflavescentibus mirifica praeminebat gratia, acres ii erant, & nasus longior: Barbæ capillus flavus, nec admodum demissus. Capitis porro capillos tulit polixiores .... collum fuit sensim declive, itaut non extento nimium corporis statu esset. Porro tritici referens colorem. Non rotundam, aut acutam habuit faciem, sed qualis Matris ejus erat, paullum deorsum versus vergentem, ac modice rubicundam, gravitatem, atque prudentiam cum lenitate conjunctam, placabilitatemque iracundiæ expertem præferentem, persimilis denique per omnia fuit Divinæ, & Immaculatæ suæ Genetrici &c.

CAP. XXX
Idem Nicephorus vindicatur a censuris.

DAmnant plerique docti Viri Nicephorum, & testimonium ejus exsibilant, totum id ecgraphon reiicientes, ea potissimum ratione ducti, quod ex Veteribus (1) *nullos ille ex nomine appellaverit, aut appellare vere potuerit a quibus acceperit*. Verum etsi plura, quæ in illius Historia referuntur, a Viris magnis tamquam commentitia, & simulata a veris narrationibus, jure ac merito, quod non negaverim, explodantur atque eliminentur, tamen præallatis monimentis, quantum licet homini Sacræ

 Vetu-

(1) Serry Exercit. Critic. XLVII. §. 1. & Animadvers. Anticritic. in Histor. Famil. Sacr. Cap. IX.

Vetuſtatis ſolicite curioſo, nec penitus rudi æſtimatori, putavi Nicephoro ſatis conſultum eſſe, tamquam teſtimoniis nullatenus poſtremæ ætatis, quibus de vera Imagine Chriſti ſatis conſtare deprehenditur, & ex ordine chronologico ſervato, ſi qua ſunt aliorum momenta, haud aliter dignoſci facile poterunt, ac refelli. Quippe, ſi compares Nicephorianam deſcriptionem noſtræ Imagini Achiropoetæ, certior evades, in qua eamdem menſuram palmorum VII. cum Millinio, Soreſinio, atque aliis infra notatam reperies. Probe *a Veteribus* ſe accepiſſe dixit, ideſt a veteribus Typis depromſiſſe, qui utique votis Chriſti fidelium, adſpirante Deo, incolumes perſeverant.

CAP. XXXI
Nicephoriana deſcriptio antiquis Imaginibus Jeſu Chriſti reſpondet, atque cohæret.

SUnt & aliæ vetuſtiſſimæ Jeſu Chriſti Imagines admodum ſimiles, opere muſivo pariter expreſſæ, in quibus tamen ſimplex Nimbus rotundus comparet. Ita in Æde Sanctæ Conſtantiæ prope Urbem ævo Conſtantiniano depicta (1). In Baſilica Principis Apoſtolorum (2). In ſummo Arcu Baſilicæ Sancti Paulli Leone I. Sanctiſſimo Pontifice, a Galla Placidia exornato Anno CCCCXLI. (3). In Ecelеſia Sanctorum Coſmæ, & Damiani (4). In Æde Sancti Stephani in Monte

(1) Ciampin. De Sac. Ædif. Cap. X. Tab. XXXII.

(2) Ibid. Cap. IV. Sect. III. Tab. XIV.

(3) Ciampin. Vet. Monim. Part. I. Cap. XXIV. Tab. LXVIII.

(4) Id. Vet. Monim. Part. II. Cap. VII. Tab. XVI.

Monte Cœlio (1), & alibi: omneſque ætatem Annorum ſupra xxx. demoſtrant, ut Venerabilis Achiropoeta Imago *ad Sancta Sanctorum*. In hoc argumento quantum a vero declinaverit Franciſcus Vavaſſorius (2) ea, quæ diximus, recolenti apertiſſime retegent.

CAP. XXXII
Carneola cum Imagine Jeſu Chriſti Nimbo Crucigero diſtincta.

His veteribus Chriſti Imaginibus, nonnullas ex *Muſeo Victorio* adiiciendas putavi,

Carneolæ antiquæ magnitudo.

Fictile Monimentum huius magnitudinis.

Vitri antiqui magnitudo.

Scalptura ex Heliotropio huius magnitudinis.

quod eodem Nimbo exornentur, ſed in re licet

(1) Ibid. Parte II. Cap. xvi. Tab. xxxii.

(2) Lib. de Forma Chriſti. Cap. II. & Cap. iv.

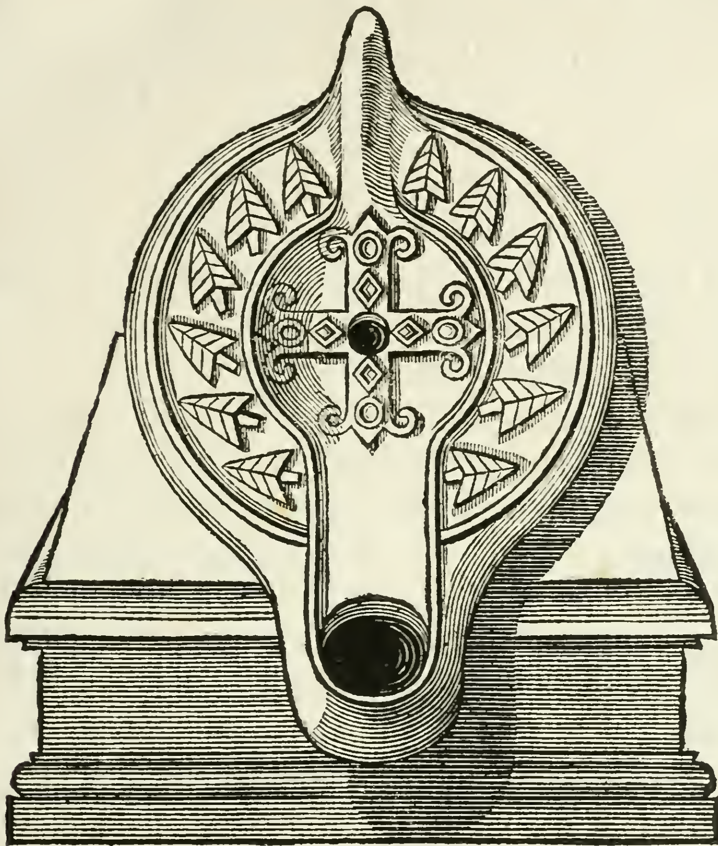
cet maxima, ne nimius videar, quatuor tantummodo, & quidem insigniores excerpsi, & selegi, quarum Prima, & Secunda Jesum Christum Deum, & Hominem in juventute sua; Tertia, & Quarta Puerum admodum exprimunt. Prima igitur est Christi protome, Carneolæ, quam dicunt, insculpta pectore tenus, plenam Hominis faciem exhibens, Nimbo Crucigero redimitam, notæ non optimæ, sed neque rudioris ac pravæ: sinistra Librum Evangeliorum gerit, dexteram benedicentis in morem componit: hinc inde Græcis compendiariis literis IC. XC. *Jesus Christus* legitur. Nomen utrumque ante Jesu Christi Domini nostri adventum, & maxime cultum (1), & a Sanctis Prophetis longe præcognitum.

CAP. XXXIII
Opus fictile antiquum simile.

ALtera ex fictili materia constat cinereum colorem referens, quæ pro amuleto habita est, sacro eodem typo, spinea corona circa frontem redimito, utrimque spectabilis, ductili reste, seu funiculo facile brachio, sive ad collum adliganda: est enim à summo ad imum, veluti terebro perforata, & Cruce foliata, cujusmodi in aliis cæmeterialibus Lipsanis adspicitur, Nimbus decoratur. Eamdem Crucem foliatam

(1) Euseb. Historiæ Ecclesiasticæ Lib. I. Cap. III. vide etiam Matth. Cap. I. vers. 21. & Luc. Cap. II. vers. 21.

liatam refert ſubjecta Lucerna fictilis: Hæc autem ornamenta honoris ergo Cruci tribuebant, Salutis auctorem veneraturi. CAP. XXXIII

Ita Crucem auro, & pretioſis lapillis contextam a Conſtantino Magno in penetralibus Domus Auguſtæ poſitam, memorat Euſebius (1) in Vita ejuſdem Imperatoris, & eam pariter gem-

[1] Lib. III. Cap. XLIX.

gemmis ornatam ceteri Auguſtorum in Nummis aureis, atque argenteis perſæpe cudebant. Si vetuſtiores Hiſtorias inſpicias: Ægyptii inter literas ἱερατικὰς, ſive Sacerdotales Crucem reponebant, *cujus literæ interpretationem*, ut ait Baronius (1), *adſerunt eſſe*: VITA VENTURA. Quin etiam Judæi, & Pagani ſymbolum in ea Salutis (2) deprehenderunt.

CAP. XXXIV Imago Jeſu Chriſti Pueri cum eodem Nimbo expreſſa in antiquo Vitro.

PRæſtantior longe eſt altera Imago; quæ alias valde majori modulo in vulgus emiſſa fuit ex anaglyphis antiqui Vitri, Oraculo Prophetæ inſcripto (3). *Cognovit Bos poſſeſſorem ſuum, & Aſinus Præſepe Domini ſui*, ibique videre eſt Chriſtum jacentem in Præſepio in medio duorum Animalium, quæ ligneis tranſtris, ſive clathris diſcernuntur, faſciiſque involutus eſt. Adſtat Virgo Mater in lectulo rudi, ſeu potius ſcamno ſedens, ut alibi in lectulo ſedens (4), vel interdum etiam decumbens occurrit (5). Dextera manu Præſepio innixa eſt ad caput Pueri, ſiniſtra ſupra ſe. Tunica induitur ad pectus religata, veloque patrio more caput, ac circum amicitur (6), linteolis (pari fortaſſe conſuetudine, tam-

(1) Ad Ann. Chriſti CCCLXXXIX. §. 99.
(2) Idem Baron. ad Ann. Chriſti XXXIV. §. 92. & 93.
(3) Iſaiæ Cap. I. verſ. 3.
(4) Romæ in Apſide Baſilicæ S. Mariæ Tranſtyberim, opere vermiculato.
[5] Veronæ in Æde S. Joannis in Fonte. Maffei Verona illuſtrata Par. III. Cap. III. Colon. 64. in fol.
(6) Adi Tertullian. in lib. de Coron. Milit. Cap. IV. & de Velandis Virginibus. Cap. I.

COGNOVIT·BOS·POSS
ISAIÆ. I. ET·ASINVS·PRÆSEP
VITRI
ANAGLYPHI
MAGNITVDO
SACRVM·MONVMENTVM
ROMÆ·IN·MVSE

COGNOVIT·BOS·POSSESSOREM·SVVM

ISAIÆ·I· ET·ASINVS·PRÆSEPE·DOMINI·SVI NVM·III

SACRVM·MONVMENTVM·IN·ANTIQVO·VITRO

ROMÆ·IN·MVSEO·VICTORIO

tamquam recens a puerperio) ab utero, ac lumbis ad pedes constricta, ut Filii Dei Incarnationis mysterium infidelibus hac forma absconderetur (1). Nimirum, quod ita pictum, vel sculptum Virginis Mariæ partum spectantes, neque intelligentes opus Spiritus Sancti, a Fidei Sacramentis minus abhorrerent. Alii vero putant Hieronymi testimonio adversus Helvidium hunc morem ita depingendæ Christi Nativitatis ex Libris Apocryphis emanasse. Joseph sedet cogitantis habitu, scilicet altera manu mento subposita (2), altera vero pallium relegens, quo circumvolutus est supra togam. Luna noctis typus conspicitur, quæ venerabili mysterio complementum dedit, dum in suo cursu medium iter perageret, & Stella crinita Magorum adorationi prævia, Christi manifestationem indicit, & aperte declarat. Sane in iis Imaginibus, Nimbus Pueri tantum Cruce distinguitur. Monimentum huic adsimile exstare compertum mihi est apud Nobiles de Trautson, atque aliud vidisse memini apud Eximium

[1] Ad disciplinam Arcani id referendum videtur, quemadmodum Hieronymus [Commentariorum in S.Matthæum Lib.I. Cap. I.]ceteris argumentis, quare Christus non de simplici Virgine, sed de desponsata conceptus esse dicatur inSac.Bib.Codice,addit Ignatii Martyris opinionem, nempe, *ut partus ejus celaretur diabolo, dum eum putat non de Virgine sed de Uxore generatum*. Porro infideles filii diaboli sunt &c.

(2) Pausan. Lib. x. ubi de Antilocho in Inferno a Polignoto depicto.
Agostini delleGemmePar.I.Tav.110. Ediz.del Cav.PaoloAlessandro Maffei.
Bonarroti Osservazioni Istoriche sopra i Medaglioni. pag.VIII, e IX.

& præſtantem ingenio Virum Paullum Sabbatinium Bulielli, Marci Antonii Sabbatinii Magni Antiquarii hæredem ex aſſe. Quique Nummum item, & noſtro parem, cujus Commentarium adornamus, & magis aſperum conſervatumque poſſidet.

CAP. XXXV
Alia Imago Jeſu Chriſti Pueri cum pari Nimbo ſcalpta in Heliotropio.

ALteram denique proferam ex Heliotropio ſemiexſtantibus ſignis, licet aliis fortaſſe recentiorem. Hæc Beatiſſimam Virginem Mariam repræſentat Puerum Jeſum in ulnis geſtantem. Virginis Nimbus eſt omnino ſimplex, at Nimbus Pueri Cruce diſtinguitur. Virgo velo ſuperinduta eſt, in quo ſupra frontem, ac dexterum humerum Crux conſpicitur. Videſis Cangium (1) in Michaele Duca, ſeu Parapinace. Admovet dexteram manum ad pectus, læva Puerum Jeſum ſedentem ſuſtinet. Chriſtus vero tunica indutus, dextera benedictionem non Græcanico ritu, ſed Latino impertitur, ſiniſtra volumen gerit. Super Chriſti caput notatum eſt literis græcis monogrammaticis IC XC, ut vidimus in Carneola antiquæ ſculpturæ; Utrimque adverſus Neſtorianos literis pariter compendiariis *Mater Dei*, nempe ex parte, ſeu latere Virginis MP. qua Puer Jeſus ΘY. Adi Explanationem Veteris Gemmæ ad Chriſtianum uſum exſcalptæ

[3] In Familiis Byzant. pag.163.

exſcalptæ (1), quæ prodiit ex *eodem Muſeo* Anno MDCCXXXII. Marcus Antonius Boldettus Canonicus Baſilicæ S. Mariæ Tranſtyberim Vir clarus, in antiquo Cæmeterio apud Albanum, circa Imaginem Virginis Mariæ depictam, idem elogium adnotavit, nulla adhibita ſyncope characterum, ſed integre ita exaratum (2) MITER THEV. Hæc Sacra Gemma, cujus deſcriptionem parare molitus ſum, ex Cæmeterio Neapolitano *Sancti Januarii ad Corpus* (ſi qua fides noſtro ævo venditorem ſequatur) in *Cimeliarchum Victorium* translata fuit VII. Kalend. Julii. Anno MDCCXXXIV.

CAP. XXXVI Forma Crucis Dominicæ ex antiquis monimentis expenditur, & illuſtratur.

PLurima quæ ſelecta & delibata ſunt Sacræ Vetuſtatis Toreumata, ac Picturæ, atque alia infra depromenda Cimelia, in quibus Crucis Dominicæ tria ſuperiora ſegmenta contemplamur, raram admodum eſſe Crucem ad formam *Tau* nos edocent, quæ a nonnullis Patribus Chriſto Crucifixo tribuitur, & aliquando in Martyrum Cryptis picta; ſive opere vermiculato loculis adpoſita cernitur: eamdem *Patibulatam* dicere ſolent eruditi, qui varias Crucis ſpecies diſtinguunt (3), *Rectas* alias, & *Decuſſatas*, ſive

[1] Edit. Rochi Bernabò pag. 7. & 8.

[2] Oſſervaz. ſopra i Sacri Cemeterj. Lib. II. Cap. XVIII. pag. 559.

(3) Antonius Gallonius. De Sanctor. Martyrum Cruciatibus. Juſtus Lipſius, & Jacobus Gretſerus. Libris de Cruce. Bartholomæus Riccius Caſtroficardenſis. In Triumpho Jeſu Chriſti Crucifixi &c.

ſive *Immiſſas*. Variis autem Crucis ſpeciebus reos admotos fuiſſe, eos experiendi cauſſa, meminit ex vetuſtioribus Seneca (1). Quin etiam Cicero, Valerius Maximus, Titus Livius, Quintus Curtius, Svetonius: iiſdemque Crucibus adfixos clavis tamquam reos quamplurimos Chriſti Martyres, vel funibus diverſimode adpenſos, & teſtantur Acta, & Martyrologia.

CAP. XXXVII
Nummi Veteres cũ Imagine Chriſti, & Nimbo Crucigero.

EXhibet Antonius Auguſtinius Archiepiſcopus Tarraconenſis nonnulla Numiſmata (2) Chriſtum, qualem ſane deſcripſit Nicephorus, atque etiam Nimbo Crucigero repræſentantia. Eadem quoque typis excuſa vulgavit Jacobus Gretſerus (3), quæ in *Muſeo* itidem *Victorio* adſervantur. Hujuſmodi vero Numiſmata, aurea nempe, atque obolos, inquit Joannes Scylitzes (qui & Curopalates dicitur) Joannem Zimiſcen primum ex Romanis Imperatoribus Chriſti Domini protoma inſculpſiſſe, quorum in averſa parte, ſeu area, breviſſimum, egregium tamen id Lemma, aliquando Græcis, & quandoque Romanis characteribus exaratur. ✠ IhSЧS XRISTЧS BASILEЧ BASILE. *Proinde pro Zimiſciana moneta haberi debet*, inquit Cangius (4), & cum eodem Anſelmus Bandurius

(1) Lib. De Conſolatione ad Marciam. Cap. xx.
[2] Dialogo I. circa finem.
[3] Tom. III. De S. Cruce. Lib. I. Cap. XXVII.
(4) Diſſertat. De inferioris ævi Numiſmatib. Num. XXVII.

rius (1) *in cujus facie altera Christi protome, in altera iidem characteres visuntur, atque ejusmodi quidem Nummi jure* ΣΩΤΗΡΙΚΟΙ *appellari potuere, quos Græci recentiores Constantino Magno ex falso rumore, vel forte ex imperitia adscripserunt &c.* De cognomine ΣΩΤΗΡΟΣ a Diis præsertim ad Conservatores, aut Benefactores Urbium, & Populorum translato disertissime agit Ezechiel Spanhemius (2), qui inde argumento infert (3): *quam meliori titulo, ac jure, non unius Urbis aut Populi, sed universi Generis Humani Liberatorem, antiqua Hellenistarum pietas* SOTEREM *salutavit?* Idem agit pariter de cognomine ΒΑΣΙΛΕΥΣ (4), *Regis Regum* (5), *Regis Magni* (6), & his similium, quæ omnia exemplo Numismatum antiquorum illustrat. Et ea adnotare libuit, atque observanda proponere, quod altero ex iisdem titulis, alterove Jesus Christus Dominus noster nonnumquam exornetur (7). Pleraque tamen ex his Numismatibus Christum Nimbo Crucigero redimitum demonstrant passim apud Cangium (8), & Bandurium (9), licet alio ab hoc typo, de quo hic sermo est: quæ vetustiores etiam Imperatores cudi fecerunt, ut indicant ex adverso insculptæ

[1] Tom. II. Numismat. Imperatorum. pag. 739.

(2) Dissertat. De Præstantia, & Usu Numismatum Antiquor. pag. 108., & 109.

[3] Ibid. pag. 110., & 111.

(4) Ibidem. pag. 122, & 127.

(5) Ibid. pag. 129 & 133.

[6] Ibid. pag. 128.

(7) Vide Constantii Landi explicationes in Veter. Numismat. Miscellanea, ubi de Antiocho SOTERE.

[8] In Histor. Byzant.

(9) Numismat. Imperat. &c.

CAP. XXXVII insculptæ eorum Imagines. Ita profecto in Nummo Justiniani II. seu Junioris, in quo circa Imperatoris stantis Imaginem legitur: DN IVSTINIANVS SERUUS ChRISTI3, infra CoNoB, & circa Christi protomen IhS CRISTUS REX REGNANTIUM, Nimbus Cruce distinguitur: cessit autem ille Imperio Anno Æræ Christianæ DCCXI. post Annos XVII. verum intervallo IX. Annorum disturbatus. Hujus Nummi literas T, quæ literam C. complectuntur ita T, luculenter illustrat (1) Bonarrotius. At in altera parte Nummi Michaelis Rhangabe, qui floruit Anno DCCCXI. circa Imaginem Christi Nimbo Crucigero pariter insignitam legitur IC. XC. *Jesus Christus*, monogrammate frequenti illo ævo. Utrumque refert Bandurius (2), & eruditissimus Cangius in Familia Heraclii Augusti (3), & in Familia ejusdem Michaelis (4). Porro & hæc Monimenta longe vetustiora valide fulciunt narrationem Nicephori, qui claruit Sæculo XIV. sub Paleologis Andronico, Michaele, atque altero Andronico. Aliud Numisma Christi junioris typo præstans videri potest in Museo Pisano, olim Corrario (5), in cujus Nimbo Crux insculpta est adjecta Epigraphe IC X EMMANΥΗΛ.

Tra-

(1) Osservazioni sopra alcuni frammenti di Vasi antichi di Vetro. pag. XX. XXI. e XXII. nel Proemio. Vedi la Tav. VI. Fig. I. pag. 47. nelle Osservazioni.

(2) Numism. Imperat. &c. Tom. II. pag. 679. & 712.

(3) Hist. Byzant. illustrata. pag. 116.

(4) Ibidem &c. pag. 128.

(5) Tab. XC.

CAP. XXXVIII Disputatio Tristani, & Sirmondii de Nummo Christiano Musei Pasqualinii. Quidue in Annalibus reperitur de Nummis Isaaci Comneni.

TRaxerunt diu contentiosum funem de Nummo quodam Lælii Pasqualinii cum Imagine Christi ex una, ex altera vero Templum quoddam rotundum duobus stipatum militibus cum Lemmate ANACTACIC.

Ex Ære.

(qualem ex *Museo Victorio* jam nunc desumo) disceptantes usque ad nauseam eruditorum Joannes Tristanus a Sancto Amante (1), & Jacobus Sirmondus (2), qui nonnullos alios Nummos ex occasione recensent pariter cum Imagine Christi: eumdemque Nummum expendit etiam Franciscus Vavassorius (3). Cangius in Familia Joannis Zimiscæ (4) alium ex Ære Nummum prodit, in quo Imperator stans, dextera Crucem, sinistra globum Crucigerum tenet. In margine vero

[1] *Triplex Nummus Antiquus Christi Domini. Perperenæ Civitatis. Hanniballiani Regis &c.* Joannis Tristani a S. Amante ad Jacobum Sirmondum *Epistola &c.* Ejusdem *Antidotum*, sive æqua, & justa defensio adversus querulam Jacobi Sirmondii responsionem &c. Ejusdem *Antisophistium*, sive defensio secunda &c.

[2] Jacobi Sirmondii &c. *Antitristanus*, sive ad Joannis Tristani Sanctamantii de triplici Nummo Antiquo Epistolam responsio &c. Ejusdem *Antitristanus* II. Sive ad Joannis Tristani Sanctamantii Antidotum responsio &c.

[3] Francisci Vavassorii &c. De Forma Christi. Liber. Cap. II.

(4) Histor. Byzantin. illustrat. pag. 152.

CAP. XXXVIII vero habet: EN TȢTO NIKA (1). In aversæ partis orbe circa literam M, cui superstat Stellula, legitur. ANACEOEIS (2) forte ANANEΩCIC, ut ipsemet interpretatur, *Renovatio*, scilicet *Imperii*. Bandurius eumdem Nummum adfert pariter in Joanne Zimisce (3), Monetarioque tribuit (4), qui *Annorum Imperatoris cujusdam nota signaverit: dum alterum typum huic imprimere pararet Monetarius, & veterem corrupit, nec exhibuit novum*. Anceps tamen hæreo, num vere ANANEΩCIC, vel ANACTACIC, in detrito Cangii Nummo legendum sit, sive renovationem Anni, sive Imperii indicans, quod fortasse Kalendis Januariis cusus fuerit, vel Anno I. ejusdem Imperatoris, fausti ominis apogœo sydere considerato, tamquam Romanum Imperium ea ipsa temporis, vel conditionis varietate in novam augustioremque magnificentiæ laudem posset exsurgere. Sed multa de Nummis Imagine Christi signatis scite animadverterunt Marquardus Freherus (5) apud Grævium in Thesauro Antiquitatum Romanarum (6), & Ludovicus Savotus (7) itidem apud eumdem Grævium (8), demonstrans Zonaræ testimonio, ita olim

[1] Ita Mendose.
[2] Pariter cum Mendo.
(3) Numismat. Imperator. Tom. II. pag. 735.
(4) Ibidem. &c. Tom. II. pag. 739.
(5) Lib. II. De Re Monetaria. Cap. I.
(6) Tom. XI. Column. 1420., & 1421.
(7) Par. I. Dissertation. De Nummis Antiquis. Cap. III.
(8) Tom. XI. column. 1157.

olim Romanos Imperatores consuevisse Nummos signare Imagine Salvatoris, ut Isaacium Commenum tamquam impium damnarint plurimi Historiarum Scriptores, quod summa rerum potitus, non utique Christum, ut mos inoleverat, sed suam Imaginem manu gladio instructa insculpi jusserit, cudique voluerit, atque evulgari probaverit.

CAP. XXXIX
Explicatur Nimbi Crucigeri mysterium, & nonnulla de Cruce notantur.

Nimbus autem venerabili, atque augusto signo Crucis ornatus juxta Caput Christi eumdem Cruci adfixum indicabat: quapropter alias ad Agni formam, ut in Scriptura Sacra adumbratur, per symbolum exprimentes eum, qui verus est Agnus, Nimbo persæpe Crucigero distinguebant, quod probro priscis Christifidelibus vertebatur Crucifixum adorare, ac probrosius, & magis indecorum palam adorandum exponere, & prædicare, ut inquit Doctor Gentium (1). *Nos autem prædicamus Christum Crucifixum: Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam*. Probe nota inde est vetusta consuetudo sacrorum Dipticorum, qua insidias Paganorum, iis e conspectu remotis refellebant, in quibus divina mysteria solebant congrue repræsentare: puta solam Crucem, Christum in ea defixum, & vel ipsas Sacras Imagines. Baronius

G

[1] Epist. I. ad Corinthios. Cap. 1. versic. 23.

CAP. XXXIX ronius ad Annum Christi LVII. (1). quare in Hispaniis pingerentur in Tabulis Sacræ Imagines exquirens, secus ac in parietibus Ædium sacrarum, utitur eodem fere argumento, videlicet, quod ita possent, quum expediret (infesta, nec infrequenti urgente occasione) easdem pictas Imagines *secum quocumque ferre, & occultare*. Crux vero ab ævo Constantini Magni nullo amplius moleste obsistente palam coli incoepta est, & Lege lata, vetitum, ne suppliciis improborum hominum adhiberetur, de qua meminere Sextus Aurelius Victor (2), Augustinus (3), Cassiodorus (4), Michael Glycas (5), Hermias Sozomenus (6), Nicephorus Callistus (7), & inter recentiores Baronius ad Annum Christi CCCXXV. (8), Justus Lipsius (9), aliique, in quibus recensendis non est operæ pretium immorari. Statuam quidem suam, quam idem Constantinus in Foro Urbis erexit eminentiori loco, Cruce in manu elata insignivit, testaturque Eusebius (10), & ejus testimonio in Historia Ecclesiastica relatum est (11), quo utpote coævuo, nullum præstantius monimentum. Agnus

(1) §. 122.
[2] De Cæsarib. in Constantino Mag.
(3] Variis locis.
[4) Histor. Tripartit. Lib. I. Cap. IX.
(5) In Annalibus. Part. IV. in principio, ubi de Imperio Constantini.
[6] Histor. Ecclesiasticæ. Lib. I. Cap. VIII.
(7) Histor. Ecclesiast. Lib. VII. Cap. XLVI.
[8] §. 205. & seqq.
[9] Lib. III. De Cruce. Cap. XIV.
(10) In Vita Constantini Mag. Lib. I. Cap. XL.
(11) Ad Ann. Christi CCCXII. §. 62. & §. 63.

CAP. XL
Agnus cum Nimbo Crucigero.

AGnus hujuſcemodi Nimbo redimitus ſpectabatur olim in Apſide Veteris Baſilicæ Vaticanæ (1), viſiturque hodie in Zophoro Portæ marmoreæ Ædis Sanctæ Pudentianæ (2), cum hoc carmine.

✠HIC AGNVS MVNDVM RESTAVRAT SANGVINE LAPSVM
✠MORTVVS ET VIVVS IDEM SVM PASTOR ET AGNVS

Quare de hoc ſymbolo Sanctus Paullinus (3) inquit (4).

Sub Cruce Sanguinea niveo ſtat Chriſtus in Agno.

Et quidem Agnum in Ara jacentem ſub Cruce profert Ciampinius ex vetuſtiſſima Æde Sanctorum Coſmæ, & Damiani (5), & in argentea Patera, quam Patenam dicunt, olim a Sancto Petro Chryſologo Ravennatum Antiſtite in Sacrificio Altaris adhibita (6), præter Aram, Crucem, atque Agnum hoc Epigramma legitur, opus anaglyphum Encauſto oppletum explanans.

G 2 ✠ QVEM

(1) Ciampin. de Sacris Ædific. Cap. IV. Sect. II. Tab. XIII.

(2) Idem. Veter. Monim. Part. I. Cap. III. Tab. XV.

[3] Hic Paullinus Vir Conſularis fuit, & Epiſcopus item Nolanus, ut in Vita ab Auctore Anonymo ſcripta, & ab Heriberto Ros-Weydo edita Antuerpiæ (Typis Plantinianis MDCXXII in 8.) erudite admodum indicatur: *Pontius haud dubie prænomen habuit* (ita pag. 653.) *quo ſæpe modo ab Auſonio nuncupatur, item Meropius alicubi &c. apud quoſdam Eutropius: Itaque tota appellatio Meropius Pontius Anicius Paullinus erit*. Petrus Crinitus Pontium Paullinum alterum ab Epiſcopo Nolano eſſe exiſtimat in Vita ejuſdem Pontii ab ſe deſcripta, quod *inter ſe maxime differant, & profeſſione virtutum, & carminum elegantia*.

(4) Epiſt. XII. ad Sever.

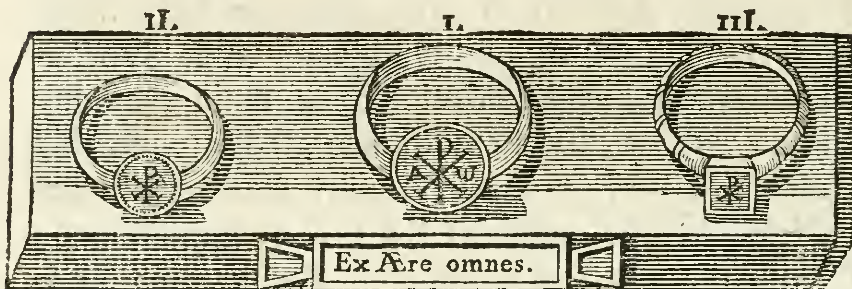
(5) Veter. Monim. Part. II. Cap. VII. Tab. XV.

[6] Servatur in hanc diem Foro Cornelii cultu magno in Cathedrali Eccleſia Sancti Caſſiani Martyris, ejuſque Ectypon primus vulgavit Anno MDCXLIII. Dominicus Mita in editione Homiliarum, & de ea agit etiam in Vita Chryſologi. §. XXXVII. & §. XXXIX. poſtea vero integro Libello Joannes Paſtritius Dalmata.

CAP. XL

✠ QVEM PLEBS TUNC CARA CRVCIS AGNUS FIXIT IN ARA
HOSTIA FIT GENTIS PRIMI PRO LABE PARENTIS

Apertius tamen Chriſtum indicat Agnus in Eccleſia Sanctæ Cæciliæ de Urbe, Crucis enim vice Monogramma ſacrum inſcriptum in Nimbo gerit (1). Conſtat autem hoc Monogramma prioribus literis X, & P. ſacri nominis, quod græce XPICTOC ſcribitur (2), plerumque ita immixtis, complexiſque, ut in hiſce Anulis Antiquis *Muſei Victorii* expreſſum eſt.

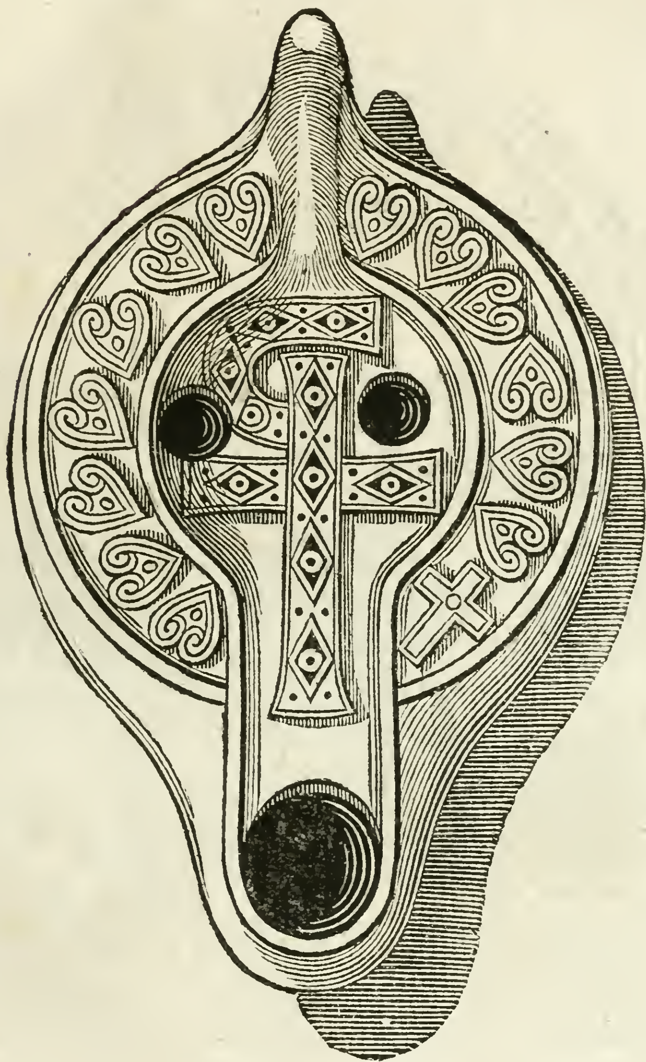

Idem Monogramma occurrit in quadam lamina ex oſſe loco Crucis ſupra frontem Chriſti Domini infra Nimbum apud Boldettum (3), Crucis Imagine, non *Decuſſata*, ſed *Recta*, in hunc modum ☧, quem præſeferunt hæ Lucernæ fictiles ejuſdem Muſei ex vetuſtis Chriſtianorum Cæmeteriis extractæ: Auro, Argento, & pretio-

[1] Ciampin. Vet. Monim. Par. II. Cap. XXVII. Tab. LII.
(2) Euſeb. in Vita Conſtantini Magni. Lib. I. Cap. XXXI.
(3) Oſſervaz. ai Cemeterj degl'Antichi Criſtiani. Lib. I. Cap. XV. pag 60. num. 3.

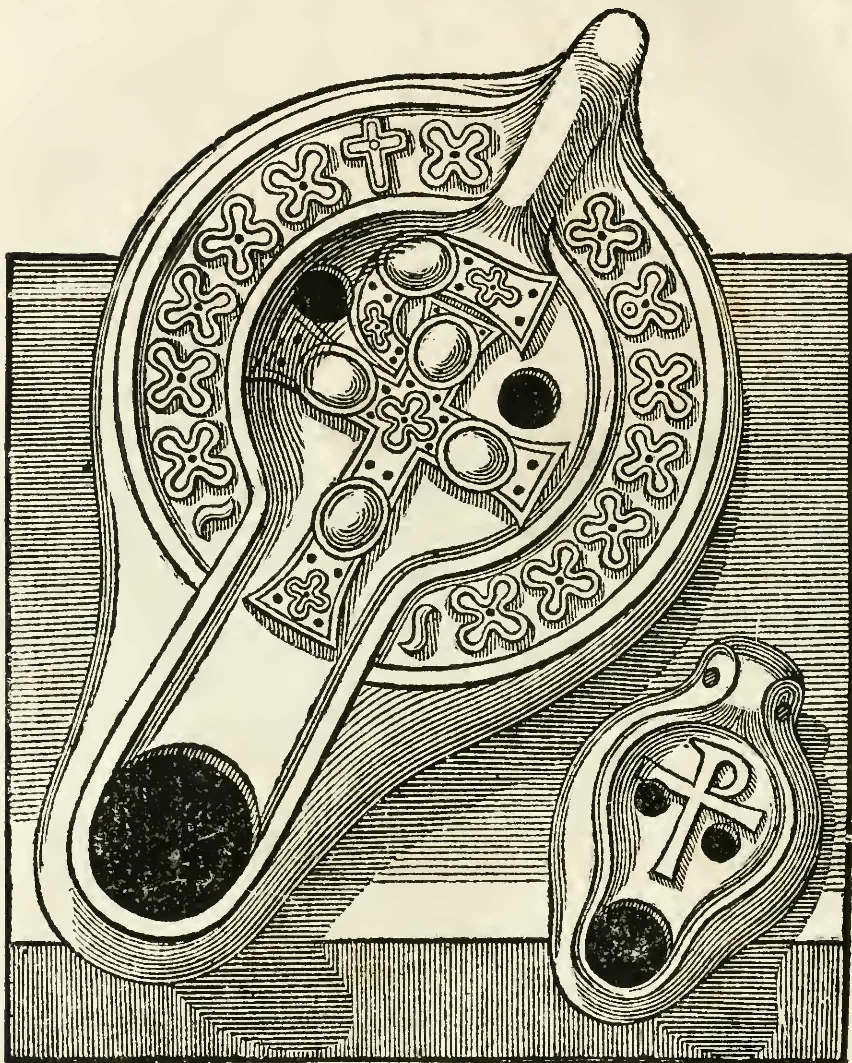
CAP. XL

pretiosiori qualibet Gemma æstimabiliores, non ab artificis industria, quæ sane modica, & exilis

in eis est, sed a Christi nomine judicandæ, in ipsa operis tenuitate ornatissimo. Adi

CAP. XL Adi ſi vacat Joannis Burchardi Menchenii laudatam a Fabretto (1) eruditam Diatriben de

Monogrammate, & Bonarrotium in Præfatione ad Vitrea Fragmenta (2). Me-

(1) Inſcript. Domeſtic. Cap. VIII. pag. 563.

(2) Pag. XII. XIII. XIV. & XV.

MEmini quandoque advertiſſe inter ſacra Anaglypha ab Antonio Boſio ſelecta (1), Agnum ſtantem Nimbo Crucigero decoratum, tribus nempe ſuperioribus ſegmentis Sacroſanctæ Crucis, & in unoquoque ſegmento parvulam Crucem inſcriptam, dextero anteriore pede haſtatam Crucem ſuſtinentem: erga ſalutare Sanctæ Crucis ſignum venerationis, religioſæ ac gratæ memoriæ præcipuum argumentum.

CAP. XLI
Nimbus circa Agnum multiplici Cruce exornatus.

SEd ne longius quam par eſt aberrare videar, egerunt de hoc ſphragiſmate, ſeu de figura Agni Veteres Patres in Concilio Trullano, ſeu Quiniſexto Canone LXXXII. (2), qui in Concilio Nicæno II. Generali VII. relatus eſt Actione IV. (3), & in Epiſtola Hadriani I. Summi Pontificis ad Taraſium Patriarcham Conſtantinopolitanum, quæ exſtat in Decreto Gratiani Diſtinctione III. de Conſecratione Canone XXVIII. (4): in editione vero Codicis Decretorum Gratiani Bibliothecæ Barberinæ a Cl. Viro Juſto Fontaninio Archiepiſcopo Ancyrano nuper e vivis erepto nitidiſſime curata (5), Canone XXIX. Confer, ſi lubet, editiones Decretorum

CAP. XLII
Scriptores recenſentur, qui agunt de Symbolo Agni.

(1) Roma Sotterranea. Lib. IV. Cap. XXIX.

(2) Tom. VII. Concilior. Edition. noviſſimæ. Column. 1383.

[3] Tom. VIII. Concilior. Columna. 882. ejuſd. edit.

(4) Eod. Tom. VIII. Concilior. Nicæno II. Act. II. col. 770.

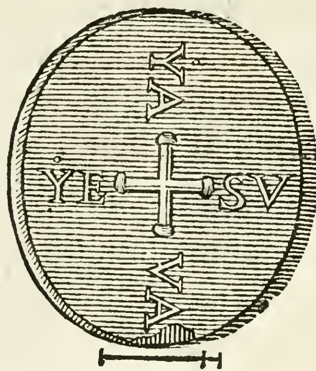
[5] Volum. I. Tit. IX. Rubrica II. de Sacrar. Imagin. Veneratione.

torum Gratiani, Gregorii Haloandri, & Fontaninii adſertis locis, & editiones Conciliorum, itemque Jacobum Gretſerum (1), & Robertum Bellarminium pro hoc ſymbolo adverſus Theodorum Balſamonem, Bartholomæum Caranzam, ceteroſque.

CAP. XLIII
Emblemata, & Signa memorata Jeſum Chriſtū Crucifixum exprimebant.

OMnia profecto hæc præclariſſima Emblemata, ac Signa, Chriſtum utique Crucifixum, ſubobſcure tamen *Arcano Myſterio* exprimebant. Quod cuſtoditum integerrime fuiſſe a primævvis Chriſtianis clariſſimi doctrina Viri demonſtrarunt, & in hac Prima Parte Commentarii pro opportunitate adfirmatur, differendo maxime de *Imaginibus Chriſti Nimbo Crucigero inſignitis*, de *Cruce*, de *Figura Agni*, de *Sacris Dipticis*, de *Monogrammate &c.* & in Altera, quam elucubravimus, & mox ſequetur, partem Numiſmatis poſteriorem declarante iterum acturi ſumus.

Achates Varius Antiquus Muſei Victorii

Hujus Magnitudinis.

(1) Tom. I. de S. Cruce. Lib. II. Cap. XII.

NUM-

NUMMUS ÆREUS
VETERUM CHRISTIANORUM
COMMENTARIO
IN DUAS PARTES DISTRIBUTO
EXPLICATUS.

PARS ALTERA.

CAP. I
Expoſitio Partis averſæ Nummi Æ-rei.

N poſteriore Numiſmatis parte ſacrum *Baptiſma* inſculptum eſt, quod a Joanne Chriſtum ſuſcepiſſe ad ripas Jordanis Divinis Literis docemur. Quapropter umbilico tenus in flumen deſcendiſſe, ſive potius poſt immerſionem adſcendere videtur Jeſus Chriſtus Dominus noſter, cui Præcurſor Baptiſta, zona pellicea cinctus, amictuque adſimili defluente ſuper nudo opertus, aquam ex cyatho, quem dextera manu gerit, ſupra caput effundit, ſiniſtra pedum paſtorale tenens, ſive baculum curvum, repandumque: *Cambucam* vocat Eccleſiaſtico vocabulo Ciampinius (1)

H Muſi-

[1] Vet. Monim. Par. II. Cap. x. Tab. XXIII. pag. 78.

Muſivum opus Ravennatenſe explanans Sæculo VI. conditum. Ad verticem Salvatoris Columba pervolat, ſymbolum Spiritus Sancti, hac Epigraphe in ambitu adpoſita. REDEMTIO FILIIS HOMINVM, & in ima Nummi parte IORDA, nempe Jordanes.

CAP. II
Vocabulorum *Baptiſmatis*, & *Baptiſterii* ſignificatio.

DEſcriptioni Emblematis præponere nonnulla libet de voce *Baptiſmatis*, ut quæ dicenda ſunt a notis principiis orta noſcantur. Βαπτισμὸς græca vox eſt, quæ apud Latinos ſonat Immerſio. Inde ergo *Baptiſterium*, *Lavacrum*, & *Lavacrum*, *Baptiſterium* dicitur a Plinio juniore in Epiſtola ad Apollinarem (1), in qua de Villa ſua ad Apenninum ſita diſſerens: *inde* Ἀποδυτήριον, inquit, *balinei laxum*, & *hilare excipit cella frigidaria, in qua Baptiſterium amplum, atque opacum*, & ſimiliter in altera Epiſtola ad Gallum (2), ubi agit de Villa ſua Laurentina. Error igitur apud illos irrepſit, qui *Baptiſterium* totam ædificii domum exiſtimant (3), licet in cella *Baptiſterium* exſtaret. Optime vero convenit *Sacramento* nomen, quoniam per *Baptiſmum*, ſeu Lavacrum ſordes peccatorum mundantur, & in novum hominem myſte-

(1) Lib. V. Epiſt. VI.

[2] Lib. II. Epiſt. XVII. *Inde balinei cella frigidaria ſpatioſa, & effuſa, cujus in contrariis parietibus duo Baptiſteria velut ejecta ſinuantur abunde capacia &c.*

[3] Joſeph Binghamius, Latine redditus ab Henrico Griſchovio. Lib. VIII. Cap. VII. §. IV.

mysterio Religionis creatura renascitur. Cetera de etymo, ac interpretatione vocis omittam, etenim de hac re Sacri, Profanique Scriptores abunde differunt.

CAP. III
Jesus Christus *per Immersionem* in Jordane Baptizatus fuit.

ERgo sermonem ad Historiam illustrandam convertens, Jesus Christus aquis Jordanis immersus cernitur, ut per Immersionem baptizatum fuisse intelligamus. Neque per ablutionem, sive effusionem aquæ (quam *Adspersinem* dixit (1) Tertullianus) tinctum etiam fuisse dicendum est, etsi Joannes patera, sive carchesio converso caput ejusdem, corpusque, aquam perfundendo abstergere videatur: quibus modis lotiones fiunt, ac fieri consuevisse norunt, qui scripta Veterum de Balneis, sive Thermis perlustrarunt. Sed Sacra profanis explicare si non dedeceat, hic certe nullatenus necesse est. Igitur mysterium in imagine deprehendo. Sane Jesus per Immersionem tantum baptizatus fuit.

CAP. IV
Nummus idem mysterium indicat.

AT vero Sacramentum per Immersionem mechanice Pictura, sive Sculptura exprimere, obscuram omnino rem foret spectantibus proponere, adeo quidem, ut vix ij qui scierint, *Baptisma* repræsentari intelligerent. Itaque ab Expositione Maximi Ecclesiæ Doctoris Hieronymi

(4) Lib. de Pœniten. Cap. VI.

CAP. IV nymi (1) in Isaiam, (quæ, ni fallor, lucem magnam exemplis adferet, quæ allaturus sum) hunc morem ita pingendi *Baptisma*, quod Christus suscepit ortum habuisse putarem. Habet enim Evangelium, *quod Hebræo sermone conscriptum legunt Nazaræi*, ut idem inquit, *descendet super eum omnis Fons Spiritus Sancti*. Haud aliter *Fons vivus &c.* dicitur Spiritus Sanctus in Hymno, quo utitur Ecclesia Romana. Hanc Scripturarum allegoriam Veteres hoc pacto expressisse dixerim. Etenim *Baptisma* Fons est Spiritus Sancti, nempe quo Dona Sancti Spiritus in nos effunduntur, descenduntque beneficio Aquarum Baptismalium: ac proinde idem Sanctissimus Doctor in Dialogo adversus Luciferianos ait: *Ipse Dominus noster Jesus Christus... Statim ut caput extulit de fluento, Spiritum Sanctum accepit*, & prosequitur, *non quod umquam sine Spiritu Sancto fuerit, quippe qui de Spiritu Sancto in carne natus est, sed ut illud nobis monstraretur verum esse Baptisma, quo Spiritus Sanctus adveniat*. Is vero est plenitudo Gratiæ, quam *Fontem Sancti Spiritus* Scriptura dixit. Quare cyathum aqua plenum desuper fundendum adposuerunt prope Columbam, non ideo, ut per Infusionem etiam Baptizatum fuisse censeremus, sed *Fontem Sancti Spiritus*, ita accommodatissime designari existimantes, & facile a mente comprehendi. Neque

(1) Lib. IV. Cap. XI.

NEque novum videri debet per Symbola Christifideles, ac Signa sæpius explanasse difficiliores Historias, id enim passim apud Patres, & in Veteribus Monimentis occurrit, quæ Viri omni liberali doctrina, atque eruditione imbuti, ac literariæ facultatis artibus clari exposuerunt, & nos pro modulo nostro, ubi opus fuerit, ea magis magisque illustrare nitimur. Ectypon antiqui operis anaglyphi exstat in *Museo Victorio*, in quo *Virgo Maria* exprimitur expansis manibus, quomodo Christiani olim Deum orabant (1), velo autem circa frontem, ad humeros, & brachia protenso, decore ornata.

CAP. V
Mos Veterum Christianorũ indicandi per Signa res sublimes, & arcana.

Ex antiqua Gemma

huius magnitudinis.

Spectatur ante ipsam *Puer Jesus* cum Nimbo Crucigero, utrumque vero in Urna quadam sublimiore effinxit vetus anaglyptes, unde aquæ diffluе-

[1] Veteris Gemmæ ad Christianum Usum exscalpt. Brev. Explan. pag. 6. Vide Prudentium. In Hymn. Epiphan. Tertullian. in Apolog. &c. Cap. xxx. S. Ambrosium. Lib. vii. Epist. liii. &c.

diffluere videntur, tamquam e Fonte magno, & hoc eſt Lemma, quod utrimque legitur: ΜΡ ΘΥ. Scilicet *Mater Dei*: ΗΠΗΓΗ, ideſt *Fons*. Ita aptiſſime *Gratiarum Fontem* indicantes *Jeſum*, ad quem in noſtris neceſſitatibus per Mariam recurrendum eſt. Suo quoque modo *Fons Hortorum*, *Puteus Aquarum Viventium*, *quæ fluunt impetu de Libano &c.* dicitur *Virgo Maria* in Canticis Canticorum (1). Chriſtus autem apud Prudentium Virum Conſularis Ordinis (2).

Ipſe Fons, & clauſula
Omnium quæ ſunt, fuerunt,
Quæque poſt futura ſunt &c.

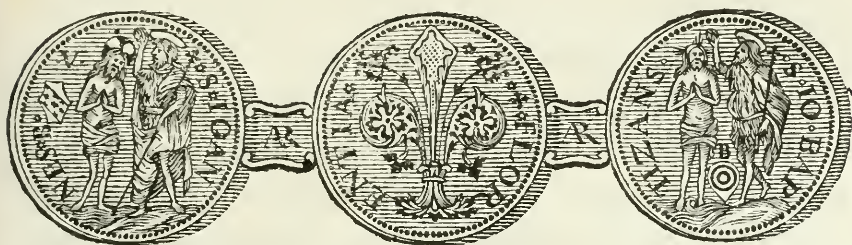
Porro Oraculum ſpiritu prophetico ab Iſaia prolatum (3): *Haurietis Aquas in gaudio de Fontibus Salvatoris*, dilucide, aptiſſimeque explicatur in hac Gemma, quæ, ut ego quidem arbitror, ſummæ raritatis, atque elegantiæ titulum ſibi merito vindicat.

CAP. VI
Antiqua Chriſtianorum monimenta recenſentur, quæ, expreſſum in Nummo Myſterium exhibent.

PRofecto huic Nummo ſimilem Picturam refert Aringhius ex Cæmeterio Pontiani (4), quæ Hieronymo, ſeu coæva eſt, ſeu vetuſtior, & ſimilem pariter Hiſtoriam ex Sarcophago marmoreo ſignis anaglyphis exſcalpto (5), quem Gualdus

(1) Cap. IV. verſic. 15.
(2) In Hymn. Omni hora. &c.
(3) Iſaiæ. Cap. XII. verſ. 3.
(4) Rom. Subterran. Tom. I. Lib. VI. Cap. IV. Tab. II. Eademque Pictura. Tom. II. Lib. II. Cap. XXII. Tab. II.
(5) Aringh. Rom. Subterran. Tom. II. Lib. IV. Cap. XLVII.

Gualdus Eques Sancti Stephani in Porticu Libarianæ Baſilicæ collocandum curavit. Ibi vero minus apte Sculptor ſe geſſit: non enim Spiritus Sanctus adparet in ſpecie Columbæ. Attamen ea forte ratione Columbam omiſit, quam deſcendentem aquam typum Fontis Spiritus Sancti ſatis demonſtraret. Sic aliquando in hujuſcemodi Nummis argenteis Chriſti *Baptiſma* exprimebant Proceres Reipublicæ Florentinæ, conſuetudine eodem argumento minime improbanda. CAP. VI

Alteram Picturam profert Ciampinius (1) ex pervetuſta Æde Sancti Joannis in Fonte, quæ a Neone Epiſcopo, in Civitate Ravennæ inſtaurata, atque ornata fuit Sæculo v. nempe Anno CCCCLI. ibique Spiritus Sanctus ſub Columbæ ſpecie advolare cernitur. At Jordanes inter aquas adſurgit figura hominis, iis decoratus inſigniis, quæ Fluminibus a Paganis tribuebantur, ita inſcripto nomine IORDANN: Aliquid autem Sacroprofanum in Eccleſia adhuc inſan-

(1) Veter. Monim. Par. I. Cap. XXV. Tab. LXX.

CAP. VI infante interdum usurpatum, non ego primus indigito. Eadem symbola conspiciuntur in eadem præclara Urbe in Apside Sacræ Ædis Sanctæ Mariæ in Cosmedin, quæ opere Musivo insignita fuit circa Annum DLIII. ubi Jordanes (1) humana specie pariter, sed Cancri cornibus distinguitur, arundine, atque amphora, quem nonnulli in re antiquaria prorsus hospites, a cornuta fronte, Moysen esse perperam putarunt. Ita vero figura hominis, & aquæ Oceanum, Nylum, Tyberim, aliaque Flumina persæpe Græci, Romanique artifices expresserunt, ut Danubium in Columna Trajani Imperatoris (2), quem insignis colchographus Petrus Sancti Bartolus diligenter delineavit, atque æri insculpsit, ac sæpe numero occurrit inter Admiranda Romanarum Antiquitatum Vestigia publicis typis edita, & in Nummis præsertim Antonini, Hadriani, & Trajani, aliorumque. Sed alias in antiquo Vitro (3) Jordanes aquæ solummodo figura, ac inscriptione designatur, ut in Nummo, quem exhibemus, si demas Historiam, & Romæ pariter in Ecclesia Sanctæ Praxedis (4), in quibus locis *Baptisma* per enygma tantum indicatur. Jordanem

(1) Ciampin. Vet. Monim. Part. I. Cap. X. Tab. XXIII.

(2) Apud Joan. Jacobum de Rubeis. Tab. IV.

(3) Bonarrot. Tab. VI. Fig. I.

[4] Apud. Ciampin. Vet. Monim: Par. II. Cap. XXV. Tab. XLVII.

nem autem pro ſymbolo *Sacramenti* a Patribus uſurpari, teſtimonio indigere minime puto. Videndi ſunt præ ceteris Adamantius Origenes Homilia IV. in Jeſu Nave (1), & Sanctus Gregorius Nyſſenus in Oratione de Chriſti Baptiſmate, atque alia adverſus diſtrahentes, & prorogantes ad futuri, incertique temporis eventum humanæ vitæ, perceptionem virtutis tam ſancti, & ſaluberrimi *Sacramenti*. Verum, ut illuc Oratio redeat, unde non importune diſceſſerat, ſemper in monimentis recenſitis Chriſti Baptiſma per Immerſionem, & Effuſionem Aquæ, penitiori nota, ut dicebam, exprimitur. Prætereo heic Codices antiquos, in quibus eodem fere typo Chriſti *Baptiſma* pingitur, tum quia multi ſunt, tum etiam, quia eædem picturæ, nullam majorem utilitatem Sacræ Antiquitatis cultoribus adferrent.

CAP. VII
Olim Baptiſma Chriſtifidelium, etiam *per Infuſionem* uſurpatum.

PRobari tamen nullo modo poteſt: *Baptiſma per Infuſionem non modo Judæis, ſed & Chriſtianis prioribus Eccleſiæ ſæculis fuiſſe penitus inauditum* (2), & Sacramentum, *quod nunc adminiſtratur Aquæ Effuſione*, ut inquit Sandinus (3), *nec uſurpatum vulgo, nec comprobatum* fuiſſe *ante Sæculum* XIV. Quin immo ex Actibus Apoſtolorum

I

(1) Cap. III. & Homil. V. Cap. IV. & V.

(2) Serry. Exercit. Critic. XLV. §. VII.

(3) Hiſtor. Famil. Sacræ. Cap. VII. de Baptiſmo Chriſti. pag. 75.

CAP. VII rum videtur altera etiam opinio commode roborari posse, cum (1) *circiter tria millia* Virorum a Beato Petro Apostolorum Principe baptizati fuerint una eademque die, & alia vice (2) *numerus Virorum quinque millia*, vix enim hebdomadario spatio id opus perfici potuisset ab eodem homine, nimirum *Baptismate* singulis per Immersionem ministrato. Sic quoque scribit Valfridus Strabo, qui floruit Sæculo IX. (3) *notandum autem, non solum mergendo, verum etiam desuper fundendo multos baptizatos fuisse, & adhuc posse ita baptizari, si necessitas sit, sicuti in passione Beati Laurentii quemdam urceo allato legimus baptizatum. Hoc etiam solet evenire cum provectiorum* (4) *granditas corporum in minoribus vasis hominem tingi non patitur*. Ita porro Constantini Magni *Baptisma* olim spectabatur in externa facie Basilicæ Lateranensis, ut in Opere de Sacris Ædificiis ostendit Ciampinius (5): qui alibi varios baptizandi ritus illustrat Picturis antiquis Ædium Sacrarum Sanctæ Pudentianæ, & Sancti Laurentii in Agro Verano (6), & duos ex marmore Sarcophagos explanans (7), uberrima, ut solet, eruditione sacra. Certe per immersionem

[1] Act. Apostolor. Cap. I. vers. 41.
(2) Ibid. Cap. IV. vers. 4.
(3) Lib. De Rebus Ecclesiast. Cap. XXVI.
(4) In Bibliotheca Patrum. Tom. XV. Lugduni. MDCLXXVII. impressa, lego: *perfectiorum*.
(5) Cap. I. Tab. I. Fig. 4.
(6) Vet. Monim. Par. II. Cap. IV. Tab. VI. Fig. 1. & 2.
(7) Ibid. Cap. IV. Tab. IV. & V.

ſionem totius corporis baptizari adultum hominem poſſe in Urna vetuſtiſſima, quæ in Lateranis exiſtit, nullum credo, qui eam inſpexerit, virum promtæ mentis umquam adfirmaturum.

CAP. VIII
Donaria cum Hiſtoria *Baptiſmatis* Domini Noſtri Jeſu Chriſti.

NArrat Anaſtaſius, Paſchalem I. Sanctiſſimum Pontificem Liberianæ Baſilicæ obtuliſſe: *veſtem de Chryſoclavo* (1), *habentem Hiſtoriam, qualiter Dominus noſter Jeſus Chriſtus a Joanne in Jordane baptizatus eſt, cum periclyſi de chryſoclavo, mirifice exornatam &c.* & aliam: *veſtem auro textilem*, dediiſe eidem Eccleſiæ Gregorium IV. (2), *habentem Nativitatem, Baptiſmum, Præſentationem, & Reſurrectionem: habentem in capite ipſius Hiſtoriæ gemmas albas trecentas, & octuaginta, hyacinthinas quinquaginta, praſinas viginti duas &c.* Hic idem Pontifex dono dedit Baſilicæ Salvatoris juxta Patriarchium Lateranenſe (3), *veſtem cum Chryſoclavo, habentem in fronte Altaris Hiſtoriam Beatiſſimorum Baptiſtæ, atque Evangeliſtæ Joannis &c.* quas Veſtes, ſacrarum Ædium Aris pro amiculo inſerviiſſe puto, Solemnitatibus majoribus accommodandas, vetere conſuetudine, noſtro etiam ævo laudabiliter perdurante, præſertim in Baſilicis Patriarchalibus Vaticana, & Lateranenſi.

I 2 Pelli-

(1) In Vita &c. edit. Vatican. Tomo I. Num. marg. 448.

(2) Ibidem. in Vita Greg. IV. Num. marg. 465.

(3) Ibid. Num. marg. 478.

CAP. IX
De pelliceo indumento Sancti Joannis Baptiſtæ.

PElliceum indumentum Sancti Joannis Baptiſtæ, de quo Evangeliſtæ Matthæus (1), & Marcus (2), ut ait Sanctus Paullinus (3), alibi etiam in hoc Commentario (4) memoratus.

Veſtis erat curvi ſetis conſerta Cameli,
Contra luxuriem molles duraret ut artus,
Arceretque graves compuncto corpore ſomnos.
Hunc vilis rigidos ad lumbos zona ligabat &c.

Qualis probe veſtis Heliæ deſcribitur in Codice Sacrorum Bibliorum (5). Simile indumentum præfert hæc Gemma inſculpta cum Imagine Præcurſoris, quam hic ſubiicio.

Gemmæ antiquæ magnitudo.

Dextera manu expanſa Librum clauſum tenet Beatus Joannes (6), in quo cubat Agnus

(1) Cap. III. verſic. 4.
(2) Cap. I. verſic. 6.
(3) *De Sancto Joanne Baptiſta Christi Præcone, & Legato*. Verſ. 230. & ſeqq.
(4) Par. I. Cap. XL. pag. 51. Vide in Adnotationib. num. 3.
(5) Regum. Lib. IV. Cap. I. verſ. 8.
(6) Apocalypſ. Cap. XXI. verſ. 37. *Non intrabit in eam* (idest Civitatem Sanctam Jeruſalem) *aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in Libro Vitæ Agni.*

gnus (1) haſtata Cruce tranſverſa ornatus. Siniſtra Haſtam in ſummitate Crucigeram gerit, & panniculum brachio circumvolutum, & pendentem. Agnum autem ſtantem cum Nimbo rotundo, & Cruce pariter haſtata, atque tranſverſa exprimit Vitrum cæruleum antiquum, & pellucidum, quod exſtat in *Muſeo Victorio* (2), ejuſque magnitudinem innuit lineola ſubpoſita.

Alias Agni ſtantis imagines profert Ciampinius cum eadem Haſta Crucigera ex Ædibus Sanctæ Pudentianæ (3), in Zophoro Portæ marmoreæ, & Sancti Laurentii in Agro Verano (4), ſupra columnarum epiſtylium in Zophoro Porticus. Sed de ipſo indumento Sancti Joannis Baptiſtæ dictum eſt nuper patrio ſermone in Illuſtratione quorumdam Florenorum ex auro, quæ aliquando in vulgus edetur ex *eodem Muſeo*: ex quo ſuperiore Anno prodierunt *Obſervationes*, ſeu *Præ-*

(1) Joannis. Cap. I. verſ. 29. *Altera die vidit Joannes Jeſum venientem ad ſe, & ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.*

(2) Videſis, quæ de Figura Agni dicta ſunt in Parte I. Commentarii. Cap. xxxix. Cap. xl. Cap. xli. & Cap. xlii.

(3) Veter. Monim. Part. I. Cap. iii. Tab. xv. num. I.

(4) Veter. Monim. Par. II. Cap. xiii. Tab. xxviii.

Prælusiones, una cum Tabula æri incisa eosdem Florenos referente. Reticendum tamen minime est, id operimenti genus διφθέραν dictum fuisse ab antiquis Scriptoribus a pellibus ovium, sive caprarum, & διφθερίας eos, qui illis induti essent: quod observatione sua dignum putavit (1) omnium judicio doctissimus Petrus Victorius.

CAP. X
Columba Symbolum Spiritus Sancti.

SUpervolat in area Nummi Columba, etenim Columbæ specie, Spiritum Sanctum descendisse, testantur Evangelistæ Matthæus (2), Marcus (3), Joannes (4): & Lucas inquit (5): *& descendet Spiritus Sanctus corporali specie sicut Columba in ipsum &c.* Neminem tamen latere arbitror Patrum sententias, quas in hocce miraculo illustrando iidem ipsi proferunt præsertim Hieronymus, Anselmus, Augustinus, Ambrosius, Chrysostomus, Euthymius: Alii siquidem veram fuisse Columbam, alii corpus aereum simile Columbæ pronuntiarunt, quos dissentientes componere nituntur Cornelius Jansenius Episcopus Gandavensis (6), Franciscus Cardinalis Toletus (7), Jacobus Tirinus (8), Cornelius a Lapide, atque alii insigniores Theologi,

(1) Variar. Lection. Lib. xxvi. Cap. xxiii.
(2) Cap. iii. versic. 16.
(3) Cap. i. vers. 10.
(4) Cap. i. vers. 32.
(5) Cap. iii. vers. 22.
[6] Commentariorum in Concord. Evangelic. Cap. xiv.
(7) In Joannis Cap. i. Adnotat. lxx.
(8) Commentariorum Sacr. Scriptur. Tom. ii. Cap. iii. Matthæi.

logi, Sacrorum Librorum Interpretes consultissimi. Juvencus Hispanus Poeta, qui Constantio, & Constante Imperatoribus claruit, & commendatur nonnumquam ab Hieronymo, inquit in Historia Evangelica (1):

CAP. X

Scinditur auriculor Cœli septemplicis æthra,
Corporeamque gerens speciem descendit ab alto
Spiritus, aeream similans (2) ex nube Columbam,
Et sancto flatu corpus perfudit Jesu.

Egit de eadem Columba Tertullianus Libro de Carne Christi (3). Libro vero de Baptismo (4) dixit: *quemadmodum enim post aquas diluvii, quibus iniquitas antiqua purgata est, post Baptismum, ut ita dicam, mundi, pacem cœlestis iræ præco Columba terris adnunciavit, dimissa ex Arca, & cum olea reversa, quod signum etiam apud Nationes paci prætenditur, eadem dispositione spiritualis effectus terræ, idest carni nostræ emergenti de Lavacro, post vetera delicta, Columba Spiritus Sancti advolat, pacem Dei adferens emissa de Cœlis, ubi Ecclesia est Arca figurata.* Ergo ut Figuram Veritas impleret, ideo Spiritus Sanctus imaginem Columbæ selegit, atque suscepit. Sic pariter Ignis speciem induit in die Pentecostes, Christi Discipulis congregatis adparens. Quemadmodum enim ille Ignis non fuit combu-rens,

(1) Matth. Cap. III. Marci. Cap. I. Lucæ. Cap. III. Joannis. Cap. I.
(2) Alibi legitur *Simulans*.
(3) Cap. III.
(4) Cap. VIII.

rens, ſed illuminans, ita Columba myſterio Caritatis, ac Simplicitatis nos edocebat, ut quod viſibiliter tunc operabatur, exinde confirmata, & recte conſtituta Fide novi Fœderis, quæ eſt Chriſti Doctrina, eadem ſe inviſibiliter operaturum oſtenderet.

CAP. XI
Multa de Symbolo Columbæ. X. Litera Græcorum Nomen Chriſti indicat in Gemmis, Vitreis Monimentis, & Lapidibus.

COlumbæ ſymbola recenſent Apollodorus (1), Pierius Valerianus (2), Natalis Comes in Mythologia (3), Hadrianus Turnebus (4), Coelius Rhodiginus (5), Petrus Victorius de re literaria optime meritus (6), Octavius Falconerius (7), atque alii. Verum ne umquam ab inſtituto noſtro, ſive ab Hiſtoria Chriſtiani Ritus abſcedamus, adiri poterunt Acta Sancti Baſilii, quæ Amphilochio tribuuntur, in quibus Ritus ſervandæ Euchariſtiæ in vaſibus aureis, atque argenteis ad imaginem Columbæ elaboratis deſcribitur: itemque Baronius ad Annum Chriſti LVII. (8). Plura quoque differunt Heribertus Ros-weydus ex Epiſtola Cleri Antiochoeni ad Joannem Epiſcopum Conſtantinopolitanum ſcripta adverſus Severum pariter Epiſcopum, ſed hæreticum, Joannes Stephanus Durantius (9), Joan-

(1) Libro de Diis.
(2) Hieroglyphicor. Lib. XXII.
(3) Lib. IV. Cap. XIII.
[4] Adverſarior. Lib. XV. Cap. XXII.
(5) Lection. Antiquar. Lib. XXII. Cap. XXIV.
[6] Variar. Lection. Lib. III. Cap. XIV. Idem etiam Lib. XII. Cap. XV.
(7) Differtat. de Nummo Apamenſi.
(8) §. 152.
(9) Lib. I. De Ritib. Eccl. Catholicæ. Cap. XIX. alibique.

Joannes Molanus (1), Casalius (2), & Edmundus Martene (3); Bosius etiam de Columbæ symbolis luculenter agit (4), & Bonarrotius in Observationibus ad Vitrea Fragmenta (5). Mabillonius item in Liturgia Gallicana (6), in Itinere Italico (7), & Germanico (8). Sed & eruditissimus Ciampinius in Sacra Historica Disquisitione de duobus Emblematibus Cimelii Carpinei (9). Petrus Sancti Bartolus æneam Lucernam protulit (10), in qua Columba super Monogrammate sacro conspicitur, atque aliam similiter cum Arca (11), aliisque mysteriis, quæ Baptismatis typum expressisse in Testamento Veteri, præcedenti Capite demonstratum est. Hisce monimentis addenda est ex *Museo Victorio* ænea vetustissima Lucerna pensilis, instructa catenulis pariter ex ære, in cujus fronte Crux magna cernitur, tota prorsus integra: super eam vero Columba innititur. Eadem etiam portatilis est apposite fuso post Crucem anulo, digito inferendo valde idoneo. Duas huic adsimiles magis ornatas (12) profert,

(1) Histor. Sacrar. Imagin. & Picturar. Lib. II. Cap. VIII.
[2] De Veteribus Christianor. Ritib. Cap. III.
(3) De Antiquis Eccl. Ritib. Tom. I. Lib. I. Cap. V. Artic. III. num. 6, & 7. pag. 647. & 648. & alibi, sed obiter.
(4) Roma Sotterr. Lib. IV. Cap. XLI.
(5) Pag. 124. & seqq.
(6) Lib. I. Cap. IX.
[7] Pag. 217.
(8) Analectorum. Tom. IV.
(9) Pag. 36. & 37.
[10] Lucerne Sepolcrali. Par. III. Tab. XXVI.
(11) Ibidem. Tab. XXIX.
[12] Paul. Aringh. Rom. Subterran. Tom. I Lib. III. Cap. XXII. & Tom. II. Lib. IV. Cap. XLVII.

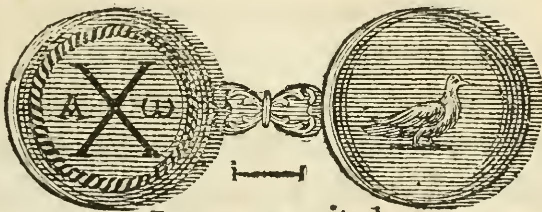
CAP. XI Aringhius, aliamque pariter æream exhibet (1), ſed abſque catenulis.

Aliam quoque, vel ex primis hiſce duabus unam refe-

(1) Aringh. Rom. Subterran. Tom. II. Lib. VI. Cap. XXIII.

referunt (1) Bosius, & Severanus: quæ omnes pio Christifidelium studio, & in magnis ærumnis admiratione digno labore conflatæ, & politæ fuerunt. Illam tamen, legenti gratum facturus, idcirco incidendam existimavi, quod ab editis nonnihil dissimilem invenerim, & quod eruditi hujusmodi Xeniis mirifice delectari soleant. Addenda item Gemma ex *eodem Museo*, decora, venustaque iride coruscans, quam *Opalon* dicunt, in eaque ex una sculptum est x. Græcum (cujus osor dicebatur Julianus Apostata (2) ab Antiochoenis Christianis), adiectis utrimque literis A, & ω, in altera vero parte Columba.

Gemmæ magnitudo.

Idem x. meminit Bosius se vidisse in Vase quo-

[1] Rom. Sotterran. Lib. III. Cap. xxx.

(2) Juliani Imperatoris Liber, qui inscribitur ΜΙΣΟΠΩΓΩΝ. Edit. Lipsien. MDCLXXXXVI. in fol. pag. 375. hæc habet. Τὸ Χῖ, φησὶν, οὐδὲν ἠδίκησε τὴν πόλιν, οὐδὲ τὸ Κάππα. τί μέν ἐστι τοῦτο τῆς ὑμετέρας σοφίας τὸ αἴνιγμα, συνεῖναι χαλεπόν. τυχόντες δ' ἡμεῖς ἐξηγητῶν ἀπὸ τῆς ὑμετέρας πόλεως, ἐδιδάχθημεν ἀρχὰς ὀνοματίων εἶναι τὰ γράμματα, δηλοῦν δὲ ἐθέλειν τὸ μὲν Χριστὸν, τὸ δὲ Κωνστάντιον. Quæ Petro Martinio Interprete, ita vertuntur. *Chi, & Cappa nihil Civitati nocuerunt. Hoc sapientiæ vestræ Ænigma quale sit, difficile est intelligere: Nos tamen quosdam vestrum Interpretes nacti, didicimus his literis nominum quorumdam initia significari, altera Christum, altera Constantium declarari. &c.*
Infra vero pag. 360. Καὶ ὅτι πολεμῶ τῷ Χῖ· πόθος δὲ ὑμᾶς εἴσεισι τοῦ Κάππα·

Interprete eodem Martinio: *Postremo me Chi bellum indixisse, & Cappa desideratis. &c.*

CAP. XI dam Vitreo, Martyris ignoti ſanguine perfuſo (1), nihil tamen de eodem ſigno proferens. Mabillonius (2), ſculptum unice fuiſſe putat in lapidibus Cæmeteriorum: *ad deſignandum tumulum*, *quales numeros*, inquit, *in Roma ſubterranea ſæpius offendes*: Convenitque cum eo Fabrettus (3). Attamen raro admodum occurrit hos numeros reperire, quos nota N. non præcedat, ſive in Epitaphiis Chriſtianorum, ſive Ethnicorum, ut conferenti loculos, & Libros Inſcriptionum editos patere poteſt, eaque, vel tumulum, vel ætatem quoque defuncti portendit (4). De hac eadem litera X. quæ in veſtibus Veterum Chriſtianorum nonnumquam depicta cernitur, agunt pro ſua quiſque opinione Boſius (5), Ciampinius (6), Bonarrotius (7), qui nullo eam myſterio refertam eſſe exiſtimat. Id vero ſignum, teſte Juliano Ethnico Principe, haud dubie Chriſtum præmonſtrabat apud Chriſtifideles, & confirmatur Gemma allata, Vitreoque Boſii Emblemate indicato. Quibus omnibus æquum eſt addere judicium Joannis Goropii Becani ex Libro XI. Hieroglyphicorum (8), & videtur congruere teſtimonium

(1) Roma Sotterran. Lib. III. Cap. XXIII. pag. 285.

[2] Iter Italic. pag. 74.

(3) Inſcript. Domeſtic. Cap. VIII. num. VI. pag. 546.

(4) Boldetti. Oſſervazioni ſopra i Cemeterj &c. Lib. I. Cap. LVIII. pag. 303.

(5) Rom. Sotterran. Lib. IV. Cap. XXXVIII. pag. 657.

[6] Veter. Monim. Par. I. Cap. XIII. pag. 100. & 101.

(7) Oſſervazioni ſopra alcuni Frammenti di Vetro. Tav. XIV. Fig. I. pag. 90.

(8) Pag. 166. & ſeq. ubi de *Xain*, & pag. 169. & ſeqq. ubi de *Chiet*. Edit. Antuerpiæ in fol. Typis Plantinianis. MDLXXX.

monium Sancti Paullini Episcopi Nolani apud Virum Cl. Ludovicum Antonium Muratori (1), ex Natali XI. ubi *Crucem*, & *Monogramma* ita describit:

Nunc eadem Crux dissimili compacta paratu
Eloquitur Dominum tamquam Monogrammate Christum.
Nam nota, qua bis quinque notat numerante Latino
Calculus, hæc Græcis Chi scribitur &c.

Ea tamen, quæ sequuntur pertinent ad reliquas Monogrammatis partes. Igitur *Chi* Græcorum, *Crucem*, quam *Decussatam* dicunt, & *Christum* significabat, ut idem Paullinus ait (2).

Qui Cruce dispansa per quattuor extima ligni,
Quattuor adtingit dimensum partibus Orbem,
Ut trahat ad vitam populos ex omnibus oris.

Vere enim *Chi*. X. est primum Sacrosancti Nominis elementum. Sed Columbæ mysteria repetentes: spectatur apud Bosium (3) vetusta Sedes Pontificalis marmorea cum hoc Coelestis Columbæ symbolo, eademque apud Aringhium (4). Ceterum Spiritum Sanctum persæpe Gregorio Magno, aliisque Summis Pontificibus, & nonnullis Coelestis Aulæ candidatis sub hac Imagine se præbuisse videndum, notum est pluribus, pro-

(1) Tom. I. Anecdot. Biblioth. Ambrosianæ. pag. 42. et 43.

(2) Ibid. pag. 44. et 45.

[3] Roma Sotterran. Lib. III. Cap. XXXVII. e nuovamente al Lib. IV. Cap. XLVIII.

(4) Rom. Subterran. Tom. II. Lib. IV. Cap. XIV.

probatiſque Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ documentis. Columbam Sancti Spiritus e ſublimi delapſam in Ordinatione Fabiani Pontificis innuit Euſebius (1), & Ravennatis Eccleſiæ Paſtoribus ordinandis aliquandiu adparuiſſe, referunt Surius, Lipomanus, Baronius, Rubeus, & alii plerique Scriptores egregii. Poſtremo celeberrima res eſt, præſertim apud Francos Hiſtoricos, quæ de Baptiſmo Clodovei Regis memoratur, Ampulla nempe Sacri Chriſmatis per Columbam Coeleſtem delata Sancto Remigio Epiſcopo: qua Sacro Fonte conſperſo, atque oblinito Baptiſma Regis abſolviſſe dicitur.

CAP. XII
An alias in Jordane Spiritus Sanctus deſcenderit? Idem Fluvius olim ad Baptiſmũ adhibitus, et Aqua ipſius ad Baptiſmum miniſtrandũ alio miſſa.

NArrat Amphilochius in Vita Sancti Baſilii, alias etiam ad Jordanem Columbam Sancti Spiritus deſcendiſſe, eam tamen lubricam narrationem cum apocryphis monimentis reijciendam cenſuit Baronius (2), & contra Franciſcum Combefiſium Ordinis Prædicatorum, ita ſentiunt Bollandiani (3). Sed de conſuetudine Baptizandi ad Jordanem præcipuo Feſto Die Theophaniæ, ac de Fidelium uſu ſe in eo lavandi in eadem Solemnitate, qui diu poſt Euſebii, & Hieronymi ætatem perduravit, meminit

(1) Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ. Lib. VI. Cap. XXIX.
Vide pariter Baron. ad Ann.Chriſti. CCXXXVIII. §.6.

(2) In Not.ad Martyrolog.Roman. ad diem I. Januar. et XIV. Jun.

(3) Tom.II. Menſ.Junii. Par.II.ad diem XIV.pag.945.in Adnotat. & Cenſuris ad Cap.II.num.29. pag. vero.943.

nit Henricus Valeſius in Adnotationibus ad Lib. IV. ejuſdem Euſebii de Vita Conſtantini Magni (1), ex Itinerario Antonini Martyris, & pariter ex Hodœporico Sancti Willibaldi, quod edidit Caniſius (2). Præterea notandum eſt, ſumta quandoque ex ipſo Jordane Aqua, & alio tranſlata pueros Catholico Ritu expiatos fuiſſe. Narrat enim Bartholomæus de Galeottis agens de Alberto Bolognetto S. R. E. Cardinali (3), eum a Gregorio XIII. Pontifice Maximo Florentiam miſſum Anno Domini MDLXXVII. Aqua Jordanis, a Natione Florentina comparata, baptizaſſe Die XXIX. Septembris Philippum Coſimum, Filium Magni Ducis Franciſci: quod item alias factum fuiſſe legimus in Baptiſmo infantium magnorum Regum, Aqua Jordanis adhibita uti prodigioſa. Multa etenim de eo Flumine (4), & alia de aliis Sacris Fontibus (5), mirabilia narrantur, vel ipſa Die Chriſti Baptiſmo ſacra quotannis olim accidiſſe: Verum enim vero, ſui temporis idoneus teſtis, de perenni Fonte in Lucanis ſito Caſſiodorus Senator (6), ſcribere non dubitavit: *Habet & Lucania Jordanem ſuum; Ille exemplum Baptiſmatis præſtitit, Hic ſacrum Miniſterium annua devotione cuſtodit &c.* Epi-

CAP. XII

(1) Cap. LXII. pag. 252. Edit. Mogunt. MDCLXXII. in fol.

(2) Antiq. Lection. Tom. IV. Par. II. Edit. Ingolſtad. MDCIII. in 4. pag. 497. & pag. 498.

Videſis Gregorium Turonen. Libro I. de Gloria Martyrum. Capite XVII. & item Capite XVIII. & Cap. XIX. Vide itē in eod. Lib. I. Cap. LXXXVIII.

(3) Tractat. de Viris Illuſtribus Bononien. Part. I. pag. 21.

(4) Ann. Chriſti XXXI. §. 19.

[5] In Sacr. Faſt. atq. Annal. var. loc.

(6) Lib. VIII. Variar. Epiſt. XXXIII.

CAP. XIII
Exponitur Lemma in Nummo expressum.

EPigraphen mihi expoſituro, illud Joannis Evangeliſtæ in mentem ſubit (1): *niſi quis renatus fuerit ex Aqua, & Spiritu Sancto, non poteſt introire in Regnum Dei*. Quare, ut mortales homines Regni Cœlorum participes, atque incolæ aliquando forent, ſalutari Lavacro Baptiſmatis opus habuiſſe, nemo ex Fidelibus non novit, ex quo Redemtionem ab omni labe peccati per virtutem Chriſti conſequuntur, & Infantes ab originali inquinamento mundantur. Hæc nos docet explanatis Sanctis Evangeliis Catholica Eccleſia contra Pelagianos, ac Joannem Wiclef, & Udalricum Zwinglium, atque adverſus hujuſmodi Calvinianorum, aliorumque hæreticorum errores nos inſtruunt Innocentius I., qui Pelagium, Cœleſtiumque damnavit, Sanctus Irenæus (2), Fulgentius (3), Chryſoſtomus, Euthymius, Ammonius, denique Tridentinum Concilium (4), ac proinde, ut dicebam, Univerſalis Eccleſia, ideoque Paullus Apoſtolus (5): *Non ex operibus juſtitiæ*, inquit, *quæ fecimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſalvos nos fecit per Lavacrum Regenerationis, & Renovationis Spiritus Sancti, quem effudit in nos abunde per Jeſum Chriſtum Salvatorem noſtrum, ut juſtificati Gratia*

[1] Cap. III. verſ. 5.
(2) Lib. I. Contra Hæreſes. Cap. XXII. et Lib. V. Cap. XV.
(3) De Fide ad Petrum. Cap. XXX.
(4) Seſſione V. in qua *de Peccato Originali*, et Seſſ. VII. in qua *de Baptiſmo*. variis locis.
[5] Epiſt. ad Titum. Cap. III. verſic. 5. 6. et 7.

tia ipsius, *hæredes simus secundum spem vitæ æternæ*. Neque aliter Sanctus Augustinus in Epistola ad Hilarium (1), in qua pleraque adversus Pelagianos, & item Manichæos, scribit Cœlestium circa *Baptisma* parvulorum coactum fuisse confiteri, *quod & ipsis Redemtio sit necessaria .... Unde enim redimendi sunt*, *nisi a diaboli potestate*, *in qua esse non possent*, *nisi originalis obligatione peccati? aut quo pretio redimuntur*, *nisi Christi sanguine*, *de quo apertissime scriptum est*, *quod in remissionem effusus sit peccatorum*? Inde igitur *Baptisma*, ac *Pœnitentia*, *Sacramenta Mortuorum* nuncupata fuere, quia nempe de morte ad vitam, scilicet ad Omnipotentis Dei Gratiam nos revocant, quam ex tristi hæreditate Majorum nostrorum ab origine amisimus. Cetera *Sacramenta Vivorum* dicuntur, quod non omnino necessaria sint ad æternam salutem consequendam, sed Gratiam Christifidelibus adaugeant. Suscepto siquidem *Baptismate*, si forte infantem, vel adultum ætate virum, antea paganum, hæreticum, flagitiis quibusve obnoxium, inopina morte decedere contigerit, illico cœlesti fruitione, seu visione Dei *facie ad faciem* potitur, quæ est sors Beatorum. Quare ait Chrysostomus in Expositione prioris Epistolæ ad Corinthios (2) Τοῦ μὲν ὑπὸ

L βαπι-

[1] Epist. CLVII. Cap. III. §. 22. edit. Maurin. alias Epist. LXXXIX.

(2) Homil. XL. Cap. XV. pag. 689. Editionis Commelinianæ. MDCIII. in fol.

CAP. XIII

βασιλέως ἀφεθέντος ῥυπῶσαν τὴν ψυχήν ἐστιν ἰδεῖν, τὴν δὲ τοῦ βαπτισθέντος, οὐκέτι, ἀλλ' αὐτὸν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καθαρωτέραν, καὶ οἷα ἐξ ἀρχῆς γεννηθεῖσα ἦν μᾶλλον δὲ καὶ ἐκείνης ἀμείνω πολλῷ. Quæ Interprete Germano Brixio Altiſſiodorenſi (1), Latine legenda ſunt: *Qui crimine Regis beneficio abſolutus eſt, inquinatum animum ſervat: Quem abluit Baptiſma non item, ſed ſolis radiis puriorem mentem habet, & qualis erat jam olim dum conderetur, immo hac illuſtriorem.* Eodemque ſenſu interpretatur Gentianus Hervetus, licet aliis utatur verbis citato ſupra loco (2). Tunc enim Aquæ in Sacramenti myſterium tranſilierunt, & *Baptiſmi* materia eſſe cœperunt, cum Chriſtus in Jordane baptizaretur, ut docent Tertullianus (3), Hieronymus (4), Nazianzenus (5), aliiqne Patres, qui Evangelia doctiſſime, ac ſapientiſſime explicarunt. Et hæc eſt REDEMTIO FILIIS HOMINVM. per ſymbolum, ſeu *Epigraphen* in noſtro Numiſmate eleganter deſignata. Per ſymbolum inquam, nam: *Sacramenta Chriſtiana, ac præſertim ea, quæ magis neceſſaria ſunt ..... primum in Lege Naturæ, & Moyſis adumbrata, ac prænuntiata*, ut optime animadvertit inſignis Theologus, itemque S. R. E. Cardinalis Robertus Bellarmi-

(1) Homil. XL. Cap. XV. Edit. Paris. MDLVI. in fol. Column. 563.

(2) Edit. Commelin. in fol. pag. 689.

(3) Lib. de Baptiſmo. Cap. IV. atq. etiam alibi.

(4) Dialogo Contra Luciferianos:

[5] Orat. ad Sancta Lumina.

larminius (1), *deinde a Christo promissa, tum instituta, postea frequentata, & commendata in Scripturis inveniuntur* : quod pluribus exemplis illustrat agens de Sacramento Eucharistiæ, & Pœnitentiæ antiquitus præfiguratis. Vide si lubet Eusebium (2), & Augustinum (3): qui egregius Ecclesiæ Doctor inquit (4): *Deus ..... utriusque Testamenti se esse voluit auctorem, ut & terrena promitteret in Veteri Testamento, & Cœlestia in Novo Testamento*. Christus autem, ut ait Paullus Apostolus: *factus est nobis Sapientia a* Deo (5), *& Justitia, & Sanctificatio, &* REDEMTIO.

CAP. XIV
Orthographia Lemmatis expeditur, & illustratur.

SI licet quandoque eruditionis caussa a re maxima, gravissimaque ad inferiora descendere (neque enim extra chorum versamur) Numismatis inscriptionem a vetustis lapidibus melioris notæ aberrare video Orthographiæ vitio, in quibus REDEMPTOR constantissime legitur, non REDEMTOR. Ita apud Gruterum in magno Inscriptionum Thesauro, Thomam Reinesium, Jacobum Sponium, Raphaelem Fabrettum, Antonium Franciscum Gorium Viros clarissimos, secus ac in monimentis Christianorum : in iis enim inconstanti omnino ratione id vocabulum,

L 2 & quæ

(1) Lib. III. de Sacramen. Pœnitentiæ. Cap. III.

(2) Historiæ Ecclesiasticæ. Lib. I. Cap. II.

(3) Lib. X. de Civit. Dei. Cap. XXXII. & alibi passim.

[4] In Psalm. LXXIII. §. 2.

(5) Epist. I. ad Corinth. Cap. I. vers. 30.

CAP. XIV & quæ ab eo profluxere nomina exhibentur. REDEMTA dicitur Christiana fœmina apud Boldettum (1) in lapide antiqui Cæmeterii, quod a Callisto, & Prætextato nuncupatur. REDEMPTA apud Bosium (2) in Cæmeterio Priscillæ. REDEMPTA quoque apud Cl. V. Antonium Mariam Lupi Societatis Jesu, in Dissertatione de Epitaphio Severæ Martyris ex lapide, Græco sed rudi charactere sculpto (3), qui exstat in Museo Kircheriano; Alioque Latino lapide ex Cæmeterio Sanctorum Processi, & Martiniani REDEPTA (4). *Sic.* Ita pariter adjecta litera P. REDEMPTO, qui vixit Annis V. titulum posuisse lego Susannam, apud eumdem Boldettum (5). Plures alios lapides tum Græcos, tum Latinos, lubens omitto, qui penes eosdem Scriptores, & reliquos vetustarum Inscriptionum Editores occurrunt, Orthographia, utplurimum varia, atque instabili. Iis vero omnibus, qui literam P. inde non excludunt adstipulatur Priscianus Grammaticus (6), atque alii Veteres, quibus adhæret Paullus Manutius. Favet autem admodum Numisma eruditis viris, qui cum Dionysio Lambino eamdem literam P. adimunt ab hac voce, & ceteris similibus (7), lenius pronunciandi gratia.

(1) Osservazioni sopra i Cemeterj. Lib. II. Cap. XIII. pag. 475.
(2) Rom. Sotterran. Lib. III. Cap. LXI.
(3) §. XVIII. pag. 185.
(4) Ibidem &c. §. XIII. pag. 110.
(5) Osservazioni sopra i Cemeterj. Lib. II. Cap. XIII. pag. 489.
(6) Lib. X.
(7) *Emtus, exemtus, consumtus &c.*

tia. Quod item monuit Fabius Marius Victorinus (1), & nuper eruditissimus Gorius (2). Pudeat vero Trajanum Boccalinium in hanc arenam aliquando descendisse (3), atque alios homines hujus gregis.

CAP. XV
De Anno, atque Ætate, in qua Christus Baptizatus fuit.

De Anno, quo Christus baptizatus fuit, ac de Ætate ipsius celeberrimus est Evangelii locus apud Lucam (4), ubi idem narrat: *Anno..... quintodecimo Imperii Tiberii Cæsaris*, a Joanne baptizatum, *procurante Pontio Pilato Judæam, Tetrarcha autem Galileæ Herode, Philippo autem fratre ejus Tetrarcha Itureæ, & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ Tetrarcha, sub Principibus Sacerdotum Anna, & Caipha*: eo scilicet temporis intervallo, quod infra Summos Sacerdotes Annam, & Caipham interjacet, verum eodem Caipha tunc Principe Sacerdotum: numquam enim apud Judæos duo simul Pontifices exstiterunt, in quo Josephus Scaliger (5) caligavit. Etenim si quando duo simul Summi Sacerdotes occurrerint, alter intrusus, & Schismaticus reputari debet. Annus autem xv. Imperii Tiberii Cæsaris, ex supputatione Honuphrii Panvinii (6), refertur ad Annum Urbis conditæ

DCCLXXXII.

(1) Lib. de Orthographia.
(2) Inscription. Donian. Class. I. num. 121 pag. 42.
(3) Ragguagli di Parnasso. Centuria. I. num. LIII.
(4) Cap. III.
(5) De Emendat. Temporum. Lib. VI. Cap. I.
(6) Commentarior. ad Fast. Consular. Lib. II.

CAP. XV

DCCLXXXII. quod adſeveranter conatur definiendo declarare dum agit de Anno, & Die Paſſionis Domini noſtri Jeſu Chriſti (1). Tirinus in Chronico Sacro (2) reiicit ad Annum Urbis conditæ DCCLXXX. Julianum LXXIII. Pagius exactioris criticæ ſtudioſus vir (3), de Anno Imperii Proconſularis Tiberii Cæſaris Evangeliſtam loqui exiſtimavit, juxta quem calculum emergit Annus Urbis conditæ DCCLXXIX. quo notatur Annus Chriſti XXXI. atque Æræ vulgaris XXVI. Conſulendus etiam eruditus Comes Camillus Silveſtrius (4) in ſua Chronologia. Jacobus Uſſerius ponit Chriſti *Baptiſma* (5) in Anno Periodi Julianæ MMMMDCCXL. Æræ Chriſtianæ XXVII. Demum omnes, qui Scripturam Sacram Commentariis illuſtrarunt, & Chronologiam Veteris, ac Novi Teſtamenti compilarunt, vel Sacras Hiſtorias ſcripſere: Jacobus Salianus, Sebaſtianus Barradius, Alphonſus Salmeronius, Cæſar Baronius, Henricus Spondanus, Iſidorus Clarius, Gilbertus Genebrardus, Alphonſus Toſtatus Epiſcopus Abulenſis, & alii permulti in varias abeunt ſententias. In hiſce vero computis exerendis Blanchinium libentius ſequor, qui poſt alios Chronologiam Conſularem, Cæſaream, & Ponti-

[1] Ibid. ad Ann. Urbis DCCLXXXVI.
(2) Cap. XLVII. Cap. XLVIII. et Cap. XLIX.
(3) Ad Ann. XXXII. §. 7.
(4) Parte I. Diſſert. III. pag. 120.
(5) Annales Veteris, et Novi Teſtamenti.

Pontificiam ſummo ſtudio, diligentia, atque eruditione concinnavit (1). Is autem ad Annum Urbis conditæ DCCLXXVII. refert Chriſti *Baptiſma*, ac Periodi Julianæ MMMMDCCXXXVIII. quibus Annus XV. Proconſularis Imperii Tiberii Cæſaris in Syria congruit, & in Prolegomenis (2) etiam convenire demonſtrat, quicquid ſit, quod alii aliam opinionem probaverint (3). *Et ipſe erat incipiens quaſi annorum triginta*, ut Lucas teſtatur (4), quo tempore baptizatus fuit a Joanne, qualem ſane oſtendunt vetera quæquæ monimenta.

CAP. XVI.
Orientales populi Jeſu Chriſti Baptiſma præcipua Solemnitate quotannis recolunt. Idem agitur ab Eccleſia Neritina.

ATtamen Orientales Chriſtiani ſolemni Ritu quotannis renovantes memoriam Jeſu Chriſti Domini noſtri baptizati in Jordane, per trinam Immerſionem *Chriſti Pueri Statuam* in Fonte Sacro tingunt Die Epiphaniorum, cujus Ritus meminit Cl. Pagius (5) illius Aquæ prodigia celebrans, quæ de Aquis Baptiſmalibus narrant Chryſoſtomus (6), atque alii. Adeo nempe, quod optime notat Sandinus (7), ut etiam hæretici, quos vocant *Proteſtantes*, conſcribant, Caſaubonus

(1) Anaſtaſ. Vitæ Pontific. Romanor. Tom. I. Edit. Vatican.
(2) Ibidem. pag. CL.
(3) Videndus item Dionyſius Petav. in Rationar. Temporum. Par. II. Lib. IV. Cap. I.
Henricus Philippi. In Quæſtionibus Chronologicis de Annis Nati, & Paſſi Salvatoris. Cap. XIII.
Serry. Exercit. Critic. XLV.
[4] Cap. III. verſic. 23.
(5) Ad Annum Chriſti. XXIX.
[6] Tom. I. Homil. XXIII. de Baptiſmo Chriſti.
(7) Hiſtor. Famil. Sacræ, pag. 73.

CAP. XVI.

bonus (1), & Guillelmus Cave (2). Dum hæc ſcripta eſſent, & prælo proxime conſignanda Vir Clarus Petrus Pollidorus, alter ipſorum cenſor, Eminentiſſimi Annibalis Cardinalis Albani S. R. E. Camerarii Auditor, & Vaticanæ Baſilicæ Beneficiatus, pro ſua qua pollet humanitate, monuit me, hunc Ritum noſtro pariter ævo uſurpari in Eccleſia Neritina: *Statuam* tamen *Jeſu Chriſti* adhiberi ſolitam, non quidem *Puerili*, ſed *Adulta Ætate*, eam ad Baptiſmum ſolemniter comitantibus Presbyteris, Clero, atque omni populo accenſis funalibus magno numero, eadem ipſa Die Epiphaniorum. Æque conſentiunt in hac Die, nimirum VI. Januarii adſignanda Chriſti *Baptiſmati* Occidentalis, atque Orientalis Eccleſia, quamvis, ut notum eſt, de aliis nonnullis Feſtivitatibus diſſentiant (3). Unus ab omnibus diſcrepat Epiphanius (4), qui ad VIII. Idus Novembris refert *Baptiſma* Chriſti, nullo tamen vade, ac teſte producto: quem minime audiendum eſſe ait Baronius (5), ſicut cum inquit, Chriſtum natum Die VI. Januarii: *quum, & eidem contradicant Ægyptii, licet de Die Natali Domini æque ipſi conſentiant.*

Exem-

[1] Exercitat. XIII. §. 10.
(2) Hiſtor. Literaria. Diſſertat. II. de Libris, & Officiis Græcor. pag. 179.
(3) Videſis Baron. ad Ann. Chriſti XXXI. §. 18. §. 54. atque alibi.
Et in Not. ad Martyrolog. Roman. VIII. Idus Januar.
Henricus Valeſius nonnihil animadvertit. Lib. XXI. Ammiani Marcellini. *Rer. Geſtar.* Cap. II. ex Collatione X. Caſſiani. Cap. II.
[4] Hæreſi. LI. §. 28.
[5] Ad Ann. Chriſti. XXXI. §. 18.

CAP. XVII
Sacrum Baptisma sero acceptum antiquitus.

EXemplo Salvatoris Cathecumeni sero *Baptismate* initiabantur priori ætate, cujus rei testimonia longe multa suppeditat Historia Ecclesiastica (1). Neque enim vacat Christianorum veteris disciplinæ normam, consuetudinemque per singula capita prosequi, atque illustrare, & hoc loci repetere ordinem documentorum, quibus ea passim referta est. Verum (qui forte non ita obvii cuique sunt), nonnullos lapides depromam, licet jam pridem ab eruditis viris prolatos, qui rem nostram juvant, atque declarant. Exstant apud Fabrettum sequentes Inscriptiones. Prima eruta est ex Cæmeterio ad duas Laurus (2), ex qua KAMPANVS adultus baptizatus fuisse intelligitur, cum ageret XXXV. vitæ Annum.

I.

D M
EVFROSINE
COIVGI KA
RISSIMO
KAMPANO QVI VIXIT MECV AN
BENE XII. MESES DVO DIES V PERIT ANN XXXV
EX DIE ACCEPTIONES SVE VIXIT DIES LVII

Etenim EX DIE ACCEPTIONES SVE VIXIT DIES LVII. arguitque vir doctissimus (3) in Lapide indicium: *de accepto per Baptismum Spiritu Sancto.... ex arcana nempe, & religiose servata hu-*

M *jus*

(1) Adi Annales Baron. ad Ann. Christi. CCCLXXVII. §. 14, Item. Ann. CCCCXIX. §. 55.

(2) Inscript. Domestic. Cap. VIII. pag. 563. num. XXXIX.

(3) Ibidem. pag. 566.

CAP. XVII *jus myſterii apud Veteres Chriſtianos taciturnitate*. Alteram ex Cæmeterio Sanctorum Gordiani, & Epimachi ediderunt Fabrettus (1), licet alio tendat ab inſtituto noſtro, Bonarrotius (2), literarum etiam forma, atque apicibus diligenter expreſſis, multo emendatius, noviſſime autem Boldettus (3); ſed omnes nude vulgarunt. Eam igitur ab exemplari Bonarrotii rurſus deſcribam, quod autographo ſimillimum, & adverſus Pelagianos inſigne monimentum putem. Ibi enim de Gratia agitur, quam Baptiſmo conſequimur.

IXΘ Υ C
I · POSTVMIVS · EVTHENION · FIDELIS · QVI · GRATIA · SANCTA · CONSECVTVS ·
1I. X · PAIDIE · NATALI · SVO · SEROTINA · HORA · REDDIT · DEBITVM · VITAE · SVAE · QVI · VIXIT ·
Θ · ANNIS · SEX · ET · DEPOSITVS · V · IDVS · IVLIAS · DIE · IOVIS · QVO · ET · NATVS · EST · CVIVS ·
Υ · ANIMA · CVM · SANCTOS · IN · PACE · FILIO · BENEMERENTI · POSTVMII · FELICISSIMVS ·
C · N · ΕΥΕΥΤΗΕΝΙΑ · ΕΤ · ΕΣΤΑ · AVIA · IPSEIVS ·

Maxime ad rem confert Sanctus Cyprianus Lib. 1I. Teſtimoniorum contra Judæos Cap. XLII. & Cap. XCVII. in quibus locis *Conſequutio* ponitur pro *Baptiſmo*, & verbum *Conſequor* pro *Baptizor*, & alibi etiam ſæpe eodem ſenſu. Ita in Epiſtola ad Magnum (4). *Quæſiſti etiam, fili cariſſime, quid mihi de illis videatur, qui in infirmitate, & languore Gratiam Dei conſequuntur, an haben-*

(1) Inſcript. Domeſtic. Cap. IV. pag. 329. num. 485.
(2) Oſſervazioni ſopra alcuni Frammenti di Vaſi Antichi di Vetro. pag. 17.
(3) Oſſervazioni ſopra i Cemeterj de' Santi Martiri. Lib. I. Cap. XIV. pag. 58.
(4) Epiſt. LXXVI. Edit. Baluz. alias LXIX.

habendi ſint legitimi Chriſtiani , eo quod Aqua Salutari , non loti ſint , ſed perfuſi &c. Sed reſoluta ex tunc vetere Quæſtione (1). Legimus Diſtinctione v. de Conſecratione (2): *noviſſime a Summo Sacerdote per impoſitionem manus Paracletus traditur Baptizato , ut roboretur per Spiritum Sanctum ad prædicandum aliis , ideſt Donum , quod in Baptiſmate conſequutus eſt per Gratiam , vitæ donatus æternæ* . Inde ergo POSTVMIVS videtur GRATIA SANCTA CONSECVTVS, ideſt *Baptizatus* , ut ſupra demonſtratum eſt, (neque aliter interpretari licet de puerolo. QVI VIXIT ANNIS SEX), nempe ab originali peccato ita mundatus, Gratia IESV CHRISTI DEI FILII SALVATORIS noſtri : quod indicant marginales literæ IXΘYC. N, ſi unaquæque ſeorſim conſideretur , ut inquiunt Sanctus Optatus Afer Epiſcopus Milevitanus , adverſus Parmenianum (3), Sanctus Auguſtinus (4), Sanctus Proſper ab Aquitania(5), Tertullianus (6) , & ex ijsdem Scriptoribus Latinus

(1) Vide Cap. VII. Partis II. hujus Commentarii .

(2) Canon. IV:

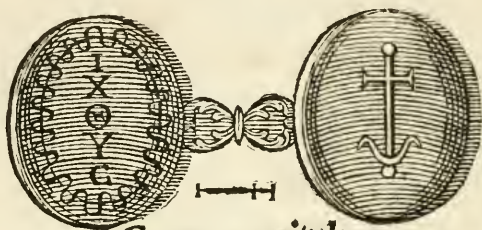
(3) De Schiſmate Donatiſtarum, cum Notis *Philippi Priorii* , & alior. Paris. MDCLXXIX. in fol. Lib. III. pag. 61. *Hic eſt Piſcis , qui in Baptiſmate per invocationem fontalibus undis inſeritur , ut quæ Aqua fuerat , a Piſce etiam Piſcina vocitetur . Cujus Piſcis Nomen , ſecundum appellationem Græcam , in uno Nomine per ſingulas literas turbam Sanctorum Nominum continet* . IXΘYΣ *quod eſt Latine* . JESVS CHRISTVS DEI FILIVS SALVATOR .

[4] Lib. XVIII. De Civit. Dei . Cap. XXIII. ubi agit . De Sybilla Erythræa, & Cumana .

(5) De Promiſſionib., & Prædictionib. Dei. Par. II. Cap. XXXIX. Eum vero ab Auguſtino deſumſiſſe, quod ait de myſtico nomine *Piſcis*, alii adnotarunt, nec quidem temere .

(6) Lib. de Baptiſmo . Cap. I. *Nos Piſciculi , ſecundum* IXΘYN *Noſtrum Ieſum Chriſtum in Aqua naſcimur , nec aliter , quam in Aqua permanendo ſalvi ſumus* .

CAP. XVII tinus Latinius (1), Franciscus Balduinus (2), & Jacobus Pamelius (3). Ultima vero litera N. a verbo græco interpretari debet NIKA, idest *vincit*, ut in pluribus Nummis ævi inferioris. En tibi *ex Museo Victorio* sculptum eodem Lemmate *Opalon*, in cujus aversa parte Anchora.

Gemmæ magnitudo.

Jampridem Christianis frequens Constantiæ symbolum. Baptismate igitur initiatus fuit PRIDIE NATALI SVO exeunte, quo postea SEROTINA HORA, scilicet die natali jam decurrente, reddidit debitum vitæ suæ, & depositus fuit. V. IDVS IVLIAS DIE IOVIS QVO ET NATVS EST. Itaque Feria IV. hoc est, die Mercurii baptizatum fuisse reor, quo hora serotina, dies Jovis ex ordine sequebatur, illud enim notat PRIDIE NATALI SVO, & SEROTINA HORA, alias παράδοξον in sermone suboriretur, pridie natali suo obiisse, & die natali suo. Rationem reddit Chrysostomus (4) quare serius de more baptiza-

(1) In observationib. ad Pamelium missis, quas idem, doctissimas vocat.
(2) Notæ in Optatum. Lib. II.
[3] Not. in Tertullianum.
(4) Homil. XXI. ad Populum Antiochœnum, quæ est ad Illuminandos, sive Competentes. pag. 267. Edit. Paris. MDCXXI. in fol.

ptizarentur: Διὰ τοῦτο καὶ πρότερον εἶπον, καὶ νῦν λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι εἴτις τὰ ἐλαττώματα τῶν τρόπων μὴ διώρθωσε, μηδὲ παρεσκεύασεν ἑαυτῷ τὴν ἀρετὴν εὔκολον, μὴ βαπτιζέσθω. τὰ μὲν γὰρ πρότερα ἁμαρτήματα ἀφεῖναι δύναται τὸ λουτρόν. δέος δὲ οὐ μικρὸν, καὶ κίνδυνος οὐχ ὁ τυχὼν, μήποτε πάλιν πρὸς αὐτὰ ἐπανέλθωμεν, καὶ γέγονεν ἡμῖν ἕλκος τὸ φάρμακον. ὅσῳ γὰρ μεῖζον ἡ χάρις, τοσούτῳ πλέον ἡ κόλασις τοῖς μετὰ ταῦτα ἁμαρτάνουσιν (1): *Propterea & prius dixi, & nunc dico, & dicere non desistam, si quis morum vitia non correxit, nec sibi facilem paravit virtutem, ne baptizetur. Priora namque crimina Lavacrum abluere potest, timor autem non parvus, & periculum non mediocre, ne rursus ad eadem redeamus, & vulnus nobis fiat de medicina. Quanto namque major Gratia, tanto amplior postea peccantibus pœna.* Legendum Joannis Morini Opus posthumum (2), ubi de Cathecumenorum Expiatione agitur. Recte igitur Bonarrotius (3), *Baptismatis*, ac *Pœnitentiæ* symbola, quæ in Sarcophago Junii Bassi, aliisque vetustissimis Emblematibus conspiciuntur, ad hunc morem refert, quod sero admodum ad hæc Sacramenta suscipienda pervenirent. Tertiam Inscriptionem ex Cæmeterio Castuli protulit Mabillonius (4), quam a Paganismi nota vindicavit Fabrettus (5), eaque ab edito ejus exemplari,

(1) Ex Interpretatione Bernardi Brixiani recognita a Frontone Ducæo. Ita citato supra loco.

(2) Cap. XV.

(3) Osservazioni sopra alcuni Frammenti di Vetro. pag. 4. e 5.

(4) In Itin. Italic. pag. 73.

(5) Inscript. Domestic. Cap. VIII, pag. 574. num. LXI.

CAP. XVII emplari, maxima cura, ac ſedulitate deſcripta est, ut heic ſubjicitur.

III.

DMA SACRVM XL
LEOPARDVM IN PACEM
CVM SPIRITA SANTA · ACCEP
TVM EVMTE ABEATIS INNOCINEM
POSVER · PAR · Q. AN · N · VII · MEN · VII

Primus: *manifeſtum hunc de Confirmatione locum eſſe*, adfirmavit. Alter manifeſtum potius de *Baptiſmo* locum cenſuit. Vir eruditiſſimus (1) nuper, *neque de Baptiſmo, neque de Confirmatione videri manifeſtò loqui*, putavit, nonnullis cumulatis adſimilibus formulis, quæ in veterum Chriſtianorum titulis nonnumquam occurrunt, & præſertim apud Boldettum (2) in Lapide ex Cæmeterio Sancti Urbani refoſſo, in quo habetur formula ferme eadem: CONIVCA INNOCENTISSIMA... REFRIGERA CVM SPIRITA SANCTA; quæ ſane legenda eſt: *refrigereris cum Sanctis Spiritibus*, Sphalmate non Sculptoris, ſed illius ævi barbarie non infrequenti, ita in noſtro lapide legendum proponit: *Leopardum in pace acceptum cum Spiritibus Sanctis, ideſt cum cœtu Sanctorum*, non autem cum SPIRITV Τῷ ΠΑΡΑΚΛΗΤΩΙ, ſcilicet cum Baptiſmo. Mihi vero & ſi arrideat quodammodo Viri longe docti, mihique amiciſſimi, facilis, & literalis interpretatio, fateor tamen ingenue non

[1] Diſſertat. & Animadverſ. ad Severæ Martyris Epitaph. pag. 169. §. XVII.

[2] Oſſervazioni ſopra i Cemeterj Lib. I. Cap. XIX. pag. 87. num. 30.

nonnihil diſſimile, ac diſpar inter utramque phraſim reperire, quare Fabretto potius malim adhærere. Multa enim loquebantur occulte de Fidei myſteriis: *ut fideles qui rem tenent*, inquit Cyrillus (1), *intelligant, & qui non tenent, ne lædantur*, ſed infra apertius. Quartam Inſcriptionem ex Cæmeterio Beati Caſtuli primo protulit Noriſius (2), atque inde Fabrettus (3), quæ aliis inſignior eſt, ac valde ſpectanda, & qua noſtra intereſt recudendam cenſui, ceteris omiſſis, quæ ab iiſdem Viris clariſſimis enucleata fuerunt. CAP. XVII

IV.

NATV · SEVERI NOMINE PASCASIVS
DIES PASCALES PRID NOV APRIL N
DIE IOBIS FL CONSTANTINO
ET RVFO VV CC CONSS · QVI VIXIT
ANNORVM VI · PERCEPIT
XI · KAL MAIAS ET ALBAS SVAS
OCTABAS PASCAE AD SEPVLCRVM
DEPOSVIT D IIII KAL · MAI · FL · BASILIO
VC CO··

Illud autem PERCEPIT XI. KAL. MAIAS, inquit Noriſius, Sacramentum Regenerationis indigitare: *videlicet Baptiſma, quæ vox in marmore, non quidem detrita eſt, ſed omiſſa, quod cum illud eſſet primum Chriſtiani Dogmatis myſterium, religioni ducebant illud, vel nomine tenus prodere*. Ergo ſi PASCASIVS, ut monet lapis, PERCEPIT XI.

(1) Catecheſi VI. apud Morinum de Cathecumenor. Expiat. Cap. X. pag. 75.
(2) Diſſertat. ad Faſt. Conſular. Anonymi. pag. XXXXIII. primæ edition.
(3) Inſcription. Domeſt. Cap. VIII. pag. 577. num. LXX.

CAP. XVII XI. KAL. MAIAS, ideſt die XXI. Aprilis Paſchati Sacra, ſeu: *a veſpere antecedenti ipſam Diem Paſchalem* (1), & ALBAS SVAS OCTABAS PASCAE AD SEPVLCRVM DEPOSVIT DIIII KAL. MAI. ſcilicet Die XXVIII. Aprilis, jam ſexto ætatis anno Baptizatum fuiſſe comperimus, quo vivere deſiit, Conſulibus FL CONSTANTINO ET RVFO, in Occidente vero, BASILIO. Eamdem pene formulam animadverto in Inſcriptione Numero I. relata. EX DIE ACCEPTIONES SVE. Idem myſterium Num. II. GRATIA SANCTA CONSECVTVS. Numero III. CVM SPIRITA SANTA ACCEPTVM. Siquidem LEOPARDVM IN PACEM, ideſt *Leopardus in Pace*, ſenſum redolet perfectiſſimum in Lapide Chriſtiano, cujuſmodi ſexcenta exempla cumulari facili negotio poſſent: quod maxime duobus punctis, nempe foliis concluditur: de quo interpunctionis genere Reineſius (2), Fabrettus (3), Boldettus (4), ac poſtremo cultiſſimus idem Lupus (5) dixerunt. Quod autem ſequitur. CVM SPIRITA SANTA ACCEPTVM, legendum profecto eſt: *cum Spiritu Sancto*, ideſt *cum Baptiſmo*, atque ideo *Innocentem* exiſtimari *Leopardum* lapis indicat. Etenim per Baptiſma Innocentiam conſequutus fuit, quo ab origi-

(1) Fabret. loco citato. pag. 577.
(2) In Præfat. ad Inſcription. Syntagm. pag. 7. & ſeqq.
[3] Inſcript. Domeſtic. Cap. III. pag. 118.
(4) Oſſervazioni ſopra i Cemeteri Lib. I. Cap. LII. pag. 274. e ſegg.
(5) Diſſertat. de Epitaphio Severæ Martyris. pag. 53.

originali culpa lotus, atque expurgatus erat. Alioquin si pro libito legeris: *cum Spiritibus Sanctis acceptum*, ideſt *cum Sanctis*, nonne quæſo ſupervacaneum foret illud EVMTE ABEATIS INNOCINEM, quod eſt, *eumdem habeatis Innocentem*? Innocens ergo, quia ſeptennis Baptizatus occubuit, uti de Poſtumio, alterum epitaphium expendens, commentatus ſum. In promtu eſt vetus Melchiadis Papæ nomine editum Decretum (1). *Spiritus Sanctus, qui ſuper Aquas Baptiſmi ſalutifero deſcendit lapſu, in Fonte plenitudinem tribuit ad Innocentiam, in Confirmatione augmentum præſtat ad Gratiam*. Majori vi roboratur opinio, ſi Sanctorum Patrum ſententias, & Codices Sacramentorum vetuſtiſſimos inſpiciamus, a Venerabili Joſepho Maria S. R. E. Cardinali Thomaſio, Viro ſcientiſſimo editos (2). Si conſulamus denique Joannis Morini Opera de Cathecumenorum Expiatione, in quibus omnibus verba *percipere*, *accipere*, *ſuſcipere*, plerumque de myſterio Baptiſmatis ſcripta reperiuntur. *Suſcepti* autem, *Accepti*, & aliquando *Illuminati* ex vetuſtiori diſciplina Baptizati dicebantur (3), & *Suſceptores*, *Sponſores*, *Geſtantes*, *Offerentes*, ii qui illos e Sacro Fonte elevabant. Adi Obſervationes Eccleſiaſticas Joſephi Vicecomi-

N tis

[1] Diſtinct. v. de Conſecrat. Canon. I.

(2) præſertim. Lib. I. pag. 38.

(3) Diſtinct. IV. de Conſecrat. Canon. CXLI.

CAP. XVII tis (1), maxime a Viris doctis laudatas. Circa rem hanc prætermisso Decreto nomine Hygini Summi Pontificis evulgato (2), ita habetur de Baptismo Adultorum in Concilio Carthaginensi: *In Ecclesiis autem, ubi Baptismus fit per Immersionem totius corporis, Sacerdos* ACCIPIT *electum per brachia prope humeros, & superiore parte corporis nudatum, reliqua honeste contectum, ter illum mergendo, & toties elevando baptizet sub trina mersione, Sanctam Trinitatem semel tantum invocando*. KAMPANVS ergo baptizatus fuit Ætatis Anno XXXV. POSTVMIVS Anno VI. LEOPARDVS Anno VII. Mense VII. & PASCASIVS Anno VI.

Aliud Epitaphium, detrito nimis, ac comminuto saxo (3), missum facio, Consulibus Paterno, & Mariniano, videlicet Anno Christi CCLXVIII. stylo erudito, an potius impolito? excisum, ex quo tamen memoria CHRISTICIANI Pueri eruitur, QVI VIXIT ANNVS XII M II ET D... Is vero ACCEPIT duodecimo Kalendas Octobris, scilicet Vigesima Die Septembris *accepit Baptisma*, & reddidit vitam Undecimo Kalendas, (deest quo Mense obierit, fragmento lapidis deperdito), fortasse ejusdem Mensis Octobris, nempe Die Vigesima prima Septembris; hoc est prima Die

(1) Lib. I. de Baptismi Ritib. Cap. XXX. & Lib. I. de Ritib. Confirmation. Cap. XI.

[2] Distinct. IV. de Consecrat. Canon. XCVIII.

(3) Apud Boldet. Osservazioni sopra i Cemeterj. Lib. I. Cap. XIX. pag. 80. num. 8.

Die poſt *Sacrum Lavacrum* . Ideoque adiecta eſt adclamatio: VIBAS INTER SANCTIS, videlicet: *Vivas inter Sanctos* . ſic

CAP. XVIII
Baptiſma in *Paſchate*, ac *Pentecoſte* Ritu Solemni miniſtratum: De re ipſa Diſciplina varia.

PAſcaſiani autem lapidis mox adlati fulti teſtimonio, aliquando circa *Feſta Paſchalia* Baptiſmum miniſtratum fuiſſe edocemur. *Illi pueri*, inquit Auguſtinus (1), *infantes parvuli lactentes, maternis uberibus inhærentes, & quantum eis Gratiæ conferatur neſcientes, ut ipſi videtis, & ipſi habent Octavas Dies*. Peractis enim diebus ſeptem poſt Paſcha, (quæ ſeptem Spiritus Sancti χαρίσματα, ſive Dona (2) ſignificant) ALBAS SVAS, quibus induti erant, prope Baptiſterium deponere ſolebant (3) vetuſto Ritu, quem PASCASIVS implere nequivit, feſtina morte præventus, eaſque AD SEPVLCRVM DEPOSVIT. Quem-

[1] Serm.CLX. in Dominica Octava Paſchæ.

[2] Adi Flacci Alcuini Librum. *De Divinis Offic.* Cap.XXI. *De Sabbato in Albis*.

Amalarius Fortunatus Archiepiſcop. Treveren. Lib.I. *De Eccleſiaſt.Officiis.* Cap. XXIX. *A Sabbato uſque ad Sabbatum portamus illas, ideſt ex qua die Pignus Spiritus accipimus: qui propter SeptenariumNumerumSabbato deputatur, uſque ad alteram Sabbati, quæ eſt memoria illius Sabbati, in qua præſentari nos oportet ante Dominum cum ipſo Pignore. &c.*

Vide ibidem infra.&c.

Vide item in *GemmaAnimæ*.Lib.III. Cap. CXIII. *De Confirmatione*.

Videſis Rabani Mauri. Lib. II. *De Inſtitutione Clericor.* Cap. XXXIX. *De Paſcha Domini*.

(3) Amalarius Fortunat. Lib. *De Ordine Antiphonarii*. Cap.LI. *Oſtendit mihi Angelus Fontem Aquæ Vivæ, ſic loquitur, quaſi hi loquantur ad Eccleſiam, qui in Chriſto Baptizati ſunt, & ſunt Agni Novelli, & hodie revertuntur ad Fontes, ut exuant ſe Albis. &c.*

Videſis Jacobi Goar. *Rituale Græcorum*. in Not. ad Baptiſmatis Officium pag. 366. num. 27. Vide item pag.373. & 374. num.I. ubi inquit, octavo poſt Baptiſmum die Candidas Veſtes depoſituros ad Eccleſiam convenire conſueviſſe. Vide item num.2, num.3. & num.4

CAP. XVIII

admodum de Rege Anglo-Saxonum Ceedualla, qui Baptiſmum a Sergio I. Pontifice Romæ acceperat, legimus apud Bedam (1), & Paullum Diaconum (2). Hunc eumdem Regem, quo indice latet me, Codratum appellat Joannes Stephanus Durantius (3). Videſis quæ de Alba Veſte recens Baptizatorum, in Paſſione Geneſii Martyris, atque etiam Mimi narrant Acta Sincera (4), & quæ de Gelaſio, ſeu Gelaſino Martyre pariter, ac Mimo leguntur in Chronico Paſchali (5). Reliqua pleniſſime in Ritualibus, atque Ordine Romano deſcripta reperiuntur. Siricius certe Sæculo IV. ultra dimidium Pontifex Maximus, ſublatis aliis Feſtis diebus, in quibus ea tempeſtate, ut fit, ſenſim uſus inoleverat *Baptiſma* impertiri (6), una cum Feſtis Paſchalibus dies Pentecoſtes deſignavit; ideſt primus Decreto ſanxit. Quibus ſolemnioribus

(1) Ven. Beda. Lib. V. *Eccleſiaſticæ Hiſtor. Gentis Anglor.* Cap. VII. *Ceedualla Rex Occidentalium Saxonum ... Etenim illo perveniens*, nempe Romam, *Pontificatum agente Sergio, Baptizatus eſt die Sancto Sabbati Paſchalis. Anno ab Incarnatione Domini* DCLXXXIX. *& in Albis adhuc poſitus, languore correptus* XII. *Kalendarum Majarum Die ſolutus eſt a carne, &* Beatorum *eſt conſortio ſociatus in Cœlis, cui etiam tempore Baptiſmatis, Papa memoratus Petri nomen impoſuerat. &c.*

(2) Lib. VII. *De Origine, & Geſtis Langobardorum.* Cap. IV. *His Diebus Ceedualla Rex Anglorum Saxonum, qui multa in Patria ſua bella gesserat, ad Chriſtum converſus Romam properavit ..... Hic cum Romam perveniſſet a Sergio Papa Baptizatus, Petruſque appellatus, & adhuc in Albis conſtitutus, ad Regna Cœleſtia migravit. &c.*

[3] Lib. I. *De Ritibus Eccleſiæ Cathol.* Cap. XIX. pag. 57. Edition. Vatican. MDXCI. in fol.

(4) Apud Theodoric. Ruinart. Editionis noviſs. Veron. in fol. MDCCXXXI. pag. 236. & 237.

(5) Ad Ann. XIII. Diocletiani Imp.

(6) Epiſt. I. Siricii Papæ ad Hymetium Epiſc. Tarraconen. Cap. II.

ribus anni temporibus, poſtea multi baptizabantur, & quidem conſulto, nimirum, ut infra anni ſpatium perfecte, accurateque de Fidei myſteriis inſtruerentur baptizandi, *Acceptabili tempore* (1), nempe Quadrageſimalibus Jejuniis ad Scrutinia accedentes (2). De his Feſtivitatibus Sacramento Baptiſmatis adſignatis exſtat teſtimonium Tertulliani (3): *Diem*, inquit, *Baptiſmo Solemniorem Paſcha præſtat, & quum Paſſio Domini, in quo tingimur adimpleta eſt...... exinde Pentecoſte ordinandis Lavacris latiſſimum ſpatium eſt.* Tertulliano accedunt Hieronymus (4), Auguſtinus (5), aliique plures (6), quos inter adnumerandi ſunt poſtremi Scriptores Edmundus Martene (7) Vir clariſſimus, & Joſephus Vicecomes CAP. XVIII

(1) Videſis Epiſt. II. Paul. Apoſt. ad Corinth. Cap. VI. verſic. 2.

Videſis S. Leonis Magni Papæ Sermon. IV. de Quadrageſima.

(2) Alcuinus. *De Divinis Officiis.* Cap. XIX. *Neque hoc omittendum eſt, quod Romani infra Quadrageſimam ſex Scrutinia celebrant, & hodie ſeptimum,* (loquitur de Sabbato Paſchæ). *In iſto Septenario intelliguntur* VII. *Dona Sancti Spiritus in Baptiſmate data.*

Vide Ruperti Abbatis Tuitienſis. Lib. IV. *De Divinis Offic.* Cap. XVIII. Cap. XIX. & Cap. XX. Apud Melchiorem Hittorpium. Edit. Paris. MDCX. in fol.

[3] Lib. de Baptiſmo. Cap. XIX.

[4] Commentariorum in Zachariam. Lib. III. Cap. XIV. & aliis locis.

(5) Lib. XXII. De Civit. Dei.

(6) Flaccus Alcuinus. Lib. *de Divinis Officiis.* Cap. VI. *Unde in Baptizandis electis, qui ſecundum Apoſtolicam regulam, & exorciſmis ſcrutandi, & Jejuniis ſanctificandi, & frequentibus Prædicationibus imbuendi, duo tantum tempora, ideſt Paſcha, & Pentecoſten eſſe ſervanda, excepto pro mortuis periculo, & in perſecutionis anguſtiis, & in timore naufragii.*

Idem ibidem. Cap. XIX.

Walfridus Strabo. Libro. *De Exordiis, & Incrementis Rerum Eccleſiaſticar.* Cap. XXVI. *Tempora autem Baptizandi legitima, Paſcha, & Pentecoſte præfiguntur ſecundum Decreta Siricii, Leonis, vel Gelaſii Epiſcoporum, quamvis Concilio Gerundenſi Natalis Domini, & Paſcha ponantur.*

Videſis Ruperti Abb. Tuitien. Lib. X. *de Divin. Offic.* Cap. II.

[7] Lib. I. *De Antiquis Eccleſiæ Ritib.* Part. I.

CAP. XVIII comes (1). Binghamius tamen (2) eidem Tertulliano fortasse nimis adhærens, putavit: *per latissimum spatium Pentecostes, non peculiarem aliquem diem, sed universos* L. *Dies inter Pascha, & Pentecosten interjectos intelligere, qui ipsius*, Tertulliani, *ætate Festi agebantur*, & illud erudite nititur adserere eodem ipso Tertulliano teste (3). Falso tamen, ut sæpe alias aberrat, studiose quærens placere novitate rerum, atque ingenio suo. Huic Sacramento Horam Nonam adsignatam fuisse ostendit Flaccus Alcuinus (4), caussas quoque adferens priscæ hujus consuetudinis, & idem habetur in Gemma Animæ (5). Fusius vero hæc prosequitur Sebastianus Pauli in Dissertatione de Ritu Ecclesiæ Neritinæ (6), magna sacræ vetustatis fruge referta. Sed ab usu antiquo recedendum sequioribus sæculis Patres censuere, consuetudinem jam auspicatam, & coalescentem, tamquam utilem adprobantes, ne forte

(1) Observationum Ecclesiasticar. Tom.I. de Baptismo.

(2) Originum, sive Antiquitat. Ecclesiasticar. Lib.XI. Cap. VI. §.VII.

(3) De Idololatr. Cap.XIV. & De Coron. Milit. Cap.III.

(4) *De Divinis Offic.* Cap. XIX. *Hodie autem Hora* IX. *Baptismus celebratur*, idest in Sabbato Paschæ, *sicut in Pentecoste, ea de caussa, quia Angelus Domini venit ad Cornelium Hora* IX. *annuncians ei, quod Orationes ejus, & Eleemosynæ adscenderint in conspectum Domini: Qui mox misit ad Petrum, & promeruit Sacramentum Baptismi. Sed & hoc decentissimum est, ut quia Hora* IX. *Auctor Vitæ emisit Spiritum, eadem Hora* IX. *Ecclesia Sancta percipiat Sacrum Baptisma. &c.*

(5) De Antiquo Ritu Missarum. Lib. III. Cap. CXII. *Ideo ad Nonam Baptismus agitur. quia Hora* IX. *Christus expirasse commemoratur, cujus mortem Baptisma imitatur. Ideo in Die Sepulturæ Christi celebratur, quia ei credentes in Baptismo consepeliuntur. Ideo semel agitur, quia Christus semel est mortuus.*

(6) Cap.VI. pag.42. & seqq.

forte cunctando absque Baptismo homines interirent (1). Igitur, quod prius, nisi instante necessitate, seu mortis periculo (2), extra præfinita tempora vetitum erat, deinde Pontificum Decretis, ac urgentibus Conciliorum Sanctionibus frequentari cœpit, quemadmodum in exordiis Ecclesiæ Catholicæ, in quibus quocumque tempore (3), qualibet naturali aqua, quocumque loco, sive in Mari, sive in Fluminibus, sive in Fontibus, in Viis, in Domibus (4), ubique Baptizabantur. Immo temporis progressu accedente, statim ab ortu Pueris ministrari statutum fuit, servato Ritu consecrandi Fontes unanimi deliberatione in iis Solemnitatibus, in quibus, ut olim *Baptisma*, hodieque maxima celebritate administratur, & adulti inprimis, cum eorum natis, si qui sunt, pro illis diebus servantur. Et hæc dicta sufficiant de Ritu Baptismatis, & de Disciplina varia Veterum Christianorum, quæ pro illustratione Sacri Numismatis adtingenda esse videbantur.

CAP. XIX
Ætas Numismatis subobscura: Idem *Joanni Zimiscæ* Cōstantinopolitano Imperatori ex conjectura tribuitur.

EXpositis Anaglyphis, Lemmate, iisque omnibus, quæ ex dignitate, & merito Sacræ Historiæ eadem consequuntur, reliquum est de

(1) Socrates. *Histor. Ecclesiast. Lib.* v. Cap. xix.

(2) Gelasius. Epist. ix. atque alii Pontifices, ipso antiquiores.

[3] Basil. in Exhortat. ad Baptism. variis locis.

(4) Tertullian. Lib. De Baptism. Cap. iv.

CAP. XIX de Ætate Numiſmatis pauca dicere : non enim Epocha ſuccurrit , qua Imperatoris titulum inveſtigare contendam , neque titulus , quo Epocha expiſcari poſſit , ita ut in ambiguo potius relinquendum id eſſe decreverim , quam temere aliquid adfirmare . Anſelmus Bandurius (1) Nummum refert Chriſti protoma ſignatum , literis circumpoſitis EMMANVEL. Parte vero poſteriore cum Hiſtoria trium Magorum , qui ſtantes munera offerunt Virgini Mariæ ſedenti cum Jeſu infante , nulla omnino Epigraphe inſcriptum : quem inter Zimiſcianos cum nonnullis aliis exhibet , recenſetque , non ideo quod Joannis Zimiſcæ illi ſint , ut inquit ex Diſſertatione Cangii de Inferioris Ævi Numiſmatibus (2) , *ſed : quod commodiori , vel certiori loco collocari vix potuerint* . Hunc eumdem Nummum cum Hiſtoria, quæ eſt adoratio Chriſto puero a Magis præſtita in ſinu Matris, myſticas ei munerum ſpecies offerentibus , ediderat idem Cangius in Familia Joannis Zimiſcæ (3) . Cui idcirco noſtrum etiam Numiſma , quod primus in lucem profero , adſcribendum eſſe putabam , inclytum fortaſſe aliud pietatis monimentum religioſiſſimi illius Imperatoris (4), qui decimo Chriſti Sæculo, videlicet ab Anno

(1) Tom. II. Numiſm. Imperat. pag.739.

(2) Exſtat ad calcem Gloſſarii mediæ , & infimæ Latinitatis . Vide ibi Num. XXVII.

[3] Hiſtor.Byzantin. pag.152.

(4) Videſis quæ de illo diximus , & item de Iſaacio Comneno in Parte I. hujus Commentarii . Cap. XXXVII. & Cap.XXXVIII.

no DCCCCLXIX. ad DCCCCLXXV. Orientale Imperium tenuit. Horum siquidem doctissimorum Virorum judicio, nostræ luçubrationis opera, nihil exploratius accedit. CAP. XIX

CAMEUM ANULARE ANTIQUUM
VETERUM CHRISTIANORUM
EX ALBO, ET NIGRO
Exstat Romæ in Museo Victorio.

Gemmæ antiquæ magnitudo.

O Nunc

Videsis. Commentarii hujus Parte II. Cap. XVII. pag. 91., & 92.

Nunc ignoſcite legentes, & ſi qua eſt incauta præſumtio, ſuadentibus potius imputate: Quia mea judicia cum illo videntur facere, qui me decreverit accuſare. *Caſſiodorus. Lib. 1. Variar. in Præfatione.*

Addenda, & Corrigenda.

Pagina 33. Linea 3. & 4. Lege: *Quæ in Fronte Operis Nummum Æreum exhibet cum Imagine Jeſu Chriſti Domini Noſtri, & ejus Baptiſmate*. P. 35. L. 5. *prolixiores*. P. 36. L. 25. *Eccleſia*. P. 47. L. 2. & 3. *Cum Imagine Chriſti ex una, eodem Nimbo Crucigero exornata*. P. 64. L. 14. *Calchographus*.

Cetera, quæ ad rectam Ortographiam ſpectant, & vitio Typographico irrepſere, eadem oculos Correctoris fugerunt. Ex Indice autem ſequenti, vel corriguntor, vel æquus Lector emendet.

INDEX

INDEX RERUM.

A

Accipere, Percipere, Suscipere: de Mysterio Baptismatis intelligenda sunt. *pag.* 97. Suscepti, Accepti &c. pro Baptizatis intelliguntur. *ibidem*. Vide infra *Formulæ*. &c.

Adspersio quid sit? 59.

Agnus Symbolum Jesu Christi. 49. Cum Nimbo Crucigero. 51. Qui egerint de Figura Agni? 55. Agni Imagines in antiquis monimentis. 68. 69.

Albæ Vestes deponebantur in octava Paschæ. 95. 96. Vide *Gelasius*, *Genesius*, *Ceedualla*. Dies septem, in quibus illæ Vestes portabantur, septem Spiritus Sancti Dona significant. 99. deponebantur prope Baptisterium. 99.

Alexander Severus Imperator, Christi Simulacrum servabat. 5. Agit de Christi ἀποθέωσει. *ibidem*.

Amida Civitas in Mesopotamia. 11. In ea Imago Christi depicta. *ibid.*

ANACTACIC. Lemma Nummi veteris. 47.

Anchora in Gemma sculpta, symbolum Constantiæ. 92.

Annus, in quo Christus Baptizatus fuit. 87.

Arcani mysterium: 41. 49. 56. 61. & sæpe alibi. &c. 89. 90. 95. &c.

Archivum Lateranense. 15. Vaticanum. 23. 24.

Assumtio Virginis Mariæ, Romæ dies Solemnis delationi Imaginis Lateranensis designata. 24.

Asterius Episcopus Amaseæ explicatus. 9.

Augustinius Antonius Episcopus Tarraconensis. 44.

S. Augustinus floruit Sæculo v. 10. Multas Imagines Jesu Christi depictas memorat. *ibidem*. Et sæpe infra laudatur. Agit de Baptismo Infantium. 81. 99.

B

Bandurius Anselmus Monachus S. Benedicti. 44. 46. &c. 104.

Baptismatis typus in Nummo expressus. 2. 57. Baptisma per *Immersionem* exprimere ardua res est. 59. Per Ænygma figuratum. 64. Christi Baptisma per *Immersionem*, & *Infusionem* sæpe expressum. 65. Baptisma per *Infusionem* usurpatum. 66. In antiquis monimentis per *Infusionem* exprimitur. 66.

Baptisma per *Immersionem* totius corporis. 98. Nudati Baptizabantur. *ibidem*. Ter mergebantur in aqua. *ibid.*

Baptismatis effectus qui? 58. Mundat a peccato originali. 91. Priora crimina omnia abluit. 93. Sacramentum Mortuorum dicitur. 81. Parit Innocentiam. 97. Fons est Spiritus Sancti. 60. Omnibus necessarius. 80. Qui Baptizantur accipiunt Dona Spiritus Sancti. 60. 89. 91. 94. 96. 97. Vide *Albæ Vestes*, *Formulæ &c.*, *Consequutio*.

Baptismus ad Jordanem ministrabatur in die Theophaniæ. 78. Aliquando in

in Paschate, & Pentecoste ministrari consuevit. 99. 101. Antiquitus, prout hodie continuo ministrabatur. 103. Sero accipiebant illud Cathecumeni. 89. Quare? 93. De Baptismo Adultorum agit Concilium Carthaginense. 98. Quod sero acciperent Baptisma, in Sarcophagis aliquando exprimere solebant. 93.
Baptismatis vox, quare in antiquis marmoribus omissa? 95.
Baptisterium, & Lavacrum idem significant. 58.
Baptismo Hora IX. adsignata 102.
Barberina Bibliotheca 18.
Basilicæ, unde dictæ? 29.
Beatorum sors, quænam sit? 81.
Binghamius Josephus, notatus. 58. 102.
Blanchinius Franciscus Editor Historiæ Pontificalis, quæ Anastasio tribuitur. 86. 87. Ejus opinio de Christi Baptismate. *ibidem*.
Boccalinius Trajanus notatus. 85.
Boldettus Marcus Antonius. 43. & sæpe alibi.
Bollandiani. 7. 78.
Bonannius Philippus. 32.
Bonarrotius Philippus laudatur. 30. 93. Notatus. 30. Diligens antiquorum Lapidum descriptor. 90.
Boso Episcopus Tiburtinus. 15. Ejusdem, Donationis Instrumentum Imaginibus Salvatoris. 16.

C

CAmbuca quid sit? 57.
Cangius. 44. 45. 46., & sæpe alibi &c. 104.
Cappa. Vide K.
Carpocratiani hæretici. 4.
Cathecumeni. Vide *Baptisma*.
Cavades Rex Persarum. 11. Amidam Urbem expugnat. *ibidem*. Ecclesiam Christianorum ingreditur. *ibidem*. Christi Imaginem salutat. 11. 12.
Cæmeterium. Vide *Cœmeterium*.
Ceedualla Rex Anglo-Saxonum, Romæ in *Albis Vestibus* moritur. 100.
Chi. Litera Græca. X. Christum indicabat, præsertim Antiochiæ. 75. 76. 77.
Christi ἀποθέωσις. Romæ proposita. 56.
Christi Imago. Vide *Imago*.
Christi Baptisma. Vide *Baptisma*.
Christus ad Agni formam expressus. 49. *Basilevs* dictus. 44. *Rex Regum*. 45. *Rex magnus*. ibidem. *Rex Regnantium*. 46.
Christus Hemorrhoissam sanat. 8. Gratiarum Fons. 62. ΙΧΘΥΣ. dictus a Veteribus Christianis. 91. Vide ΙΧΘΥΣ. V. *Piscis*. Eumdem Crucifixum subobscure exprimebant. 56.
Ciampinius Joannes Monimentorum Veterum Christianorum illustrator. 30. sæpe laudatur.
Clementis VI. Papæ Diploma. 25.
Clodoveus Rex Francorum Baptizatus a S. Remigio Episcopo. 78.
Cœmeterium apud Albanum. 43. Callisti, & Prætextati. 84. Priscillæ. *ibidem*. Processi, & Martiniani. *ibid.* Ad duas Laurus. 89. Gordiani, & Epimachi. 90. Castuli 93. 95. Sancti Urbani. 94. S. Januarii ad Corpus. 43.
Cogitantis habitus qualis?
Columba Symbolum Spiritus Sancti. 58. 77. 78. Descendit aliquando ad Jordanem. 70. An vera Columba fuerit, quæ ad Jordanem descendit in Baptismo Jesu Christo collato? 70. 71. Nonnumquam in Imaginibus Baptismatis a Christo suscepti omissa: Quare? 63.
Columba super Monogrammate Sacro. 73. Cruci innixa. 74. In Gemma pulcherrima sculpta. 75. De Columbæ Symbolis qui disseruerint. 72. 73.
Columna Rostrata exstat Romæ in Capitolio. 19. Ubi loci? 20.
Concilium Carthaginense. Vide *Baptisma*.
Confirmationis Sacramentum Gratiam auget. 97.

Con-

Consequutio ponitur pro Baptismo apud Sacros Scriptores, & consequor pro Baptizor. 90.
Constantinus Auctor tranquillitatis Ecclesiæ. 29. Crucem in Palatio ornatissimam ponit. 39. Vide infra *Crux*. *V. Statua*.
Consulatus Basilii. 95. 96. Constantini, & Rufi. *ibidem*. Paterni, & Mariniani. 98.
Crux foliata. 38. 39. Ornata Gemmis. 40. Symbolum Salutis. *ibid.* ad Formam *Tau*. 43. Patibulata, Recta. *ibidem*. Decussata. 43. 77. Immissa. 44. A Constantino Magno coli incœpta. 50. Suppliciis adhiberi vetita. *ibidem*. Hastata. 68. 69.

D

DEcretum Populi Romani. 21. Vide *Lapis Capitolinus*. *V. Imago Christi ad Sancta Sanctorum*. *V. Ritus servatus in Delatione Sacræ Imaginis ad Sancta Sanctorum*.
Descriptores Lapidum oportet maxime solicitos esse, atque observatores integros. 20.
Deus Auctor utriusque Testamenti. 83.
Disputatio Joannis Tristani, & Jacobi Sirmondii. 47.
Diptycorum usus apud Veteres Christianos. 49.
Dona Spiritus Sancti Baptismo consequuntur. Vide *Baptisma*.
Donaria cum Historia Baptismatis. 67.

E

EPiphanius Constantiæ Episcopus. 4. 6. Notatus. 88.
Evangelium Nazaræorum Hæbraice scriptum &c. 60.
Eusebii Epistola ad Constantiam in suspicionem adducta. 10.
Eusebius Cæsareæ Episcopus floruit Sæculo IV. 7. Imaginem Christi Æneam vidit. *ibid.* Petri, & Paulli Imagines pariter se vidisse meminit. 8. & alibi sæpe laudatur.

F

FAbrettus Raphael. 85. 89. 90. 93.
Figrelius Edmundus. 8.
Floreni Aurei illustrati prodibunt aliquando ex *Museo Victorio*. 69.
Flumina, figura hominis nonnumquam exprimebantur. 64. Vide *Oceanus*.
Folia Hederacea, olim interpunctionis genus. 94. 96.
Fons in Lucania Jordani comparatus. 79.
Fons Spiritus Sancti. Vide *Baptisma*.
Fontaninius Justus. 55.
Formulæ EX DIE ACCEPTIONES SVE. 89. 96. GRATIA SANCTA CONSECVTVS. 90. 91. 96. CVM SPIRITA SANTA ACCEPTVM. 94. 96. PERCEPIT. 96. ACCEPIT. 98. Omnes de Sacramento Baptismatis intelliguntur.

G

GAllonius Antonius. 43.
Gelasius, sive Gelasinus *in Albis* moritur. 100.
Genesius Martyr *in Albis* moritur. *ibid.*
Giacchettus Joannes notatus. 26.
Gorius Antonius Franciscus. 83. 85.
Gregorius II. Papa. 13. 25.
Gregorius IV. 67.
Gregorii Papæ XIII. Nummus Argenteus. 32.
Gruterus Janus. 83.
Gualdus Eques Sancti Stephani. 63.

H

HAdrianus Imperator agit de Christi ἀποθεώσει. 5. Erigit Christo Templa. *ibidem*.

Hemorrhoissa mulier à Christo sanitati restituta. 8. Vide *Christus*.
Heraclius Imperator Imaginem Christi secum deferebat. 12. 15.
S. Hieronymus. 60. 70. 82.
Hittorpius Melchior. 25.
Hygini Papæ Decretum valde incertum. 98.

I

Imagines Jesu Christi vetustissimæ. 36. 37.
Imagines Sacræ in Tabulis pictæ. 50.
Imagines Philosophorum in Gemmis, & Marmoribus sculptæ. 3.
Imagines Defunctorum in ἀποθέσει deferebantur. 6.
Imago Jesu Christi in Nummo antiquo impressa. 2. describitur. *ibid.* Similis Prototypo adseritur. 2. 3. A Paganis adservata. 4. 5. Romæ exstabat Tiberio, & Hadriano Imperatoribus. 6.
Imago Christi *Amidæ*: 11. Salutatur a Cavade Rege Persarum. 11. 12. *Camulianensis*, alia est ab *Amidensi*. 12.
Imago Christi *Edessena*. 7. 26. Alia *Paneade* ex ære. 7. Eadem Sæculo v. exstabat. 8.
Imago Jesu Christi *in Basilica Sancti Laurentii de Palatio*. 16. Alia *infra Basilicam Sancti Laurentii*. ibid. Una tantum erat Urbano v. Pontifice. 17.
Imago Christi *Romæ ad Sancta Sanctorum*. 13. 28. In Tabula picta est. 24. A Stephano Papa III. cum pompa ad Basilicam Liberii defertur. 13. 14. Sæpe delata per Urbem. 24. 27. Pedes eidem Imagini lavabantur Basilico. 26. Percussa, cicatricem præfert. 18. Quo loci percussa. *ibidem*. Innocentius III. exornat. 22. Honorius III. *Athletam* appellat: *ibid.* Vide *Lapis Capitolinus*. *Decretum Populi Romani*. *Ritus servatus in delatione Sacræ Imaginis ad Sancta Sanctorum*.
Immersio. Vide *Baptisma*.
Infantes Baptismo opus habent. 80. 81. Mundantur a culpa originis. 80. Vide *Baptisma*.
Infusio. Vide *Baptisma*.
Innocentius I. Pelagium, & Cœlestium damnat. 80.
Joannes XVII. licet intrusus in Catalogo Pontificum Romanorum a nonnullis numeratur. 16.
S. Joannes Baptista Jesum Christum Baptizans in Nummo Antiquo expressus. Vide *Baptisma*. In Nummis Reipub. Florentinæ. 63. Ejus Imago in Antiqua Gemma. 68.
Joannis PP. XXII. Diploma. 23.
Jordanes aliquando figura Hominis depictus. 63. Symbolum Baptismi. 65. In eo Baptismum aliquando collatum in die Theophaniæ. 78. Vide *Baptismus*. Christifideles se in eodem Flumine lavabant in ipsa Solemnitate. 78. Aqua Jordanis nonnumquam alió missa ad ministerium Baptismi. 79.
S. Irenæus floruit Sæculo III. 8. Jesu Christi Imagines memorat. *ibidem*, & infra laudatur.
Isaaci Comneni Imperatoris factum improbatum. 49.
Italia nonnulla Græca vocabula adhuc retinet. 29.
Judæi unum Pontificem Maximum habere consueverant. 85.
Juliani Apostatæ impium facinus. 9. Osor Græcæ literæ X. 75. Vide *Chi*.
Justinianus II. Imperator. Vide *Servus Christi*.
ΙΧΘΥΣ, quid significet? 91. Vide ibi ad calcem paginæ num. 3. & num. 6. Id ipsum Nomen in Gemma sculptum. 92.

K

K *Cappa* Græcorum litera, Constantium indicabat apud Antiochœnos. 75. Vide ibi ad calcem paginæ num. 2.
Kircherianum Museum. 84.

L

LAnii à Societate Sanctissimi Salvatoris expulsi. 19.
Lapis Capitolinus. 21. 26. Exstat prope Columnam Rostratam in muro. 19. 20. Vide *Decretum Populi Romani*. *V. Ritus servatus in delatione Sacræ Imaginis ad Sancta Sanctorum*. Vide latius. *Imago Jesu Christi ad Sancta Sanctorum*.
Lapis antiquus Cœmeterii ad duas Lauros. 89. Sanctorum Gordiani, & Epimachi. 90. Beati Castuli. 94. Latissime de eodem differitur. *ibid.* & usque ad pag. 98. Alius ex eodem Cœmeterio B. Castuli. 95. Vide *Descriptores Lapidum &c. V. Formulæ.*
Lateranensis Basilica Vestes Aræ Maximæ, sive amiculum, vulgò *Paliotto* in ipsis diebus Festis accommodat cum Historia Solemnitatum Majorum. 67.
Lemma Numismatis antiqui explicatur. 80. Vide *Nummus Musei Victorii.*
Liberius Summus Pontifex. 14. Actus in exilium. 15. Epistola eidem tributa. 14. 15. 28. &c.
Litaniæ Solemnes in Urbe in Die Assumtionis Beatæ Mariæ Virginis. 25. 28.
Luna noctis typus. 41.
Lupi Antonius Maria Auctor Dissertationis de Epitaphio Severæ Martyris. 84. Ejus opinio circa vetustum Lapidem. 94. &c.

M

MAgi tres offerunt munera Jesu Christo adhuc infanti. 104.
Marcellina fœmina improba, & nefaria. 4.
Maria Virgo in lectulo decumbens antiquitus expressa. 37. 40. Velo superinduta, in quo Crux supra frontem, & dexterum humerum. 42. Gratiarum deprecatrix, & origo. 62.
Martinellius Floravantes. 13. &c. Notatus. 18.
Mater Dei, Virginis Mariæ elogium. 37. 43. 61. 62. Adpositum ejus Imaginibus contra Nestorianos. 42.
Medices Philippus Cosimus, Francisci Magni Ducis Etruriæ Filius, Florentiæ Aqua Jordanis Baptizatur. 79.
Millinius Benedictus, notatus. 12. Græcorum Historiæ de Imagine Salvatoris adversatur. 13. &c. Notatus iterum. 19. Anastasii locum illustrat. 25. Solemnem Translationem Imaginis Sanctissimi Salvatoris exacte describit. 27.
Monogramma Christi constat literis X. & P. 52. Idem in Anulis Antiquis. *ibidem*. In Antiquis Christianorum Lucernis. 53. 54.
Muratori Ludovicus Antonius. 77.
Museum Victorium, in eo servatur Nummus Æreus Antiquus Veterum Christianorum in Fronte Commentarii relatus. Vide infra *Nummus* &c. Alia Monimenta *ejusdem Musei*, post Indicem Capitum, notantur Indiculo præmisso huic Commentario.

N

NEmesiani Cynegeticon. 2.
Neritina Ecclesia. Vide *Ritus Ecclesiæ Neritinæ*.
Nicephorus Callistus Christi vultum describit. 34. 35. Defensus a conviciis, & censuris. 35. 36.
Nicolai IV. Papæ Diploma. 23.
Nicolaus III. Pontifex Maximus Sacellum ad *Sancta Sanctorum* reædificat, ornat, consecrat. 22.
Nimbus Cruce insignitus. 29. usque 32. & iterum 37. 38. 44. 45. 61.
Nimbus Quadratæ formæ imaginibus superstitum Virorum adpositus. 29. Secus Rotundæ figuræ. *ibidem*.
Nomen Jesu Christi a longinquis temporibus præcognitum. 38.

Nummi

Nummi Reipublicæ Florentinæ cum Historia Baptismatis. 63.
Nummi, qui dicebantur ΣΩΤΗΡΙΚΟΙ 45.
Nummus Æreus Veterum Christianorum *Musei Victorii*, tribuitur Joanni Zimiscæ. 104. Pars anterior describitur. 2. Pars postica?. 57. Lemma in illo expressum. *ibid.* Vide *Lemma &c.*

O

ORabant Deum Christiani manibus expansis. 61.
Oraculum Prophetæ Isaiæ illustratur. 62.
Oceanus figura Hominis expressus antiquitus. 64. Vide *Flumina.*
Octava post Baptismum die Albas Vestes de more deponebant. 95. 96. 99. Vide *Albæ Vestes.*
Orientales Christiani Die Epiphaniorum Statuam Jesu Christi Pueri vetusto Ritu quotannis Baptizant. 87.
Orthographia Numismatis illustratur. 83. 84. In antiquis Inscriptionibus plerumque varia. *ibidem.*

P

PAnvinius Honuphrius. 85.
Pascha, & Pentecoste Baptismo Sacræ Solemnitates. 99. Vide *Baptisma.*
Paschalis I. Summus Pontifex. 67.
Patera Argentea S. Petri Chrysologi Ravennæ adservatur. 51.
Pelagiani, licet Baptismum non susceperint Infantes, Vitam Æternam cum Beatis consequuturos adfirmabant. 81. 90.
Percipere, Accipere &c. Baptismi Mysterium in se continent. 97. Vide *Accipere &c. V. Formulæ.*
Petrus Apostolus tria millia Virorum una vice Baptizat: alia vice quinque millia. 66.
Philippicus Orientis Præfectus Imaginem Christi secum deferebat. 12. 13.
Picturæ Veterum Christianorum cum Historia Baptismatis. 62. 63. Vide *Baptisma.* Cum imagine Jesu Christi. Vide *Imago.*
Piscis, ita dictus Jesus Christus. 91. Vide *Christus.* *V.* ΙΧΘΥΣ
Pœnitentia Sacramentum Mortuorum dicitur. 81. Quare? *ibidem.*
Pollidorus Petrus Censor Operis. 88.
Pontius Paullinus a nonnullis distinguitur ab Episcopo Nolano. 51. Vide ad calcem paginæ num. 3.
Porta Urbis a nomine S. Joannis nuncupata, olim Asinaria, Cœlimontana, Querquetulana dicebatur. 31.
Præsepium cum duobus Animalibus Bove, atque Asino. 37. 40.
ProcessiusNicolaus scripsit Sæculo XIV. ejus Opus manuscript. exstat in Bibliotheca Vaticana. 17.

Q

QUadragesima, Vide *Tempus Acceptabile.*
Quare Joannes aquam effundere videatur supra Christi Caput in veteribus monimentis. 60.
Quæstio de Clinicis, sive iis, qui in infirmitate per Ablutionem Baptizabantur, non vero per Immersionem. 90. 91.

R

REDEMTIO, & REDEMTOR scribendum esse existimant eruditi, exclusa litera P. 84. Ita in Nummo antiquo explicato. 2. 58.
Reinesius Thomas. 83.
Remigius Episcopus. Vide *Clodoveus.*
Ritus consecrandi Fontes in Paschate, & Pentecoste. 103.
Ritus Ecclesiæ Neritinæ, circa Baptismum, quo Statua Christi quotannis tingitur. 88.

Ritus

Ritus servatus in delatione Sacræ Imaginis *ad Sancta Sanctorum*. 21. Vide *Lapis Capitolinus. Imago Christi Romæ ad Sancta Sanctorum. Decretum Populi Romani*.
Ruinart Theodoricus. 100.

S

SAcramenta Vivorum, quæ? 81. Gratiam Fidelibus adaugent. *ibidem*. Mortuorum: Baptisma & Pœnitentia 81. Vide *Baptismus. V. Pœnitentia*.
Sacroprofanum aliquid interdum ab Ecclesia usurpatum. 64.
Sancti-Bartolus Petrus insignis calchographus. 64.
Sandinus Antonius. 7. Ejus opinio circa Baptisma per Infusionem. 65.
Sarcophagi cum Symbolo Baptismi. 93.
Scaliger Josephus notatus. 85.
Scrutinia in Quadragesima fieri solebant. 101.
Sergius I. Papa. 24. 25. 100.
Serry Jacobus Hyacinthus. 5. 7. Ejus opinio de Epistola quadam Eusebii. 10. Augustinum interpretatur de Christi Imaginibus memoriam agentem. *ibidem*. Nicephorum irridet. 35. Ejus opinio de Baptismo per Infusionem. 65.
SERUUS ChRISTI. dicitur Justinianus Junior in Nummis. 46.
S. Silvestri Monasterium in Urbe. 26.
Siricius Papa in Paschate, & Pentecoste Baptisma ministrari decrevit. 100.
Soresinius Josephus Maria. 13. Gregorio II. Pontifice Imaginem Sanctissimi Salvatoris *ad Sancta Sanctorum* Romam pervenisse adfirmat. *ibid*. Epistolam Archivi Lateranensis Liberio Papæ adscribit. 14. 15. Vetustum Donationis Instrumentum recitat. 16. Ejus opinio notatur de *Laniis* a Societate Sanctissimi Salvatoris expulsis. 19. Refert Pontificias Epistolas ex Archivo Vaticano. 24. Notatur ejus opinio circa Imaginem Sanctissimi Salvatoris *ad Sancta Sanctorum*. 25. Pompam translationis ejusdem Imaginis accurate describit. 27.
Spanhemius Ezechiel. 45.
Spiritus Sanctus ad Imaginem Columbæ aliquando apparuit. Vide *Columba*. Ignis speciem sumsit in Die Pentecostes. 70.
Sponius Jacobus. 83.
Statua Constantini Magni cum Cruce ab ipso in Foro collocata. 50.
Statua Christi. Vide *Orientales Christiani. V. Ritus Ecclesiæ Neritinæ. V. Imago Christi Paneade*.
Statuæ pedestres, quænam sint? 8.
Stephanus Papa III. Imaginem Christi a Basilica Lateranensi ad Liberianam defert. 13. 14.
Strabo. Vide *Walfridus*.

T

T Litera, quæ literam C. comprehendit. 45.
Tempus Acceptabile, quod scilicet quadraginta dierum producto jejunio Ecclesia sanctificat. 101.
Tertullianus. 5. & sæpe infra laudatus. 71. 82. 102.
Thomasius Josephus Maria, Venerabilis, S. R. E. Cardinalis, edidit Codices Sacramentorum. &c. 97.
Tiberius agit de Christi ἀποθεώσει. 5.
Tridentinum Concilium. 80.
Trinitas Sancta semel invocatur in Baptismo. 98.

V

VAticana Basilica Aræ Maximæ Vestes adhibet in ipsis Festis cum Historia Solemnitatum Majorum. 67.
Vaticana Bibliotheca. 17. 22.
Vavassorius Franciscus. 37. 47.
Verallius Fabritius Cardinalis. 15.

Vestes Albæ Baptizatorum. Vide *Albæ Vestes*.
Vestis Sancti Joannis Baptistæ, pelliceum indumentum. 68. Vestis Heliæ, similis. *ibidem*. Græcum hujus Vestis vocabulum. 70.
Vicecomes Josephus Observationum Ecclesiasticarum editor. 98.
Victorium Museum. Vide *Museum Victorium. &c. V. Nummus Æreus Veterum Christianorum &c.*
Victorius Petrus laudatus. 70. 72.
Villa Plinii Secundi ad Apenninum: Altera apud Laurentum. 58.
Urbanus v. Pontifex Maximus. 17. Ejus Diploma. 64.
Usserius Jacobus. 86.
Walfridus Strabo Sæculi IX. Scriptor. 66. 101.

Z

Zimisce Joannes pius Imperator. 104. Primus Imagines Jesu Christi in Nummis expressisse dicitur. 44. Ipsi tribuitur ex conjectura Nummus explicatus. 104.
Zimisciana Moneta, quæ dicatur? 44.

FINIS.

EXCUDEBAT
ROMÆ APUD MONTEM JORDANUM
JOANNES ZEMPEL TYPOGRAPHUS
ANNO ÆRÆ CHRISTIANÆ MDCCXXXVII.
MENSE OCTOBRI.

DISSERTATIO GLYPTOGRAPHICA.

DISSERTATIO GLYPTOGRAPHICA

SIVE

GEMMÆ DUÆ VETUSTISSIMÆ

EMBLEMATIBUS

ET GRÆCO ARTIFICIS NOMINE INSIGNITÆ

QUÆ EXSTANT ROMÆ

IN MUSEO VICTORIO

EXPLICATÆ, ET ILLUSTRATÆ

Accedunt nonnulla veteris elegantiæ, & eruditionis inedita Monimenta.

ROMÆ

TYPIS ZEMPELIANIS. cIↃ. IↃ. CC. XXXIX.

SUPERIORUM PERMISSU.

Aliæ ferro ſcalpi non poſſunt: Aliæ non niſi retuſo. Verum omnes ADAMANTE; Plurimum autem in his TEREBRARVM (1) proficit fervor.

C. Plinius Secundus Hiſtoriæ Naturalis Libro XXXVII. *Capite* XIII.

[1] Fortaſſe *Rotarum* uſum apud Veteres in ſcalpendis Gemmis indicat hoc loco Plinius. Vide Cap. XXVIII. ſequentis Diſſertationis pag. 100. 101. & 102.

AD LECTOREM

PRAEFATIO.

N eo plerumque verſantur, circa literarum ſtudia, occupationes noſtræ, ut vel ſelectis diurnæ lucis matutinis horis, vel nocturnis tenebris, oleo Minervæ quondam ſacro, rarefactis (pomeridiano enim tempore vacare ſolemus), *Muſeum Victorium*, multis veterum cimeliis refertum, illuſtrare conemur: & quicquid pro ingenii tenuitate lucubratum eſt, Viris eruditis proponere non detrectemus. Hinc duas inſignes Gemmas, græco artificis nomine diſtinctas delegimus, quæ modo cura, & labore noſtro proferuntur in lucem. Sunt illæ ſingulari typo præſtantiſſimæ, quam ob rem, in hac Diſſertatione multa enucleantur, quibus earumdem ſingularitas patefacta, magnopere eluceſcit. Omnis autem dicendarum rerum ordo, plurium Capitum ſectione partitur: in quibus ſi quicquam probatum fuerit, poſtquam nobiſmetipſis,

in

in declarandis Gemmarum ſymbolis, ſatisfeciſſe blandimur, illud fore cenſemus gratum, atque acceptum, & hac tempeſtate fortaſſe deſideratum: nempe, quomodo ad noſtram ætatem producta fuerit ars adeo excellens Gemmarum ſcalpendarum, inveſtigaſſe, ac veluti facem ceteris impoſterum prætuliſſe. Neutiquam vero mirentur, qui noſtras lucubrationes humaniter gratia, & favore dignantur, ſi Tractatum de Floreno aureo antiquo illuſtrato, jam ante hac promiſſum, nonnumquam citatum invenerint, ac forte contingat, nondum manibus hominum teri, dum hæc publicis typis excuduntur. Nos enim ad opus jamdiu abſolutum Lectores amandare volumus, & ſola modo Typographorum, atque operum, ſive negligentia, ſive torpedo quædam in cauſſa eſt, quod idipſum tamdiu delituerit, pluribus ab heinc annis, potiſſime in editione Meurſiana longam moram trahentium. Quod reliquum in hoc opere (felicis, fauſtique ominis gratia dictum eſto), ubi totum perluſtraverint qui legent, nihil umquam damnaturos, neque eos putamus legiſſe pœnitendum. Sane, quæ auctoritates, ac teſtimonia Scriptorum citantur, perſæpe ad paginarum calcem relata ſunt, indicatis de more Libris, Capitibus, ac paginis; quin etiam editionibus quoque a nobis diligenter exploratis, ac viſis; ne forte, (ut cum Athe-

næo

næo (1) loquar), *ad Capras Sylvestres* quemquam aliquando relegare diceremur. Interea, si Deus Optimus Maximus æquas nobis vires præstiterit, quemadmodum eruditæ vetustatis monimentis sollicitamur, aliam Dissertationem, qua scilicet de SENTINATIBVS, atque OSTRANIS populis, Umbriam olim incolentibus, tractare instituimus, quam primum edere pollicemur; duas Æreas Tabulas miræ magnitudinis exponentes, quæ eidem *Museo Victorio*, maximo cum incremento nuper accesserunt. Attamen, quod ab aliis jam editæ fuerint, ab antigraphis, sive prototypis aliquantisper vitiatæ, neque de eisdem populis, ut decebat, ipsi meminerint: pro coronyde hujus Præfationis, licet loco non suo, describere curavimus, ut, si qui interea in re literaria illis opportune uti voluerint, sciant ubi Archetypa exsistunt, & ab omni ἀμφιβολία, ac varietate tutius abstineant. In iis describendis, sphalmata, quibus scatent, notavimus asterisco, ne typographiæ vitio, vel errori nostro tribuatur, quod fortasse vetustis quadra-

(1) *Deipnosophistarum*. Libro III. Capite VII. (Edit. Lugdun. MDCLVII. in fol. pagina 83.), ubì de Citrio. Περὶ τούτου πολλὴ ζήτησις ἐνέπεσε τοῖς δειπνοσοφισταῖς, εἴτις ἐστὶν αὐτοῦ μνήμη παρὰ τοῖς παλαιοῖς. Μυρτίλος μὲν γὰρ ἔφασκεν, ὥσπερ εἰς αἶγας ἡμᾶς ἀγρίας ἀποπέμπων τοὺς ζητοῦντας. Ἡγήσανδρον τὸν Δελφὸν ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν αὐτοῦ μνημονεύειν, τῆς λέξεως τὰ νῦν οὐ μεμνῆσθαι.

Ita ex Jacobi Dalechampii Cadomensis Latina versione, juxta Isaaci Casauboni recensionem. *De hoc pomo Deipnosophistis oborta est magna quæstio, an ejus mentionem Veteres fecerint: Myrtilus enim nos id perscrutantes, velut ad Capras Sylvestres relegans, inquit; Hegesandrum Delphum in suis Commentariis ejus dictionis meminisse, sed locum in præsens memoria non tenere &c.*

Vide sis Erasmi Adagia, quæ ibidem in adnotationibus citantur, pag. 720.

quadratariis solummodo adscribendum est (1). Notandæ vero sunt in una quædam literarum formæ infrequentiores, videlicet G. formata instar Senarii numeri Græcorum ς, de quo Fabrettus adversus Reinesium disserit egregie (2), & nos, Deo dante, alibi agemus. In alia litera C. pro G. frequenter occurit (3), & Λ. Græcorum pro

[1] Hoc loci illud *fortasse* interserui, etenim: *Scribendi ratio conjuncta cum loquendo est*. (Quintilian. Lib.I. *De Instit. Oratoria* Cap.V.) Veteres autem aliqua diversimode scripsisse, ac pronunciasse, quam modo scribimus, adnotavit Justus Lipsius (*Variar. Lection.* Lib.III. Cap.XIX. & Cap.XXIX. Sed plura in *Dialogo de recta pronunciat. Latinæ Linguæ*). Marcus Terentius Varro (Lib. IV. *de Lingua Latina*) in tres classes verba distinguit: *Quæ sunt nostra, aut aliena, aut oblivia &c.* De præcipua pronunciatione Marrucinorum, & Osteatinorum, vide sis quæ notat Camillus Peregrinus (*Apparato alle Antichità di Capua* §. XV. pag.87.) ex Charisio antiquo Grammatico. Joseph Maria Suatesius (*Prænestes antiquæ* L.I.C.XXVI.) agens de Moribus, & Idiomate Prænestinorum, multa vocabula propria eos habuisse memorat, Plauto, Horatio, Actio, Festoque, & Quintiliano testibus. Porro idem Quintilianus (Lib.I. *de Inst.Orat.* Cap.X.) *Verba*, inquit, *aut Latina, aut peregrina sunt... Taceo de Thuscis, & Sabinis, & Prænestinis quoque, nam ut eorum sermone utentem Vectium, Lucillius insectatur: Quemadmodum Pollio deprehendit in Livio Patavinitatem: licet omnia Italica pro Romanis habeam; plurima Gallice valuerunt, ut Rheda &c.* Verum infra: *Est etiam sua loquentibus observatio, sua scribentibus &c.* De Titi Livii Patavinitate ab Asinio Pollione notata, etiam alibi Quintilianus &c. Eum vide Lib. VIII. ejusdem Operis Cap. I.

(2) Inscript. Domestic. Cap. VII. pag. 540. & 541. in notis ad pag. 527.

(3) Inquit Plutarchus (*In Quæst. Rom.* p.277. edit. Lutetiæ Parisior. M.DC.XXIV. Operum Tomo II.) Literas C. & G. cognatas esse, & G. literam apud Latinos reliquis adjecisse Spurium Carbilium. Eamdem C. & G. literarum cognationem animadvertit Isidorus (Lib. I. *Origin.* Cap. XXVI.) agens *de Orthographia*. Idem exprimit Ausonius (*De literis Monosyllabis Græcis, & Latinis* v. 1134.).

Prævaluit postquam Gammæ vicefuncta prius C.

Maurus Terentianus (*De Syllabis*), pariter ad rem nostram inquit.

Scribimus prænomen unum, & C. *quidem præponimus,*
G. *tamen sonabit illic, quando Cneum enuntio:*
Asperam quia vox sono rem læviore interpolat,
Vel priores G. *Latini non dum ab apice finxerant:*
Sic amurca, quæ vetuste sæpe per C. *scribitur,*
Esse per G. *proferenda crediderunt plurimi.*
Quando ἀμόργη græca vox est γάμμα origo præferat.
Ille contra discat, unde C. *notare debeat.*
G. *tamen &c.*

Videndus Antonius Augustinius (*De Nominibus propriis* pag. 104.) Raderus Fornerius (Lib.I. *Rerum Quotidianar.* Cap.XV.) Hermannus Hugo (*De prima scribendi origine &c.* Cap.I. Cap.IV. & item Cap.VII.) aliique permulti.

pro A [1]. Semel item M. & A. monogrammatice ligantur hoc modo M. uti in Nummis Consularibus pridem animadvertit diligentissimus Bonarrotius (2), & in hisce Nummis argenteis *Anci Marcii*, & *Lucii Torquati*, quæ vidimus in eodem *Museo*, & apud alios (3), inspiciendum est.

Ibi quidem in vetusta anulari Gemma, characteribus, & circum elliptica linea ex albo, area nigricante, sed pellucida, legitur adclamatio. EYTYXI ΓEMCI, hoc est EYTYXEI. *Felix esto Gemmasi*; eademque compendiaria nota spectatur in antiquo marmore apud Janum Gruterum (4) in magno antiquarum Inscriptionum Thesauro. Horum vero Monogrammatum usus frequentior, & vetustissimus observari maxime potest in sigillis fictilium laterculorum, quorum aliqua, vel Consulum nominibus distincta, vel quamvis eruditionis notam præseferentia vidimus in pluribus Cimeliarchis adservata, & item vul-

(1) Maurus Terentianus (*De Syllabis*) de hac scribendi ratione meminit:
A. *Latine, sæpe ut Alpha, sæpe Lambda scribitur.*

[2] *Osservazioni sopra alcuni Frammenti di Vasi antichi di Vetro ornati di Figure &c.* pag. 237.

[3] Nummum Anci Marcii edidit Fabrettus in Dissertat. II. *De Aquis & Aquæductibus Veteris Romæ*. pag. 131. Sed pictore usus imperito, canem contra currentem equitem effinxit. Verum vetustus artifex herbam quamdam trifoleam expressit, ut heic vides.

(4) Pagina CLXIX. num. I.

gata ab editoribus veterum Monimentorum. Sed idem Gruterus alios Titulos pariter adfert, nonnullis aliis monogrammatibus inſcriptos (1). Cetera, quæ eruditorum virorum curioſitatem excitant, ipſæ Tabulæ demonſtrant. Quæ prima ſequitur alta eſt palmos tres, uncias tres Romanæ Architectonicæ menſuræ, cum elevatione tympani triangularis: Lata palmos duos, uncias quinque ſupra; infra palmos duos, uncias tres. Legenda eſt vero poſt Præfationem pagina XII. quo loci transferre opus fuit, ut inchoatum opus e veſtigio properaret ad finem, & ne turbaretur forma varietate paginarum. Al-

(1) Vide pag. VII. num. 4. XIII. n. 15. XV. n. 9. & alibi paſſim. Pluribus autem Monogrammatibus refertæ ſunt vetuſtæ Inſcriptiones, potiſſime Pagina CLXIX. num. 1. quam ſupra notavimus. DCCXXXIX. n. 3. MVII. n. 3. MLXXV. n. 10. MXCIV. n. 1. Quibus omnibus adjungi poterit eruditum Emblema in anulari Hyacintho, quem nuper vidimus inſculptum, ſcilicet Palma, circa quam duabus lineis ita diſtinctum adparet nomen PHIL ARG RI. Addendus itidem eſt ex *Muſeo Victorio* antiquus hic Titulus marmoreus admodum exiguus: non enim æquat integras uncias undecim longitudinis, & altitudinis, vix uncias quatuor cum dimidio.

EPHEBVS . AVCTI . F . BIMVS
ET . MENSVM . III. DIES XIIII
VIXIT.
NOLITE . DOLERE . PARENTES . EVENTVM
MEVM . PROPERAVIT . AETAS
HOC . DEDIT . FATVM . MIHI

Putandum autem hujuſmodi compendiariis notis plerumque uſos fuiſſe lithographos cauſſa neceſſitatis; vel quod marmor non caperet integra verba, ſpatio deficiente, ut in hac Inſcriptione obſervari poteſt; vel quod error fortuitus, qui in ſcribendo aliquando obrepſerat, legenti induſtrie celaretur. Heinc vero artem ſcribendi per notas, & effingendi Monogrammata ab ævo vetuſtiſſimo derivaſſe ſuſpicamur; quum eadem occurrant non raro in Nummis Græcorum, & Romanorum, in quibus integras dictiones exprimere, area Nummorum, vel minime, vel certe difficile pateretur. Monogrammata apud Veteres, in uſu fuiſſe, & ipſa monimenta teſtantur, & alii quoque nobis priores indicarunt. Ea tamen, quæ de eorum origine adtigimus, a nemine hactenus obſervata ſunt.

Altera alta eſt palmos tres integros, uncias duas, cum elevatione tympani; Lata ſupra, & infra palmos duos: Legitur autem pagina XIII. Par Conſulum, qui in Tabula Ænea ad Municipium *Oſtranum* ſpectante deſcripti ſunt, indicat eam ad Annum Æræ Chriſtianæ CCLX. pertinere. Conſulatus autem, quem præfert Tabula *Sentinatium* ſpectat ad Annum Chriſti CCLXI. Utrumque monimentum præcellens admodum eſt. Tabulæ enim Æneæ ſunt ſummæ raritatis, quia aſpera ærugine abroduntur, deturpantur, & facile conficiuntur; Hæ vero maximi faciundæ videntur, quia hujuſmodi tabibus carent: proinde topographicis curis lucem promtam adferunt, præſidiumque Hiſtoriæ: Faſtus præterea Conſulares mirifice illuſtrant, atque confirmant.

Ex Oſſe Antiquo.

Adi Caput IX. pag. 28. & 29. & item Caput XXXII. pag. 118. Id enim Parergon, opportuna aliqua eruditione non caret.

TABULA ÆNEA I

cum *nævis*

An. Christi CCLX

P CORNELIO SAECVLARE II ET CIVNIO DONA
TO II COS IIII NON DEC

OSTRE IN MVNICIPIO COLL CENTON ⸝ CVM SCHOLA SVA FREQVEN
TES SCRIBVNDO ADFVISSENT IBIQVE REFERENTE T VESSIDIO FOR
TVNATO QQ VNIVERSORV* CONSENSV VERBA SVNT FACTA
QVANTO AMORE QVANTAQVE MVNIΓ*IC*IENTIA M NN CARENVS VIBI
ANVS ORNASSE PALA* EST CVIVS INPARES BENEFICIIS AD
REMVNERANDAM *AEIVS ADFECTIONEM QV*ERERE REMEDIA
DEBERE SED PR*ECIPVVM A*QVE LAVDABILE*M COMMVNIS VOTI
REPERTVM CONSILIVM VT CORETIVM VICTORINVM AD ϚENVS *AE
IVS ET HONORI*S PERTINENTEM VEL *AC OB*BLATIONE MVNEREMVS
ET PATRONVM *AEVM IANDVDVM LECTVM PVBLICA TESTIFICATIO
NE MANIFESTETVR IϚITVR SI CVNCTIS VIDETVR TABVLAM AEREAM
CONTINENTEM TESTIMONIVM CIRCA EVM NOSTRE* ADFECTIONIS
IDEOQVE ÷ Q R Q F R DE *AEA R V I CENSVERVNT
PLACERE CORETIO VICTORINO PATRONO / N N TABVL AEREAM CONTI
NENTEM VE*BA DECRETI NOSTRI OFFERRI PER VESSIDIVM FORTVNA
TVM CORNELIVM TERTIVM QQ PVBLILIVM MAXIMINVM
AVRELIVM VRSINVM / VALERIVM IVSTVM
COCCEIVM MERCVRIALEM ANTISTIVM MAXIMVM
OCTAVIVM CLEMENTEM PETRONIVM FELICEM
VESSIDIVM FILOQVIRIVM OCTAVIVM TAV
RVM SATRENV* SVPERVM VESSIDIVM VERECVNDV*
STATIVM FAVSTVM LEϚATOS

FELICITER

cum nævis

An. Chrifti CCLXI

IMP GALLIENO AVG IIII ET VOLVSIANO COS
XV KAL SEPTEMBRES

SENTINI ~ IN TRICLIN*I DOMVS \ C \ C \ NVMERVM HABENTI
BVS SEQVEL*LA EIVSDEM COLLEG \ IBI REFERENTIBVS CASIDIO
SEVERO PATRE N \ N \ ET HELDIO PEREGRINO PARENTE CVM SIT
O*PORTVNVM CREBRIS BENEF*ICIIS ET ADFECTIONEM AMORIS
ergA N \ N EX*IBENTIBVS ADSISTERE ET MVNIFIC-I*ENTIA
m eoRVM SICVT OP*ORTVNITAS TESTIMONIVM \ PERHIBERET
reMVNERARE ICITVR SI CVNCTIS VIDETVR CORETIVM FVSCVM
u fpLENDIDVM DECVRIONE* PATRIAE N SED ET PATRONVM TRIVM
COLL \ PRINCIPALIVM ET VESIA* MARTINAM CONIVGEM EIVS
PATRONAM SED ET CORETIV* SADINVM FILIVM EORVM IAM PRID*IM
PATRONOS PER DVPLOMVM \ A NVMERO N \ COOPTATC*S NVNC TABVLAM
AEREAM PATRONATVS EIS OFFERRI VT MERITO HONORE PRO MERI
TIS INNOTESCAT \ Q \ F \ P \ D \ E \ I \ C \ C
QVOD IN PRAETERITVM CORETI FVSCI PATRONI VPSIAESIAE MARTIN*E
PATRON*E ET CORETI SABINI FILI EORVM ERGA AMORE BENEFICIA PRAES
TITA SVSCEPERIMVS NVNC ETIAM IN FVTVRVM NON DISSIMILIA QVAE
NVNC SENTIMVS PERPETVO EX DOMV*M EORVM PROCESSVRA PARI ADFEC
TIONE*M SPERAMVS A*DQVE IDEO CONSENTIR*I RELATIONI \ B \ B \ V \ V \ CASIDI
SEVERI PATRIS N̄ N̄ ET HELDI PEREGRINI PARENTIS ET AD REMVNERANDAM
EORVM BENEVOLENTIA* QVO LAVTIVS A*DQVE PVLCHRIVS DIGNE HONOREM
SIBI OBLATVM SVS*ICIPERE DIGNENTVR DECRETVM ET IN TABVLA \ AEREA
PERSCRIPTVM EIS QVA ET A NOBIS PROFECTVM EST LEGATOSQVE
FIERI PLACVIT QVI HANC TABVLAM DIGNE PRO*SEQVI
SATRIVS ACHILLES \ SATRIVS CLEMENS
VOESIDENVS MRCELLINVS VASSIDENVS VERINVS
CASIDIVS SEVERVS AELDIVS PRIMVS HELDIVS PEREGRINVS
BRITTIVS MAXIMVS AELIVS HONORATVS APPOLVLVS HILARIANVS AETRIVS
TERMINALIS GAVIVS FELICISSIMVS SATRIVS IANVARIVS CASIDIVS ROMV
LVS AETRIVS VERNA SATRIVS VRSVS

MONITUM

Alphonſus Rex Aragoniorum MAGNANIMVS, & SAPIENS nuncupatus, OPTIMOS CONSILIARIOS ESSE MORTVOS, *dicebat; Libros videlicet deſignans, a quibus ſine metu, ſine gratia, quæ noſſe cuperet, fideliter audiret.*

Antonius Panormita: *De Dictis, & Factis memorabilibus Alphonſi Regis*. Lib. III. num. I.

SYL-

SYLLABUS

SIVE

SERIES, ET ORDO CAPITUM.

CAPUT I

DE *Præstantia Sculpturæ Gemmarum antiquarum.* pag. 1.

II

Qui primi Gemmas inciderunt. Indicantur nomina plurium veterum Sculptorum. 3.

III

De Aulo *Gemmarum Sculptore, & de Gemmis ab eo insculptis.* 7.

IV

Descriptio Gemmæ Musei Victorii *ab eodem* Aulo *cælatæ.* 9.

V

De Achate Gemma, qua usus est Aulus. *Veterum opiniones recensentur circa hanc Gemmam.* 10.

VI

Usus, ac consuetudo comburendi Gemmas, una cum cadaveribus mortuorum expenditur, & illustratur. 13.

Disqui-

VII

Disquiritur conditio antiqui Gemmæ possessoris. Quid indicent Veneris imagines in Gemmis insculptæ, aperitur. 17.

VIII

De Inauribus ab Aulo *Gemmæ Scalptore Veneri tributis.* 20.

IX

De Monili Veneri circa collum adposito. 26.

X

De Armillis, circa manus & brachia, Veneris imaginem honestantibus. 30.

XI

Ancillæ, quæ Inaures, Armillas, Monilia, aliaque ornamenta muliebria servabant, quomodo dicerentur a Veteribus. 33.

XII

Eadem ornamenta in Sacris Imaginibus a Christianis usurpata, & quare? 35.

XIII

Describitur Vas vitreum antiquum Musei Victorii, *in quo mulier spectatur in Elysiis, & ejus ornamenta indicantur.* 41.

XIV

Aliud Vas vitreum antiquum ejusdem Musei, *in quo imagines ornatæ Monilibus sunt expressæ.* 43.

De

XV

De Baccis, sive Flocculis, propendentibus ab extremitatibus Pallæ, seu veli, quo Venus in Gemma obducitur in inferiori parte. 46.

XVI

De Ludo, quem ludere videtur Venus in Gemma, aliisque nonnullis Ludis puerilibus Veterum, ab Philosophis, Regibus, Imperatoribus, & Diis gentium usurpatis. 47.

XVII

Quid Aulus *indicare voluerit per hanc Ludi speciem in figura Veneris?* 51.

XVIII

Quare Veteres Ethnici ludos consulerent, ac sæpe in Gemmis exprimerent? investigatur. 54.

XIX

Exponuntur nonnullæ veteres Inscriptiones, quæ de officio a Voluptatibus *meminerunt.* 57.

XX

Vetustus alius Titulus illustratur. 62.

XXI

In antiquis Gemmis cælatis mysteria frequentissime occultantur. 69.

XXII

Gemma ab Aulo *sculpta, sæpe ab aliis antiquis Sculptoribus, eodem typo repetita.* 74.

XXIII

De cælatura inferioris ævi pertinente ad illustrationem Gemmæ Victorianæ. 76.

XXIV

Sculptores complures, qui Gemmas inciderunt ævo inferiori, in obscuro. 77.

XXV

Georgius Vasarius laudatur. Qui ab eo memorantur Gemmarum Cælatores indicantur, aliique proferuntur in lucem. 78.

XXVI

De Scalptoribus Gemmarum nostra ætate florentibus. 92.

XXVII

De Auli *Gemma eodem typo a recentioribus iterato insculpta, aliarumque veterum Gemmarum cælaturis ab eisdem sæpe repetitis, & earum maxime, quæ antiquorum Sculptorum nominibus insignitæ sunt.* 97.

XXVIII

De modo cælandi Gemmas. Veteres usos esse microscopio, sive lente vitrea demonstratur. 100.

De

XXIX

De Gemma a Quinto Alexa *insculpta, quæ Achillem exhibet armis instructum. Item de* Sardonyche. 108.

XXX

De Ocreis, quibus Achilles indutus est circa tibias. 109.

XXXI

De nomine Quinti Alexæ. *Disquiritur an aliqui Sculptores a Plinio memorati artem quoque insculpendi Gemmas calluerint.* 112.

XXXII

De inæqualitate, quæ in aversa parte utriusque Gemmæ illustratæ, & aliquando in plerisque aliis antiquis Gemmis cælatis observatur. 116.

FIGURAE

I

In Fronte Operis Emblema Auctoris. ΘΕΟΣ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑ. *Scilicet* DEVS ET DIES.

IN PRÆFATIONE

II

Nummi Duo argentei Romanorum, Anci Marcii, & Lucii Torquati. pag. IX.

III

In fine Præfationis. Icuncula ex osse antiquo, sive Torque, sive Monili distincta. XI.

IN DISSERTATIONE SPARSIM EDITÆ.

IV

Cap. I *Tabula Æri incisa, in qua Duæ Gemmæ* Musei Victorii, *in hac Dissertatione illustratæ, majori modulo delineatæ sunt.* I.

V

Cap. XIII *Vas Vitreum antiquum, in quo Fœmina in Elysiis.* 41.

VI.

VI

CAP. XIV *Aliud Vas Vitreum, Historiam quamdam subobscuram exhibens.* 44.

VII

CAP. XXI *Gemma hactenus inedita Veterum Ethnicorum.* 70.

VIII

Sigma, sive mensa parata, ex antiquo marmore. 71.

IX

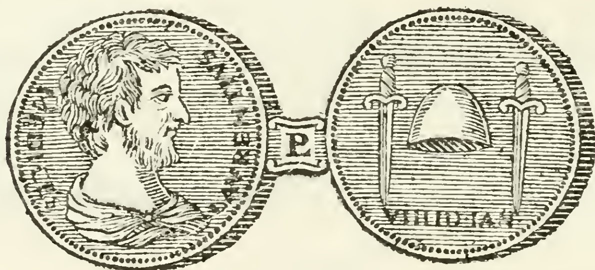
CAP. XXV *Numisma argenteum cum imagine Alexandri Medices. In area partis aversæ, Lemma inscriptum coronæ quernæ.* SOLATIA LVCTVS EXIGVA INGENTIS. *ex Virgilii Æneidum Libro* XI. *vers.* 62. & 63. 79.

Ne putet Lector adlatum Capite XXV. Numisma nos tribuisse Alexandro Mediceo, tamquam a se cudi jussum: Eruditum enim Hemistichium ejus fatum memorat, quo ab Laurentio Mediceo, noctu, proditorio crimine e vivis sublatus est VIII. Eidus Januarii, Anno MDXXXVI. more Florentinorum; communi vero epocha, MDXXXVII. Fortasse ejus imago ab egregio ejusdem ætatis artifice elaboratum fuit, cui Alexander,

xander, genio, quo tunc flagrasse comperimus, mandaverat. Verum pars postica ab aliquo sui studioso viro, post ejus obitum restituta. Facinoris memoriam indicat sequens Numisma, quod erutum ex *Museo Victorio*, e re nostra duximus heic prodere.

X

Laurentius Medices Bruto comparatur, æque fœdo, atque immiti patrato flagitio, adsimili numismati consignato. XXII.

Marci Bruti Numisma cum pileo libertatis, duobus utrimque pugionibus, & inscriptione EID. MAR. scilicet EIDIBVS. MARTIIS. vulgavit Antonius Augustinius (*Dialogo* I.) Fulvius Ursinus, & alii.

XI

CAP. XXV *Cameum antiquum, in quo duæ dexteræ conjunctæ simul sunt. Altera decoratur Armil-*

Armilla . Supra legitur ΕΥΤΥΧѠϹ. *infra* ΟΜΟΝΟΙΑ . 90.

XII

Ibidem *Nummus Æreus cum imagine Theodosii Cardinalis Bullionii . In aversa parte, Vaticanæ Basilicæ Porticus , in qua Anni Jubilei primordia e ritu sacro exhibentur .* 91.

XIII

Cap.xxviii *Gemmæ fictitiæ Veterum .* 105.

XIV

Ibidem *Aliæ Gemmæ fictitiæ Veterum .* 106.

XV

Cap. xxxii *Ad Calcem Dissertationis , Cameum in pasta , ut ajunt , antiqua .* 118.

Corol-

Ne vacua remaneret hæc pagina, antiquum lapidem exſtantem in *Muſeo Victorio* deſcripſimus, longum Palm. II. Unc. X. alt. Palm. I. Unc. IV. Inſignitur autem ille duplici inſcriptione: Parte una, ea quæ vetuſtior eſt, magnis characteribus diſtinguitur, confirmatque conjecturas de monogrammatibus, quorum mentio in Præfatione (1) occurrit.

M . VEDIO . M . Ɔ . L . GLYCON
VIXIT . AN . V . M . III . M . VALERI
ſic Ɔ . L . GLYCO . PAT . VALERIA . C . L .
PRIMILLA . MAT . FECERVNT . AEDICLA . FILI
DVLCISSIMO . SIBI . POSTERISQ . SVIS .

Parte altera vero, minoribus literis, hæc alia nonnihil recentior cælata eſt *Minio* conſpicua (2), & varia eruditione referta.

D . M . S

N . FADIVS . HERMES . ET . FERVENIA . RESTITVTA . CVM FADIS . FIL .
SVIS . IAMBO . FESTO . FRVCTO . ET . CONFLONIA . FORTVNATA .
FECERVNT . SIBI . ET . SVIS . LIB . LIBERTABVSQ . POSTERISQ . EOR .
AD . HAS . HAEDICVLAS . ET . OLLAS . ITVM . ADITVM . AMBIT . ET .
ſic HAVSTVM . PRAESTARI . DEBETVR . IN . FRONTE . COM-PREHENSIS .
AEDICVLIS . TRIBVS . PED . OCTO . INTROR-SVS . PED . DVO .
IN QVIBVS . AED . ET . COLVMB . OLLAE . SVNT . N . XXIII .
ET . CINERA . RIS

Utraque nunc primum prodit, Candido Lectori, ut arbitror, munuſculum ex tempore gratiſſimum.

IMPRI-

(1) *Pagina* IX. X. & *infra* 124.   (2) *Adi Cap.* XXXI. *Diſſertationis pag.* 114.

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Magiſtro Sac. Palatii Apoſtolici.

Ph. Archiep. Theodoſiæ Viceſg.

ADPROBATIONES
CENSORUM

I

QUum *Diſſertationem Glyptographicam* a me diligenter lectam, nihil Catholicæ Religioni, vel bonis moribus adverſum continere deprehenderim: quin imo multa illa erudite exhibeat, quibus res antiquæ illuſtrentur; Typis publicis edi poſſe cenſeo. Romæ Idibus Martiis A. D. MDCCXXXIX.

Petrus Pollidorus.

II

D*Issertationem Glyptographicam in duplicem Musei Victorii Gemmam* lubens perlegi, Rmi Patris Magistri Sacri Palatii Apostolici jussionibus obsecutus. In ea sane Clarissimus Auctor singula, quæ pertinent ad præstantissima isthæc Antiquitatis κειμήλια illustranda, enucleat, & ad vivum resecat. Igitur eruditam hujusmodi, ac simul jucundam lucubrationem cum Catholicis dogmatibus, regulisque morum omni ex parte consentientem, publica luce donari posse existimo; immo vero ut quanto citius edatur exopto, mecumque una harumce literarum amantes non solum exoptant, verum etiam jure veluti quodam postulant, ac flagitant. Romæ v. Cal. Majas MDCCXXXIX.

Dominicus Theoli Linguæ Sanctæ Publicus Professor in Archigymnasio Sapientiæ.

IMPRIMATUR.

Fr. Nic. Ridolfi Ord. Prædicatorum Sac. Palatii Apost. Mag.

DISSER-

ΑΥΛΟC
ΚΟΙΝΤΟC
ΑΛΕΞΑ
ΕΠΟΙΕΙ
GEMMÆ·DVÆ
VETVSTISSIMÆ
EMBLEMATIBVS
ET·GRÆCO·ARTIFICIS
NOMINE·INSIGNITÆ
QVÆ·EXSTANT·ROMÆ
IN·MVSEO·VICTORIO
GEMMÆ
MAGNI
TVDO
PARS
GEMMÆ
SVPPLETA
FRAGMENT
VETVSTVM
ANNO·REP·SAL·CIↃ·IↃ·CC·XXXV
Hieron·Eq·Odam del.
Paullus Pilaja Inc.

DISSERTATIO GLYPTOGRAPHICA,

SIVE

GEMMÆ DUÆ VETUSTISSIMÆ, *EMBLEMATIBUS*, ET GRÆCO ARTIFICIS NOMINE INSIGNITÆ, *EXPLICATÆ, ET ILLVSTRATÆ.*

CAP. I
De Præstantia Sculpturæ Gemmarum antiquarum.

NIHIL in tota vetustate præstantius Gemmis insculptis, nihil magis spectabile sese videtur offerre admirandæ Antiquitatis cultoribus; in iis enim examinandis, contrectandisque, dubitari plane, ac jure, meritoque disputari potest, utrum materia præferenda sit operi, sive potius, opus materiam superaverit. Porro Achates, Jaspis, Onyx, Chalcedonius, Carneola, Smaragdus, Beryllus, Topatius, Amethystus, Crystallus, materiam præstant Sculptoribus. Adamas quoque ceteris excellentior, atque durissimus occurrit quandoque impressa imagine suspiciendus. Ii vero, qui in hisce operibus insudarunt, Gemmisque insculpendis

CAP. I

dis anaglyphico opere, ac pariter dioglyphico, se exercuerunt, adeo præcellentes viri sunt, ut in æmulationem virtutis (1) excitati nonnulli eorum, qui se ceteris præstare noscebant, persæpe suis nominibus illas præsignarint. Diogenes Laërtius, Mnesarchum patrem Pythagoræ memorans (2), qui fuerat Sculptor Gemmarum, & Anulorum, communi vocabulo ΔΑΚΤΥΛΙΟΓΛΥΦΟΝ appellat, hoc est Sculptorem Anulorum. Sed alicubi non ea tantum virtutis æmulatio exstimulabat Artifices ad egregia opera edenda; verum etiam formido quædam animis illorum ab Magistratibus incussa, quæ si nostro quoque ævo vigeret, fortasse multo meliora spectare liceret. Ἀκούω κεῖσθαι νόμον Θήβησι, inquit Ælianus (3) προστάττοντα τοῖς τεχνίταις, καὶ τοῖς γραφικοῖς, καὶ τοῖς πλαστικοῖς, εἰς τὸ κρεῖττον τὰς εἰκόνας μιμεῖσθαι, ἀπειλεῖ δὲ ὁ νόμος τοῖς εἰς τὸ χεῖρόν ποτε ἢ πλάσασιν ἢ γράψασι, ζημίαν τὸ τίμημα δρᾶν. *Audio legem esse Thebis, præcipientem Artificibus, tum Pictoribus, tum Figulis, ut imaginum formas, quoad possent, optime exprimerent. Iis autem omnibus, qui deterius, aut finxissent, aut pinxissent, pro pæna mulctam pecuniariam irrogantem.*

Gem-

(1) Cajus Vallejus Paterculus. Historiæ Romanæ Libro I. in fine. Editionis Aldinæ. Venet. CCDLXXI. pag. 23.
Alit Æmulatio ingenia: & nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit: naturaque, quod summo studio petitum est, ascendit in summum &c.

(2) In Vita Pythagoræ.

(3) Variæ Historiæ. Libro IV. Capite IV. pag. 97. Edit. Argentorati ab Joanne Scheffero. MDCLXII.

CAP. II
Qui primi Gemmas inciderunt. Indicantur nomina plurium veterum Sculptorum.

GEmmas autem vetustissimi hominum sculpserunt Ægyptii, post illos Etrusci, deinde Græci, ac demum Romani. Græcorum, ac Romanorum nonnulli Sculptores adhuc innotescunt, uti ex nostra Dissertatione constare potest. Etenim Viri clariores eo opificii genere indicantur alter ab altero, præsertim vero non absque testimonio veterum Scriptorum, ab Ludovico Demontiosio (1), Aldo Manutio, Paulli filio (2), Abrahamo Gorlæo (3), Francisco Junio, qui junior dicitur, Francisci Junii senioris filio (4), Joanne Fabro Bambergensi (5), Joanne Angelo Caninio (6), Jacobo Sponio (7), Leonardo Augustinio [8], Paullo Alexandro Maffejo (9), & nuperrime ab Philippo Stoschio [10], qui singulorum opera, quæ adhuc exstant, recensere conatus est, adlatis Gemmarum sculptarum imaginibus a Bernardo Picart homine Belga, per quam diligenter æri incisis. Illorum autem catalogum ordine alphabetico digestum heic acci-

 pe.

[1] *Commentar. de Sculptura, Cælatura, Scalptura, & Pictura antiquorum.*

Videsis pag. 142. ubi *de Gemmarum Scalptura* agit.

(2) Ibidem. *De Cælatura, & Pictura*. pag. 169.

(3) In *Dactyliotheca*. pag. 9. & 10. edit. MDCIX.

(4) *De Pictura Veterum*. Lib. II. Cap. VIII. Edit. Roteroda. MDCXCIV. in fol.

Idem ibidem. In Catalogo Artificum, variis locis.

(5) *Commentar. in Imagines Illustrium ex Fulvii Ursinii Bibliotheca a Theodoro Gallæo expressas*. variis locis.

(6) *Iconografia, cioè Disegni d' imagini de' famosissimi Monarchi, Regi, Filosofi, Poeti, ed Oratori dell' Antichità &c.* 1699. in fol.

(7) *Miscellan. eruditæ Antiquitatis.*

[8] In Præfatione ad Gemmas antiquas.

(9) *Gemme Antiche figurate.*

(10) *Gemmæ antiquæ cælatæ Scalptorum nominibus insignitæ. Amstelædami.* MDCCXXIV.

CAP. II pe. ADMON. AEPOLIANUS. AETION. AGATHEMERUS. AGATHOPUS. ALEXANDER. ALLION (1). ANTEROS. APOLLODOTUS. APOLLONIDES. APOLLONIUS. ASPASIAS (2). AULUS (3). AXEOCHUS. CAEKAS. CARPUS. COINUS. DIOSCORIDES (4). EPITYNCHANUS. EVODUS. EUTYCHES. FELIX CALPURNIUS SEVERUS. GNEUS. HEIUS. HELLEN. HYLLUS (5). LUCIUS. MYCON. MYRTON. NICOMACHUS. ONESAS [6]. PAMPHYLVS (7). PIGMON. (Is *Pergamum* appellat, contra fidem vetustæ Gemmæ (8), quæ in Museo Magni Ducis Etruriæ Florentiæ adservatur). PHARNACES. PHYLEMON [9]. PLOTARCHUS. POLYCLETUS. PYRGOTELES (10). QUINTILLUS. SCYLAX (11). SELEUCUS. SOLON (12). SOSOCLES. SOSTRATUS. SOTRATUS. TEUCRUS. THAMYRUS. TRYPHON. His addendi sunt Gemmarum Scalptores ab eodem Stoschio præteriti, quorum opera egregia æri pariter incisa vulgavit Vir clarissimus, mihique amicissimus, Antonius Franciscus Gorius, in Patrio Athenæo publicus Historiarum Professor, iique sunt. AMPHOTERUS (13). ANTIO-

(1) Hujus Artificis Gemmæ duæ.
(2) Ejusdem Gemmæ duæ.
[3] Gemmæ V.
(4) Gemmæ VII.
(5) Gemmæ III.
(6) Gemmæ II.
(7) Gemmæ II.
[8] Adi Musei Florentini Volumen II. Clas. I. Tab. III. N. II. & item Inscriptionum Antiquar. in Etruriæ Urbibus exstantium Vol. I. Tab. V. N. I. Utrobique lapsus etiam Leonardi Augustinii, & pariter Equitis Maffei indigitatur.
(9) Gemmæ II.
(10) Gemmæ II.
(11) Gemmæ II.
(12) Gemmæ IV.
(13) Inscript. Antiq. in Etruriæ Urbibus exstan. Tomo I. Tab. II. N. IV. & item in Museo Florent. Tom. II. Clas. I. Tab. X. Num. III.

CAP. II

ANTIOCHUS (1). CLEONAS (2). CRONIUS (3). QUINTUS ALEXA (4). ex quibus omnibus, notandum eſt, duo, treſve tantum, nomen Latinis characteribus ſcripſiſſe, reliquos vero, Græcis. Nonnulli nomen ſuum deſcripſerunt, recto caſu, qui aliquando, verbum ΕΠΟΙΕΙ. vel primam tantum ſyllabam ΕΠ. hoc eſt, *faciebat*, ſolebant adponere: alii, caſu obliquo, ut in ipſis Gemmis antiquis videre eſt. Nomen *Agathangeli*, quod græcis characteribus expreſſum eſt in Gemma [5], quæ Pompeii caput referre dicitur, in hoc catalogo Sculptorum antiquorum deſcribere detrectavimus: opus enim, quantumvis elegantiſſimum, ſubleſtæ fidei ſuſpicionem ſubit apud pleroſque cultos viros, qui in eodem expendendo, manum recentioris artificis, indicio ſane conſtanti, perſpectam habere ſibi videntur. Item *Gellii* nomen abegimus, quod alibi ΓΗΛΙΟΥ. alibi ΓΕΛΙΟΥ. [6] ſcriptum viderimus. Sed præter recenſitos ſupra cælatores Gemmarum, memoratur a Diogene Laërtio (7) Mneſarchus Pythagoræ pater ΔΑΚΤΥΛΙΟΓΛΥΦΟΣ. videlicet *Anulorum fictor*; quod & Apulejus adfirmat, inquiens (8): *Profugit ex Inſula* (Sa-

(1) Inſcript. Antiq. Tom. I. Tab. I. Num. IV.

(2) Ibidem Num. II.

(3) Ibid. Num. I.

[4] Muſ. Floren. Tom. II. Tab. XCVII. Num. I. Videſis pag. 155. & in Præfatione. Pag. VII.

(5) Adi *Collectanea Romanar. Antiquitat.* Antonii Borioni. Tab. 68. pag. vero 48.

[6] Ibidem. Tab. 75. Vid. pag. 53.

(7) Libro VIII. in Vita Pythagoræ, pag. 214. edit. Londini. MDCLXIV.

(8) Floridorum Lib. II.

CAP. II (Samo), *clanculo Pythagoras, patre Mnesarcho nuper amisso, quem comperio inter Sellularios artifices, Gemmis faberrime sculpendis, laudem magis, quam opem quæsisse*. Meminit item Mnesarchi Gemmarum Sculptoris optimi Suidas in voce ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ, & alii etiam recentiores eruditi idem præstiterunt, Isaacius Casaubonus, & Ægidius Menagius. Memoratur præterea ab Herodoto Halicarnasseo, Theodorus quoque Samius, Teleclis filius (1), qui *Smaragdum*, Gemmam signatoriam insculpsisse fertur Polycrati Samiorum Tyranno, cujus Gemmæ fatum ab eodem Herodoto describitur, & a Cajo Plinio Secundo, Historiæ Naturalis Libro XXXIII. Capite I. & Libro XXXVII. pariter Capite I. ubi Gemmam ipsam *Sardonychen* fuisse narrat, non quidem *Smaragdum* insigniter cælatum: *ostenduntque Romæ, si credimus, in Concordiæ delubro*, ut idem ille ait, *cornu aureo Augustæ dono inclusam, & novissimum prope locum tot prælatis obtinentem*. Ex iis tamen, quæ subsequuntur, putandum est, mendum irrepsisse in Plinii Codicem, & *Smaragdum* pro *Sardonyche* reponendum. Siquidem, ut alios prætercam, hujus rei testes, Joannes Tzetzes Variarum Historiarum Chiliade VII. (2), eam-

(1) In Thalia, hoc est Libro III. pag. 178. & p. 179. edit. Francofurt. In fol. MDCVIII.

(2) De Polycratis anulo 121. Adi Collectionem Veterum Poëtarum Græcorum Jacobi Lectii. Tom. II. pag. 376. & 377. edit. Coloniæ Allobrogum. CIƆ. IƆ. C. XIV.

eamdem narrat vetuſtam memoriam, & Gemmam cælatam, *Smaragdum*, valde pretioſum fuiſſe confirmat, ab eodem Theodoro Samio Teleclei filio, quem ſupra celebravimus, ſummo artificio inſculptum. Augebit vero Stoſchius, (cujus tota ea provincia eſt) hanc ſeriem veterum cælatorum gemmarum editione altera ſui operis, quam parare compertum eſt elegantiorem.

CAP. III
De *Aulo* Gemmarum Sculptore, & de Gemmis ab eo inſculptis.

EXimius inter alios, qui nomen ſuum Gemmis inſcriptum ad poſteros mandarunt, fuit certe *Aulus*, vel Græcus artifex, vel Græcorum exemplarium typos magis probatos imitatus; etenim artem egregiam adhuc oſtendunt multæ ab eodem cælatæ, atque ejus nomine ſignatæ, ſive inſcriptæ Gemmæ. Quinque ex his viſuntur adlatæ in Opere Stoſchiano [1], quarum duas in Muſei Florentini Volumine ſecundo (2) retulit eruditiſſimus auctor, meminitque anaglyptici operis ab ipſomet *Aulo* Chalcedonio exciſi, quod in Muſeo Capponio Romæ adſervatur, & non dum lucem adſpexit [3], ſextum hujus Artificis opus. Alia præclara Gemma *Auli* nomine inſignita, ab Joanne Fabro Bambergenſi laudatur in Commentariis ad Imagines Virorum Illuſtrium Bibliothecæ Fulvii Urſinii: *habet enim*, ut ipſe pro-

(1) Tab. XV. XVI. XVII. XVIII. & XIX.
(2) Claſſe I. Tab. II. Num. I. Ibidem. Tab. VII. Num. III.
[3] Muſei Florentini Tom. II. pag. 10. Claſſe I.

CAP. III prodit (1), *Cupidinem, qui papilionem trunco arboris adfigit*. Errat vero dum *Auli* nomen in Gemma, de qua loquitur, tamquam prænomen Bruti, non uti nomen Artificis expressum judicavit. Adsimiles Fabri lapsus adnotari commode possunt in Gemma Herculis capite insculpta, in qua sub collo legitur ΓΝΑΙΟϹ (2), & item in nomine *Hellenis* interpretando in alia Gemma, in cujus area post imaginem legitur ΕΛΛΗΝ [3]. *Hilæ* pariter, sive *Hylli* nomen, (in Gemma ΥΛΛΟΥ), falso explanat, atque illustrare nititur (4), alio detorquens Artificum nomina propria. Vagari quoque videtur circa Gemmam ab *Epitynchano* exscalptam, in qua apertissime legitur ΕΠΙΤΥΓΧΑΙΝΟΣ ΕΠΟΙΕΙ [5], hoc est *Epitynchanus faciebat*: ita ut, vix ullum umquam indicium, nominis ab ipsis Sculptoribus inscripti in area Gemmarum, conjectura potius, quam re adsequutum, facile putandum sit. Non enim de exquisitissimo Gemmæ artificio scripsisset: *quippe quæ artis hujus peritis, ab Artifice aliquo ævi Augusti facta videatur, verbi gratia, ab Epitynchano, aut Zosimo, quorum exstant nomina in priscis Cameis, aliisque sculpturis, vel certe a Dioscoride, qui Augusti fecit imaginem, qua ille signare solitus fuit, sicut Svetonius, & Plinius referunt &c.* Sed in edendo

[1] Pagina 67.
(2) Ibidem. Videsis pag. 66.
(3) Ibid. Tab. LXIV. pag. 42.
(4) Ibid. Tab. LXXV. pag. 47.
(5) Faber Joannes. Libro supra citato. Tab. LXXXVII. pag. 52.

do judicio de antiquis Gemmarum cælatoribus, & de gemmis ab eiſdem proprio nomine ſignatis, plurimi hactenus erraverunt. Octava demum Gemma ab eodem ipſo *Aulo* ſumma cura ac ſtudio, quin etiam genio quoque impellente, elaborata, & omni venuſtate feliciter abſoluta, prodit ex *Muſeo Victorio*, quam omnium elegantiſſimam, & rei novitate perſpecta, & induſtria Artificis, quæ probe maxima eſt in hoc opere perficiendo, unumquemque mecum pariter adfirmaturum, non dubito.

CAP. IV. Deſcriptio Gemmæ *Muſei Victorii* ab eodem *Auli* cælatæ.

VEnus in hac Gemma ſpectatur ſedens in eleganti quadam ſaxorum ſtrue, cui ſiniſtra innititur, dexteræ vero manus nonnihil elatæ, atque expanſæ extremo indice producto, calamum, ſeu virgam erectam ſuſtinet, librat, circumducitque, duplici armilla, quà brachio manus adjungitur, revincta. Caput oblique expreſſum eſt, oculo ad æquabilem virgulæ agitationem jucunde intento; vultu ſive ore plane blando, atque hilari. Crines habet criſpos & nodo religatos ad occiput, relictis extremitatibus ad auræ flatus ſpatiantibus. Inauribus decoratur, ſed ſine gemma: Monili tamen circa collum unionibus valde pretioſo (1). Parte ſuperiore corporis, tota

B

(1) Videſis Homeri Hymnum in Venerem. In Collectione Veterum Poëtarum Græcorum Carminis Heroici. edit. cura Jacobi Lectii. in fol. Aureliæ Allobrogum. CIↃ.IↃ.C.VI. Tom.I. pag.434.& 435. & item alium Homeri Hymn. pariter in Venerem, pag. 438.

tota fere nuda eſt, diſcincto baltheo, turgidula, ac ſucciplena, ad artis certe oſtentationem, & miraculum ſculpta. In inferiore, deflua palla tegitur, multis flexibus ſinuoſa, ejuſque extremitates nonnullis flocculis ad olivæ figuram accedentibus exornantur: pedibus vero nullo calceamenti genere indutis efficta eſt. Advolat e regione puer Amor explicatis alis, & ridenti ore, capillo breviuſculo, cirratoque, extenſis autem brachiis, manibuſque, ac digitis ludicre exertis: corporis ſtatu exprimitur, quo ſe urgeat circa libratum bacillum, ſeu calamum, tamquam impetraturus illum a matre, ut eumdem ludum luderet: totus pinguior, atque habitior, uti pueri eſſe ſolent. In area legitur ΑΥΛΟϹ. quod eſt nomen Sculptoris, quapropter ſubintelligendum eſt ΕΠΟΙΕΙ. ſcilicet *Aulus faciebat*, ut in pluribus aliis hujuſmodi monimentis, vel per primas literas, ſive elementa ΕΠ. vel ſingillatim, diſtincte atque expreſſe, quemadmodum ſupra demonſtratum eſt.

CAP. V
De Achate Gemma, qua uſus eſt *Aulus*. Veterum opiniones recenſentur circa hanc Gemmam.

GEmma, in qua ſculpta eſt Venus, Achates varius eſt, nempe variis coloribus diſtinctus, qui tamen leviter, ac demiſſe adparent; abſumto etenim igne cadavere, quo cum in antiquo ſarcophago reperiri contigit Anno MDCCXXXV. Anulus quoque cum pretioſo lapillo ſemiuſtus fuit.

fuit. Mitior vero se præbuit ignis in hanc Gemmam, vel ipsius Gemmæ durities, ac virtus, ignis potentiæ acriter, ac vehementer restitit: etenim præstat ad hanc diem usum signandi ceras. De Achate, ejusque variis speciebus, atque insita virtute, multa referunt Orpheus in Libro de Lapidibus [1], Plinius in Historia Naturali (2). Sanctus Epiphanius in Libro de XII. Gemmis, quæ erant in veste Aaronis (3). Dioscorides item, Galenus, Paullus, atque alii, qui de rebus ad medicas artes pertinentes ex instituto tractarunt. Repertus primo fuit apud Siculos juxta flumen, Achatem nuncupatum, ut memorat Marbodæus vetustus Poëta, Gallus Cœnomanensis, editus ab Jacobo Gronovio post Dactyliothecam Abrahami Gorlæi auctam (4): dein- CAP. V

(1) ΟΡΦΕΩΣ ΠΕΡΙ ΛΙΘΩΝ. Adi Veterum Poëtar. Græcorum collectionem Jacobi Lectii. Tom. 1. ubi Orpheus *de Achate* agit. pag. 525. & item pag. 531. plura vero ad rem nostram pag. 532. & seq. &c.

(2) Libro XXXVII. Capite X.

(3) Gemma VIII.

Videsis Conradi Gesner. *De rerum Fossilium, Lapidum, & Gemmarum Figuris*.

Item *Commentar. Ad Opusc. S. Epiphanii*.

Francisci Ruei. *De Gemmis aliquot, iis præsertim, quarum D. Jo: Apostolus in sua Apocalypsi meminit. De aliis quoque, quarum usus hoc ævi ad nos pervenit*. Lib. I. Cap. II. Cap. III. & Cap. XVI.

Andrea Bacci. *Le XII. Pietre preziose, che adornavano i vestimenti del Sommo Sacerdote*. Num. VIII.

Idem *De Gemmis, & Lapidibus pretiosis &c.* cum Adnotationibus Wolfangi Gabelchouer. Capite X.

Anselmus Boëtius de Boot, & Adrianus Tollius. *Gemmarum, & Lapidum Historia &c.* Libro II. Agunt vero *de Achate*. Capite XCV. XCVI. XCVII. XCVIII. & item in notis.

Joannes de Laët. *De Gemmis, & Lapidibus*. Libro I. Capite XXII.

(4) Lugduni Batavorum in 4. cIↄ. Iↄ. C. XCV. Parte II. *Carmen de Gemmis, sive Lapidibus pretiosis*. pag. 6.

Ut perhibent primum lapis est inventus Achates.
In ripis fluvii, qui nomine dictus eodem.
Hic pretio dives, Siculas perlabitur oras.
Sit licet ipse niger, zonis tamen obsitus albis &c.

CAP. V

de pluribus item in locis inventus eſt ; ita ut quemadmodum valde pretioſus, ac pene ſingularis æſtimabatur, copia famam raritatis minuerit, & multum præconcepti decoris ademſerit. Id ipſum, ſed Poëtarum more exaggerans ſcribebat Claudianus (1).

Lemnius hæc etiam Gemmis exſtruxit, & auro,
Admiſcens artem pretio, trabibuſque Smaragdis
Subpoſuit cæſas Hyacinthi rupe columnas.
Beryllo paries, & Jaſpide lubrica ſurgunt
Limina, deſpectuſque ſolo calcatur Achates &c.

Eum ita dictum putant nonnulli, quaſi ſociabilem. Veteres venenis quibuſdam adverſari exiſtimabant, atque ideo tamquam amuletum ſalutare ab ipſa natura homini donatum (2). Heinc non illam modo, ſed alias quoque Gemmas, quibus adſimiles medendi facultates tribuebant ſecum geſtare, ac circumferre conſueverunt (3).

Potio-

(1) *De Nuptiis Honorii, & Mariæ.*

[2] Marbodæus pag. 7.
Portantem munit, vireſque miniſtrat Achates.
Facundumque facit, gratumque, bonique coloris.
Hoc Anchiſiades comitante pericula vicit.

(3) Idem Poëta vetuſtus pag. 5.
Nec dubium cuiquam debet, falſumque videri,
Quin ſua ſit gemmis divinitus inſita virtus.
Ingens eſt herbis virtus data, maxima Gemmis.

Pagina vero 25.
Sed fraus, intactum quia nil humana relinquit.
(Invida naturam, dum ſcilicet ars imitatur,)
Veras a falſis, labor eſt diſcernere gemmas.
Callida, quas didicit vitro ſimulare doloſo,
Dum veram ſpeciem mentitur adultera forma.
Inde fit, ut virtus Gemmarum nulla putetur,
Ignaros, quoties tentata probatio fallit.
Sed veras ſpecies, (fuerint ſi rite ſacratæ),
Effectus miri, procul ambiguo comitantur.

Potiori autem jure, nempe ſuperſtitioſa religionis methodo, ac lege adacti, quas vane, ac perdite ſequebantur, magis quam genio indulgentes, aut ornamentorum cauſſa, digitis plerumque, ſive monilibus, armillis quoque, aut fibulis inſerebant eas, quæ ſignis, vel imaginibus diſtinguebantur, quod fauſtum, inde proſperitatis omen, ſeu vitæ feliciter gerendæ ſpem certam ſibi promitterent, vel in primis augurarentur. Vide Camilli Leonardi Phyſici Piſaurenſis Speculum Lapidum (1), ſed caute legendum.

CAP. VI
Uſus, ac conſuetudo comburendi Gemmas, una cũ cadaveribus mortuorum expenditur, & illuſtratur.

CApite præcedenti expoſitum eſt obiter pretioſam hanc Gemmam in vetuſto quodam mauſoleo, ſemiuſtulatam cum defuncti hominis cineribus repertam fuiſſe, nec ita combuſtam diximus, ut tamquam inutilis abiicienda ſit, ac rebus futilibus debeat adnumerari. Valet enim plurimum ad uſum obſignandi, & nonnihil adhuc translucet. Priſca vero conſuetudo comburendi anulos æſtimabiliores, digitis mortuorum inſertos, præcipue declaratur a Propertio, Umbro, elegantique Poëta (2), ubi de Cynthia vita functa ita fatur.

Eoſdem habuit ſecum, quibus eſt elata capillos;
Eoſdem oculos: Lateri veſtis aduſta fuit.
Et ſolitum digito Beryllon adederat ignis,
Summaque letheus triverat ora liquor &c.

(1) Lib. III. Cap. IV. & alibi. [2] Libro IV. Eleg. VII.

Veſtes

CAP. VI Vestes quoque, atque alia ornamenta in rogum conjecta, una cum demortui cadavere, & cum ejusdem cineribus in sepulcralem tumulum inlata olim fuisse, non modo heinc licet arguere, sed constat etiam ex Lege ultima *de Auro, & Argento legato* (1); confirmaturque ex Titi Livii Libro XXXIV. (2), adstipulantibus Valerio Maximo (3), Lactantio (4), & Svetonio (5). Alia quoque argumenta profert Joannes Kirchmannus Libro III. de Funeribus Romanorum (6), quem si lubet, consulas velim. Ceterum morientibus anuli detrahebantur, teste Plinio (7), Svetonio (8), aliisque. Forte autem detrahebantur anuli, inquit Petrus Morestellus [9]: *ne in Pollinctorum manus pervenirent*. Quin etiam iidem ipsi anuli ita integri in ollis cinerariis sæpenumero condebantur, & in cæpotaphiis: vel rutilanti gemma instructi, vel gemma insculpta, quemadmodum retroactis temporibus multi reperti fuerunt, & adhuc hodie, impellente potius avaritia, quam curiositate, (diruuntur enim quotidie quot-

(1) Digestorum. Libro XXXIV. Titulo II. Lege XLII. *Funerari me arbitrio viri mei volo, & inferri mihi, quæcumque sepulturæ meæ caussa feram ex ornamentis; lineas duas ex margaritis, & viriolas ex smaragdis &c.*

Vid. item in Digestis. Tit. VII. *de Religiosis, & sumtibus funerum &c.* Leg. XIV.

(2) *Purpura viri utemur: Pætextati in Magistratibus; in Sacerdotiis; nec id ut vivi solum habeamus insigne, sed etiam, ut cum eo crememur mortui &c.*

[3] Libro V. Capite V.

(4) *De origine Erroris*. Libro II. Capite IV.

[5] In Nerone. Capite L.

(6) Capite V.

[7] Naturalis Historiæ. Libro XXXIII. Cap. I. *Gravatis Somno, aut morientibus anuli detrahuntur*.

[8] In Tiberio. Capite LXXIII.

[9] *Pompa Feralis, sive Justa Funebria Veterum*. Libro I. Cap. IV.

quotquot detegi, aut defodi, five excavari possunt Hypogæa paganorum sepulcra), aliquando inveniuntur, & quanti minimi, conductis fossoribus imperitis ab temeratoribus hujusmodi monimentorum adquiruntur insculptæ gemmæ, ut maximi illas vendant honestis viris, qui rerum antiquarum studiosi, eas ab injuria temporum, atque ab inscitia vulgi tueri satagunt, & diligenti ratione in spem fœnoris Orbi literario comparandi custodiunt, vel scriptis eruditis illustrant. Exstat apud Gruterum (1), vetustus, ac funebris titulus, qui hanc eamdem consuetudinem explanat disertissime, atque ita se habet. CAP. VI

VENEREM . AVG . CVM . PARERGO . ITEM . PHIALAM
ARGENT . AEMIL . RVST . F . ITEM . TABVLAM . AR
GENT . M.ANNIVS . CELCITAN . TEST . SVO . POST . MORTEM
AEMILIAE . ARTEMISIAE . VXORI . ET . HEREDI . SVAE
PONI . IVS
AEMILIA . ARTEMISIA . TIRA . POS . EADEMQ
DE . SVO . ANVLVM . AVR . GEMMA . MELIORE

Incertum quidem est, utrum Gemma melior Æmiliæ Artemisiæ, præfulgidus lapillus, sive Gemma aliqua insculpta fuerit, cujus generis institutus est sermo, sed potior est apud me opinio, quam sequitur Fortunius Licetus [2], qui hunc eum-

[1] Pag. LIX: Num. 2.
[2] *De Anulis Antiquis*. Capite XI. pag. 188. Edit. Utini per Nicolaum Schirattum. MDCXLV.

CAP. VI

eumdem titulum adfert, in plures tamen, ac varias lineas diſtinctum, Gemmam minime inſculptam fuiſſe. Puto enim addidiſſet: *ex Dactyliotheca ſua*, qua mulieres plerumque, neutiquam delectari ſolent. Delectantur vero mirifice mulieres, ac Matronæ, noſtra quoque ætate, Adamante, Pyropo, Sapphyro, Smaragdo, Unionibus, quæ multum, magnamque cenſus partem, prorſus fruſtra, atque inutiliter abſumunt. Illud tamen pro certo tenendum eſt: gemmam meliorem, integram in tumulo fuiſſe repoſitam, quod ab ipſo adlatæ epigraphes contextu apertiſſime deſumitur. Jacobus Philippus Thomaſinus Epiſcopus Æmonienſis (1), idem Epitaphium: *Donarium inſigne, e ſaxo* appellat, *Malace in Hiſpania Veneri Auguſtæ oblatum, in quo*, ut ipſe ait, *præter alia ornamenta, Phialam, & Tabulam argenteam, Tiaram, Anulum aureum, & Gemmam videre eſt*. Fallitur tamen *Donarium* Veneri tributum appellando illud Emblema, quod amorem, & liberalitatem Marci Annii Celſitani in Æmiliam Artemiſiam conjugem ſuam prodit, ut in Adnotationibus ad Inſcriptiones Donianas [2] advertit pro eruditionis ſuæ copia cl. Gorius, qui Donii opus edidit nitidiſſime abſolutum.

Quiſ-

[1] *De Donariis, & Tabellis Votivis*, Capite XVI. pag. 124. Edit. Patavii. MDCLIV.

(2) Claſſe II. ad calcem paginæ 59.

CAP. VII
Disquiritur cōditio antiqui Gemmæ possessoris. Quid indicent Veneris imagines in Gemmis insculptæ, aperitur.

QUisquis ille sit, qui hac Gemma utebatur; & genere clarissimus, & opibus abundasse videtur. Viros enim principes hujusmodi insignes cælaturas adservasse, ac gestare consuevisse, argumento esse possunt Mithridates Rex Ponti, Scaurus privignus Sullæ, Pompejus Magnus, Cæsar Dictator, Marcellus Octaviæ filius, quorum Dactyliothecæ hodieque celebrantur, vel in Ædibus Capitolinis olim dicatæ, vel in Æde Veneris Genitricis, vel in Æde pariter Apollinis Palatini. Præterea hisce sigillis delectabantur vehementer, ac prope ad insaniam Heliogabalus (1), & Gallienus (2), qui sibi non digitos modo, fibulas, atque alia ornamenta, sed caligas quoque ineptissime adornabant. Illud autem, Gemmis non tamen sculptis, factitasse præ ceteris Cajum Cæsarem, cognomento Caligulam, narrant Svetonius (3), & Plinius (4), ac de Diocletiano testatur Eutropius (5). Quæ quum notissima sint, vel tyro-

C nibus

(1) Lampridius in Heliogabalo. Capite XXIII. *Habuit, & in calceamentis gemmas, & quidem sculptas: quod risum omnibus movit, quasi possent sculpturæ nobilium artificum videri in gemmis, quæ pedibus adhærebant &c.* Eas vero, quibus usus fuerat Heliogabalus, de calceamentis, & vestibus tulisse Alexandrum Severum, scribit idem Lampridius in Alexandro, cujus erat effatum, sive adagium. IMPERIVM IN VIRTVTE ESSE NON IN DECORE. ut refert idem Lampridius.

(2) Agostini. *Le Gemme antiche figurate*. Parte I. Impressione II. MDCLXXXVI. pag. 18.

(3) In Caligula. Cap. LII.

(4) Natural. Histor. Libro XXXVII. Cap. II. *Tolerabiliorem tamen fecit caussam Caji Principis, qui super omnia muliebria, soculos induebat e margaritis &c.*

(5) Historiarum Romanarum Breviarium, sive Compendium. Libro IX. *Ornamenta Gemmarum vestibus calceamentisque indidit. Nam prius Imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat, reliqua communia &c.*

CAP. VII nibus in re antiquaria, tantummodo adtigisse sufficiat. Quandoquidem Viris eruditis pauca gratiosiora, atque ideo rerum gestarum memoriam refricando unice legentibus offerebamus proposito nostro satisfacturi. Verum enim vero, pari quoque studio malim præterire caussas, quare idem ipse Veneris imagine delectaretur; etenim plurimæ in medium adferri possent. Philosophicis tamen rationibus, quibus lubenter trahimur, inhærentes, illud minime reticendum est, quamplures gentiles Veneri tribuisse principium, & finem humanæ vitæ, quæ luculenter, atque erudite ab Mythologis, & Philologis, potissime vero ab vetustis Poëtis explanantur, Venerem rerum omnium genitricem adserentibus, & pariter Libitinam [1]. Heinc Canachus ille Sicyonius, ut meminerunt Eratosthenes (2), & Pausanias pariter in Corinthiacis [3], Veneris imaginem ex ebore, auroque conficiens, capiti Orbem cœlestem imposuit, & manibus Papaver uni, alteræ Malum Punicum. Prima opinionis ratio pendet ab ortu, quem ei tribuunt. Secunda, quod Libitinam appellent, non ita late patet. Hanc igitur Gemmæ nostræ explicatio-

[1] Videsis Orpheum In Hymno in Venerem, Euripidem, Lucretium, aliosque plures.

(2) Libro III.

(3) Libro II.

Adi Natalis Comitis Mythologiam. Libro IV. Cap. XIII. Edit. Venetæ. MDLXVIII. in 4. pag. 122. Editionis Patavinæ. MDCXVI. pariter in 4. pag. 209. & Edition. Geneuensis. MDCLI. in 8. pag. 387.

Vide item. Vincenzo Cartari *Immagini degli Dei degli Antichi &c.* cum Additionib. Laur. Pignorii.

cationi magis consonam, breviuscule perpendamus. Pausanias in Atticis, sive Libro 1. Veteris Græciæ (1) inquit Græcos, ac præsertim Athenienses Venerem, tamquam unam de numero Parcarum respexisse. Plutarchus vero Chæronensis in Quæstionibus Romanis, seu in Tractatu de Caussis, hæc habet (2). Διὰ τί τὰ πρὸς τὰς ταφὰς πιπράσκουσιν ἐν τῷ τεμένει τῷ Λιβιτίνης; νομίζοντες Ἀφροδίτην εἶναι τὴν Λιβιτίνην; πότερον καὶ τοῦτο τοῦ Νουμᾶ τοῦ βασιλέως φιλοσοφημάτων ἕν ἐστιν, ὅπως μανθάνωσι μὴ δυσχεραίνειν τὰ τοιαῦτα, μηδὲ φεύγειν ὡς μιασμόν; ἢ μᾶλλον ὑπόμνησίς ἐστι τοῦ φθαρτὸν εἶναι τὸ γεννητόν; ὡς μιᾶς θεοῦ τὰς γενέσεις καὶ τὰς τελευτὰς ἐπισκοπούσης. καὶ γὰρ ἐν Δελφοῖς Ἀφροδίτης ἐπιτυμβίας ἀγαλμάτιόν ἐστι, πρὸς ὃ τοὺς κατοιχομένους ἐπὶ τὰς χοὰς ἀνακαλοῦνται. Quæ interprete Guillelmo Xylandro, latine ita redduntur (3): *Cur, quæ ad funera pertinent in templo Libitinæ vendunt, quam eamdem esse cum Venere censent? An hoc quoque unum est de Numæ Regis,*

sapien-

(1) Edit. Hannoviæ per Wechelios. M.DC.XIII. in folio. pagina 33.

Ἐς δὲ τὸ χωρίον, ὃ Κήπους ὀνομάζουσι, καὶ τῆς Ἀφροδίτης τὸν ναόν, οὐδεὶς λεγόμενός σφισιν ἐστι λόγος. οὐ μὴν οὐδὲ ἐς τὴν Ἀφροδίτην, ἣ τοῦ ναοῦ πλησίον ἕστηκε. ταύτης γὰρ χῆμα μὲν τετράγωνον κατὰ ταὐτὰ καὶ τοῖς Ἑρμαῖς, τὸ δ' ἐπίγραμμα σημαίνει τὴν Οὐρανίαν Ἀφροδίτην τῶν καλουμένων Μοιρῶν εἶναι πρεσβυτάτην. Ita vertit Romulus Amaseus: Ibidem. *De ea vero Urbis regiuncula, quam Hortos vocant, & Veneris in ea templo, signoque quod templo adsistit, figura, ut Hermæ, quadrata, nihil fide dignum est ab Atheniensibus sraditum. Epigramma autem indicat, Cœlestem Venerem esse, earum, quæ Parcæ appellantur, natu maximam &c.* In Edit. vero Florentina Laurentii Torrentini, Typographi Ducalis. MDLI. in fol. pag. 21.

(2) Operum Tomo II. Edit. Lutetiæ Parisiorum. Typis Regiis. MDCXXIV. in fol. pag. 269.

[3] Ibidem.

ſapienter inſtitutis, quo diſcerent ab his rebus non abhorrere, neque pro piaculis eas ducere. Aut potius eo monebantur caducum eſſe, quod eſſet natum; una eademque Dea, & ortibus, & interitibus præſidente; Nam Delphis quoque Venus ſepulcralis (Epitymbiam ipſi dicunt), eſt imaguncula, ad quam evocant eorum manes, quibus libant &c. Igitur nulla umquam adſignari poteſt cauſſa præſtantior, ſive potior ratio, cur Veneris imagines maxime in Gemmis ſculptæ perſæpe occurrunt, figura plerumque varia; nempe quod diverſimode, ac pro libito illam colerent. Sed opinionem circa Gemmam noſtram, ſatis ſit quodammodo indicaſſe, reliqua nunc explicare non eſt animus; Quid enim Gemmæ, quæ jocos, ac ludorum ſpecies qualeſcumque præferunt, apud antiquos Gentiles, aperto, vel arcano, ſecretoque modo indicarent, paullo poſt ſingulari Capite (1) tractanda a nobis ſunt.

CAP. VIII
De Inauribus ab *Aulo* Gem̃æ Sculptore Veneri tributis.

UNum Veneris in Gemma ſculptæ ornamentum, Inaures conſiderandæ occurrunt, quas plane mulieres magno capitis decori deputabant, & eas ex auro, noſtro etiam ævo, quotidie geſtare ſolent, auribus infixas. Aurum ſane in aure gerere, olim inſigne nobilitatis exiſtimabatur,

(1) Nempe Capite XVIII. hujus Diſſertationis.

batur, quod in Platone obſervabat Apulejus (1): Uſus vero paullatim gliſcens, frequentia auctus, nec aliquo legis præſcripto coërcitus, ac retuſus, facile in abuſum declinavit. *Ad hoc excogitata ſunt aurium vulnera*, inquit Plinius in Prooemio ad Librum XII. Naturalis Hiſtoriæ [2], *nimirum quoniam parum eſt collo, crinibuſque geſtari, niſi infoderentur etiam corpori*. Hujuſmodi ornamenta, ita deſcribit Iſidorus Hiſpalenſis (3): *Inaures ab aurium foraminibus nuncupatæ, quibus pretioſa genera lapidum dependent. Harum uſus in Græcia: Puellæ utraque aure, pueri tantum dextra gerebant*. Inde officium peculiare Domus Auguſtæ, & forſan privatorum etiam apud veteres fuit, fœminas ornatrices aurium deſtinare, (etenim valde plures erant, quæ Ornatrices tantum dicebantur, earumque officium magis protendebatur, & in ſaxis antiquis ſæpe memorantur). Duo vetuſta monimenta exſtant apud Gruterum in magno Inſcriptionum Theſauro (4), quibus iſta hæc maxime illuſtrantur. Nummum antea ineditum, & apud Græcos percuſſum protulit ex

(1) Scilicet. *De Habitudine Doctrinarum Platonis*. Libro I. qui inſcribitur. *De Philoſophia Naturali*. ibi pag. 570. *Auri tantum* (hoc eſt, *reliquit*), *quantum puer nobilitatis inſigne in auricula geſtavit*. Vide Edit. Pariſ. MDCLXXXVIII. ad uſum Delphini.

(2) Videſis ante Caput I.

[3] *Originum*. Libro XIX. Capite XXXI.

[4] Pagina DLXXIX. num. 2. & 3. Legi ſiquidem oportet AVRICLAE ORNATRIX. num. 3. non autem VRICIAE. verbum nihil deſignans. Adi Laurentium Pignorium in Commentario de Servis, & eorum apud Veteres miniſteriis, pag. 199. Plura vero adfert ſcitu digna Gaſpar Bartholinus Syntagmate de Inauribus inſcripto.

ex Museo Mediceo Gorius in Præfatione ad Monumentum, sive Columbarium Libertorum, & Servorum Liviæ Augustæ, & Cæsarum (1), in quo ipsamet Livia Inauribus decoratur: *quibus Romani*, ut idem prodit (2), *Etruscorum exemplo sua numina interdum ornare consuevere*. Confirmatur eodem Nummo conjectura a Philippo Bonarrotio Senatore Florentino, Viroque clarissimo exposita (3), nempe quod fœminarum imagines cujuscumque sint ordinis, ideo Inauribus, & nonnullis aliis ornamentis, priori ætate, omnino destituuntur, licet ipsæ dum vitam viverent, iisdem continuo uterentur: Consuetudo etenim percrebuerat Deabus tantum, quas putabant, notam fortasse singularem, Inaures, aliosque muliebres ornatus tribuere. Heinc errata nonnulla Augustarum Numismata, pictoris, & graphiarii oscitantia, arbitramur, apud Cangium (4), & Bandurium [5] observanda, Tabulis æreis insculpta, in quibus Inaures spectantur; uti in Familia Theodosii Magni, aliorumque Imperatorum; videlicet in Nummis Æliæ Flaccillæ, Æliæ Eudoxiæ, Gallæ Placidiæ, Æliæ Pulcheriæ, Æliæ Verinæ &c. Unum tantum Æliæ Flaccillæ nummum, ex ære secundi moduli adhuc

(1) Pagina xxv. Tab. I. num. I.
(2) Ibidem. Pag. XXIII.
(3) *Osservazioni sopra alcuni Frammenti di Vasi antichi di Vetro ornati di figure &c.* pag. 154. e 155.
[4] In Familiis Byzantinis.
(5) Numismata Imperatorum Romanorum.

huc aſperum, & mire conſervatum, cum Inaure ſpectavimus, cujus in averſa parte, circa fœminam ſtantem legitur. SALVS. REIPVRLICAE (1), ipſam Flaccillam, tamquam Numen Reipublicæ ſalutare exprimentem. Alia profecto numiſmata, quæ vidimus, hoc ornamenti genere prorſus carent. Sane Juliam Auguſtam Titi Veſpaſiani filiam Beryllo inſculpſit elegantiſſime EVODVS, qui *Diadema*, *Inaures*, & item *Monile* ei adtribuit (2), tamquam Deam repreſentans in imagine. Neque alio jure Plotinam Trajani uxorem, Sabinam conjugem Hadriani, atque alias non nullas Auguſtas fœminas eodem *Diademate* inſignitas videris in numiſmatibus, uti oſtendunt averſæ partes, quibus noſtræ opinionis ratio confirmatur. Ita APOLLODOTVS Minervæ Salutiferæ, *ſignum Tauticum* adpoſuit pro *Inaure* in Gemma, quæ exſtat in Muſeo Barbarinio [3]. ASPASIAS pariter Minervam Salutiferam ſumma diligentia,

(1) Litera R. pro B. occurrit in hoc Nummo, erratum ſollenne vetuſti Scalptoris. Notum eſt vero horum operum artifices, picturæ potius, quam orthographiæ ſtudioſos eſſe.

(2) Exſtat in Theſauro Sancti Dionyſii. Edidit Stoſchius in Opere de Gemmis antiquis cælatis. Num. XXXIII. pag. 44.

Ectypon hujus Gemmæ ex ſulphure pulcherrimo ſpectare licet in *Muſeo Victorio*.

(3) De hoc Signo egimus in Nummo Æreo Veterum Chriſtianorum explicato. Parte I. Capite XXXIII. pag. 40. & aliud agentes. Cap. XXXVI. pag. 43.

Ediderunt hanc Gemmam Joannes Angelus Caninius. *Iconografia, cioè Diſegni d' Immagini de' famoſiſſimi Monarchi, Regi &c.* Num. XCIII. pag. 123. edit. 1669. in fol.

Gronovius in Theſauro Græcarum Antiquitatum Tomo II. Num. LXXXV. Sed parum diligenter delineatam.

Videſis Baudelotium de Dairual. *De l' Utilitè des Voyages*. Tomo I. pag. 311.

Bernardus Picart diligentiſſime expreſſit apud Stoſchium. *Gemmæ antiquæ cælatæ &c.* Num. X. pag. 12.

Ectypon exſtat item *in Muſeo Victorio*.

CAP. VIII tia, atque arte in Jaspide rubro cælans, aurem *uvæ racemo* exornavit pluribus gemmis compacto, & *Monili* margaritis, atque unionibus præstantissimo (1). Vetustum opus hujus artificis servabatur Romæ in lectissima Dactyliotheca Ottoboniana: inde vero, munificentia Eminentissimi Principis Petri Ottoboni, Alexandri VIII, Pontificis Maximi ex germano fratre Nepotis, item Episcopi Ostiensis, Sacri Cardinalium Collegii Decani, & S. R. E. Procancellarii, ad ornandum Thesaurum Caroli VI. Cæsaris Augusti, Viennam Austriæ deportatum est. Non nihil de hisce ornamentis disserit Bonarrotius in Observationibus ad Vitrea fragmenta [2], cum quo nostræ quoque conjecturæ confluunt, atque conveniunt

(1) Vide Joannem Angelum Caninium. *Iconografia &c.* Num. XCII. pag. 122.

Michaëlem Angelum Causseum in Museo Romano Sect. I. pag. 5. Tab. VII. ubi loci imaginem Minervæ adsimilem, sed exstantem prodit ex Gemma, quæ olim erat apud Abbatem Robertum Harpeur Anglum, tunc temporis Romæ degentem. Gemma vero græci Artificis nomine, minime signata est; caret Inaure, aliaque ornamenta sunt multo tenuiora, ac simplicia.

Idem Sect. II. pag. 39. Tab. IX. Signum vetustissimum edidit, ex Thesauro Christinæ Svecorum Reginæ, symbolis nonnullis ornatum, quibus ad opus *Aspasii* maxime accedit. Caninii opinionem improbare videtur, quod ille Aspasiam fœminam in Gemma expressam fuisse putaverit, sed nomen cælatoris, quod vere in ea legitur, & eadem est ac Ottoboniana, nequaquam adsequitur.

Ægidius Menagius in *Historia Mulierum Philosopharum*, edita Lugduni in 8. M. DC. XC. disserit de Gemma ab *Aspasio* cælata, quæ tunc apud Feliciam Rondaniniam Matronam Romanam exstabat, & licet erratum Caninii, & Bellorii deprehenderit, qui gemmam illustrare conati sunt, nomen esse Artificis non percepit.

Gronovius in Thesauro Græcar. Antiquitat. Tom. II. Num. 85. *Aspasiam* nomen esse vetusti cælatoris detexit, sed pictore, ac graphiario minus diligenti usus fuit.

Sroschius nomen Artificis agnovit, illustravitque, & cælatorem adhibuit diligentissimum. Vid. Num. XIII. pag. 16.

Ectypon ab exemplari ductum exstat in eodem *Museo Victorio*.

(2) Pag. 154. & 155.

veniunt. Porro Livia in Nummo Mediceo Veneri adsimilatur. Signum autem Veneris, quod Romæ in Pantheo servabatur dimidia, & valde pretiosa Gemma ad utramque aurem adpensa exornarunt Romani, quam devicta Cleopatra Ægyptiorum Regina, Ptolomæi Auletæ filia, dissectam fuisse prodidere Plinius (1), Macrobius (2), aliique plures. Altera enim huic persimilis, quæstione celeberrima inter Marcum Antonium, & Cleopatram excitata, aceto soluta, atque inter epulas absorpta fuerat ab eadem Regina, Lucio Munatio Planco judice sponsionis. Margaritas vero aceto liquefactas, (juvat enim & hoc memorare), absorbuit etiam Caligula, ut ait Svetonius (3) *aut frugi hominem esse oportere dictitans, aut Cæsarem*. Duas item Gemmas, *magni ponderis, & inusitatæ mensuræ* (4) Inauribus Veneris dicavit Alexander Severus, quod uxori suæ oblatas, quum vendi jussisset, neque emtorem invenirent, sapiens Princeps metueret, *ne exemplum malum a Regina nasceretur, si eo uteretur, quod emi non posset*. Dicere autem solebat Regias Matronas (5), *contentas esse debere uno Reticulo, atque Inauribus, & baccato Monili, & Corona, cum qua sacrificium facerent, & unico Pallio auro sparso, & Cyclade,* CAP. VIII

D *quæ*

(1) Naturalis Historiæ. Libro IX. Capite XXXV.
(2) Saturnalium. Libro II. Capite XVII.
(3) In Caligula. Capite XXXVII.
(4) Ælius Lampridius in Alexandro Severo.
(5) Idem, Ibidem.

quæ ſex unciis auri plus non haberet . Julius Pollux [1], *Tripoda* adnumerat inter aurium ornatus, & vocem a figura ſumſiſſe opinatur. Ita Homerus, ut Cœlius Rhodiginus [2] advertit, Τρίγληνα ἕρματα *nominavit, ut trium pupillarum imaginem præferentia. Sunt autem Hermata, Latine Inaures. γλήνη vero pupilla, aut etiam oculus ipſe*. Nonnullæ veterum inaures exſtabant olim apud V. cl. Lælium Paſchalinium, quarum meminit Pignorius in erudito Commentario de Servis (3). Unam ex ære protulit Marcus Antonius Boldettus in Obſervationibus ad Cœmeteria Sacra (4). Sed hujuſmodi Gemmas, quæ Inaures fœminarum ornabant, plures ſpectare licet in *Muſeo Victorio* Amethyſtinas, Chalcedonias, Carneolas, Hyacinthinas, Smaragdinas, ac etiam Vitreas, figura varia; omnes tamen, vel ſuperne terebratas, vel a ſummo ad imum, vel oblique, ſive per tranſverſum, ut filo aureo, ſive argenteo commode traiici, atque Inauribus adpendi poſſent.

CAP. IX
De Monili Veneri circa collum adpoſito.

ORnamentum aliud eſt Monile ditiſſimum circa collum Veneris; pluribus enim unionibus decoratur. Illud ita deſcribitur ab Iſidoro (5): *Orna-*

(1) De Vocabulis rerum. Libro V.
(2) LectionumAntiquar.Libro VIII. Capite XV.
(3) Pag. 199. & pag. 200.
(4) Lib. II. Cap. XIV. Tab. III. num. 25. pag. 503.
[5] *Originum*. Libro XIX. Capite XXXI.

Ornamentum ex gemmis eſt, quod ſolet ex fœminarum pendere collo, dictum a munere..... Plerumque autem, & per Monile omnia ornamenta Matronarum ſignificantur, quicquid illis munere donatur. Diſtinguitur a Torquibus, quod (1). *Torques ſunt circuli aurei a collo ad pectus uſque dependentes...., & a viris geruntur: a fœminis vero Monilia, & Catellæ.* Ab Aurelio Prudentio Chriſtiano Poëta, recenſentur in Pſychomachia, fœminarum deliciæ.

CAP. IX

.... *Crinalis Acus, Redimicula, Vittæ,*
Fibula, Flammeolum, Strophium, Diadema, Monile.

Celeberrima eſt Hiſtoria de pretioſo Monili ab Rege Cyro Aſpaſiæ donato, & æque illuſtris eſt apud Hiſtoricos (2), ejuſdem Aſpaſiæ perquam modeſta, ac ſincera renunciatio, ipſi Cyro cariſſima, quod Paryſatidem, ut inquit Aſpaſias, Matrem Regis, potius deceret. Monili, multis unionibus præſtantiſſimo, ornata cernitur Theodora, Juſtiniani Imperatoris conjux, Ravennæ in Æde a Sacto Vitale Chriſti Martyre nuncupata, quæ Muſivis operibus decorata fuit Anno reparatæ ſalutis DXLVII. Adi Ciampinium, Veterum Monimentorum Parte altera (3): Cangium item, qui eamdem picturam refert in Hiſtoria Byzantina, ſcilicet in Familia Juſtini Thracis,

[1] Ibidem.
(2) Videſis Æliani. Variar. Hiſtoriar. Lib. XII. Cap. I.
(3) Capite IX. Tab. XXII. pag. 73.

CAP. IX

& Justiniani Augustorum (1); Et Hieronymum Rubeum, in Historia Ravennatensi (2), ubi pariter eadem imago Theodoræ spectatur, cum reliqua pictura. Sed Epitaphium vetustissimum; adfert Jacobus Sponius in Miscellaneis eruditæ Antiquitatis (3), inscriptum duodenni puero, cui nomen PAGVS, qui artem fabricandi Monilia apprime callebat: illud vero tale est.

D. M.
QVICVMQVE ES PVERO LACRIMAS EFFVNDE VIATOR
BIS TVLIT HIC SENOS PRIMAEVI GERMINIT ANNOS
DELICIVMQVE FVIT DOMINI SPES GRATA PARENTVM
QVOS MALE DESERVIT LONGO POST FATA DOLORI
NOVERAT HIC DOCTA FABRICARE MONILIA DEXTRA
ET MOLLE IN VARIAS AVRVM DISPONERE GEMMAS
NOMEN ERAT PVERO PAGVS AT NVNC FVNVS ACERBVM
ET CINIS IN TVMVLIS IACET ET SINE NOMINE CORPVS
QVI VIXIT AN. XII.
MEN. VIIII. DIEBVS XIII HOR. VIII

Verum etsi Monile proprium fœminarum ornamentum fuisse dixerimus: attamen Svetonius Imperatorem Cajum Cæsarem Caligulam: *Agitatori Cythico*, donasse ait (4), *præter equile marmoreum, & præsepe eburneum, præterque purpurea tegumenta, ac Monile e gemmis, domum etiam, & familiam, & supellectilem .... Consulatum quoque traditur destinasse &c.* Fuit item Monile apud veteres

(1) Pag. 97.
(2) Edit. II. Venet. MDLXXXIX. Libro XI. pag. 898.
(3) Sect. VI. pag. 219. GERMINIT, erratum fabrile.
(4) In Caligula. Capite LV.

teres insigne ornamenti genus infantium ingenuorum collo circumpositum, unde facili negotio mos elegans emersit, per symbola quatuor anni tempora designandi, monili excogitato, juxta varias tempestatum species, geniis, sive alatis infantibus aptissimo, ex fructibus, ac pomis, seu floribus concinne disposito, compactoque. Inferiori ætate, Viri Principes, ac Mulieres, monilibus ornati frequenter occurrunt in monimentis, quæ adhuc exsistunt. Plane Cangius in Familia Ducarum (1) Romani, & Eudoxiæ imagines, ornatissimo decoratas Monili, exhibet, ex eburneo Toreumate Ecclesiæ Sancti Joannis Vesontionensis, quod antea ediderat Joannes Jacobus Chiffletius (2). Monile item in Familia Angelorum (3), & in Familia Lascarica (4), viris tributum sæpius visitur. Idemque ditissimum, in Imaginibus Manuelis, & Helenes, nec non Joannis quoque eorum filii, spectatur apud eruditum Cangium, qui ex antiquo m. s. Codice graphydem excerpsit, & in suam Byzantinam Historiam traduxit (5); Theodori autem, & Andronici effigies, pariter filiorum ipsorum, eo ornamenti genere in illa pictura non sunt indutæ. Quamobrem opportune animadvertimus, dignioribus tantum ea decoris insignia veteres tribuisse.

CAP. IX

[1] Histor. Byzant. pag. 162.
(2) *De Linteis Sepulcralibus*. Cap. x.
(3) Adi Cangium in Hist. Bizant. pag. 201.
(4) Ibidem. pag. 218.
(5) Ibid. pag. 242.

ſe. Sed alia inferioris ævi monimenta non abſimilia, colligant qui velint; plura etenim heic congerere minus neceſſaria, atque utilia videntur. Diſſidium autem eſt inter claros Scriptores circa hanc Monilis vocem, maxime, quum de equorum, aliorumque animalium ornatu habetur ſermo. Sed præterquamquod apud Latinæ linguæ cultiſſimos Oratores, & primi Ordinis Poëtas, eadem vox, nulla rei habita ratione in utriſque indiſtincte, uſurpatur, Sextus Pompejus Feſtus (1), litem dirimit inquiens: *Monile dictum eſt ornatus muliebris, qualem habuiſſe* Eriphylem *fabulæ ferunt. Ex eo etiam equis præpendens a collo ornamentum, Monile appellatur*. De nonnullis ad hæc pertinentibus diſſerit abunde Joannes Schefferus Argentoratenſis [2], in Syntagmate de Antiquorum Torquibus, quem vide, ſi tibi volupe eſt.

CAP. X
De Armillis, circa manus, & brachia, Veneris imaginem honeſtantibus.

POſtremum cultus, ac decoris inſigne ſunt Armillæ, quibus Veneris feſtive ludentis brachia circumligantur prope carpi, & metacarpi nodum, ſive juncturam, ſcilicet, ad arteriam, qua vel intermittente, vel æqualiter pulſante, Medici de febribus, & de ſalute hominum ſolent judicare. Fuerunt autem Armillæ ex auro, argen-

(1) *De Verborum ſignificatione*.
(2) Capite XIII. ubi, de Torquibus Brutorum, rerumque inanimatarum, agit.

argento; gemmatæ item, atque æreæ. Armillæ ex auro memorantur ab Svetonio (1), Valerio Maximo (2), Flavio Vopiſco (3), Feſto (4), Tertulliano (5). Argenteæ præſertim ab Capitolino (6), Plinio (7), & Valerio Maximo (8). Gemmatas videre licet apud Lambecium in Amphitrites pictura [9], & penes Thomam Bartholinium in antiqua Statua (10). Ad hæc Ammianus Marcellinus fidem facit (11), Perſas Monilia, & Armillas aureas, & gemmas pariter, ac margaritas adhibuiſſe. Æreas vero Armillas nonnullas obſervat Bonarrotius (12), cujus generis tres æri inciſas protulit Boldettus (13), quarum prima duodecim ſignis cœleſtibus aſtronomicis decoratur. Sabini aureas Armillas brachio lævo deferebant (14); Romani quoque ſiniſtro;

(1) In Nerone. Capite VI.

(2) Libro III. Capite II. & item Libro VIII. Cap. XIV.

(3) In Probo. *Bello Sarmathico jam Tribunus*, Probus, *cum multa fortiter feciſſet, publice in concione donatus eſt Armillis aureis duabus, torque aureo uno &c.*

(4) *De Verborum ſignificatione.* Verbo. *Armilla.*

(5) *De Habitu mulieris.*

(6) In Maximinis, fere in principio. *Innoteſcendi ſub Severo Imperatore, prima hæc fuit cauſſa. Natali Getæ filii minoris, Severus militares dabat ludos, propoſitis præmiis argenteis, ideſt Armillis, Torquibus, & Baltheolis. Hic adoleſcens, & ſemibarbarus* [in aliquibus editionibus *ſemibarbatus*] ... *Imperatorem publice petiit, ut ſibi daret licentiam contendendi cum iis, qui jam non mediocri loco militarent. Magnitudinem corporis Severus miratus &c.*

(7) Natural. Hiſtor. Lib. XXXIII. Cap. II.

(8) Lib. VIII. Cap. XIV.

(9) Ceſareæ Bibliothecæ. Tomo VI.

(10) *De Armillis Veterum*. pag. 36.

(11) *Rerum geſtarum.* Libro XXIII. Cap. VI. pag. 387. Edit. Pariſien. MDCLXXXI. ex Officina Ant. Dezallier. *Armillis uti, Monilibuſque aureis, & gemmis, præcipue Margaritis, quibus abundant, adſuefacti poſt Lydiam victam, & Crœſum &c.*

(12) *Oſſervazioni ſopra alcuni Vaſi di Vetro antichi &c.* pag. 199. e 200.

(13) *Oſſervazioni ſopra i Cimiterj de' Santi Martiri.* Libro II. Capitolo XIV. Tav. II. pag. 500. e 501.

(14) Titus Livius. Decadis I. Libro I. Cap. V.

CAP. X

ſtro; Viri (1), & Mulieres (2). Sed non ita constanter, ut in antiquo vitro apud Fabrettum (3), in quo trium Gratiarum ſymbola, tres puellæ, repreſentantur, quarum media, COMASIA nuncupata, Armillas ad utramque manum gerit, & apud Bonarrotium, Pſyches, pariter in antiquo vitro (4), ad dexteram tantum manum, ſiniſtra etenim non adparet. Genius vero, qui in alio item vetuſto, vitreoque emblemate conſpicitur, duplicem Armillam habet, brachio ſiniſtro, ac prope manum. Reliqua circa hæc monimenta vetuſtatis, ſatis illuſtrantur ab eodem Bonarrotio in deſcriptione Tabulæ XXVIII. Feſtus, militum ſtrenuorum inſigne, donatum ab Imperatoribus, memorat Armillas, & eas ita dictas fuiſſe ſcribit (5), *quod antiqui humeros cum brachiis, armos vocabant, unde Arma ab his dependentia ſunt vocata*. Adi ſi lubet Tractatum de veteri Floreno aureo, ab Academico Etruſco illuſtrato [6], & vernaculo ſermone conſcriptum, editum Typis Florentinis Tartiniorum. Iſidorus [7], Feſto adſentitur; *unde, & quondam*, ait, *vulgo viriliæ dicebantur*, Subditque continuo Feſtus, verbo *Armillum*, vas eſſe

(1) Sextus Aurelius Victor. *De Viris illuſtribus*. In Romulo Romanorum Rege primo.

(2) Vide Paulli Diaconi Epitomen, ab Antonio Auguſtinio, Sexto Pompejo Feſto conjunctum; Verbo *Spinther*.

(3) Inſcript. Domeſtic. Cap. VII. pagina 539.

(4) *Oſſervazioni ſopra alcuni Vaſi di Vetro antichi &c.* Tav. XXVIII. n. 3.

(5) *De Verborum ſignificatione*. Verbo *Armilla*.

(6) Parte IV. Numero XXIX. §. 6.

(7) *Originum*. Libro XIX. Cap. XXXI.

esse vinarium, ab eo nuncupatum, *quod Armo, idest humero deportetur*. Sed ab diverticulo in viam. Græcas fœminas, utriusque manus, præcipuo ornamento, Armillas interdum destinaisse, argumentum præbet validum Gemma ab *Aulo* cælata, de qua disserere instituimus. De Armillis vero egerunt, præter alios, quos nominare opus fuit, Michaël Angelus Causseus de la Chausse (1), Joannes Baptista Casalius [2], aliique non pauci, sed obiter, & prout ferebat occasio scribendi.

CAP. XI
Ancillæ, quæ Inaures, Armillas, Monilia, aliaque ornamenta muliebria servabant, quomodo dicerentur a Veteribus.

HÆc decoris insignia, nempe Inaures, Monilia, atque Armillæ, quæ Capitibus Octavo, Nono, & Decimo illustrata sunt, spectant potissime ad mundum muliebrem, quo cultus fœminarum solertior indicatur (3): Dicebantur vero Sarcinatrices, quæ curam harum rerum gerebant. Gruterus adfert saxum antiquum, ita inscriptum [4].

IVLIA . IVCVNDA
AVG. L. SARCINATR
A. MVNDO. MVLIEbri &c.

Idem adlatum quoque est ab Laurentio Pignorio

E

(1) Apud Grævium. Tomo XII. pag. 949. & seqq.
(2) Apud Gronovium. Tom. IX. pag. 893. & seqq.
[3] Agitur *de Mundo muliebri* cumulate, variisque locis, Digestorum Libro XXXIV. Titulo II. ubi *de Auro, & Argento legato, de Mundo, de Ornamentis &c.* Multa vero in Glossis ab Ulpiano, & aliis commentatoribus explanantur.
(4) Pagina DLXXX. num. 2.

rio in Commentario de Servis, & eorum apud veteres ministeriis [1]. Igitur Julia Jucunda Augustæ Liberta, res hujusmodi familiares, & alia pariter ad ornatum Augustæ spectantia curabat. Nec vero dicitur ORNATRIX. atque AB ORNAMENTIS. Sarcinatrix enim A MVNDO MVLIEBRI servabat, sarciebatque, seu sarcire faciebat ea, quæ ornatrices ad usum aptare consueverant. Diximus consulto, *seu sarcire faciebat*; etenim tam multa sunt, & varia, quæ ad mundum muliebrem referuntur, ut una Sarcinatrix, etsi custodire satis sit, sarcire tamen minime sufficiat omnia. Per metaphoram, inquit Lucillius (2): *Sarcinatorem esse summum, suere centonem optume*. Cornelius Fronto (3) *a servandis sarcinis*, Sarcinatrices dicit, idemque existimare videtur Nonius Marcellus (4). Juliæ autem Jucundæ, utrumque competere, satis fortasse declaratum est. Verum quod *Ornatrices* nominaverim, putandum, quemadmodum aliæ fuerunt ancillæ *Ornatrices Auriculæ*, ut alibi vidimus (5), ita alias fuisse *ab Monili*, alias *ab Armillis &c.* non secus ac in Officiis Domus Augustæ, turma Liber-

(1) Pag. 170.

(2) Libro XXVIII. Satyrarum. verf. 529. Adi Corpus Veterum Poëtar. Latinor. Edit. Lugduni M.DC.III. pag. 479.

(3) Inter Veteres Grammaticos ab Dionysio Gothofredo editos. *S. Gervasii, per Petrum de la Roviere*. MDCII. pag. mihi 1328. *Sartrix, quæ sarcit. Sarcinatrix, quæ sarcinas servat*.

(4) *De Proprietate Sermonum*. Capite I. paragr. 276. *Sarcinatricis, non (ut quidam volunt) Sarcitricis, quasi a sarciendo; sed magis a sarcinis, quod plurimum vestium sumant &c.*

(5) In hac Differt. Cap. VIII.

Libertorum, Libertarumque numeratur, quæ in minutiſſimis curis, vel muneribus uniuſcujuſque generis diſtributæ erant. Neque Ornatrices tantum, atque Ornatores habuerut, ſed etiam ADIVTORES RATIONIS ORNAMENTORVM [1], & pariter Adiutores PROC. AB. ORNAMENTIS [2]. Sanctus Cyprianus hujuſmodi ornatus Chriſtiana modeſtia, ac ſimplicitate minus dignos eſſe indicat (3), quapropter a piis fœminis abigendos jubet: *Non inferantur auribus vulnera, nec brachia includat, aut colla, de* ARMILLIS, *& de* MONILIBVS, *catena pretioſa. Sint a compedibus aureis pedes liberi, crines nullo colore fucati &c.*

CAP. XII
Eadem ornamenta in Sacris Imaginibus a Chriſtianis uſurpata, & quare?

INaures autem, Armillas, & Monilia, pretioſis margaritis confecta, quæ ſunt mulierum ornamenta, illuſtrantes, in Imaginibus Sacris aliquando animadvertimus, quorum aliquas heic memorare, ac recenſere, non abſonum a re noſtra viſum eſt. Plane Sanctarum Cæciliæ, atque Agathæ Imagines, quæ exſtant in Apſide vetuſtiſſimæ Ædis ipſius Sanctæ Cæciliæ, opere muſivo exculta a Paſchale I. Summo Pontifice, circa Annum Orbis redemti DCCCXX. Inauribus, ac Monilibus inſignitas circumſpiciebam, & ni fallor,

(1) Apud Gorium in Inſcriptionibus antiquis Donianis. Claſſe XVIII. n.38. pag. 466.

[2] Apud eumdem in Columbario. Libertorum Liviæ Aug. & Cæſarum. pag. 221. Num. CCXCVII.

(3) De Diſciplina, & Habitu Virg. &c.

CAP. XII lor, duplicem, ac gemmatam quoque Armillam, in summitate manicæ, brachio sinistro illius, quæ præter nimbum rotundum pone caput, corona gemmis, atque unionibus ornata decoratur, mihi videor adgnoscere. Consulant qui Roma absunt eruditissimum Ciampinium (1), qui ab prototypo desumtas iconas vulgavit. Sed Armillæ, sive potius Armillarum species, & Monilia, longe antea depictæ adparent in Imagine Sanctæ Agnetis, quæ per musivarios expressa est, in Apside media sacræ Ædis, in honorem hujus Sanctæ Virginis Deo dicatæ ab Honorio I. Pontifice Maximo extra Urbis mœnia, Via Numentana, Anno DCXXIII. (2). In Imagine pariter Sanctæ Euphemiæ, quam ex Codice Vaticano protulit idem Ciampinius in Parte altera Veterum Monimentorum [3], delineatam ad exemplar Sacræ Ædis dirutæ, Monile circa collum, & ad manicas vestis, veluti Armillæ gemmatæ ornamentum præstabant. Eadem ornamenta spectantur etiam nunc in Imagine Beatæ Mariæ Virginis, in Æde, quæ a Paschale I. Pontifice, picturis musivis exornata fuit, & dicitur, *Sancta Maria in Domnica* (4). Eademque exsistunt in Imaginibus Sanctarum Virginum Praxedis, & Pudentianæ,

(1) Veterum Monimentorum. Parte II. Capite XXVII. Tabula LII. pag. 160.

(2) Ibidem. Cap. XIV. Tab. XXIX. pag. 105.

(3) Ibid. Capite XVIII. Tab. XXXV. pag. 119.

[4] Ciampinius Veter. Monimen. Parte II. Cap. XXIV. Tab. XLIV. pag. 143.

tianæ, ab eodem Pontifice pictarum in Tribuna (1), Ædis nuncupatæ ab ipso Sanctæ Praxedis nomine. At vero pretioso tantum Monili ornata cernitur Imago Sanctæ Agnetis in Ecclesia, quæ a Sancto Marco Apostolo, & Evangelista nomen sumsit, & a Gregorio IV. Summo Pontifice picturis musivis decorata fuit Anno DCCLXXIV. [2]. Plures autem Sacræ Virgines in Sacello Sancti Zenonis, scilicet in Æde Sanctæ Praxedis (3), eodem Monili spectantur ornatæ, picturis musivis a Paschale I. constructis (4); & in sacro Templo, quod *Sanctæ Mariæ Novæ* appellant, a Leone Papa IV. insignito etiam picturis musivis Beata Virgo Maria duplici corona redimita cernitur, & Monili circa collum, in ipsa Tribuna (5). Monile ditissimum, &

[1] Vide Ciampinium. Veterum Monimentorum Parte II. Cap. XXV. Tab. XLVII. pag. 148.

[2] Ibid. Cap. XIX. Tab. XXXVII. pag. 122.

[3] Sacellum, sive Ædicula Sancti Zenonis, modo ab Sacra Columna nuncupatur, nempe ab ea parvula marmorea Columna ibidem reposita, ac decenter ornata, quam Christifideles ab Jesu Christi D. N. flagellatione sanctificatam pie credunt, & longe ab hoc ævo in eodem loco religiosissime venerantur. Nempe ab Anno MCCXXIII. quo Joannes Columna S. R. E. Cardinalis, ab Orientali expeditione adversus Turcas suscepta, post varios casus, victor Romam rediens, secum adsportavit, & Titularem suam ab Sanctæ Praxedis nomine nuncupatam Ecclesiam, eodem sacro munere ditavit, Honorio III. Pontifice Maximo. Vide Ciacconii Vitas Romanorum Pontificum, & Ciampinii Vetera Monimenta, loco mox indicando. Item Baronium, & Bzovium in Annalibus Ecclesiasticis; Honuphrium Panvinium de septem Urbis Ecclesiis agentem, & alios quam multos egregios Scriptores idipsum referentes. Rerum memoriam instaurat Lapis prope Sacellum positus Anno MDCXXXV. illud invisentibus fortasse minus exploratam.

(4) Adi Anastasium Bibliothecar. *De Vitis Romanor. Pontific.* Tomo I. Edit. Vatic. pag. 264. num. marg. 434. Item Ciampinium. Veter. Monim. Parte II. Capite XXVI. Tab. XLVIII. pag. 150. Vid. item Tab. IL.

(5) Apud Ciampin. Ibidem. Parte II. Capite XXVIII. Tab. LIII. pagina 163.

CAP. XII & multiplex, gestare solet continuo Icon cedrina ejusdem Beatæ Mariæ Virginis, quæ a loco in quo colitur, *Lauretana* vocatur, signis, ac prodigiis toto Orbe celeberrima. Ævo inferiori frequentissime occurrunt Monilia in Imaginibus, quæ adhuc supersunt, nedum Fœminarum, & Virorum etiam Principum, uti in hac Dissertatione exposuimus (1), verum in Numismatibus quoque aureis, argenteis, æreisque; tum iis, quæ superficiem utramque planam habent, quæ Numismata appellantur; tum in aliis, quæ alteram concavam, alteram convexam habent, quæ Scyphatorum nomine distinguuntur, quod scyphi formam imitentur (2). Unum ex his aureum, Joanni II. Comneno, Constantinopolitano Imperatori Alexii filio, pertinens, vidimus in *Museo Victorio*, cui adsimile, si tamen Nummus Scyphatus ille sit, ex Museo Galliarum Regis, edidit Cangius in Historia Byzantina (3). Idemque visitur apud Anselmum Bandurium, in Numismatibus Imperatorum Romanorum (4); quare heic adferre omittimus. Sed ne frustra, atque ad pompam, ut ita dicam, ostentationemque id meminisse videamur, noster Scyphatus in eo differt ab edito, (licet figuræ in utraque parte illi similes

[1] Videsis Capite IX.

[2] Adi Cangium in Glossario Mediæ, & infimæ Latinitatis, verbo *Scyphatus*.

[3] Parte I. Pag. 168. vulgatæ editionis.

[4] Tomo II. pag.753.Vid.pag.756. ubi loci Numisma describit.

ſimiles inveniantur), quod in noſtro Numiſmate, apud Virginis ſtantem imaginem, quæ capiti Imperatoris coronam imponit, legitur $\overline{\Theta}$ $\overline{\text{MP}}$. hoc eſt DEI MATER, & apud imaginem ipſius Imperatoris, pariter ſtantem, legitur IѠ ΔΕ ΠΟ ΤΗC. ſcilicet IOANNES DESPOTES, græca litera C. detrita, nec quidem legitur ΠΟΡΦ. nempe PORPHIROGENITVS, ut apud Cangium, & Bandurium videre eſt, apud quos tamen, in Nummo Regiæ Gazæ, non adparent monogrammata $\overline{\Theta}$ $\overline{\text{MP}}$. DEI MATER, quæ in noſtro clariſſima ſunt, atque optime expreſſa. Aliud Numiſma, ipſius Joannis II. Comneni, protulit Laurentius Begerus in Theſauro Brandeburgico (1), iiſdem fere imaginibus, ſed epigraphe longe diverſa, & minus exacte deſcripta, ut conferenti patebit. Illud notandum, quæ gentiles in fœminis inſtrumenta vanitatis, & luxus exuberantis expreſſerant, Chriſtianos ad animi dotes, & virtutes ſignificandas ſapienter convertiſſe, ita edoctos ab Sacræ Scripturæ rudimentis (2), & Sanctorum Patrum, atque inſignium Theologorum

[1] Tomo II. pag. 867.

(2) Apocalypſ. Beati Jo. Apoſtoli. Cap. XIX. verſic. 7. *Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ Agni, & Uxor ejus* PARAVIT SE.

Verſ. 8. *Et datum eſt illi, ut cooperiret ſe* BYSSINO *ſplendenti, & candido*. BYSSINVM ENIM IVSTIFICATIONES SVNT SANCTORVM. Videſis Cap. XXI. num. 2. &c.

Pſalm. XLIV. verſic. 10. *Aſtitit Regina a dextris tuis in veſtitu deaurato circumdata* VARIETATE.

Ibidem verſ. 14. *Omnis gloria ejus filiæ Regis ab intus in fimbriis aureis, circumamicta* VARIETATIBVS.

Vide item Cantica Canticorum, variis locis, & etiam alibi in Sacris Paginis.

CAP. XII

rum exponentium interpretationibus, & doctrinis, quibus sensum Allegoricum scripturæ, Anagogicum, & Tropologicum, seu moralem vestigant, atque aperiunt (1); nec non Sanctæ Romanæ Ecclesiæ usu, & consuetudine (2). Huc refer Monimenta, quæ nuper edidimus (3) Nummum Æreum veterum Christianorum Commentario in duas partes distributo, explicantes, nempe parvulam Christi imaginem cum Cruce foliata

[1] Ex Veteribus S. Hieronymus. Commentariorum in Isaiam. Capite XLIX.

Sanctus Augustinus. S. Jo. Chrysostomus. B. Theodoretus in Psalm. XLIV.

Vide item Paschasium Ratbertum in eodem Psalm. XLIV. scilicet Tom. XIV. Bibliothecæ Patrum Lugdunen. Edit. MDCLXXVII.

S. Bernardus in Canticis Canticorum Sermone XXVII. Operum Tom. IV. & Epistola CXIII. ad Sophiam Virginem. Operum Tomo I. Edition. Parisien. MDCLXXXX.

Ex recensioribus Jo. Lorinus. Commentariorum in Libros Psalmorum. Tomo I. Psalmo XLIV.

Robertus Bellarminius item, Psalmo XLIV. Operum. Tomo VI.

Jacobus Tirinus. Commentariorum in Sacram Scripturam, locis, supra citatis, & præcipue in Psalmis, ac in Apocalypsi.

Augustinus Calmet. Commentariorum in omnes, ac singulos, tum Veteris, cum Novi Testamenti Libros; scilicet Tomo IV. in quo Psalmi explanantur. Tomo V. in quo Cantica Canticorum. Tomo VIII. in quo Commentaria in Apocalypsim describuntur. Vide item Dictionarium Biblicum, &c. Sunt vero ejus Opera, ut video, minus exercitatis ægre concedenda.

His alii permulti veteres, ac recentiores, Viri quoque doctissimi, facile ab aliis adiicientur.

(2) Patet ex pervetusto Officio Sanctæ Agnetis Virginis, & Martyris, tributo Mediolanensium Episcopo Sancto Ambrosio, seu, ut aliis placet, Sancto Gelasio I. Pontifici Maximo, quod recitatur a Sancta Romana Ecclesia, etiam ætate nostra, Die XXI. Januarii.

In II. Antiphona I. Nocturni, *Dexteram meam, & collum meum cinxit*, Dominus, *Lapidibus pretiosis, tradidit auribus meis inæstimabiles Margaritas.*

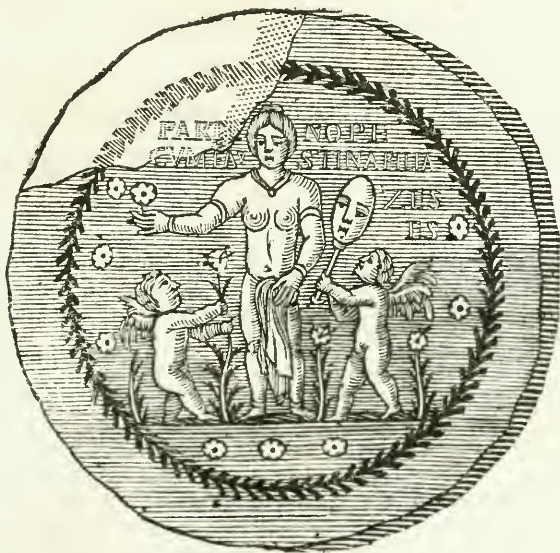
In I. Antiphona II. Nocturni. *Induit me Dominus Cyclade auro texta, & immensis Monilibus, ornavit me.*

In II. Antiphona III. Nocturni. *Christus circumdedit me vernantibus, atque coruscantibus Gemmis pretiosis.*

Quid enim sunt Lapides, ac pretiosæ Gemmæ, inestimabiles Margaritæ, atque immensa Monilia? nisi Virtutes, & spirituales Animæ dotes, quibus cumulate a Deo Sancta Agnes, atque Animæ Beatorum ornatæ sunt. Consonat mysticæ huic interpretationi, quod in Canticis Canticorum, in Psalmis, & in Apocalypsi paullo ante notavimus, adprobantibus memoratis expositoribus.

[3] Romæ. Typis Zempelianis. MDCCXXXVII.

ta (1), & fictilem pariter Lucernam, Cruce eiſdem ornamentis decorata, inſignem (2); item Monogramma gemmis diſtinctum, in aliis duabus Lucernis vetuſtiſſimis deſcriptum (3): etenim & venerationis cauſſa, & cauſſa virtutis Sanctæ Crucis, ita exornare ſatagebant. Sed Armillas, & Monilia in antiquis hiſce Vaſibus vitreis, quæ Romæ in *Muſeo Victorio* adſervantur, nunc primum in lucem obſervanda proponimus, amotis interea ab profana eruditione aliis ſacris monimentis.

CAP. XIII
Deſcribitur Vas vitreum ãtiquum *Muſei Victorii*, in quo mulier ſpectatur in Elyſiis, & ejus ornamenta indicantur.

PRimum Vas vitreum, in conſpectu, Parthenopem ſtantem, illuſtrem Fœminam, ut puto, repæſentat, fortaſſe in Elyſiis degentem.

F Ca-

[1] Parte I. Capite XXXII. pag. 37. Num. II.
[2] Ibidem. Cap. XXXIII. pag. 39.
(3) Parte I. Cap. XL. pag. 53. & 54.

CAP. XIII Capite tutulato ſpectatur, ornatiſſimoque. Lorum habet ab collo propendens ad pectus cum Bulla aurea. Armillis ad manus, & pariter in ſummis brachiis circumligata. Infimum utrumque crus ornatur Periſcelide. Dextera manu florem prehendit, ſiniſtram ad imum ventrem admovet, velo defluente ſeſe inde obtegens; nulla enim alia veſte amicitur, exſtant ad latera duo Genii de more alati, & ſtantes. Alter ab dextris flores carpit, qui multi ſunt circa Genios, & Parthenopis imaginem, eique præbet ad olfaciendum. Alter, qui ſiniſtram tenet, ſpeculum ovalis figuræ, non utique rotundæ (1), manubrio tornatili infixum, ſublime tollit, utraque manu comprehenſum, & ejuſdem effigiem, in

(1) Videſis Bonarrotium in Obſervationibus ad Vaſa Vitrea. pag. 198. & 199. qui rotundam fuiſſe ſpeculorum figuram apud Veteres, conatur erudite adſtruere; gemmis inciſis, picturis, & ſculptis marmoribus indicatis: quin etiam antiquis Scriptoribus, aliiſque veteribus monimentis, gentium quoque Etruſcarum.

Vide item Boldettum in Opere de Sacris Cœmeteriis. Libro II. Cap. XIV. Tab. II. num. 13. & 14. pag. 500. ubi ſpeculum, aliud rotundum, aliud quadratæ formæ, utrumque ex ſtamno, & ære mixtum prodit.

Sed in antiquo, ac fictili Vaſe, diota, Etruſci operis, *in Muſeo Victorio* adſervato, nec dum edito, atque alto palmos romanos pene duos. Fœmina ſponſa veſtibus pretioſis ornata, Inauribus pariter, vittis, ac cincinnis comta, ſe in ſpeculo elliptico, non rotundo, contemplatur: neque ea ſpeculi figura, peritiæ artis ſcenographicæ, quæ etiam perſpectiva dicitur tribui poteſt; ſi ſpeculum contra faciem ſponſæ ſtare debeat, ut imaginem reddat. Eadem calceata eſt. Sedet in Sella recurvis quatuor anconibus, ſeu fulcimentis ſubnixa, duobus anterioribus, partem anteriorem; aliis, poſteriorem reſpicientibus: omnibus vero acuminatis in parte inferiori. Dextero cubito molliter innititur pluteo poſteriori, ſive ipſius ſellæ anaclinterio. Siniſtra tamen manu, comprehenſo apte manubrio, ornatum ſpeculum tenet, quod ovi figuram imitatur, ut dictum eſt. Sunt & aliæ circum imagines in eodem Vaſe depictæ, quæ non ſunt hoc loci percenſendæ. Sed in Muſeo Etruſco, & in opere Dempſteriano, de Etruria Regali, Speculum ovalis figuræ ſæpe numero licet obſervare.

in eo impreſſam, hilariter exhibet conſpiciendam. In area legitur PARTENOPE CVM FAVSTINA FILIA ZESES. Literis ad utramque partem, heinc duabus lineis, illinc quatuor, diſpoſitis: etenim ZES ES. duas lineolas occupat in parte ſiniſtra; reliquæ, alias duas. Hæc omnia ex auro perfecta ſunt, clauduntur vero argenteo circulo ad encarpi modum frondibus ornato. Areæ quædam ſpatia diſtinguunt ſparſi, ac diſſeminati flores; tres quidem in parte dextera, duo in ſiniſtra; tres demum in imo ſegmento, & hi flores colore quodam rubro, ac ſubcæruleo diſcernuntur.

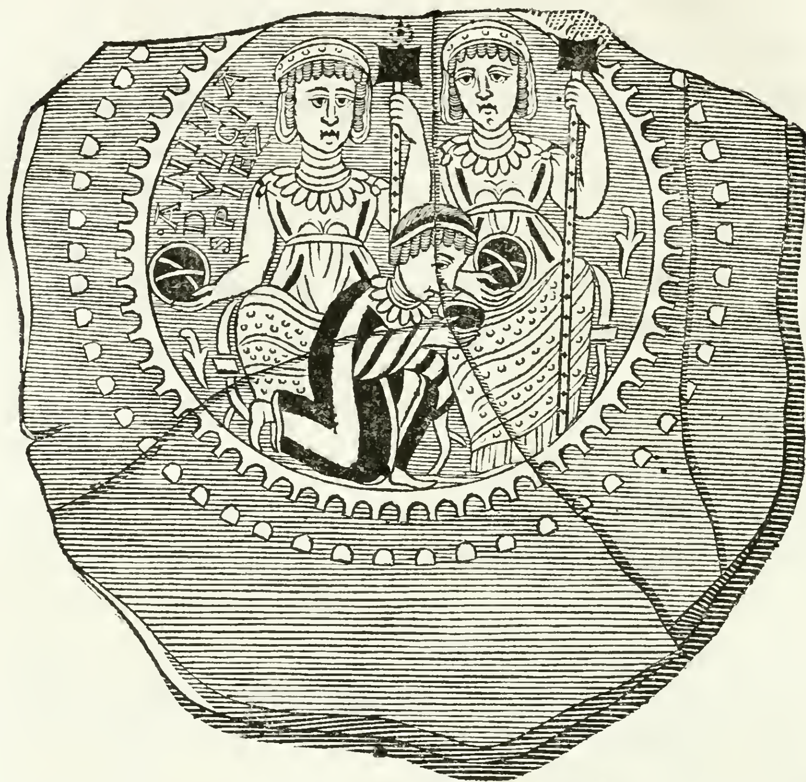
CAP. XIV

Aliud Vas vitreũ antiquum *ejuſdem Muſei*, in quo imagines ornatæ Monilibus ſunt expreſſæ.

SEcundum Vas vitreum (1) præſefert duas Fœminas ſpectatiſſimas in ſellis aureis conſidentes. Utraque, pretioſo diademate ſummo capiti impoſito, ad mamillas præcincta eſt, tunicaque aurea contegitur lineis quibuſdam ornata rubri coloris, ab humeris circa pectus & latera, atque illinc ad genua deſcendentibus. Parte inferiori, veſtis pretioſa, ac perſimilis ſupereffuſa tunicam illarum obducit. Globum cæruleum habent in dextera manu, circulo aureo circumſeptum, ac duabus aureis zonis, ſe invicem in-

(1) Hæc vaſcula in imo fundo bracteis aureis depicta, peculiari vocabulo *Scyphos* nuncupatos fuiſſe, facile dixerim; ab iis enim *Scyphatorum* vocabulum dimanaſſe prodit Cangius, ut monuimus Capite XII. præcedenti. Unum pene integrum cum imaginibus Sanctorum Apoſtolorum Petri, & Paulli adtulit Boldettus in Obſervationibus ad Cœmeteria Sacra. Lib. I. Cap. XXXIX. pag. 191. Noſtrorum vero vaſculorum prominentia labra, quæ *Scyphum* efformant, maxime detrita ſunt, uti oſtendunt adpoſita Schemata.

CAP. XIV tersecantibus distinctum; sinistra vero sceptrum, sive hastam longam gerunt cum Labaro (1).

Ante illas, dexterum genu flectit juvenis quidam,

[1] Id Insigne frequenter visitur in Numismatibus percussis Romana Republica florente: postmodum vero in nonnullis Imaginibus, & item in Nummis Imperatorum sequioris ævi, præcipue apud Cangium in Familiis Byzantinis. *Labarum* in ejuscemodi vitreis vasculis nunc primo occurrit. Constantinus Magnus *Vexillo*, sive *Labaro* Monogramma Christi inscribi jussit, monitus per quietem paullo ante, quam ad Milvium pontem cum Maxentio congrederetur, ut vetustissimi Scriptores rerum Ecclesiasticarum fidem faciunt. Quum tamen in hoc monimento illud salutare signum minime adpareat, suspicari licet, ante Constantini tempora, sed non longe, vasculum fuisse elaboratum; etsi illam, vel posteriorem ætatem præseferant imagines in eo expressæ. De hac Vexilli forma, multa videris in Cangii Glossario Mediæ, & Infimæ Latinitatis, verbo *Labarum*. De Vexillo autem Monogrammatico, nuper erudite scribebat adversus Basnagium Vir clarus, Dominicus Georgius in Dissertatione *De Monogrammate Christi Domini*.

dam, veluti quidquam præbiturus illi, quæ adsidet sinistra, vestibus aureo, purpureoque colore, sed subfusco variegatis, atque discretis. Omnes autem Monili circa collum decorantur. Legitur dextera parte tribus lineis epigraphe. ANIMA DVLCIS PIE Z. idest PIE ZESES (1). Plura, quæ disserenda remanent de hoc, alioque paullo ante descripto rarissimo monimento, alibi tractanda relinquimus ne videamur eruditionem ostentare velle, quum non oportet. Disputat tamen Bonarrotius (2), an ornamenta, quæ nos Monilia appellamus, præsertim in antiquis Vasibus vitreis, ita nominari debeant, sive potius Segmenta dici, Servio (3) inhærens, atque Isidoro (4). De hisce Segmentis, agit pariter Joannes Schefferus, in Syntagmate de Antiquorum Torquibus. Sane pro temporum diversitate species Monilis variam formam sortitæ sunt; non enim omnia ex unionibus filo transfactis constare compertum est, quale *ab Aulo* tribuitur Veneri in nostra Gemma, sed ex panno quoque serico, gemmis, & margaritis ornato parare consueverunt, quæ vere Segmenta nuncupabantur, & ea, haud aliter, circa collum deferebantur. Suam opinionem unusquisque tueatur: Gemmam vero nostram illustrare pergamus.

CAP. XIV.

Sed

(1) PIE ZESES. hoc est BIBE. VIVAS. Adi Bonarrot. in Opere de Vitreis Vasib. pag. 204. & seqq. Sed & Fabret. *Inscript.* Cap. VII. pag. 539. &c.

[2] *Osservazioni sopra alcuni Frammenti di Vetro antichi &c.* pag. 156. e 157.

(3) Libro I. Æneidum, 69.

(4) *Originum*. Lib. XIX. Cap. XXXI.

CAP. XV
De Baccis, ſive Flocculis propendentibus ab extremitatibus Pallæ, ſeu veli, quo Venus inGemma obducitur in inferiori parte.

SED enim ſi quidpiam dicere adgrederer de Palla, ſive indumento, quo Venus operitur, Lectorem inutiliter diſtinere viderer; nihil quippe non dictum, atque ab aliis diligenter obſervatum. Illud tamen in eadem Gemma minime negligendum, videlicet Baccas, ſive Flocculos indicare ad extrema ora indumenti pendulos, atque adſutos, qui maximum ornamentum operi adiiciunt. Porro ſi Etruſcorum veſtimenta pretioſa quis inſpexerit in Etruria Regali apud Thomam Dempſterum, & Gorium in Muſeo Etruſco, adſimiles ornatus identidem offendet in monimentis inſignioribus. Ita plane in picturis, atque ſculpturis Græcorum, & Romanorum non numquam occurrunt: attamen admodum raro in Gemmis cælatis, atque editis id ornamenti genus obſervare licet; fortaſſe, quod in tam minimis operibus, plerumque refugit contemplari oculorum acies, nedum adtingere. Quare pictores eadem antiqua monimenta delineantes, raro etiam advertunt, & ſculptores, qui ipſos, veluti ducti Ariadnæo filo, ſubſequuntur, æri cæſtro incidentes, omnino prætereunt. Nullum autem myſterium noſtris conjecturis in eo deprehendentes, ſolummodo excogitatum opinamur ab vetuſtioribus ea de cauſſa, ut veſtimentorum extremitates, quæ facile in acutos angulos abeunt, ita excolerent, honeſtarent, ac pene demulcerent,

cerent, ab oculis res acuminatas ita ſubripientes.

CAP: XVI
De Ludo. quem ludere videturVenus in Gemma, aliiſque nonnullis Ludis puerilibus Veterum, ab Philoſophis, Regibus, Imperatoribus, & Diis gentium uſurpatis.

LUdus, quo Venus in anulari ſigillo voluptatem capere conſpicitur, omnino puerilis eſt, & noſtro pariter ævo a pueris, per quam ſæpe, temporis fallendi gratia, cum jucunditate, ac riſu, quæ ſunt eorum negocia, adhibetur, & aliquando, quum duo, treſve fuerint, eodem met ludo ſe exercentes, datis pignoribus contendunt, ceſſuris in utilitatem, & commodum illius, qui diuturniore temporis ſpatio virgulam erectam in æquilibrio, ſive æquipondio ſuſtinuerit, agitaverit, ac circumduxerit. Nulla prorſus apud veteres Scriptores mentio habetur de lepidiſſimo hoc ludo, quum alii multi ab ipſis memorentur. Mirum ſane! Ageſilaum Lacedæmoniorum Regem, domi cum pueris equitantem in arundine memorarunt Plutarchus (1), & Ælianus (2). Publii Scipionis Æmiliani, & Caii Lælii, qui conchulis & calculis lectitandis in littore Cajetano, & Laurentino incumbebant, men-

(1) In Laconicis Apophtegmatibus. Operum Tomo II. Edit. Lutetiæ Pariſior. Typis Regiis. MDCXXIV. pag. 213. Φιλοτεκνότατος δ' ὢν διαφερόντως, λέγεται ὅτι μικροῖς τοῖς παιδίοις, κάλαμον ἐπιβεβηκὼς, ὥσπερ ἵππον, οἴκοι συνέπαιζεν· ὀφθεὶς δὲ ὑπό τινος τῶν φίλων, παρεκάλει μηδενὶ φράζειν πρὶν καὶ αὐτὸς πατὴρ παίδων γένηται. quæ ex interpretatione Guillelmi Xylandri ita ſonant. *Ferunt eum quod impenſiſſime liberos ſuos diligebat, domi in arundine cum pueris, ludendi gratia, equitaſſe; conſpectumque a quodam amicorum, monuiſſe, ne cuiquam hoc diceret, priuſquam ipſe quoque pater eſſet factus.*

Idem memorat in vitis Parallelis, nempe in Ageſilao. Operum Tomo I. pag. 610.

(2) Variar. Hiſtor. Lib. XII. Cap. XV.

CAP. XVI mentio eſt apud Valerium Maximum (1), & Alexandrum ab Alexandro (2). Cajum Cæſarem, Caligulam nuncupatum, pila luſiſſe cum Lucio Cæcilio Grammatico, meminit Macrobius (3): eodemque ludo, aliiſque pariter luſiſſe Auguſtum, ſcribit Svetonius (4). *Exercitationes campeſtres equorum, & armorum*, inquit ille, *ſtatim poſt civilia bella omiſit: & ad pilam primo, folliculumque tranſiit; mox nihil aliud, quam vectabatur, & deambulabat; ita ut in extremis ſpatiis ſubſultim decurreret ſeſtertium, vel lodicula involutus. Animi laxandi cauſſa, modo piſcabatur hamo, modo talis, aut ocellatis* (5) *nucibus ludebat cum pueris minutis, quos facie, & garrulitate amabiles undique conquirebat, præcipue Mauros, & Syros. Nam pumillos, atque diſtortos, & omnis generis ejuſdem, ut ludibria naturæ, malique ominis abhorrebat*. Pila item, & folliculo ludebat Dionyſius Syracuſiorum Tyrannus (6). Socratem cum Lamprocle parvulo pueriliter luſiſſe, memoriæ prodidit Ælianus (7); eumdem vero in arun-

(1) *Exemplorum Memorabilium*. Libro VIII. Capite VIII.

(2) *Genialium Dierum*. Libro III. Cap. XXI.

(3) *Saturnalium*. Lib. II. Cap. VI.

(4) In Auguſto. Cap LXXXIII.

(5) Philippus Beroaldus teſtimonio pervetuſti Codicis manuſcripti; legit *Oſcillis*.

Marcus Antonius Sabellicus, locum interpretatur de Nucibus: *ocello præditis, quales ſunt Avellanæ*. Alexander ab Alexandro. Libro III. *Genialium Dier*. Cap. XXI. ait nuces ocellatas eſſe: *nucleos, quos in Perſicis pomis ſitos inſpicimus .... dictoſque ocellatos, propter ocellos, & foramina, quibus muniuntur undique*.

(6) Alexander ab Alexandro. *Genial. Dier*. Libro III. Cap. XXI.

(7) Variarum Hiſtoriar. Libro XX. Cap. XV.

arundine aliquando equitantem irrisit Alcibiades (1). Ceterum quum de ludis puerilibus meminerimus, *Musca cæca*, sive *Ænea* prætereunda minime est. Huic ludo pueros aliquando vacasse, Pollucis, atque Eustatii testimonio fidem facit Vir magni nominis Petrus Victorius (2). Alium quoque puerilem ludum memorat Cælius Rhodiginus, scribens (3): *Consuevisse lusitantes puerulos in sublime ficos, seu ischadas, vel uvæ acinos jactare, moxque hiantes ore excipere*. Sed quorsum hæc de ludis puerorum, ita generaliter exposita, quum neminem virorum, nullamque mulierum iisdem umquam vacantem nominaverimus? Plura de hujuscemodi veterum domesticis ludis videat Lector apud eruditissimum Virum Julium Cæsarem Bulengerum, Libro singulari (4), dato ad Justum Ludovicum, Henrici filium a Turnone Comitem Rossilionæum, tunc temporis adhuc puerum. Plura item apud Joannem Meursium (5), Danielem Souterium [6], aliosque viros doctos, quorum adsimiles lucubrationes in unum volumen collegit Jacobus Gronovius (7), in Thesauro Græcarum Antiquitatum. Aliqua potius de Diis paganorum lu-

CAP. XVI

G denti-

(1) Valerius Maximus. Libro VIII. Cap. VIII.

(2) *Variarum Lectionum*. Lib. XV. Cap. XVI.

(3) *Antiquarum Lectionum*. Libro XVIII. Capite IX.

[4] *De Ludis Privatis, ac Domesticis Veterum*. Liber unicus in 8. Lugduni. M. DC. XXVII.

(5) *De Ludis Græcorum*. Liber singularis, ad Virum Clarissimum, Petrum Scriverium.

(6) *De Ludis variis*. Lib. III. Cap. II.

(7) Tomo VII.

CAP. XVI dentibus delibanda. Porro Hymenæus Bacchi, & Uraniæ filius; Cupido quoque filius Jovis, ac Veneris, ludo digitorum ludebant aliquando, ut narrat Nonnus Panopolita [1]: quem ludum Marcus Tullius Cicero, & Marcus Varro dixerunt: *micare digitis*, quod est: *digitis sortiri*, uti observat Nonius Marcellus in Libro *de Proprietate sermonum* [2]. Nostra ætate in Italia vulgus appellare consuevit: *La Morra*. Hercules pariter Jovis, & Alcmenæ filius, tot exantlatis laboribus notus, cum pueris persæpe ludebat animi relaxandi gratia, quod scriptum reliquit, alibi laudatus Ælianus (3). Nil ergo mirum, si ludentem cum Amore Venerem finxerunt antiqui, quum eadem ipsa gratiarum, amorum, ac pulchritudinis etiam Dea a paganis haberetur, qualem certe Poëtæ Græci, ac Latini plerique fabulantur. Quare illorum testimonia adferre, volens lubensque supersedeo. Illud tamen ex Herodoto Halicarnasseo in Melpomene (4), heic meminisse, forte juvare aliquando poterit, nempe, Scytharum populos per Virgas Salignas vaticinari, & Enaries, qui sunt Androgyni per Tiliam vaticinandi artem a Venere accepisse, cujus autem

[1] *Dionysiacorum*. Libro XXXIII.

(2) Capite IV. ubi *de varia significatione sermonum* agit. Vid. §. 303. Videsis apud Gruterum in magno Inscriptionum Thesauro Tabulam marmoream inscriptam, quam adfert Pagina DCXLVII. num. 6. in ea enim: *micandi consuetudo*, & quidem: *digitis conludentibus*, in negotiationis usum memoratur.

(3) Var. Histor. Libro XII. Cap. XV.

[4] Nempe Libro IV. Historiarum. num. marg. LXVII. pagina 245. Edit. Francofurti. in fol. MDCVIII.

autem generis dicenda ea Virga ſit, qua Venus ludit, omnino latet, neque operæ pretium eſt de ea re curioſius exquirere.

CAP. XVII
Quid *Aulus* indicare voluerit per hanc Ludi ſpeciem in figura Veneris?

De Venere inquit Cicero (1): *Quæ autem Dea ad res omnes veniret, Venerem noſtri nominaverunt: atque ex ea potius Venuſtas, quam Venus ex Venuſtate*. Joannes Gerardus Voſſius Veneris nomen ab Etruſcis deducit (2), & Gorius, ab Ἀφροδίτη, Græcorum nomenclatura, Etruſcam linguam non abludere ſuſpicatur (3). Ab Ἀφροδίτη decurtato vocabulo, dictam fuiſſe *Frutam*, ſive *Fruti* exiſtimat Joſephus Scaliger (4), ex quo *Frutinal* Veneris Templum dicebatur (5). Alii tamen legunt *Erucinal*, putantes ab alio Veneris cognomento derivaſſe: Venus enim ab *Eryce* Siciliæ monte, in quo percelebre ipſi Templum dicatum fuerat, *Erycina* nuncupabatur (6). Duplex in Urbe quoque Templum, eodem titulo Veneri ſacrum, memoratur in Hi-

G 2 ſtoria

[1] *De Natura Deorum*. Libro II.

(2) *De Theologia Gentili, & Phyſiologia Chriſtiana, ſive de Origine, & Progreſſu Idololatriæ*. Libro II. Capite XXVII. pag. 163.

(3) Muſei Etruſci. Tomo II. Claſſe I. pag. 115.

(4) In Adnotationib. ad Feſtum. Pag. LXV.

(5) Feſtus *De Verborum ſignificatione*, verbo *Frutinal*.

(6) Polybius. Hiſtoriar. Libro I. Cap. LV., & Lib. II. Cap. VII. Edit. Hanoviæ. MDCX.

Strabo. *Rerum Geographicarum*. Libro VI. pag. 272. Edit. Lutetiæ Pariſior. MDCXX.

Thucidides. *De Bello Peloponneſiaco*. Libro VI. pag. 444. Edit. Francofurti. MDXCIV.

Vide infra Capite XX. noſtræ Diſſertationis.

CAP. XVII ſtoria Romana (1), unde Horatius (2), quin Venerem nominaverit:

Sive tu mavis Erycina ridens,
Quam jocus circumvolat, & Cupido.

Explicant Horatii Carmina Gemmam noſtram, in qua ſi Venerem jocoſam ſpectes, Cupido quoque circam Venerem volitans cum joco, ſtatim occurrit; quare Φιλομμειδὴς epitheton Veneri frequenter adpoſitum eſt ab Homero (3), quod riſus amans haberetur. Vide ſis & Orpheum (4), qui eodem modo Venerem eleganter adficit, & æque ſimiliter exornat. Cupido autem maſculino genere, Amorem, Veneris filium, deſignat; fœminino, Cupiditatem (5). Amor vero, ut recte conjicit Iſidorus (6): *ideo alatus pingitur: quia nihil amantibus levius, nihil mutabilius invenitur. Puer pingitur, quia ſtultus, & irrationabilis Amor &c.* Eo interea deveneram, ubi differendi ordo poſtulat ſenſum Emblematis allegoricum aperire, quum Vir clarus, atque eruditus Petrus Pollidorus Eminentiſſimi Annibalis Cardinalis Albani S. R. E. Camerarii Auditor, cui opus Græci

[1] Vide Livium de Templo *Veneris Erycinæ* in Capitolio ſito. Dec. III. Lib. III. Cap. XXII.

Et item de alio *Veneris Erycinæ* Templo *ad Portam Collinam*. Dec. IV. Lib. X. Cap. XIV.

De eodem Veneris Erycinæ Templo ante portam Collinam, meminit Strabo. Lib. VI. pag. 272.

(2) *Carminum*. Libro I. Ode II.

[3] Hymn. in Venerem. In Collectione Veterum Poëtarum Græcorum Jacobi Lectii. Tomo I. pag. 434. & ſeqq.

(4) Hymn. in Venerem. Ibidem in Collectione Lectii: pag. 514.

(5) Videſis Nonium Marcellum. *De Proprietate Sermonum*. Cap. V.

(6) *Originum*. Libro VIII. Capite XI.

Græci Artificis, ectypis cereis olim oblatum, admodum arrisit, & quem Operis Censorem adhibui, Superiorum permissu, a seriis, & gravioribus occupationibus, quibus adsidue incumbit, per intervallum divertens, *Gemmæ Victorianæ* explanationem præclare, atque eleganter, sequenti Epigrammate, perstrinxit.

Ludit Amore Venus, ludoque illudit amantem.
Signa Potestatis præbet, & arte negat.
Læta sedens cupidum sceptri male torquet, agitque
Circum, perpetuans ingeniosa dolos.
Omnia nutanti gerit indice, mente sagaci,
Et Virga fragili, fœmina vana, Venus.
Fidit fallaci ludo, qui fidit amanti,
Quæ spe ludificans, fit sibi ludus Amor.
Fidit & instabili puero, qui fidit Amori,
Quem spes vana trahit, mobilitasque regit.

Sane librata Veneris indice, & circumducta, ne capiatur ab avido Amore virga, ludum videtur exprimere, quo illam industria, & conatu adsequens, Imperium in amantem, seu Potestatem, quæ per Virgam indicatur, proemii loco accipiat. Hunc puerilem ludum, si forte latere sub alicujus nomine, ex iis qui innotuere (1), arbitrandum est, ad *Basilindam* referendum censerem: quo ludi genere Pueri suum Regem per sortes elige-

(1) Adi Julium Cæsarem Bulengerum, Joannem Meursium, Danielem Souterium. Capite præcedenti citatos.

eligere consueverunt, cui pareant. Antiquitus a ludentibus pueris illi in ceteros dominium tradebatur, quem virtute, ac recte factis aliorum imperium mereri deprehendissent. Qua de re Horatius Flaccus in Epistola 1. ad Mœcenatem [1].

At pueri ludentes, Rex eris, ajunt,
Si recte facies &c.

Et paullo post.

Roscia, dic sodes, melior lex, an puerorum
Nænia, quæ Regnum recte facientibus offert,
Et maribus Curiis, & decantata Camillis?

Verum nihil, quod rem nostram propius adtingat, in medium proferunt, qui de variis Ludis privatis, & domesticis Veterum scripserunt. Sed arcano Gemmæ ab *Aulo* sculptæ mysterio explanato, Lectorem nihil ultra morari volumus, qui adlato Carmine satis instructus est.

CAP. XVIII Quare Veteres Ethnici ludos consulerent, ac sæpe in Gemmis exprimerent? investigatur.

JAm vero, ut persolvam quod pollicitus sum (2), & partes meas impleam, vel adimplere contendam, qua ducti ratione, Lusus, ac Jocos in hisce cælaturis curarent exprimere Vetustiores Ethnici, investigemus. Plane magistra rerum experientia, nempe quotidiano mortis casu eruditi, vitam hominum perbrevem optime norant:

(1) Epistolarum. Libro 1. Consule vetustissimos hujus Poëtæ Commentatores, post quos Dionysium Lambinū, &c. sed potissime Jacobū Cruquium. Edit. Plantin. cIↃ.IↃ.c.xI. p. 516.

(2) Nempe Capite VII.

norant: morbo igitur, atque ægritudine præpeditos, ne frustra aliquando pœniteret, otio ac jocis minime vacasse, vitam cum hilaritate transigere consulebant. Neque illud carebat aliquo vanæ Philosophiæ, & mendacis eorum Theologiæ mysterio: multi siquidem erant eo errore infecti, quo existimabant eamdem corporis, ac spiritus resolutionem cunctis imminere, & mortem esse terminum, ne dum humanæ vitæ, sed Animæ quoque, perperam, ac stultissime sentiebant. Id erat institutum Epicureæ sectæ, quam sequentes plerique, ideo se totos in omnes delicias, & voluptates effundebant. Testem locupletem hujus rei habemus Marcum Valerium Martialem, qui ad Julium scribens (1), non alia profecto de caussa inquit: CAP. XVIII

Gaudia non remeant, sed fugitiva volant.

Clauditque perquam lepide sermonem, illum instruens, veluti ex cathedra.

Non est, crede mihi, sapientis dicere vivam.
Sera nimis vita est, crastina: vive hodie.

Ita pariter in Epigrammate quodam ad Postumum (2).

Ille sapit, quisquis Postume, vixit heri.

Idem ex aliis locis eruitur (3) apud ipsum Martialem. Sed Horatii, Plauti, Lucretii, Statii; quin etiam

(1) Epigrammaton. Lib. I. Epigr. XVI. *Vive velut rapto, fugitivaque gaudia carpe.*
(2) Lib. V. Epigram. LIX.
(3) Libro VII. Epigr. XLVI. *Perdiderit nullum vita reversa diem.*

CAP. XVIII

etiam Euripidis, Anacreontis, aliorumque poëtici lusus eosdem referunt sales, verum occulto illo veneno infectos. Probe igitur ab Romanis, Messeniisque nonnullos Epicureos expulsos fuisse memorat Ælianus (1), quod per eos multorum malorum damno Respublica adficeretur. Lyctios quoque Cretenses, quosdam ejusdem fallaciæ sectatores, qui se eo receperant, pepulisse, narrat Svidas (2). Hujusmodi perditorum hominum insania, mirum in modum describitur in Libro Divinæ Sapientiæ [3], ubi exiguum vitæ nostræ tempus, impii non recte cogitantes apud se, dixerunt (4): *Venite ergo, & fruamur bonis, quæ sunt; & utamur creatura tamquam in juventute celeriter. Vino pretioso (5), & unguentis nos impleamus; & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis (6) antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. Nemo nostrum (7) exors sit luxuriæ nostræ: Ubique relinquamus signa lætitiæ; quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors. Opprimamus [8] pauperem justum &c.* Plura vero in hanc falsam opinionem, ac detestandam disseminata, & congesta videat Lector apud plerosque Ecclesiæ Patres, quæ merito damnata

[1] Variæ Historiæ. Libro IX. Capite XII.

[2] Adi Lexicon Suidæ Latinitate donatum opera, & studio Æmilii Porti. Tom. I. Lit. E. pag. 994. Verbo ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ. Edit. Coloniæ Allobrogum, apud Petrum de la Roviere. in folio. Anno. cIↃ IↃ c XIX.

[3] Cap. II.

(4) Ibi Versic. 6.

[5] Vers. 7.

[6] Ibidem. Versic. 8.

[7] Vers. 9.

(8) Vers. 10.

nata eſt multis etiam Conciliorum ſanctionibus. Nonnulla paganorum ſcripta Monimenta adſerunt Fabrettus (1), Fleetwood [2], Bonarrotius (3), Gorius [4], quæ iiſdem erroribus ſcatent. Hanc ergo potiſſimam cauſſam exiſtimo, quare ludis, ac jocis omnibus delectarentur, & ab ipſis in gemmis pariter cælarentur.

CAP. XIX
Exponuntur nonnullæ veteres Inſcriptiones, quæ de officio *a Voluptatibus* meminerunt.

VIdentur quoque pleriſque eruditis Viris ad hanc rem facere vetuſtæ quædam Inſcriptiones, quæ licet ab aliis editæ fuerint, nihilominus; quod nullos adhuc illuſtratores invenerint, hoc loci iterum recuduntur, noſtris quibuſcumque obſervationibus expendendæ. Primam protulit cl. Gorius in Inſcriptionibus Donianis (5). Secunda ibidem legitur (6): Quin etiam, & Tertia (7), quæ a Fabretto pariter edita fuit (8); verum nonnihil immutata. Quartam prodidit Sponius in Miſcellaneis eruditæ Antiquitatis [9]. Quintam (10), & Sextam (11) vulgavit idem Gorius.

H Ipſæ

(1) Inſcriptionum Domeſtic. Libro. Cap. III. pag. 189. num. 438.

(2) *Sylloge Antiquarum Inſcriptionum*. Parte I. variis locis. Edit. Londini. in 8. MDCLXXXXI.

(3) *Oſſervazioni ſopra alcuni Vaſi di Vetro antichi*. pag. 192. e 193.

(4) *Columbarium, ſive Monumentum Libertorum, & Servorum Liviæ Auguſtæ, & Cæſarum*. pag. 213.

Idem in Obſervationibus in Aras Deorum, & Antiqua Monumenta, quæ poſt Præfationem Inſcriptiones Donianas exornant. Videſis. Pag. LXXVIII.

(5) Claſſe VII. Num. 154. pag. 303.

[6] Claſſe VII. Num. 105. pag. 296. ex M. S. Bibliothecæ Vaticanæ.

(7) Claſſe VII. Num. 20. pag. 285. ex Lib. Vet. M. S.

(8) Inſcript. Domeſtic. Capite III, Num. 480. pag. 198.

(9) Sectione VI. pag. 210.

(10) In laudato Opere Doniano. Claſſe VII. Num. 26. pag. 286.

(11) Claſſe XX. Num. 63. pag. 537. ita ab ipſo Donio exſcripta.

CAP. XIX

Ipsæ vero publicis typis sic editæ fuerunt.

I.

D . M
T . FLAVIO . SA
BINO . CAES . N̅
SERVO . A . RATIO
VOLVPT . VIX
ANN . XIX . M . X
FECIT
T . FLAVIVS . EROS
PAT . DOMITIAN
CAES . SER . A . CELL
ARII .˙.˙.˙.

II.

IVLIVS . CAES VERNA A.RATION.VOL VPTAT . V . A XXXI	IVLIA . CAES N . VERN V . AN . XXXI.

III.

PAEAN . AVG . PROC . CASTRENS.
PROC.VOLVPT.PROC.ALEXANDR
SIBI . POSTERISQ . SVIS

IV.

H. M.		SACEL.
LAT.	*Figura*	IN TIT.
ANTE	*Militis*	ANTE
PORT.	*Stantis*	PEDES
PED.XII.		VIII
A RET.		IN AGR.
PED.XV.		PEDES XI S.

M.PERCENNIO M.F.OVF.
AXYO NAT. MEDIA
MIL. COH.VII.PRAETOR.
7. C. CALVINI SEVERI
M. PERCENNIVS IVNIOR
CONSTANTI AVG.SCRIBA
A RATION. VOLVT. FEC.
SIBI ET FRATRI SVO K.
ET IVN.PERCEN.VXOR.S.

V.

D . M
EVPHEMO
CAES . N̅ . VERN
EX . RATION . VOLVP.
VIX . ANN . XLII . M . VI.
VLPIA . APHRODI
TE . MATER

VI.

☩ FL . MAXIMO . V . C . CON
CONCESSVM . LOCVM . PETRO
ROME . ET . TRIBVNO . VOLVP
ET . CONIVGI . EIVS . IOHANN
PAPA HORMISDA ET TRANSM
DVS PRAEPOSIT.BASC.BEATI PE

Verum

Verum Servos, & Scribas *a Rationibus Voluptatis*, quorum mentionem produnt Tituli adlati Numero I. Num. II. Num. IV. & Num. V. illos esse interpretabar, qui Domino suo, & vacationis tempus idoneum suggererent, & in quæ proventus hæreditarios, quibus abundabant, aliquando profundere expediret, opportune significarent, atque aperirent, quique demum sumtus rationem accurate describerent. Neque alia interpretatio magis accommoda tribui posse videtur Titulo, qui Numero VI. infra relatus est, nisi quod linea tertia legendum putarem, uti Antonius Bosius cum Joanne Severano (1), & Paullus Aringhius (2), vulgarunt. EX TRB VOLVP. quod nempe Flavius Maximus, Officium Tribuni, etsi honestum dimisisset, ante quam Titulus insculperetur. In hanc quoque sententiam explicabam *Procuratorem Voluptatum*, qui Numero III. dicitur item *Procurator Augusti Castrensis*, & *Procurator Alexandriæ*: scilicet, qui Augustum Orbis terrarum gubernio adsidue intentum moneret, quibus animi relaxandi gratia subsecivis horis vacaret, curaretque Imperatori honestas voluptates, amœnitates, lusus, venationes, ac demum spectacula pariter, aliquando memorare, ne dicam CAP. XIX

H 2

[1] *Roma Sotterranea* Libro II. Capitolo VIII. pag. 106. Ediz. di Roma in foglio grande. MDCXXXII. Altra edizione di Roma dell' Anno MDCCX. pagina 127.

(2) *Roma Subterranea* Tomo I. Libro II. Capite X. pag. 338. in folio. Romæ per Mascardum. MDCLI.

CAP. XIX

cam parare, atque instruere. Favet nostræ interpretationi Cicero, quum inquit (1): *neque vero Cretes, quorum nemo gustavit umquam cubans, melius quam Romani, qui tempora voluptatis, laborisque dispertiunt, Respublicas suas tenuerunt &c.* Quin etiam Voluptates pro vulgi spectaculis usurpat Cajus Cornelius Tacitus (2), qui Voluptates quoque *concessas* (3), & *honestas* (4) commendat; quæ fortasse in hisce lapidibus indicantur. Quid enim sunt voluptates, nisi lætitiæ, & jucunditatis fructus, qui ab honestis vacationibus homine ingenuo dignis proficiscuntur, & æque ab iisdem percipiuntur? Latiori tamen modo ita alibi loquitur ipse Cicero (5): *Omne autem id, quo gaudemus, voluptas est; ut omne quo offendimur, dolor.* Immo ad turpiuscula declinare deprehenditur in Tusculanis Quæstionibus (6), inquiens: *Xerxes quidem refertus omnibus præmiis, donisque fortunæ: non equitatu: non pedestribus copiis: non navium multitudine: non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit: qui invenisset novam Voluptatem, qua ipse non fuit contentus; neque enim umquam finem inveniet libido &c.* Certe Svetonius in Tiberio (7) ait, (eumdem Epicureum plane dijudicans): *novum denique officium instituit a Volupta-*

[1] Orat. *pro Lucio Muræna*.
(2) Annalium Libro I. Cap. LIV. num. 3.
(3) Annal. Lib. XIII. Cap. II. nu. 2. Ibidem. Lib. XIV. Cap. XXI. num. 6.
(4) Cajus Cornelius Tacitus. *In Oratore.* Capite VI. num. 2.
[5] Libro I. *De Finibus.*
(6) Libro V.
[7] Capite XLIII.

luptatibus, *præpoſito Equite Romano Tito Cæſonio Priſco*. Atque ita nuncupabatur, quemadmodum alii *ab Epiſtolis* miniſtri dicebantur, alii *A Rationibus*, *A Bibliotheca*, *A Cubiculo*, *A Veſte*, *A Cellariis &c.* Idem Officium *A Voluptatibus* recenſetur in Notitia Romani Imperii, ſicut ſcite animadvertit Boſius loco ſupracitato, aliique ibidem memorati Viri clari. Recenſetur quoque in Codice Theodoſiano Diogenianus *Voluptatum Tribunus*. Qua de re Sæculo inferiori aliquo modo idem Officium pariter viguiſſe intelligitur, quod item oſtendit Marmor Numero VI. deſcriptum, pertinens ad initium Sæculi VI. quo memoratus in eo Hormiſdas Pontifex Maximus, Romanæ Eccleſiæ præfuit. Aliud teſtimonium ad eamdem Hormiſdæ ætatem pertingens, nempe *Formulam Tribuni Voluptatum*, exhibet Caſſiodorus Senator (1), circa id tempus Theoderici Regis Italiæ Magnus Cancellarius (2), quam Formulam, de *Spectaculis* inſcribit. Ea vero Formula ad temperandam, & coërcendam vulgi licentiam pertinet omnino. *Adminiſtranda eſt enim* (ut ibidem legitur), *ſub quadam diſciplina exhibitio Voluptatum &c.* Ceterum utrum in eodem ſtatu uſque ad ejuſdem Summi Pontificis ætatem permanſerit

(1) *Variarum* Libro VII. Epiſt.x.

(2) Obiit Sanctus Hormiſda Pontifex Anno DXXIII. ut in Annalibus Eccleſiaſticis reperitur. Theodericus Italiæ Rex. An. DXXVI. Caſſiodorus Senator obiit Monachus Anno DLXXV. Ætatis ſupra XCV. Vide Joannem Trithemium de Scriptoribus Eccleſiaſticis differentem, Robertum Bellarminium, & alios.

rit Officium *A Voluptatibus*, quo ab Xerxe Persarum Rege excogitatum, & ab Tiberio Romanorum Principe institutum fuerat, viderint viri docti. Mihi sane, etsi fidem Historicorum abrogandam esse, non ita facile, probari potest; vix tamen, credibilem rem eos scripsisse, dicendum opinor, quum Equitem Romanum, præpositum turpitudini pronuntiarunt; quorum virtutes ab universis Scriptoribus prædicantur. Igitur quicquid sit de rebus gestis ab Rege Xerxe, ac Tiberio Imperatore; circa descriptos titulos, nostræ magis a nobis probantur conjecturæ, atque interpretationes; pravos etenim mentis conceptus, si quando adoptassent, more majorum suorum, mysterio potius occultare solebant, ac velo sapientiæ, ut ita dicam, obumbrare, ut mox patebit.

CAP. XX
Vetustus alius Titulus illustratur.

SED ante quam de occulta illa Veterum paganorum Sapientia aliquid eloquamur, non abs re fuerit alium hunc Titulum expendere,

sic

AMIANTHVS . LIVIAE
AD . VENEREM
LIR . HOMERI . L
DED . AMIANTHVS . L

Repertus ille fuit cum aliis quam multis, in com-

communi Sepulcro Servorum, & Libertorum Liviæ Augustæ, & Cæsarum Via Appia detecto Anno MDCCXXVI. extra portam Capenam, inter primum, & secundum ab Urbe lapidem, quos omnes in eodem loco mea manu descripsi. Novum officii genus deprehendere sibi visus est cœtus eruditorum in hoc epitaphio, ac propterea in varias distractus sententias, alii eorum alio feruntur, & quo vagari lubet spatiantur: nonnulli officium AD. VENEREM in eo constituunt, ut Amianthus, Liviæ fucum pararet, & ea, quæ ad venustatem oris affectandam conducunt: Alii Liviæ Ornatorem existimant, qualis apud Reinesium (1), Eperastus memoratur. Æque enim Ornatores, atque Ornatrices habuere Cæsares, & Cæsarum uxores (2). Alexius Symmachus Mazzocchius, edito Commentario in mutilum Campani Amphitheatri Titulum (3), legendum esse putavit. AMIANTHVS. LIVIAE. AD VENEREM. (*hoc est delicatus*) *fuit*; cui tamen repugnare videntur Svetonius [4], & castigati mores Cæsaris Augusti. Itaque non omnes illis interpretationibus adquiescunt. Sed Viri clarissimi, qui Opere singulari præfatum Monumentum illustrarunt,

CAP. XX

(1) *Syntagma Inscriptionum Antiquarum*. Class. IX. num. 62.

(2) Adi Gorium in Columbario &c. Num. LXXXV. pag. 129. & 130. Ubi ex Grutero, Reinesio, Sponio, ac Fabretto, multa erudite describit.

[3] Pag. 169. In Additamentis ad pag. 82.

(4) In Augusto. Vide sis Cap. XXXIII. Cap. XXXIV. Cap. XLV. Cap. LXV. Cap. LXVII. Cap. LXXII. Cap. LXXIII. & etiam alibi.

CAP. XX runt, Franciscus Blanchinius [1], & Antonius Franciscus Gorius [2), Amianthum in adlato marmore descriptum interpretantur pro Ædituo Liviæ Augustæ: Primus scilicet (3), Templo Veneris in Via Sacra addicto, seu Templo Veneris prope Palatium. Alter in idipsum consentit (4), Custodem fuisse putans Ædis Veneris Capitolinæ. Eorum opinio post argumenta, quæ congerunt confirmari potest Synerotis officio, qui in eodem Augustæ Familiæ sepulcro dicitur Tiberii Cæsaris AD. IMAGINES (5), quod Heroum Imagines custodiret: potissime vero fulcitur vetusto hoc alio Epigrammate, quod legitur apud Sponium (6) in Miscellaneis eruditæ Antiquitatis.

C. STIMINIVS
HERACLA
SORTILEGVS
AB VENERE
ERVCINA ET &c.

Nobis tamen aliquando in mentem venit hunc Amianthum, qui dicitur LIVIAE. AD VENEREM, fortas-

(1) *Camera, ed Iscrizioni Sepulcrali de' Liberti, Servi, ed Vfficiali della Casa d'Augusto*. Roma. MDCCXXVII.

(2) *Monumentum, sive Columbarium Libertorum, & Servorum Liviæ Augustæ, & Cæsarum &c.* Florentiæ. CIↃ. IↃ. CC. XXVII.

[3] Num. 107, pag. 44.

(4) Num. CVI. pag. 146.

(5) Blanchin. Num. 32. pag. 28. Gorius. Num. CXXVII. pag. 158.

[6] Sectione II. pag. 30. *Sortilegi*, inquit, *erant etiam Templorum Ministri (Hic nempe Ædis Veneris Erycinæ), sortibus legendis destinati, ut iis qui eventum aliquem sciscitabantur, responderent*. Vide supra Capite XVII. quæ de Venere Erycina memoravimus.

fortaſſe *Lyriſten* quoque, & *Homeri Lectorem* fuiſſe quemadmodum vetuſti marmoris expoſitio fidem facere videtur. Sane *Lyriſtes* dicitur *Hermus Liviæ Libertus* [1], & *Liviæ Lectorum Decurio*, *Panænus* (2), in aliis titulis ejuſdem Monumenti. Igitur *Amianthus*, ſi noſtræ opinationi calculum addant eruditi Viri, vario fungebatur officio in familia Liviæ Auguſtæ, ut Æditui munus impleverit, & Homeri Poëmata ad Lyram recitaverit: Sunt autem permulti veteres inſcripti lapides, præcipue apud Gruterum, in quibus diverſa munera congeminata reperiuntur in uno eodemque homine, quæ paſſim requirentibus occurrent. Itaque ea res exemplis, & argumentis minime proſequenda. Auguſtus Cæſar, ut narrat Svetonius (3), Lectoribus frequenter utebatur, quibus accerſitis, ſomnum pariter, ac turbatam quietem aliquando reſumebat. Lectoribus tamen plerumque utebantur ad Coenam, & ad Menſam: quin etiam Lyriſten ſimul, aut Comoedum adhibere ſolebant jucunditatis gratia. In Plinii junioris Epiſtolis (4) de hoc more frequens habetur mentio, ab aliis pariter illuſtrato. Si ergo Lectores, & Lyriſtas, ut vidimus, in Familia ſua habebat Livia; quin etiam Decuriones quo-

(1) Blanchin. pag. 49. Num. 131. Legit LYD.
Gorius pag. 166. Num. CXL.

(2) Blanchin. pag. 42. Num. 97. Gor. pag. 91. Num. XXVII.

(3) In Auguſto. Capite LXXVIII.

(4) Lib. I. Epiſtola XV. Lib. VIII. Epiſt. VII. & Lib. eodem Epiſt. XXXV. & XXXIX. Quæ forſitan indicata ſufficient.

CAP. XX que Lectorum, quare ad Homeri legenda Poëmata, peculiarem hominem non habuisse dixerimus? Quæ quanto in pretio fuerint Magno Alexandro, ab opera quam diligenter navabat in illis custodiendis, & ab ipso pretioso scrinio, inter opima Darii Persarum Regis spolia capto, in quo eadem servabat, Plinius in Naturali Historia memoriæ tradit (1). Lectores, sive Poëtæ, qui ad Lyram canerent, laudantur a Publio Virgilio Marone (2).

..... CITHARA *crinitus* IOPAS
Personat aurata, docuit quæ Maximus Atlas.
Hic CANIT *errantem Lunam, Solisque labores &c.*

& alibi [3], idem Virgilius.

CRETEA *Musarum comitem, cui carmina semper,*
Et CITHARAE *cordi, numerosque intendere nervis:*
Semper equos, atque arma virum, pugnasque CANEBAT.

Cajus Valerius Flaccus, in Argonauticis (4), laudat.

..... *insignem* CITHARA, CANTVQVE *fluenti*
DORCEA, *qui dulci festis assistere mensis*
Pectine &c.

Alexander Severus, ut inquit Ælius Lampridius (5), *Vitas Principum bonorum versibus scripsit*. LYRA, *tibia*, *organo*, CECINIT: *tuba etiam, quod quidem Imperator numquam ostendit &c.* Demodo-

[1] Libro VII. Cap. XXIX. & sequentibus.
(2) Lib. I. Æneid. Vers. 744. & seqq.
(3) Æneidum. Lib. IX. Vers. 775,
[4] Lib. III. Vers. 158. & seqq.
(5) In Alexandro.

modocus, pulsata ab se Cithara, cecinit, apud Homerum in Odyssea (1) de Marte, & Venere, & item de Equo ligneo, quem Palladis auxilio Epeus fabricaverat. Sed Aristeneti Epistola (2), rem dilucide explanat. Εὖγε τῆς φωνῆς. Εὖγε τῆς λύρας. ὡς ἄμφω μουσικώτατα συνηχεῖ, καὶ πρόσχορδος ἡ γλῶττα τοῖς κρούμασι, Μουσῶν τε, καὶ Χαρίτων ἡ κρᾶσις. μάλα τοῦτο ἀληθές. πλῆρες δὲ μουσικῆς ἐννοίας τὸ βλέμμα, καὶ διασκέψεως τῶν μελῶν. [3] *Euge vocem! Euge Lyram! ut concorditer inter se consonant; lingua apta fidium pulsibus, Musarumque & Gratiarum suave temperamentum. Et hoc verissimum quidem; Sed facies, & attentionem ad Lyræ concordiam, & cantionis meditationem præferens &c.* Hac de caussa signis marmoreis, æreisque Apollinis, & Musarum, Lyram tribuebant, quod item in Gemmis cælatis factitabant. Hujusmodi monimenta in Pinacothecis, in Museis, in Hortis, & Viridariis excultis, in Villis item opulentis, atque instructis pretiosis vetustatum cimeliis, non raro in Urbe, sive etiam in suburbanis conspiciuntur; quorum exemplaria, tabulis æreis incisa, in pluribus editis Voluminibus spectanda exhibentur.

CAP. XX

(1) Libro VIII.

(2) Epistolarum. Libro II. Epist. v.

[3] Latina Aristeneti Interpretatio, quam in duobus editis exemplaribus vidimus in Bibliotheca Angelica Urbis, anonyma est, & item Notæ, quæ Opus Epistolicum subsequuntur. Unum ex his, *Parisiis* impressum Anno M. VI. C. signatum vero. BB. II. 4. 49. fuit olim Viri clari *Joannis Pricæi*, qui ad calcem primæ paginæ nomen suum scripsit. Is Interpretationem, & Notas tribuit *Josiæ Mercero, Socero Claudii Salmasii*. Vide notam Pricæi manu descriptam ad marginem ejusdem primæ paginæ.

CAP. XX Id omne fusius descripsisse necessitas exigebat ; ut Amianthi Liviæ Liberti munera, in quo versarentur, pro adserendo nostræ opinionis sistemate, clarius demonstraremus. Non defuit post hæc Vir eruditus, qui Amianthum Veneris Ædituum non fuisse contenderit, sed Lyristen, & Homeri Lectorem probaverit ; marmoris autem elegantiam . LIVIAE . AD . VENEREM . ajebat significare *ad Liviæ oblectamentum* ex tali lectione perceptum, quod adserere conabatur his fultus momentis. Inquit Quintilianus orationem exornari debere *gratia*, *&* *Venere* (1): igitur gratia, atque ornamentis perfundi oportere, quæ sunt artis Rhetoricæ flores, ex quibus aurium oblectamenta dimanant. Sed magis apposite Plautus (2) in Stycho.

. . . . . . *profecto*

Amœnitates omnium Venerum, atque Venustatum adfero.

Hoc est amœnitates omnium leporum, atque oblectamentorum. In hunc eumdem sensum Sanctus Hieronymus, per ironiam tamen usurpat in

(1) *De Institutione Oratoria*. Libro IV. Cap. II. Vide item Lib. VI. Cap. IV. & Lib. XI. Cap. I.

(2) Act. II. Sc. II. ex Edit. Friderici Taubmanni . cIↄ. Iↄ. c. v. quæ in nonnullis ab aliis disconvenit, & longe differt. Vide sis ibidem. Act. V. Sc. V.

Horatius in Epistola ad Pisones : *De Arte Poëtica*. vers. 42. & seqq. ait :

Ordinis hæc virtus erit, & Venus, aut ego fallor.
Ut jam nunc dicat, jam nunc debentia dici
Pleraque differat, & præsens in tempus omittat &c.

Ibidem, infra Vers. 319. & seqq.

Interdum speciosa jocis, morataque recte
Fabula, nullius Veneris, sine pondere, & arte,
Valdius oblectat populum meliusque moratur &c.

in Epiſtola ad Domnionem data (1), Monachum quemdam objurgans, qui Romæ Libros adverſus Jovinianum, cum aliis nonnullis decerpebat. Ita Eunapius Sardianus [2] in Vita Maximi. Ἀφροδίτη τοῖς χείλεσιν ἐπεκάθατο. *Venus inſidebat in labris*, ſcilicet omnis generis oblectamenta. Idem in Vita Proæreſii (3) ait Mileſium modulari ſolitum μετὰ Ἀφροδίτης, ideſt *cum Venere*. Quis vero non capiat Mileſium modulari ſolitum cum gratia, atque oblectamento auditorum? Sed hæc longe abſunt, ut LIVIAE. AD. VENEREM. interpretari poſſit *ad Liviæ oblectamentum*, ac propterea, fortaſſe plus ſatis.

CAP. XXI
In antiquis Gemmis cælatis myſteria frequentiſſime occultantur.

VErum enim vero, quam callide, ſapienterque Veteres occultarent myſteriorum ſuorum ſollennia, docet Gemma inſignis non dum vulgata (4), quæ exſtat apud Virum clarum Hieronymum Equitem Odam amicum optimum, quocum, ab adoleſcentia, ſumma mihi neceſſitudo eſt. In ea obſervanda occurrunt Caput mortui hominis

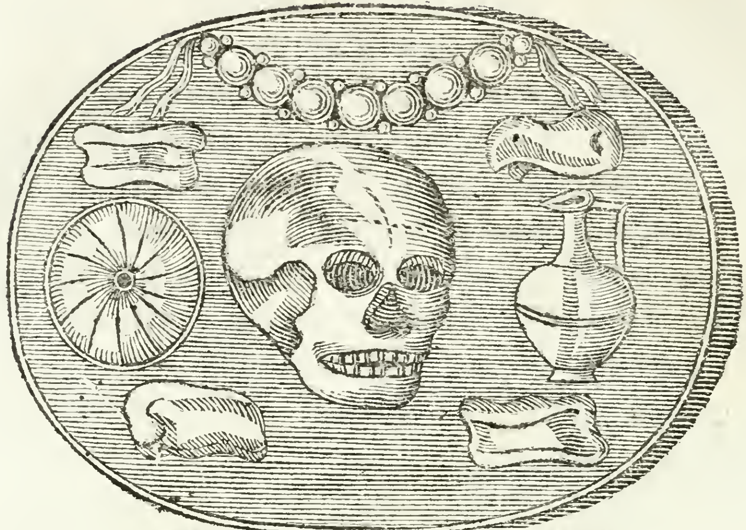
(1) In Edit. Veronenſi. MDCCXXXIV. Epiſt. L. Alias, Epiſt. LI. quæ incipit, *Literæ tuæ &c.* Vide Edition. Pariſ. MDCXLIII. *Miror autem non erubeſcere juvenem, & Monachum, ut ſibi videtur diſertum, (cujus de ore Veneres fluunt, qui tantæ in ſermocinando elegantiæ eſt, ut comico ſale, ac lepore conſperſus ſit), luſtrare Nobilium domos, hærere ſalutationibus Matronarum &c.*

(2) *De Vitis Philoſophorum, & Sophiſtarum*. Edit. Chriſtophori Plantini. Antuerpiæ. CIↃ. IↃ. LXVIII. Græce, pag. 78. Lat. pag. 87.

(3) Ibidem. Græce, pag. 152. Lat. pariter, pag. 152.

[4] *Carneolam* dicunt Antiquarii.

CAP. XXI hominis in centro, sive in medio insculptum,

& circa ambitum, non Rota, sive Mola versatilis (1), atque Encarpium, ut nonnullis videbatur

(1) Adi Fabrettum in Commentario ad Tabellam Iliadis post Syntagma de Columna Trajani. pag. 338. & 339. Porro Molæ figura, quam ipse prodit ex duobus vetustis monimentis, plana in superficie esse deberet, quæ tamen in eis convexa est, uti ostendunt editæ ab eodem Fabretto figuræ; & item convexa est in Gemma, quam illustramus. Rotam quæ Molaris minime est, sed sex radios habet, exhibet Fortunius Licetus ex vetusta Gemma Equitis Gualdi (*Hieroglyphica, sive antiqua Schemata Gemmarum anularium*. Edit. Patavii MDCLIII. in fol.), Schemate XII. pagina 158. Adsimilem gemmam videre est in Collectaneis Borioni. Tab. 80. de qua ibidem agitur pag. 56. Sed hæc rotæ figura alternantes rerum vicissitudines designat, quemadmodum in Poëmate Phocilidis vers. 25.

Κοινὰ πάθη πάντων, ὁ βίος τροχὸς, ἄστατος ὄλβος &c.

Apud Lectium in Collectione Veterum Poëtarum Græcorum Carminis Heroici, pag. 722. Vetustum sane est Proverbium τροχὸς τὰ ἀνθρώπινα. hoc est; *Trochus res mortalium*. Vide in Michaëlis Apostolii Parœmiis, Centuriam XIX. num. 63. Edit. Lugduni Batavorum. Anno CIƆIƆCXIX. ex Officina Elzeviriana. pag. 245. τροχὸς enim apud Græcos idem est, ac *Rota* apud Latinos.

tur, ſed Offa panis (1), & Monile pretioſum; Item Urceus, & totus Talorum ludus, hoc eſt quatuor Tali jactus, quos Ariſtoteles Stagyrites appel- CAP. XXI

(1) Fulvius Urſinus in Appendice ad Librum Petri Ciacconii *de Triclinio Romano* [Edit. Romæ in Ædibus S. P. Q. R. An. M.D.LXXXVIII. pag. 131.] marmor antiquum adfert, quod rotundam, & convexam quoque fuiſſe olim panis figuram oſtendit. Decuſſatum quadrifida inciſione, ait Baronius (ad Annum Chriſti. LVIII. num. 64.) ut facilius in partes divideretur. Quem morem pie uſurparunt Chriſtiani, ut idem prodit (num. 65. & 66.) *Quod typus Crucis iiſdem ſignis exprimeretur.* Boldettus nonnulla Chriſtianorum inedita cimelia ad hæc pertinentia adtulit in Obſervationibus ad Sacra Cœmeteria. (Lib. I. Cap. XXXIX. pag. 208. & 209.) Illud vero antiquum Monimentum heic rurſus exhibere, Lectori non injucundum fore putavi.

Ovidii autem carmina Libri VI. Faſtorum, quæ Fabrettus recitat loco mox indicato, etſi Molæ conveniant; *de Panibus* quoque agere, Veſtæ oblatis die V. Eidus Junii, omnibus patet. Veteres confeciſſe panes variis modis, ac diverſimode nuncupaſſe, ſatis exploratum eſt apud eruditos. Videndus præ ceteris Iſidorus (*Originum* Libro XX. Cap. I.) & Cœlius Rhodiginus [*Lectionum antiquarum* Libro IX. Capite XVI.] Martialis [Lib. XIV. Epigr. 222.] de Piſtore quodam dulciario dixit.

Mille tibi dulces operum manus iſta figuras
Exſtruxit &c.

(Alibi *melle* legitur, ſed primum magis probatur.) Ea nobis recenſere viſum eſt, ut globoſi panis ſuperficies in varia ſegmenta ornate diſtincta, aliquo vetuſtatis teſtimonio illuſtraretur, nec temere rotundam eam figuram, quæ a Fabretto *Mola* nuncupatur, Panem repræſentare adfirmaremus, ſive potius temere adfirmatum putaretur. Inquit Varro [Lib. IV. *de Lingua Latina* Cap. XXII.] *Panis, quod primo figuras faciebant mulieres in panificio* PANIS, *poſteaque figuras facere inſtituerunt alias &c.* Iſidorus vero citato loco, a πᾶν dictum putat, quod cum omni cibo apponatur.

CAP. XXI

appellat (1). *Supinum*, *Pronum*, *Coum*, *Chium* (2). Vide sis Liberti Fromondi Commentarium in Lucii Annæi Senecæ ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΝ Claudii Cæsaris, Observatione centesima trigesima quarta. Ea me hercle, quæ in Gemma sculpta sunt, non ideo mortis imaginem proferunt, ut moribus castigandis prodessent, ludique, ac joci contemnerentur. Sed contra deliciarum illecebris perfruendum esse (impie sane, ac subdole, versuteque), exstimulant; Mors enim parata semper est cuique occurrere; ac propterea comedere, bibere, lætari, & rebus uti; Una est arcana gemmæ sententia, & mysticum insanum documentum. Ideo Achates Sardonicus a Bonarrotio illustratus (3), præfert hominis Scheleton, Bullam, item Papilionem, Corollam, Urceum; quin etiam literas ΚΤΩ ΧΡΩ. quod est *posside*, atque *utere*.

(1) Histor. Animalium. Lib. II. Capite I.

(2) In hoc *Talorum* ludo *Venerem* expressam fuisse dicendum est. Cicero I. *De Divinatione*, inquit. *Ita ne vero quidquam potest esse ita casu factum, quod omnes in se habeat numeros veritatis? Quatuor Tali jacti casum Venereum efficiunt*.

Plenius Martialis. Libro XIV. Epigram. XIV. de jactu *Talorum* felice, qui *Veneri* tribuebatur.

Cum steterit nullus vultu tibi Talus eodem,
Munera me dices magna dedisse tibi.

Idem, Lucianus in Amoribus prodit, cujus verba heic minime adferimus, quod bis a Bulengero adlata sint in Libro *de Ludis privatis &c.* alibi a nobis laudato. Adi Cap. LVIII. pag. 57. & Cap. LIX. pag. 61. *De Talis* non nulla item aperit Bulengerus in Prolusione, nec non Cap. I. ejusdem Opusculi.

Luciani locum adtulit quoque Ficoronius in Libro *de Talis*, aliisque Ludorum instrumentis apud Veteres Romanos frequentioribus, quem Romæ edidit Anno MDCCXXXIV. Typis Antonii de Rubeis, idiomate, quo vulgo utimur in Latio, descriptum.

Duos *Talos* antiquos, unum *Vitreum*, alium *ex Ære*, ambos integre conservatos, vidimus Romæ *in Museo Victoriorum*.

(3) *Osservazioni sopra alcuni Frammenti di Vetro antichi &c.* pag. 193.

utere. Producendus modo Titus Petronius Arbiter cœnam Trimalchionis enarrans (1). *Potantibus ergo*, ait, *& accuratissimas nobis lauticias mirantibus, Larvam argenteam adtulit servus, sic aptam, ut articuli ejus, vertebræque locatæ, in omnem partem flecterentur. Hanc, quum super mensam, semel iterumque abiecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalchio adiecit.*

Heu, heu nos miseros: quam totus homuncio nil est!
Quam fragilis tenero stamine vita cadit.
Sic erimus cuncti, postquam nos auferet Orcus.
Ergo VIVAMVS, *dum licet esse bene.*

Eadem de caussa duo parvula cadaverum Scheleta in Epitaphio Critoniæ, quæ dicitur POPA. DE. INSVLA. apud Fabrettum (2), utrimque insculpta fuisse suspicamur, licet idem eruditissimus vir, integra eo tempore cadavera tumulari consuevisse, solummodo argumento inferat: quod tamen fortasse corruit, quum marmoris altitudo, ac latitudo, palmos duos cum dimidio circiter, pene adtingat; est enim quadratæ for-

K mæ,

(1) *Satyricon*. Capite XXXIV. edit. Coloniæ Allobrogum. M. DC. XXIX. pag. 131. Sed vide pag. 139. in notis ubi versus secundus ita restituitur.

Plura adfert Justus Lipsius: *Saturnalium Sermonum* Lib. I. Cap. XIX. ex antiqua sepulcrali inscriptione.

AMICI
DVM VIVIMVS
VIVAMVS

Et *Antiquar. Lection.* Lib. VIII. ex convivali adclamatione. BENE VIVAS.

(2) Fabrettus Inscript. Domestic. Cap. I. pag. 17. num. 75. sic habet.

CRITONIA. Q. L. PHILENIA
POPA. DE. INSVLA
Q. CRITONI. D. L. DASSI
SCALPTORIS. VILARI
SIBI. SVISQVE. POSTER
EOR.

Vide sis pag. 56. ubi in Notis hoc monimentum illustrat.

mæ, & totum erat operculum urnæ ſepulcralis, & cinerariæ; Idem extra noſtram quæſtionem protulit quoque Boldettus (1), qui Fabrettiani amanuenſis negligentiam corripit, atque emendat [2], & genio Sculptoris tribuit illas ſculptas imagines. Nos certe myſterium Larvæ Petronianæ illic deprehendimus. Ob id pariter putandum duas anulares Gemmas opere dioglyphico antiquitus elaboratas fuiſſe, in quibus ex albo, nigra remanente area, duæ hominis tibiæ decuſſatæ conſpiciuntur. Utraque exſtat in *Muſeo Victorio*, in quo item, quantævis exiguitatis Carneolæ, Caput mortui hominis inſculptum ſuſpeximus. Sed de his rebus, jam dictum abunde eſt. Confer, quæ de Libitina, ſeu de Venere Epitymbia, alibi (3) diſſeruimus, & ea pariter, quæ de falſa Veterum Philoſophia, ac Theologia pro occaſione ſupra (4) adnotavimus.

CAP. XXII
Gemma *ab Aulo* ſculpta, ſæpe ab aliis antiquis ſculptoribus, eodem typo repetita.

GEmmæ autem noſtræ dignitatem, ſeu præſtantiam expendentes, illud etiam Lectori erudito notum eſſe volumus, valde multum apud antiquos eamdem in pretio habitam fuiſſe, ac demiratam. Ea porro, quæ animum noſtrum movent, atque ad imitationem excitant, & inflam-

(1) *Oſſervazioni ſopra i Cimiterj de' Santi Martiri*. Libro I. Capit. XVIII. pag, 74.

(2) Tituli a Fabretto adlati ultimas lineas, legit ſic.

SCALPTORIS . V . CLARI
SIBI . SCISQ. POSTER.
EOR.

(3) Nempe Capite VII.

(4) Capite XVIII.

flammant, aliquid magnum, nobile, atque honestum præ se ferre judicamus. Igitur, ut ut innotuit *in Museum Victorium* hanc ipsam Gemmam pervenisse Anno MDCCXXXV. Quinto Eidus Junii, quam multi fuere, qui studio rerum antiquarum, & eruditionis quoque caussa ectypa ex sulphure, cera, (quam ab ejus origine, Hispanicam nuncupare solemus), gypsoque poscebant: at vero pauci obtinuere, tenera, mollique cera, ac pollice sæpius tractata, imaginem anaglypham impressam. Sed enim nonnulli ectypa aliunde impetrarunt etiam ex sulphure, & quidem ab originali ducta, statim ac e terra emerserat, nempe ab iis, qui primi, negociationis caussa, Gemmam sibi comparare conati sunt, a quibus multa numerata pecunia, tandem redemta fuit. Unum ex his ad manus Philippi Stoschii, forte Florentiam pervenerat, qui opus egregium vetusti Artificis admiratus, Romam ad amicum sibi virum parvulam thecam paullo post per tabellarium misit, ac duo ectypa ex sulphure, cynnabari consperso in ea reposuit (1), quæ ex duplici vitro antiquo diversæ magnitudinis, utroque penes ipsum exstante, (pastas antiquas dicunt), data opera eduxerat. In iis idem argumentum expressum est, nempe Venus ludens agitato indi-

CAP. XXII

K 2 ce

(1) Modo cum ipsa insigni Gemma exstant Romæ *in Museo Victorio*, & studiosis rerum antiquarum ostenduntur non infrequenter.

ce calamo, & Amor circum advolans, ut in *Gemma Victoriana* (1), sed non ita diligenter, ac gnaviter delineata omnia, uti *ab Aulo* ſtudioſiſſime perfecta ſunt; ita ut opinionem, atque ſententiam comprobantibus claris noſtro ævo Pictoribus, aliiſque omnibus, qui acri in hac re judicio pollent, ſæpius ab antiquis alias Gemmas ad *Auli* exemplar delineatas, inſculptaſque, tuto exiſtimaverimus. Quod quum hercle ita ſit; ab eodem multiplici imitationis ſtudio, *Auli* opus perfectiſſimum, & omnibus numeris abſolutum, etiam ab vetuſtioribus judicatum fuiſſe, facile evincitur.

CAP. XXIII. De cælatura, inferioris ævi pertinente ad illuſtrationem *Gemmæ Victorianæ*.

QUum tamen plura in hac Diſſertatione dicta, atque tractata ſint de antiquis Gemmarum Sculptoribus, locus, ac res, de qua agimus poſtulare videntur, quomodo ad noſtram uſque ætatem ars adeo excellens propinquaverit, demonſtrare. Etſi vero multum temporis ſpatium interſit, quo in hoc ſculpturæ genere nullius Artificis opera, neque nomen indicare potuerimus; attamen rem utilem futuram rati ſumus illos Gemmarios cælatores inferioris ævi, ordinata quadam ſerie, in conſpectu ponere, qui a nonnullis memorantur. Pertinet & hoc ad illuſtra-

(1) Vide ſis Capite IV. & item Capite XVII. Tabulam autem æri eleganter admodum inciſam, vide Capite I. pagina I.

illuſtrationem noſtræ Gemmæ, ut infra (1) legentibus innoteſcet.

CAP. XXIV
Sculptores complures, qui Gemmas inciderunt ævo inferiori, in obſcuro.

BArbaris equidem temporibus, ſcilicet poſt occaſum Romani Imperii, in Orientalem, atque Occidentalem Monarchiam diſtracti, plures Gemmæ inſculptæ fuerunt a Græcis, & Latinis, Dogmatibus Orthodoxis addictis, aliæque pariter ab Eterodoxis, quarum aliquæ æri inciſæ, & publicis typis excuſæ in vulgus illuſtratæ prodierunt; plures autem adhuc latent in Muſeis clarioribus. Verum minime noti ſunt illorum artifices, quorum nulla umquam mentio occurrit apud Scriptores coævos; etſi nonnullæ inſculptæ Gemmæ aliquando obiter memorentur. Illas igitur omnes miſſas facio, quod non utique gemmas, ſed gemmarum cælatores proferre, & quoad licet enumerare decreverim. Joannes Albertus Fabricius in Bibliographia Antiquaria, *De Glyptographia*, ita generaliter ſcribit (2). *Fuit hæc ſcientia, quaſi poſtliminio revocata ab Urſino, Gallæo, le Pois, Pierio Valeriano, Gorlæo, Chifſletio, Kirkero, Auguſtino Romano, Caninio, Bagarrio, Reicheltio Argentoratenſi, aliiſque*. Ea vero fuit Fabricii mens, ut quoſdam recentiores Scriptores, qui de Gemmis antiquis cælatis tractarunt, indicaret: nullo modo, Gemmarum Sculptores antiquos, aut recentiores. Pri-

(1) Vide Cap. XXVII.
(2) Cap. V. Sect. II. §. 5. pag. 125. Edit. II. in 4. Hamburgi, & Lipſiæ. An. MDCCXVI.

CAP. XXV
GeorgiusVasarius laudatur. Qui ab eo memoratur Gemmarum cælatores indicantur, aliique proferuntur in lucem.

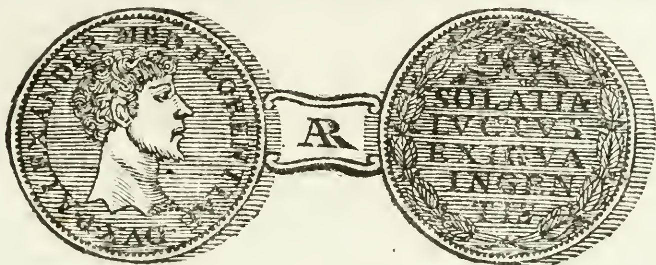
PRimus avorum nostrorum memoria, quorumlibet eorum, qui sua ætate florebant, meminit, sive potius putavit meminisse, Georgius Vasarius in Libro de Vitis Architectorum, Pictorum, Sculptorumque (1). Itaque *Valerius Vicentinus*, ejusque *filia* ab eo memorantur: item *Joannes a Castro Bononiensi* nuncupatus, quorum egregia aliquot opera servantur Romæ *in Museo Strozio*, nobisque olim videndi copiam fecit, dum viveret, clarissimus Præsul Leo Stroza, doctrina, probitate, atque humanitate conspicuus. Hi duo memorati cælatores Gemmarum, nomen quoque suum, in Gemmis ab se sculptis inciderunt. Laudantur etiam a Vasario *Aloysius Anichinus* Ferrariensis, & *Alexander Cesati*, seu *Cesari*, dictus cognomento *Græcus*, eorumque omnium mentio habetur in Vita *Valerii* indicato loco. Merita quoque laude commendatur *Dominicus*, qui ab eodem Vasario, in Vita Alphonsi Ferrariensis Sculptoris, dicitur *di Polo*, itemque *Intagliatore di Ruote* (2). Is Alexandri Medices Ducis Reipublicæ Florentinorum imaginem incidit, quum ab præstantioribus ea ætate viris se pingi, effingi cera, cretaque; marmore pariter insculpi, & in monetis etiam (3), ac Numismatibus exprimi cuperet, ac mandaret. Numisma

[1] Parte III. pag. 862. 863. e 864. Ediz. di Firenze MDL. appresso Lorenzo Torrentino.

(2) Ibidem. pag. 780.

(3) Adi Tractatum de Floreno Aureo illustrato. Parte II. Cap. XX.

ma argenteum ejusdem Alexandri, quod incidi curavimus, & in gratiam illorum, qui ejuscemodi monimentis delectantur, heic adponimus, CAP. XXV

elegantissimum est, servaturque Romæ in *Museo Victorio*, opus fortasse Benvenuti Cellinii, qui monetas incidit; sive potius *Francisci Pratensis*, Hieronymi filii (1). Quum Cellinius, neque in Vita sua [2], neque in suis Tractatibus (3) de hoc numismate ullam mentionem fecerit, aliis pluribus ibidem ab ipso memoratis. In editis autem ejusdem Georgii Vasarii Voluminibus apud Hæredes Evangelistæ Dozzæ, Typis Bononiensibus, iisque auctis, ornatisque imaginibus quamplurium Pictorum, Sculptorum, atque Architectorum, ante omnes, in Vita *Valerii Vicentini, aliorumque* (4), memoratur *Joannes* quidam *Flo-*

(1) Adi Vasarium in Vita Alphonsi Lombardi Sculptoris Ferrariensis. Parte III. pag. 780.

(2) *Vita di Benvenuto Cellini Orefice, e Scultore Fiorentino da lui medesimo scritta.* Colonia per Pietro Martello.

(3) *Due Trattati di Benvenuto Cellini Scultore Fiorentino. Uno dell'Oreficeria, l'altro della Scultura &c.* Firenze. MDCCXXXI. Vedi il Trattato dell'Oreficeria.

(4) Vasari Vite &c. Par. III. Primo Volume. pag. 291. e seguenti.

CAP. XXV *Florentinus*, dictus *delle Corniole*, qui auspice Laurentio Mediceo, artem insculpendi gemmas didicerat ab extraneis nonnullis artificibus, ab eodem Laurentio Florentiam accitis, & invitatis. Memoratur item *Dominicus* Mediolanensis artifex, ab suis operibus nuncupatus *de Camei*. Post illos *Petrus Maria de Piscia* commendatur, nec non *Michaël*, vulgo dictus *Michelino*, quorum opera, vel recensentur, vel laudantur. Coævus *Valerii Vicentini*, ac *Joannis Bernardii de Castro Bononiensi*, fuit *Matthæus Nassarius* Veronensis (1): Item *Nicolaus Avantius*, & *Galeatius Mondella*. Artis modos ab Matthæo percepit aurifex quidam Veronensis, claudus, ideoque nuncupatus *lo Zoppo*. Didicere pariter Frater Dominici *Brugia Sforzi*, duoque nepotes ipsius, aliique plures Itali, & Galli homines. Parmæ floruit pictura, ac non ita multo post, Gemmarum etiam sculptura *Marmita*, ejusque filius *Ludovicus*. *Joannes Jacobus Caralius* claruit apud Regem Polonorum, a quo multis muneribus ditatus, ornatusque fuit. *Franciscus Francia* picturæ laude celebratur, gemmarumque, & numismatum sculptura. Commemorantur quoque *Joannes Antonius de Rubeis*, Mediolanensis: *Cosmas de Trezzo*: *Gaspar*, ac *Hieronymus Misuroni*, & *Jacobus de Trezzo*. Hic laudatur ab Abrahamo Gorlæo in Præ-

(1) Hunc, & alios Veronenses recenset Vir cl. Scipio Marchio Maffejus. *Verona illustrata*. Parte III. Cap. VI. Columna 193. Editionis in fol.

Præloquio Dactyliothecæ ſuæ (1), ubi ſigillis incidendis, ſcalpendiſque, maxime omnium adhibitos fuiſſe inquit Achates, Onyches, & Sardas: *Soli Adamanti ob indomitam, ut credebatur duritiem parcitum, ſed hunc quomodo vitiaret ætas etiam reperiit, primuſque inventi auctor celebratur Mediolanenſis quidam Jacobus Treccia, qui Philippi Hiſpaniarum Regis gentilitia inſignia Adamanti ſumma arte inſculpſit*: Camillus Leonardus, qui *Speculum Lapidum* edidit [2], memorat ſuo ævo Romæ gemmarum ſculptura celebrari (3) *Joannem Mariam* Mantuanum: Venetiis, *Franciſcum Nichinum* Ferrarienſem [4]: Januæ, *Jacobum*, aliter *Taglicarne* (5): Mediolani, *Leonardum* Mediolanenſem. Maſinius (6) laudat *Matthæum de Benedictis*, & *Marcum Actium Moretum*, quem Joannes Baptiſta Pius, ut Chloridem in lapillo effingat, amice, ac ſtudioſe, ita hortatur (7), quemadmodum

L

(1) Pagina 10. primæ editionis.

(2) Venet. MDXVI. & iterum Pariſiis 1610. Opus vero, Sacræ Congregationis, *ab Indice* nuncupatæ, decreto, jure, meritoque damnatur.

(3) Libro III. Cap. II. Vide pag. 168. edit. 2.

(4) Ibidem Cap. II.

Fortaſſe hic idem eſt *Aloyſius Anichinus* Ferrarienſis a Vaſario laudatus: vereor enim in deſcribendo nomine erratum obrepſiſſe. Alii viderint, an *Franciſcus* Aloyſii Frater fuerit.

[5] Ibid. Lib. III. Cap. II.

Raphaël Sopranus Jacobum appellat *Tagliacarne*, ejuſque vitam deſcriptam reliquit, opere poſthumo cum aliis vulgatam hocce titulo. *Le Vite de' Pittori, Scultori, ed Architetti Genoveſi, e de' Foraſtieri, che in Genova operarono &c.* Genova. MDCLXXIV. Vide paginas 20. & 21.

[6] Maſini. Antonio di Paolo. *Bologna perluſtrata &c.* pag. 739.

(7) *Elegidia Joannis Baptiſtæ Pii Bononienſis*. Vide Lib. IV. Eleg. XI. Quod vero hunc Librum viderimus tantum in Bibliotheca Archigymnaſii Urbis, non piget editionem quoque recenſere. Igitur poſt carmina legitur. *Finis Elegidion Pii Bononienſis*. Deinde. *Impreſſum Bononiæ per Joannem Antonium de Benedictis Civem Bononienſem. Die* XX. *Decembris*. M. D. IX. *Sedente Julio Ligure Quercenti* II. *Pont. Max.*

CAP. XXV dum in edito vetusto exemplari legimus.

Pirrheici fœcunde nepos: cui prisca Minerva,
Corpora in exiguo fingere dat lapide:
Parcarumque colos parvo exorare lapillo:
Qui mortem æterna vivere ab arte facis.
Si te fama juvat: merces si perpetis ævi.
Si tua post cineres cœla virere cupis.
Chlorida mi viridem cæla: tamen aspice ne dum
In lapidem, illa tuam sculpat imago animam:
Quam comitant paphia centum cum matre volucres,
Mellitisque premens morsibus ora vapor.

Eodem Sæculo XIV. *Philippus Sanctacrucius* Urbinas, diminuto vocabulo nuncupatus *Pippo*, (quod ceteris suæ gentis (1) cognomentum fecit), sculpsit Ebur, Coralium, Gemmas, & item Cerasiorum ossa, in quibus varias Historias, tum Sacras, tum profanas eleganter expressit. Hæc minima opera nobis in mentem referunt nomen *Hieronymi* Veronensis, *Francisci* filii, qui appellabatur *da i Libri*, quod Libris pingendis, atque ornandis operam daret (2). Is pictura effingebat scalptas, atque insculptas Gemmas, in quibus imagines formicæ modulum non excedentes comparent, earumque partes, & membra singula, mirum quantum discernuntur! *Julius Clovius* pariformiter in minimis ita diligenter se gerere consueve-

(1) Raphaël Sopranus &c. *Le Vite de' Pittori, Scultori &c.* pag. 303. e 304. De novo adsumto, sive potius tributo filiis cognomine. Vide pag. 196. scilicet in Vita *Matthæi*, & *Fratrum Sanctacruciorum*, qui omnes a vulgatissimo Patris nomine *Pippi* dicebantur.

(2) Vasari. Par. III. Vol. I. pag. 278.

ſueverat, ut in libris, circa quaſdam ab ſe pictas Hiſtorias, ſpatia nonnulla, haud aliter ornaret (1). Ex illis memorare oportet Spectacula, ſive Ludos Populo Romano olim datos ad Collem Teſtaceum, quorum meminit vetus Urbis Statutum [2]. In eis vero, tam multa pennicillo delineavit Clovius, ut veritatis fines excedere videatur, ſi quis velit exacte deſcribere; & tamen verum eſt, omnia ſine impedimento recenſeri poſſe: adeo ut, famulorum variegatæ veſtes, quas Cardinalis Farneſius ea occaſione divites admodum protulit, illam picturam præſtantiorem reddant. De *Sigiſmundo Laïre* teſtatur Joannes Balleonius (3), quod in lapillis pretioſis Achate, Carneola, atque aliis hujuſmodi frequenter pingeret, quæ aliquando breve unguis ſpatium digiti minoris æquabant; & tamen octo, vel ſæpe pluribus imaginibus ornatiſſimam hiſtoriam in eiſdem efformare ſolebat, quibus diligenter expenſis, nihil deeſſe dixeris ad habitum omnis perfectionis. Multi autem pictura, ac cælatura Viri clari facile occurrent, qui in exequendis minimis operibus, ſe quam maxime exercuerunt, & hoc ævo pariter exercent. Sed Gem-

 marum

(1) Idem.Par.III.Vol.II. pag.262.

(2) Libro III. Capite LXXVIII. uſque LXXXVIII. Edit. in fol. majori Paullo II. Summo Pontifice, ſervaturque Romæ in Bibliotheca privata *Victoriorum*. Rariſſimam hanc editionem, neque hactenus alibi vidimus in publicis, ac privatis Urbis Bibliothecis, neque venalem in Officinis, atque in pluteis Bibliopolarum.

(3) *Vite de' Pittori, Scultori &c.* pagina 353.

CAP. XXV marum Sculptura ſub idem tempus claruit Romæ *Antonius Dordonius*, ut liquet ex lapideo ipſius Epitaphio, in pavimento Ædis Aracœlitanæ poſito, ubi adhuc exſiſtit, quod ipſe met exſcripſi, & in nupera ejuſdem ſacri Capitolini Templi Hiſtoria adfertur (1), cujus ſequens eſt exemplum.

D . O . M
ANTONIO DORDONO NICOLAI FILIO
E CIVITATE BVXETI VIRO PROBO
AC IN INCIDENDIS ET SCVLPENDIS
IMAGINIBVS IN OMNI GEMMARVM
LAPIDVMQVE PRETIOSORVM GENERE
EXIMIO ATQVE PRIMARIO QVI CVM
ANNVM AGERET ÆTATIS SVÆ LVI
AD SVPEROS REDIIT XVIII
KL MAII MDLXXXIIII

Heic ſculpta ſunt inſignia Dordonii.

SILVIA POPPIA VSVFRVCTVARIA
VIRO SVO BENEMERENTI P.

Heic duæ hominis tibiæ decuſſatæ, vittaque in medio religatæ.

Pomponius Gauricus Neapolitanus in Libro de Scul-

[1] *Memorie Iſtoriche della Chieſa, e Convento di Santa Maria in Araceli di Roma*. MDCCXXXVI. Capitolo v. §. XVII. Num. VI. pag. 187.

Ibi, lin. 4. inverſa litera V. ſectaque bifariam ad orizontem, legitur SCALPENDIS.
Ibidem, linea prope ultimam, POBPIA.

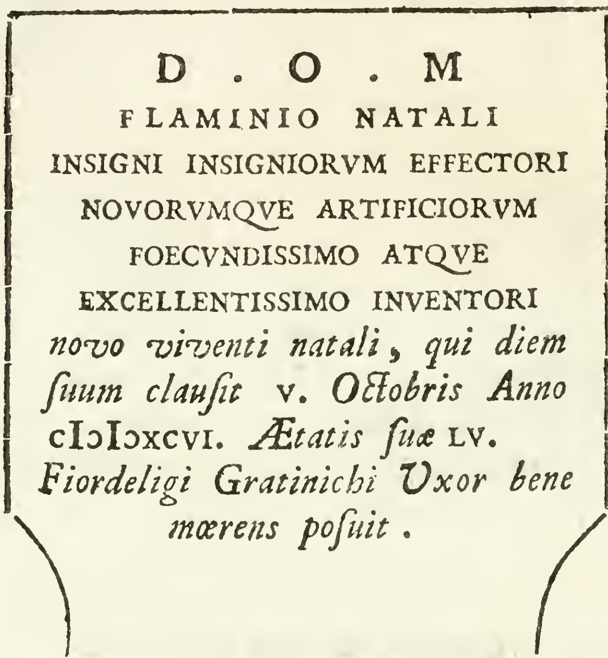
Sculptura, five Statuaria, quem ad Herculem Ferrariæ Principem misit, agens de claris Sculptoribus antiquorum (1), mox duos aurifices ætatis suæ laudare pergit, *Pharadoxum* Mediolanensem, & *Franciscum Furnium* Bononiensem. *Nam Severum Ravennatem*, ipse ait, *ideo ad extremum distuli, ut plenius laudarem ..... Is mihi quidem videtur Statuariæ numeros omnes adimplere. Sculptor, Scalptor, Cælator, Desector, Plastes, Pictorque egregius &c.* Quare Gemmarum etiam Cælatorem fuisse suspicari licet, nec immerito aliis ejusdem artificii peritis adnumerari debere. Illis pariter jungendus fortasse est *Flaminius Natalis*, cujus sepulcralis Titulus marmoreus, jam nunc diuturna, molestaque pedum, socculorumque frequentia, pene deletus, legebatur olim Romæ, in solo, seu pavimento Sacræ Ædis, ad honorem Sancti Petri Apostoli Deo dicatæ in Monte aureo, quam vulgus, (ut non raro solet accidere), vitiata, corruptaque recta pronuntiatione, nuncupat *San Pietro Montorio* [2]; conjecturis etenim locum præbet haud aliter interpretandi. Siquidem iis laudibus refertum est Epigramma, ut Flaminii egregium ingenium, nullis limitibus in mechanicis operibus circumscriptum fuisse satis liqui-

CAP. XXV

(1) Cap. XVII.

(2) Hanc sacram Ædem colunt Fratres, quos dicunt Tertii Ordinis Sancti Francisci Assisiensis: iique soccis ligneis utuntur. Populus Templum adit memoriam recolens Sancti Petri Apostoli: ibi enim inverso capite Cruci defixum referunt probati Scriptores.

liquido adpareat. Ediderat hunc Titulum Gaſpar Alveri in Romana Urbe illuſtrata (1), nullatenus ſervato linearum ordine, quem vix licuit primis tantum lineis ita reſtituere.

D . O . M
FLAMINIO NATALI
INSIGNI INSIGNIORVM EFFECTORI
NOVORVMQVE ARTIFICIORVM
FOECVNDISSIMO ATQVE
EXCELLENTISSIMO INVENTORI
novo viventi natali, qui diem
ſuum clauſit V. *Octobris Anno*
cIↃIↃXCVI. *Ætatis ſuæ* LV.
Fiordeligi Gratinichi Uxor bene
mœrens poſuit.

Reliqua pendent a fide primi editoris, quum lapis, adeo lævigatus modo ſpectetur, ut nulla in eo verborum veſtigia perſpiciantur. Horum omnium illuſtrium Virorum nominibus addenda ſunt eorum quoque nomina, qui Sæculo XVII. eodem opificii, ſeu profeſſionis genere floruerunt; ſed apud Scriptores, de hac re altum omnino ſilentium, illorum memoriam abolevit, atque extinxit. Ineunte Sæculo, non paucos floruiſſe teſtantur opera, quæ

[1] *Roma in ogni ſtato.* Tomo II. pagina 319.

quæ adhuc ſuperſunt. Vidimus equidem Carneolam affabre ſculptam cum imagine Paulli v. Pontificis Maximi oblique cælata. Anulo aureo inſerta ea eſt, cujus in parte una, Aquila; in altera, Draco, (quæ ſunt inſignia Domus Burgheſiæ), encauſto nigri coloris accuratius exprimuntur. Anulus apud Summi Pontificis atnepotes hactenus exſiſtit; Ectypon vero ab ipſo anulo deſumtum vidimus *in Muſeo Victorio*, neque auctor operis, quis fuerit, eluceſcit. In Sacrario Baſilicæ Vaticanæ ſex argentea candelabra deaurata adſervantur una cum Cruce, opere elaboratiſſimo confecta. Crucem, ac bina eorum, *pretio ſcutorum quindecim millium* (1) comparata, Alexander Cardinalis Farneſius, olim S. R. E. Procancellarius, & Baſilicæ Archipresbyter, eidem dono dedit (2); reliqua Franciſcus Cardinalis Barbarinius, CAP. XXV

(1) Vide Ciacconium in Vitis Pontificum &c. Tomo III. ibi in elogio Alexandri Cardinalis Farneſii, Columna 561. *Crucem, & duo Candelabra aurea* fuiſſe ſcribit; vulgo autem, etiam nunc *aurea* exiſtimantur.

(2) Id opus *Antonio Faventino* tribuit Joannes Balleonius [*Vite de' Pittori &c.* pag. 109.], de quo ita fatur. *Fece per il Cardinale Aleſſandro Farneſe la bella Croce d'argento con Candellieri, che il Cardinale donò a S. Pietro in Vaticano ſuo Arcipretato; e fù il più bel lavoro, che in quel genere ſi ſia mai potuto fare. Sonvi gran figurine in diverſe attitudini compoſte, ed abbigliamenti varj di diverſe bizzarrie di maſchere, di feſtoni, d'animali di diverſe ſorti: ed in fatti è la più bella opera, che di quella maniera ſi ſia mai veduta: ſicchè egli fama, onore, ed utile grandemente acquiſtonne &c.* Mirum tamen, quod de ſacris Hiſtoriis e cryſtallo montano exciſis, & Cruci inſertis, Candelabriſque, Scriptor ſilverit.

Hic artifex ſane præſtantiſſimus Romæ obiit nonagenarius Anno MDCIX. Menſe Octobri, Die XXIX. tumulatus ad Ædem a Sancto Blaſio Epiſcopo, & Martyre nuncupatam in Via Julia. Ipſius nomen legitur in axe Crucis, ubi dicitur *Antonius Gentilius Faventinus*. Memoria hujus donationis exſtantibus characteribus expreſſa eſt in Stylobate Crucis, parte antica. & in extremitate triangulari Candelabrorum Cardinalis Farneſii legitur in parte una ΓΑΡΑΓΑΩΣΟΜΕΝ. In altera ΔΙΚΗΣ ΚΡΙΝΟΝ. Tertioque latere ΒΑΛΛΟΥΤΩΣ. unicuique loco expreſſo altero emblemate.

nius, pariter Archipresbyter ejusdem Basilicæ. Quæ Apibus distinguuntur, Gentilitiis Familiæ suæ Insigniis, variis locis ab eximio artifice (1) apte dispositis. In ima uniuscujusque parte, quæ tribus constat lateribus, inserta sunt e crystallo montano (inversa cælatura, ut exstantes adpareant figuræ), Toreumata sacra, summo cum studio excisa: singula singulis. Rotundæ formæ muneri Farnesiano; ovatæ figuræ Barbarinio. Prima sunt operis omnino incomparabilis, ab Joanne de Castro Bononiensi perfecta, ut legitur apud Vasarium (2): Altera, constans est traditio apud Sacristas, ab fœmina quadam absoluta: Sunt vero aliis longe deteriora. Quæ autem ea fuerit, divinare non ausim. Una tantum Valerii Vicentini filia ab Vasario memoratur, quæ ad Francisci Cardinalis ætatem pertingere profecto non valuit. Putandum tamen, eam elaborasse, ac postmodum ab Cardinali Barbarinio ad ornatum Candelabrorum suorum destinata. Libuit omnia simul heic memorare, ne alia ab aliis diducerentur,

(1) Quatuor Candelabra, quæ Franciscus Cardinalis Barbarinius, muneris Farnesiani pius æmulator, Vaticanæ Basilicæ tribuit, ab *Carolo Spagna* conflata, atque expolita fuisse inquiunt, qui multis ab heinc annis eidem Basilicæ addicti sunt, jugi sacræ supellectilis custodiæ adsignati; iique ab antecessoribus acceperunt. Idem & alli adfirmant.

(2) *Delle Vite de' più eccellenti Pittori, e Scultori &c.* Parte III. Vol. I. pag. 292. Ediz. di Bologna. M.DC.LXIII. In uno ex illis crystallinis Toreumatibus rotundæ figuræ, memini me legisse, (adhibita lente crystallina). MVZIVS S. A. F. Scriptum autem est lineis duabus, charactere quam minimo. Quis tamen ille sit, qui nomen suum ita descripserit, fateor me latere; Quum nullus ex supra memoratis cælatoribus eo nomine appelletur. Sed si cælatorem dixerimus, Vasarius facile deciperetur.

tur; & ne Sæculo XVII. injuriam adferrem, si forte aliqua ad illud pertineant, in quo certe contigit adhiberi, atque ad usum designari. Sed Veteribus quoque crystallina, & item vitrea quædam opera (1) frequenter insculpere familiare fuit, quo pacto nostra ætate Vasa Crystallina quam multa, Cyathos, & Crateres, Ampullas, Gabatas, Lances, Lebetas, Malluvium, Pollubrum, Urceolos, Salinum; denique omnis generis vascula, rotis circum excisa ex Bohemiæ Regno ad nos deferuntur; nec non ex nostra Italia, e Murano prope Urbem Venetiarum, vario ornatu excultissima. Unus Gemmarum Scalptor, cognomento dictus *il Borgognone*, claruit circa Annum MDCLXX. in officinis Gazophylacii, & Musei Medicei, notus Viro cl. Petro Andreæ Andreinio, dum vixit (2). Circa finem anni millesimi sexcentesimi, Romæ innotescebat quidam *Adonius*, cujus institutum peculiare fuit, manus invicem junctas in Cameis exprimere, quod hujusmodi opellæ non raro venumdarentur, ab iis qui matrimonio jungebantur, in fidei symbolum

CAP. XXV

M expe-

[1] Antiquorum opera ita elaborata, quæ exstant in *Museo Victoriorum*, sunt funis, sive potius rudentis nodus implexus crystallinus. Fragmentum signi semipalmaris optimæ notæ. Item tabula, in qua Tygris cubans, cum tyrso, atque altera effracta cum lauri ramo, quæ scriniorum ornamento fortasse destinatæ erant; atque alia hujusmodi. Sed Vitrea quoque vetustorum Cyathorum fragmenta ibidem me vidisse memini eadem arte signata figuris, animalibus, symbolis, mæandris, aliisque typis ornamentorum, quibus modo sua opera excolunt recentiores artifices.

(2) Adi Gorium in Columbario Libertorum, & Servor. Liviæ Aug. & Cæsarum. pag. 155.

CAP. XXV expetitæ, atque coëmtæ. Gemmam antiquam exhibemus exſtantem *in Muſeo noſtro*, eodemque emblemate inſignem, cujus epigraphen. ΕΥΤΥΧΩC ΟΜΟΝΟΙΑ. ſcilicet *Feliciter concordia*, vulgavit Gorius in Volumine II. Muſei Florentini (1);

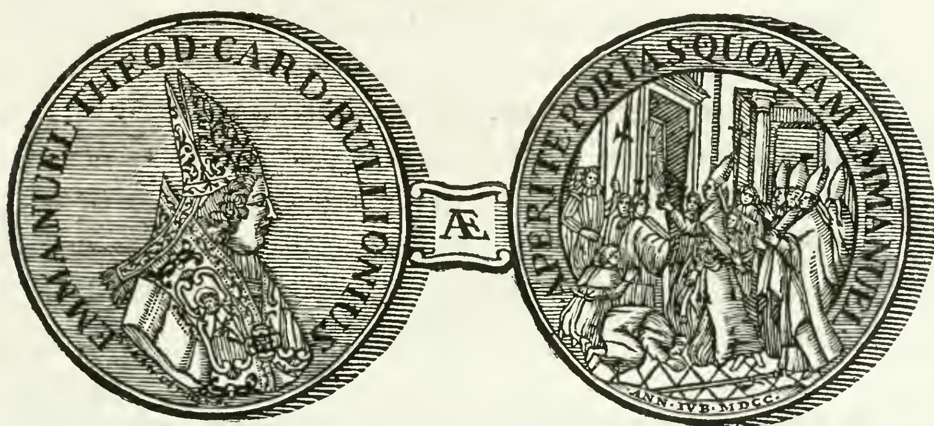

in eaque puellæ dextera ornata eſt *Armilla*, de quo ornamenti genere multa paullo ante diſſerebamus (2). Ineunte vero Sæculo XVIII. memoratur adhuc homo Gallus, cognomento *Rey*, qui plures gemmas anulis inſerendas ſcalpebat. Ex multis Smaragdum indicabo cum imagine D. Caroli Albani, Clementis XI. Fratris filii, ab ſe inſculpta. Item gemmam ſignatoriam, Inſigniis gentilitiis Marchionis Caſtri Sancti Viti, Hieronymi Theoduli Patricii Romani diſtinctam, ac decoratam. Hunc eumdem Virum numiſmatibus ſcalpendis pariter ſtuduiſſe, teſtatur Emmanuelis

[1] Claſſe I. pag. 55.

[2] In hac Glyptographica Diſſertatione. Capite X. Vide item Cap. XI. Cap. XII. & Cap. XIII.

nuelis Theodosii Cardinalis Bullionii Nummus eximii operis fusus ex ære coronario, seu aurichalco, & argento tenuissimo bracteatus, in quo protome illius, pectore tenus, oblique expressa est, ab area nummi valde prominens. Pluviali decoratur ornatissimo, & Mitra pretiosa cum infulis post tergum dependentibus. Circum legitur. EMMANVEL. THEOD. CARD. BVLLIONIVS. CAP. XXV

Sub imagine vero, literis quam minimis. SVZANDIT. REY. F. In postica nummi visitur idem Cardinalis, stantis habitu, Pluviali, ac Mitra indutus, malleoque Portam Vaticanæ Basilicæ, (quam vocant Sanctam), sollenni ritu adaperiens. Multis stipatus est Ministris sacris, Crucifero, Clericis cum candelabris, accensisque candelis utrimque adstantibus: Episcopis, militibus Helvetiæ cohortis, aliisque pluribus piis spectatoribus. In peripheria hoc est lemma. APERITE. PORTAS.

QVONIAM . EMMANVEL . In ima parte legitur . ANN. IVB. MDCC. Area numiſmatis, poſt imagines; Columnis, epiſtyliis, paraſtatis, zophoris, projecturis coronarum, fornicibus, pavimento, quibus Baſilicæ porticus exculta eſt, mire exornatur, ut oſtendimus adpoſito ſupra Schemate. Hoc opus, quod *in Muſeo Victorio* adſervatur, adeo diligenti ſtudio, totum viriculo perpolitum eſt, ut nummus omnibus qui ſpectaverint, cuſus omnino videatur, & vix lente cryſtallina indicium aliquod fuſionis emergat. Porro Cardinalis effigies, reliquæ imagines, characteres, atque ornamenta, ita limata ſunt, ut ars nihil ultra poſſe proficere, ſatis oſtendat. Sed alios Gemmarum cælatores adhuc ſuperſtites, vel nuper defunctos, Capite inſequenti commemorabimus.

CAP. XXVI
De Scalptoribus Gemmarum noſtra ætate florentibus.

IGitur noſtra quoque ætas celebranda eſt, & forte fortuna, ceteris medii ævi tempeſtatibus præferenda; multa etenim egregia opera, eodem artificio nuper elaborata, recenſeri poſſent veteribus omnino comparanda. Sed pro inſtituti ratione, Viros claros oſtendam, pauca tantum de gemmis ab eiſdem cælatis verba facturus. Lubet omnibus anteferre nomen *Flavii Sirleti* Aurificis, Gemmarii, ac Cælatoris inſignis, Anno MDCCXXXVII. vita functi XVIII. Kalendas Septembris, videlicet Die XV. Auguſti, cujus præter

ter Guillelmum Cardinalem Sirletum S. R. E. Bibliothecarium, agnatum ſuum, non infima laus eſt, Gemmam cum Laocoonte inſculpſiſſe, una cum filiis, ac vario ſerpentum nexu, quam Gemmam, nempe Amethyſtinam, *Milord Duck de Beauford* ſecum in Angliam deportaverat, duobus annis ante Flavii obitum. Eam Sirletus conſultiſſime hiſce notis ſignavit Φ. Σ. hoc eſt nomine ſuo, & cognomine, primis tantum elementis indicato. Delineatis vero antiquorum ſignis celeberrimis, videlicet Hercule Farneſiano: Apolline, qui Ædibus Vaticanis ornamentum præbet, loco qui dicitur *Belvedere*: Mercurio in Ædibus Juſtinianæis, qui inſidet ſtanti arieti, dextraque innititur capiti illius; ſiniſtra vero Caduceum tenet, gemmis omnes cælavit. Caduceum autem Mercurio ipſe addidit ornamenti gratia. Signum quoque laudatiſſimum Marci Aurelii Baſſiani Antonini, (cui *Caracalla* vulgatum nomen), quod cuſtoditur in Ædibus Farneſiorum, eximie incidit. Requiſitus ab Auguſtino Maſuccio, celebri in Urbe Pictore, Caroli Marattæ Pictoris clariſſimi effigiem, anulari gemma cælavit. Multas alias Gemmas eleganter ſculpſit, in quibus memoranda eſt Carneola anularis, coloris pulchritudine præſtans, ab eodem ipſo cælata, Anno deſignato, ætatis ſuæ poſtremo; in eaque caput ridentis Fauni oblique expreſſum eſt, hederacea coro- CAP. XXVI

CAP. XXVI corona redimitum, ac pelle caprina, (prout varii ſinus arte facti indigere videntur) modo villoſa, modo ſimplici, ac nuda, circa collum affabre diſpoſita, ſiglis hiſce adpoſitis. Τ'. Φ. Σ. ſcilicet ΤΟΥ ΦΛΑΒΙΟΥ ΣΤΡΑΕΤΟΥ. ſervaturque modo *in Muſeo Victorio*. Reliquit Sirletus, & ſui deſiderium, & plures filios ex Anna Ciolli conjuge ſua, quorum duo idem ſcalpendi Gemmas propoſitum ſunt ſequuti, *Franciſcus*, & *Raymundus*. Hic paullo poſt deceſſit matrimonio junctus: Alter cum laude ſeſe eodem ſtudio quotidie Romæ exercet, patris famam adſequuturus. *Joannes Conſtantius* pari merito heic nominari debet, qui pluribus ab heinc annis Adamantem quoque tentavit, cælata in eo Neronis imagine; neque ab eodem avellendi ſunt ejus filii *Carolus*, & *Thomas*, a quibus miro artificio plures inſculptæ fuerunt gemmæ pretioſæ, & in dies inciduntur. Inter ceteras laudantur imagines Jacobi III. Regis Stuardi Romæ commorantis, Renati Cardinalis Imperialis, & Georgii Spinulæ pariter Cardinalis, nec non Epiſcopi Præneſtini, jam olim Tituli Sanctæ Agnetis, nuper defuncti, quas gemmas ſuis nominibus diſtinxerunt. Laudandus itidem eſt *Dominicus Landus*, multis Romæ egregie inſculptis gemmis clarus. Duæ inter eas, ovatæ formæ, ſed tranſverſæ figuræ anularem modulum excedentes laudabiliores videntur,

tur, in quibus arte magiſtra quatuor capita oblique exprimuntur. In una, Trajani caput cum Plotina uxore, quorum e regione, Marciana Trajani ſoror, ac Matidia Marcianæ filia, bina ac bina, ſe mutuo reſpicientia. In altera, Septimius Severus, & Julia, quæ *Pia* dicitur, *Felix*, & item *Domna*: ac contra, Septimius Geta, & Marcus Aurelius Antoninus *Caracalla*. Has gemmas ad uſum Domni Michaëlis Angeli Corſii, Abbatis Congregationis Olivetanæ, *Dominicus* cælavit. Memorari etiam debet Cæſaris Auguſti protome, laureo diademate redimita, & pectore tenus chalcedonio, moduli majoris, inſculpta, cum thorace ſquammeo, ac gorgone in medio ſita. Opus juſſu Roderici Marchionis de Fuentes, Regis Portugalliæ in Urbe Oratoris elaboratum Anno MDCCXVI. Præterea memorare oportet imaginem Nicolai Duodo Comitis S. R. I. Smaragdo formæ anularis eleganter ab eodem ſculpta, dum Romanam Urbem incoleret Venetæ Reipublicæ Orator, circa Annum MDCCXX. Nec reticendum nomen *Franciſci Ghinghii* Florentini, qui multas gemmas in patria cælavit, addictus ſtipendiis Magnorum Etruriæ Ducum Coſmi II. ac Joannis Gaſtonii, (qui ultimus ex Gente Medicea Princeps regnavit); cujus poſt obitum, Neapolim transmigrare voluit apud Carolum Borbonium Regem utriuſque Siciliæ. Vivit adhuc ipſius pater,

CAP. XXVI

CAP. XXVI ter, optimus pretioſorum lapidum compaginator, Andreas nuncupatus. Neapoli iiſdem operibus gemmarum ſcalpendarum claret *Antonius Pibeler*, annis quindecim circiter, aut viginti optime exercitatus. His adnumerandi ſunt *Laurentius Natter*, & *Marcus Tuſcher*, juvenes Alemanni, egregii, ac valde præſtantes. Primus Juliam Titi Veſpaſiani, & Marciæ Furnillæ filiam anulari gemma ſculpſit ad typum illius, quæ maximi moduli eſt, & in celeberrimo Sancti Dionyſii Theſauro Pariſiis adſervatur (1), cognomento autem ſuo ita ſignavit. NATTER. Alter imaginem ſui ipſius cælavit Anno MDCCXXXIII. adpoſuitque nomen græcis characteribus exaratum ΜΑΡΚΟΣ. Valet hiſce temporibus in eodem genere ſcalpendarum gemmarum, *Hieronymus Roſi* Etruſcus, de Liburnio, ac propterea dictus, *il Livorneſe*. Floret item in Urbe Godefridus Graaftt Vir Hanſeaticus, qui difficultate nominis pronunciandi apud nos Italos, vulgo nuncupatur *il Tedeſco*, a regione, qua Romam perrexit, antonomaſticum nomen adeptus. Hi vero ſunt cælatores Gemmarum, quorum opera nobis innotuere: Omnes certe ingenioſæ artis peritia ſequuturæ ætatis memoriam promerentes, & quos ſera poſteritas facile nobis invideat; pares difficile adſequatur. Erunt fortaſſe aliorum etiam nomina huc referenda,

(1) De ea meminimus Capite VIII. hujus Diſſertationis. Illud adire poteris.

renda, quæ lubentiſſime deſcriberemus, ſed multa adhibita diligentia, quum nos adhuc latuerint (1), recenſere modo non licet.

CAP. XXVII De *Auli* Gemma eodem typo a recentioribus iterato inſculpta, aliarumque veterum Gemmarum cælaturis ab eiſdem ſæpe repetitis, & earum maxime, quæ antiquorum Sculptorũ nominibus inſignitæ ſunt.

PLura tamen veterum Sculptorum anaglypha, & quidem præſtantiora imitari auſi ſunt nonnulli ſupra recenſiti artifices, eodem antiqui cælatoris nomine inſcripto, vel temere pro lubito immutato. Inter ea *Venus* anularis *Muſei Victorii*, terque, quaterque effiсta eſt opere anaglypho, ac diaglyphico (2). *Laurentius Natter*, unus ex eis, quorum mentio habita eſt Capite præcedenti, quum Romæ degeret Anno MDCCXXXVI. noſtræ Veneris ſtatu obſervato, Danaëm effinxit in Carneola coloris optimi decore prædita, atque anularis formæ, ab exemplari dimidio circiter minori, demtoque ab dexteræ manus indice erecto calamo, palma autem expanſa, imbrem aureum, quo ab Jove deceptam fuiſſe fabulantur, reſpicientem, ac recipientem expreſſit; in ima vero parte gemmæ, nomen *Auli* ita græce inſculpſit ΑΥΛΟΥ. Qua ratione? non alia profecto, niſi ut ſuos labores carius vendat incautis, ac ſciolis noſtra ætate rei antiquariæ ſtu-

dium

(1) Forte & ultra montes aliqui ſunt.

(2) Gauricus, in Libro *de Sculptura, ſive Statuaria*. Capite XI. agens de Cælatura, & ejus Speciebus, ait: *Species ejus Anaglyphice, quando exſculpitur, ut exſtent imagines. Diaglyphice, quando inſculpitur ad impreſſuram: Encolaptice, quando laminæ cudendo efformantur, quæ maxime ad aurifices pertinet. Item & Toreutice, quum vaſa, fibulas, & candelabra, & ejuſmodi ancidimus &c.*

CAP. XXVII dium maxime adfectantibus. In eoque peccare solent alii plerique cælatores Gemmarum, virtuti crimen falsi inferentes, & Historiam in primis, (quod maxime dolendum), atque Fabularum etiam ordinem sæpe deturpantes. At vero, nonnumquam hujusmodi gemmas ita cælare coguntur, quod viri auctoritate pollentes, eosdem experimento probare velint, genio suo satisfacturi. Itaque *Constantii* Medusæ caput, egregium *Solonis* opus, (ornamentum insigne *Musei Strozii*, alibi (1) a nobis laudati), chalcedonio simillimo reperto, iisdem formis delinearunt, atque inciderunt Anno MDCCXXIX. & *Solonis* nomen, græcis characteribus, ad exemplaris normam insculpserunt; quam recentiorem gemmam secum adtulit rediturus in Gallias Melchior de Polignac, Cardinalis amplissimus, Regis Francorum in Urbe diutina Legatione perfunctus, qui opus fieri mandaverat. Eamdem Medusæ Strozianæ imaginem, minori tamen gemma, nempe ad anuli modulum, alias quoque cælavere *Constantii*, ipso *Solonis* nomine græce inscripto. Sed magnum onus, & negocium importunum, molestumque mihi, & candido Lectori adgrederer, si tam multa recentiorum opera, antiquas gemmas cælatas exprimentia, uti ab vetustis scalptoribus manarunt, vellem describere, & eas maxime,

quæ

[1] Vide supra. Cap. XXV. pagina 78.

quæ primi artificis nomen præferunt; quum pene omnes a recentioribus gemmarum cælatoribus iterum ſcalptæ fuerint, vel eodem antiquo nomine ſignatæ, vel mixto alio, & fæde immutato, quæ tamen a peritioribus facile dignoſcuntur. Cavendum vero Tyronibus, ne in hæc negocia ſeſe ingerant, & iis etiam, qui non ſatis antiqua opera a novis diſcernere conſueverunt, ne vano bonæ fidei titulo aliquando decipiantur. Solent enim hoc ævo nonnulli negociatores, gemmas ſcalpendas illis tradere, qui eodem artificii genere plus ceteris laudantur, & eas, quum viderint ſatis diligenter cælatas, vel ductas ab exemplari vetuſto, vel recte excogitatas, ut fucum faciant curioſis, græco aliquo nomine inſcribi facere; neque auctores operum ſe prodere tentant, ne ſibi infeſtos illos reddant, a quibus pecuniam numeratam frequenter accipiunt. Ipſi vero negociatores plurimum ſuperlucrantur, venum dantes eadem nova opera, tamquam vetuſtiſſima. Id unum autem heic addendum: nempe Gemmam *Muſei Victorii*, valido antiquitatis argumento, multis aliis præcellere; videlicet quod igne probata ſit: non enim hoc inventum reperiit adhuc, ſive malitia, ſive induſtria recentiorum, ut quandoque gemmis nonnihil ambuſtis ad cælaturam utantur. Verum ad ea, quæ magis utilia ſunt progrediendum.

CAP. XXVII

CAP. XXVIII
De modo cælandi Gemmas. Veteres usos esse microscopio, sive lente vitrea demonstratur.

Gemmarum cælatores (quoniam id patitur instituti sermonis ordo), ad eas incidendas, vel *Adamantem*, vel *Rotam* adhibere solent. Siquidem in summitate styli, sive axiculi, qui ferreus est, tenuis, nec palmarem longitudinem adsequitur, scobem, sive frustulum Adamantis ita componunt, ut moveri nequeat, dum opus sculpturæ perficiunt, quod agunt, sola cuspide Adamantis, gemmam perfricando. Oleum vero quandoque guttatim infundunt, & smiridis pulvere inficiunt gemmam, sicque juvant Adamantem. De his fragmentis, inquit Plinius (1): *expetuntur a scalptoribus, ferroque includuntur, nullam non duritiem ex facili cavantes*; & Marbodæus, apud Gronovium, post auctam Gorlæi Dactyliothecam (2) ait.

Hujus fragmentis Gemmæ scalpuntur acutis.

Utuntur item *Rotarum* ope Scalptores gemmarum, eæque perexiguæ sunt. Vide sis Georgii Vasarii Vitas illustrium Pictorum, Sculptorum, atque Architectorum. Parte I. Capite XII. (3). Vide item nonnulla Capite XXV. nostræ hujus Dissertationis. Inolevit vero per abusum consuetudo *Rotas* appellare, (quas dicunt etiam *Rotini*) ferreos quosdam parvulos stylos, non chalybeos, neque

[1] Naturalis Historiæ. Lib. XXXVII. Cap. IV.

(2) Parte II. *Carmen de Gemmis, sive Lapidibus pretiosis*. pag. 6. De hoc Poëta vetusto meminimus supra, Capite V.

(3) Nempe post Operis Procemium, scilicet pag. 67. & 68. primæ edit.

neque igne temperatos; omnes tamen æquales, & quadratæ longitudinis, quæ tandem in acumen desinit. In una eorum summitate majores, minoresve *ferrei Orbiculi*, (hi *Rotæ* dicuntur) solidati sunt, plani, sed in peripheria, sive circumferentia acuti, quorum nonnulli vix aciculæ caput exæquant. Illis igitur stylis, seu axiculis, machinæ ad lineam orizontalem infixis parte altera, & pro opportunitate mutatis, gemmam urgent, & paullatim cavant, manubrio versata grandi rota, quæ sub machina circumagitur, & hoc modo axiculum, ac memoratam parvulam *Rotam ferream* citato cursu movet, atque ita opus agitur; triti autem Adamantis pulvere, oleoque gemmam frequenter illinire necesse est. Opere perfecto, axiculum ferreum machinæ infigunt, qui in acumine altero *Orbiculum*, sive *Rotam stamneam* habet, eaque utuntur, ut nitorem Gemmis tribuant, potissime in tota expressæ imaginis incisione: planam enim superficiem perpoliunt *lima stamnea* adhibita, nec non alio instrumento, quo *Rota* grandior *plumbea*, sive stamno mixta, atque orizontalis posita, movetur, axi ferreo perpendiculari firmata: Idem vero axis, ita in scamno infixus est, ut rotam ligneam maximam sub scamno adsequatur, collocatam pariter ad lineam orizontis. Ea desuper circumacto manubrio versatur, & hoc pacto *Rota plumbea* CAP. XXVIII

CAP. XXVIII *bea* ſuperior urgetur celeri motu . *Rotæ* currenti admovent gemmam, & aqua , ac ſmiride ipſam *Rotam* tingunt ; qua ratione nitorem gemmis conferunt in ſuperficie , quod propoſueram indicare. Eamdem gemmam in capite lignei fuſi, pice calefacta, ac pene liquata firmiter defigunt; ipſam etenim ſummis digitis retinere , quæ plerumque minima eſt, res eſſet incommoda, ac plena difficultatis . Fuſum cælator ſiniſtra manu tenet, ut gemmam , quo neceſſitas poſtulat converſo fuſo verſare valeat ſcalpendo . Idem omnino firmandæ gemmæ modus in uſu eſt, ſi *Adamantem*, non *Rotas* adhibeat . Sculptor niſi acie oculorum perquam acuta præſtet , parum , aut nihil proficit , & niſi primas pictoris partes teneat, ſcilicet quicquid obviam parari contingat, perfecte delineare ſciverit, fruſtra artem profiteri audebit . Viſui vero lente cryſtallina, quam μικροσκοπεῖον dicunt , virtutem & vires aliquas adcreſcunt , quemadmodum veteres Sculptores feciſſe credibile eſt ; quamvis nullam lentis vitreæ mentionem, hactenus adinvenerim ab veteribus traditam . Dominicus Maria Mannius erudite nuper diſſerens de vitreis orbiculis , quibus oculorum imbecillitas juvatur (1) , perquirit diligenter , quo Vitri genere uterentur antiquæ gentes

(1) *Degli Occhiali da naſo inventati da Salvino Armati Gentiluomo Fiorentino . Trattato Iſtorico &c.* In Firenze. MDCCXXXVIII.

tes [1], & putat ipſas quoque aliquod tale vitreum inſtrumentum ad uſum ſibi haud dubie comparaſſe, quo tamen hominum incuria aliquando deperdito, vitreas ampullas repletas aqua fuiſſe ſubſtitutas; quales plane admoto lumine adhibent noſtro ævo, ut clarius videant, quum adveſperaſcit, qui æreas tabulas incidunt, & qui res mechanicas parvulas, vel tractant, vel manibus ſuis operantur. Teſtibus, & conjecturis ab eodem adlatis jungendus eſt Plinus [2] agens de Smaragdi generibus, & gemmis viridibus, ac translucidis, ubi hæc aliaque plura ſcribit. *Præterea ſoli Gemmarum*, nempe Smaragdi, *contuitu oculos implent, nec ſatiant. Quin & ab intentione alia obſcurata, aſpectu Smaragdi recreatur acies, Scalpentibuſque Gemmas non alia gratior oculorum refectio eſt, ita viridi lenitate laſſitudinem mulcent* [3]. *Præterea longinquo amplificantur viſu, inficientes circa ſe repercuſſum aëra, non ſole mutati, non umbra, non lucernis, ſemperque ſenſim radiantes, & viſum admittentes, ad craſſitudinem ſui facilitate translucida: quod etiam in aquis non fit.*

IIDEM

(1) Parte I. Capite VII. Cap. VIII. & Cap. IX.

(2) Natural. Hiſtoriæ. Lib. XXXVII. Capite V.

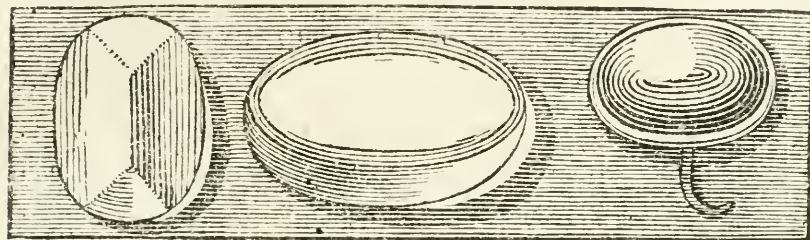
(3) Iſidorus *Originum*. Libro VI. Cap. XI. *Peritiores Architecti, neque aurea lacunaria ponenda in Bibliothecis putant, neque pavimenta alia quàm euchariſteo marmore, quod auri fulgor hebetat, & euchariſti viriditas reficiat oculos. Nam, & qui Nummulariam diſcunt, denariorum formis myrteos pannos ſubiiciunt, & Gemmarum Sculptores, Scarabæorum terga, quibus nihil eſt viridius ſubinde reſpiciunt, & Pictores idem faciunt, ut laborem viſus, eorum viriditate recreent &c.* Vide item Libro XVI. Cap. V. *De Marmoribus*.

CAP. XXVIII

IIDEM PLERVMQVE ET CONCAVI VT VISVM COLLIGANT. *Quapropter decreto hominum, iis parcitur ſculpi vetitis. Quamquam Scythicorum, Egyptiorumque tanta durities eſt, ut nequeant vulnerari.* QVORVM VERO CORPVS EXTENSVM EST. EADEM QVA SPECVLA RATIONE SVPINI IMAGINES RERVM REDDVNT. NERO PRINCEPS GLADIATORVM PVGNAS SPECTABAT SMARAGDO. *Genera eorum duodecim &c.* (3). Igitur ſi CONCAVI plerumque erant apud veteres Smaragdi, ut facile viſum colligere poſſent, ſane non niſi arte optica illam cavitatem induiſſent, quam artem ideo perfecte ſciviſſe præſumendum videtur. Et Neronis Smaragdum, quo Ludos Gladiatorios ſpectare conſueverat, pari argumento *concavum* fuiſſe, licet arguere. At vero ſi concavos habuere vitreos orbiculos, mihi videtur, convexis pariter minime deſtitutos fatendum eſſe, atque ultro poſſe concedi. Sane veterum Gemmæ inſculptæ, vel ſuperficiem planam habent, vel convexam, vel concavam; oppoſitam autem, vel planam, vel concavam, vel convexam, ordine tamen perſæpe vario. Illud, etſi genio ſcalptoris, ſive illius, qui gemmam inſculpendam ordinaverat, tribui poſſet; tutius ex noſtra obſervatione factum adfirmamus, ut gemma quævis coloris venuſtatem & gratiam, qua magis inſigni-

(3) Vide ſis Iſidorum, *Originum*. Libro XVI. Capite VII. Ubi plura de *Smaragdis*, & alia quam multa *De viridioribus Gemmis* deſcribit.

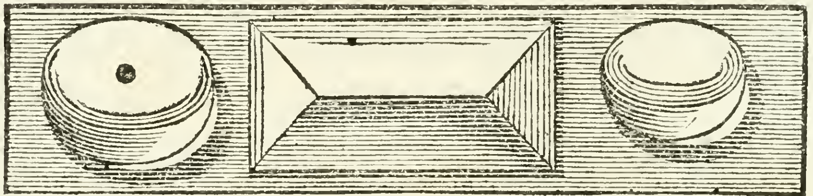
signitur, vividius ostenderet. Id ipsum observamus in vitreis quibusdam pastis (ut inquiunt), ovatæ pariter, ac rotundæ formæ, quæ erant Gemmæ fictitiæ veterum, earumque plures spectare licet Romæ *in Museo Victorio*. CAP. XXVIII

Cryftall. Montan. Vitrum Antiquum. Clauus Æreus Neronianus.

Unam ex his ovatæ figuræ satis grandem, parte una convexam, altera planam, uti antiquitus expolita fuerat, repertam in olla cineraria, facile Chrysolithum dixeris; ita colore oleagino, & puritate pellucida præstat, nullis interne, neque externe infecta bullulis, queis vitrum abundare solet. Huic si visum admoveas, res minimæ sub oculis majores comparent. Vidimus in *eodem Museo* Clavum parvulum ex ære conflatum, cujus caput vitrum smaragdinum rotundum, parte superiore gibbum, seu convexum; inferiore planum, & totum translucidum: Æs uero, quod vitrum claudit inauratum est, fingens Smaragdum illigatum auro. Repertus fuit in Hortis Farnesiis ad Forum Boarium, detecto Neronis

CAP. XXVIII Balneo ſubterraneo Anno MDCCXXXI. ſelectis marmoribus, & ſculpturis ornatiſſimo: pretioſis item columnis, quas baſes, & epyſtilia ex ære inaurata decorabant. Fornicis enim ſpatia roſæ quædam e gypſo conſpicuæ, inauratæque inſtruebant, quarum roſarum in centro Smaragdi infixi adparebant. Ejuſdem formæ, duo Verticilla vitrea ſervantur in eodem loco, aliud cæruleum, aliud albeſcens, utrumque διάφανον. Hæc quoque res ſubpoſitas non nihil adaugent. Sed & aliæ factitiæ gemmæ, quæ ſcriniis ornandis inſerviebant, aliiſque uſibus, non ita facile deſcribendis parabantur, adſimilem effectum produnt.

Verticillum Antiquum. Vitrum Antiquum. Cryſtall. Montan.

Vidimus item Globulum cryſtallinum perantiquum *in eodem Muſeo*, iis adſimilem, quibus ad uſum tunicæ, ſive induſii obfirmandi, & ad ornatum quoque veſtium noſtro ævo utimur, & alia nonnulla ejuſdem generis, ſed figuræ variæ cimelia, quæ omnia aliquem imperfectum tamen res quaslibet adaugendi, ſive adcreſcendi modum præferunt. Nullam vero lentem vetuſtam inve-

invenire ad hanc diem contigit. Sed ex his facile colligitur lentis vitreæ conficiendæ artem Veteres sciviſſe, nec quidem illos latuiſſe, ut plurimi censebant. Ea porro nostra opinio est, ut Scalptores nonniſi μικροσκοπίῳ adjuti, gemmarum partes minutiſſimas cælare potuerint: illarum etenim (quamvis satis ampla sit area), si capita unius, atque alterius imaginis conſiderentur: in iis oculi, ſupercilia, oris forma, aures; omnia minima eſſe oportet. Idem dicendum de manibus, pedibuſque, atque aliis quibuſque rebus incidendis. Exſtant vero *in Muſeo Victorio* Gemmæ aliquæ ita parvulæ, ut lenticulæ granum, illis duplo majus ſit; & tamen in iis, vel ſemiexſtantes figuræ, vel inciſæ pariter ſpectantur: opere in area tam parvula ſane admirando, quas oculo nudo, vix inciſas eſſe judicaveris. Porro non ad uſum ſignandi cælatas fuiſſe credimus, ſed unice ab oſtentationem artis (1). Duæ ex his Smaragdinæ, vetuſtiſſimæque, utraque parte inferiori concava, anulo aureo recentiori eleganter ad latera inſerviunt loco Beryllorum, atque Adamantium, & ita minutæ ſunt, CAP. XXVIII

O 2 ut

(1) Hæc artis oſtentatio deprehenditur in minutiſſimis operibus Callicratis Lacedæmonii, & Myrmecidæ Mileſii, quæ memorantur ab Æliano. *Variæ Hiſtoriæ*. *Libro* I. *Capite* XVII. Quibus diſcernendis operibus nigras ſetas oculis admovere oportere ſcribit Varro. *Libro* VI. *de Lingua Latina*. Eadem opera, aliaque recenſet Plinius. *Naturalis Hiſtoriæ*. *Libro* VII. *Cap*. XXI. & *item*. *Libro* XXXVI. *Cap*. V. Præterea multa ſcitu digna videris in Adnotatis ab Joanne Scheffero ad Æliani opus loco indicato, pagina vero 304. Vide quæ de minimis hujuſmodi arte factis diximus Capite XXV. noſtræ Diſſertationis.

ut anulum nullo incommodo quotidie deferendum exornent. In una sculptus visitur Apollo sedens, ac Lyram pulsans; in alia Victoria alata, sertum, sive coronam ostentans dextera manu, sinistra palmam gerens. Gemma, quæ media est inter utramque illustratur a Gorio (1), & Abacos convivales apophoretis instructos continet.

CAP. XXIX.
De Gemma a *Quinto Alexa* insculpta, quæ Achillem exhibet armis instructum. Item de Sardonyche.

GEmma altera, quæ illustranda est, fragmentum insigne Sardonycum *Musei Victorii* representat egregie suppletum, & Achillem refert armis, ocreisque munitum, jam tum ad bellum proficiscentem (2). In area legitur tribus lineis distributa sequens inscriptio ΚΟΙΝΤΟϹ ΑΛΕΞΑ ΕΠΟΙΕΙ. scilicet QVINTVS ALEXA FACIEBAT. Hanc Gemmam adtulit sæpe laudatus Gorius in secundo Volumine Musei Florentini (3), & Scalptoris nomen ad hoc tempus incognitum fuisse testatur, licet *Alexæ* cognomen non raro in vetustissimis Titulis observari possit, unico exemplo apud Fabrettum indicato (4). Verum post eruditas ipsius adnotationes, hæc de nostro penu Lecto-

(1) Adi Joannis Baptistæ Donii Inscriptiones antiquas. Classe IV. pagina 143. Tab. IX. num. II. & Observationes in Aras Deorum &c. pagina CI. & pagina CII.

(2) Vide Tabulam æri incisam præpositam Capiti I. hujus Dissertationis, in qua Gemma delineata est.

(3) Tabula XCVII. Num. I. post Classem IV. in Appendice. Vide sis pagina 155.

(4) Inscriptionum Domestic. Capite VI. num 59.
Vide Gorium in Columbario Libertorum, & Servor. Liviæ Augustæ, & Cæsarum, pag. 166. Num CXXXIX.

Lectori suppeditamus. De Sardonyche plura videris apud Plinium [1], & alios, quos supra citavimus Capite v. Andream Baccium (2), Conradum Gesnerum (3), Anselmum Boëtium de Boot, & Adrianum Tollium (4): Sanctum Epiphanium (5), Joannem de Laët (6), Camillum Leonardum Physicum Pisaurensem (7), ceterosque alios, qui de Gemmis, ac Lapidibus Dissertationes, Libros, Observationesque lucubrarunt. Aliqua tamen ad marginem, sive ad calcem hujus paginæ adlata, quum vacat perlegito. Quod Achillem (ut ipsi putabant), potissime deceret Sardonyche, & pariter eos omnes, qui res bellicas tractant, vel bellicis negociis assuescunt.

CAP. XXX De Ocreis, quibus Achilles indutus est circa tibias.

Achilles armatus exprimitur in hoc monimento, & quidem paratus ad bellum, sive potius ad bellandum proficiscens, uti in pluribus gemmis antiquis visitur Mars, qui ideo dicitur *Gradivus*. De Galea, Thorace, Scuto, Hasta, ac Parazonio, quibus armis Achilles indutus specta-

(1) Historiæ Naturalis. Lib. XXXVII. Capite VI.

(2) Numero I, & cum adnotationibus Wolfangi Gabelchover. Capite III.

(3) Libro I. Cap. VI. *Timorem pellere, audaciam præstare, a veneficiis, maleficiisque gestantem adserere, sanguinem e naribus fluentem compescere, animo lætitiam, ingenio quoque acumen invitare perhibetur &c.* Nonnulla ex his refert quoque Baccius, testimonio, atque auctoritate fretus (quæcumque in hac re ea sint), Alberti Magni.

(4) Præsertim Libro I. Cap. LXXXIV. Cap. LXXXV. & Cap. LXXXVI. Vid. pariter in notis.

(5) Gemma I.

(6) Libro I. Capite XIX. alibique.

(7) *Speculum Lapidum*. Libro II. Cap. VII. pag. 151. & seqq. Vide item Lib. III. Cap. IV. pag. 175. usq. 180. edit. Parisien. alibi a nobis indicatæ.

CAP. XXX spectatur, nihil omnino dicendum est, quod pars gemmæ superior, pene tota suppleta sit; licet Parazonium, Thorax, Subarmale: immo & Panniculus, qui de sub scuto ventilat, baccis, sive flocculis in extremitatibus ornatus (1), in vetusto fragmento compareant: vestigiisque notis, opus totum, fortasse nihil, aut parum ab vetustæ gemmæ parte deperdita discrepans, absolutum fuerit. De Ocreis tamen, quæ integræ perseverant, aliquas animadversiones subtexere lubet. Marcus Terentius Varro, Libro IV. de Lingua Latina (2), Ocreas putat ita nuncupatas fuisse, quod opponebantur ob crus. Sextus autem Pompejus Festus (3) hæc inquit. *Ocrem antiqui, ut Attejus Philologus in Libro Glossematorum refert, montem confragosum vocabant, ut apud Livium: Sed qui sunt hi, qui ascendunt altum Ocrim? Et, celsosque Ocris, arvaque patria, & mare magnum; Namque Tænari celsos Ocris. Et, haud ut quem Chiro in Pelio docuit Ocri; unde fortasse etiam Ocreæ sint dictæ inæqualiter tuberatæ*. Paullus vero Diaconus pro adserto prodit: *Ocrem montem confragosum dicebant antiqui: heinc Ocreæ dictæ inæqualiter tuberatæ*. Artificiosam hanc Ocrearum inæqualitatem liquido observamus in *Gemma Victoriana*. Ceterum mos deferendi Ocreas, non idem militibus fuit; etenim aliquando sinistrum solummodo crus instrue-

(1) Vide quæ diximus in hac Dissertatione Cap. XV.

(2) Capite XXIV.

(3) *De Verborum significatione*.

instruebant, quandoque dextrum tantum. Renatus Vegetius (1): *Pedites autem scutati*, ita habet, *præter cataphractas, & galeas, etiam ferreas Ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere &c.* & in eamdem sententiam Virgilius (2) ait.

. . . . . vestigia nuda sinistri
Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

Ad quem locum Servius: *Ipse est in pugnantibus primus*, nempe sinister pes; *Sed bene nudus est, quia tegitur scuto, dextrum autem tectum conveniebat esse, quasi ab armis remotum* (3). Silius Italicus stat contra (4), quum inquit, agens de Sabinis populis.

Cunctis hasta decus, clypeusque refertur in orbem,
Vertice & implumes, & lævi tegmine cruris
Ibant &c.

Sed de hac re disserit plene Vir doctissimus Joannes Ludovicus de la Cerda in notis ad Opus Virgilianum, loco supra citato, & alibi (5): Varium etenim morem servabant variæ gentes ex insti-

(1) *De Re militari.* Libro I. Cap. XX.

(2) Æneidum. Libro VII. vers. 689. & seq.

(3) Adi Tractatum nostrum de Flono Aureo. Parte I. Capite XIV. quo loci de motu pedum egimus, auctoritatem Aristotelis sequentes.

(4) *Punicorum Bellorum.* Lib. VIII. vers. 420. & seqq.

(5) Vide sis Lib. IV. Æneid. vers. 518. *Unum exuta pedem vinclis &c.* & item Libro VIII. vers. 624.

Tum læves Ocreas electro, auroque recocto &c.

Inquit vero Virgilius *Ocreas electro, auroque recocto* fabrefactas: Electrum enim gummi genus est naturale, & item species metalli, vel natura in fodinis progeniti, vel factitii. Quæ autem ea metalli species sit, docet Plinius [*Natural. Histor.* Lib. XXXIII. Cap. IV.] *Ubiquumque quinta argenti portio est, Electrum vocatur &c. Quod si quintam portionem excedit, incudibus non resistit &c.* Igitur hoc metallo constabant Ocreæ, quas cum ceteris armis Æneæ Venus donavit, ut tutius cum Laurentibus, Turnoque præliaretur.

inſtituto majorum ſuorum, & aliam conſuetudinem pedites, aliam equites uſurparunt. Verum Romani milites, vel utramque tibiam Ocreis inſtruxerunt, vel utraque nuda pugnarunt, quod oſtendunt plures Gemmæ inciſæ, Nummi veteres, antiquæ picturæ, & ſculpta marmora quamplura. Ocreas autem plerumque adhibebant ex corio paratas, vel ex ære ductili, atque attenuato, quapropter inæqualitates nonnullas facile contrahebant, quas in veteri fragmento noſtro conſpeximus a *Quinto Alexa* operis artifice indicatas.

CAP. XXXI
De nomine *Quinti Alexæ*. Diſquiritur an aliqui Sculptores a Plinio memorati artem quoque inſculpendi Gemas calluerint.

DE nomine *Quinti Alexæ* cælatoris nunc agentibus illud notandum occurrit, videlicet prænomen *Quintus* ab ortu ſibi vindicaſſe, quod fortaſſe inter natos, quintus in lucem prodierit. Carolus Sigonius ſcribit [1]: *Quintus, Sextus, Decimus, a numero dicti ſunt, teſte Varrone, ut qui quinto, ſexto, & decimo loco eſſet natus, is demum primis temporibus, Quintus, Sextus, & Decimus diceretur.* Onuphrius Panvinius in Libro De Antiquis Romanorum nominibus [2]: ſic

[1] *De Nominibus Romanor.* Cap. III.

(2) *Unde Nomina gentilicia manarint, & cur in jus deſinant.*

Idem, alibi agens *de Prænominibus*: Circa finem vero in eodem Libro.

Eſt animadverſione dignum non omnes Decimos, Quintos, & Sextos eos dictos eſſe, qui decimo, quinto, & ſexto loco nati ſint .... nam non ſolum hi, qui ita nati ſunt, ſed alii plerique ita appellati ſunt, multoſque præterea ita natos exiſtimandum eſt, neque tamen ſic vocitatos. Dicendum ergo eſt, eum qui primus hoc prænomine appellatus eſt, ea fortaſſe ratione dictum. Ceteros, quod ab eo, aut alio ejuſdem prænominis originem ducerent, aut amicitiæ, aut differentiæ, aut eadem nonnumquam cauſſa, poſtea nominatos &c.

Vid. Petri Servii *Miſcellanea* C. VIII.

ſic loquitur : *Itaque ſi quis prima luce, exempli gratia, natus eſſet, Lucium, ſi mane, Manium, ſi ad Tiberim, Tiberium, ſi quinto, ſexto, aut decimo loco, Quintum, Sextum, & Decimum appellarunt : & præpoſito hoc nomine illi gentilicio, dixerunt, Lucius Julius, Sextus Julius, Manius Antonius... atque nomen illud ſecundo loco excogitatum, quod antiquo nomini gentilicio præponeretur, Prænomen vocarunt. Quare ſi naturam ſpectes (quam ego nunc in origine horum vocabulorum tradendam ſpectavi), Prænomen, ſecundum eſt, ſi uſum, & appellandi rationem, primum*. Hujuſmodi Prænomina in antiquis Titulis inſcripta frequentiſſime leguntur, ac propterea aliqua iſthuc recenſere omittimus, ne eruditorum patientia videamur abuti, qui in editis vetuſtorum monimentorum Theſauris, in Hiſtoria Romana, aliiſque Scriptoribus enunciata, ac tradita, quum lubeat, facile reperient. *Alexæ* pariter nomen in eruditis marmoribus aliquando invenitur, deductum forte ab *Alexia* Galliæ Celticæ Metropoli, ab Hercule condita (1), de qua Cajus Julius Cæſar meminit in Commentariis de Bello Gallico (2), aliique; quoniam, ut notum eſt, ab Urbibus quoque nomina propria in ſe veteres derivarunt. Ita alii Deorum quoque nominibus nuncupabantur, ut Hercules, Mercurius &c. Alii ab Fluminibus, Lapi-

P

[1] Diodorus Siculus. *Bibliothecæ Hiſtoricæ*. Libro IV. Cap. III. pag. 227.

[2] Libro VII. Item Vellejus Paterculus *Hiſtoriæ Romanæ* Lib. II. &c.

CAP. XXXI Lapidibus, Floribusque &c. quod Viri clarissimi adnotare minime refugerunt (1). Quin etiam studiis, atque artibus nomina, quæ imponebantur natis aliquando adludebant, ut facilius ad illa sequenda instituta incitarentur adulta ætate. Antiquum Epigramma actutum vulgare constitui, quod eam consuetudinem apertissime memorat, ac plene illustrat. Via Salaria vetere repertum fuit hoc Anno MDCCXXXIX. & nuperrime adfixum muro est in atrio Basilicæ Callisti, quæ dicitur etiam Santæ Mariæ *ad Fontem Olei*, sive *Trans Tiberim*. Sculptum est literis quam minimis, iisdemque minio illitis (2). Literis quoque nonnullis infrequentioribus (3). Marmor vero figura pene semicirculari sectum, longum est pal-

[1] Gisbertus Cuperus. *Monumenta Antiqua inedita*. pag. 188., & 189.

Gorius in Columbario Libertorum. & Servorum Liviæ Augustæ, & Cæsarum, variis locis.

(2) Vetusti quadratarii Epitaphia scalpebant ferro, quæ postea ornamenti gratia, Minio atque Cinnabari aliquando pingebant; qualia sexcenta indicari possent, tum ab Etruscis, tum a Græcis, Romanisque mutuata; sive Ethnicis, sive etiam Christianis. Hujusmodi monimentum hactenus ineditum, quamvis mutilum, & a re nostra alienum, ex *Museo Victorio* describimus; de quo tamen alibi erit sermo, repertusque fuit in Cœmeterio Sanctorum Petri, & Marcellini annis superioribus. Longum est palmos Romanos tres circiter cum dimidio: altum palmum unum, uncias quatuor. Literæ vero minio infectæ sunt.

sic REERIGERA DEVS ANIMA HOM...

Inquit Plinius [*Histor. Natural.* Libro XXXIII. Cap. VII.] *Minium in Voluminum quoque scriptura usurpatur, clarioresque literas, vel in auro, vel in marmore: etiam in sepulcris facit.*

(3) In hoc vetustissimo Epigrammate Litera A. plerumque linea transversa destituitur, & ad formam A. Lambdæ Græcorum efformata est. Litera G. formam habet Literæ C. quæ tamen uberius observantur a nobis in Tabulis Æreis *Musei Victorii*, Præfationi consertis. Quod adtinet ad interpunctionem, & maxime ad prosodiam, (quæ res variæ in nonnullis inveniuntur), mirum nemini fiet, postquam Cicero in Oratore de Poëtis vetustissimis, ac etiam recentioribus suæ ætatis; illorumque varia scribendi ratione aliqua animadvertit. Verum quam multa exempla, qui volet, reperiet apud Lucretium; item Plautum, Ennium, aliosque veteres Poëtas Latinos.

palmos Romanos tres, uncias tres, & ſemis; CAP. XXXI altitudine æquat palmum unum, uncias ſeptem, & ſemis; niſi partem aliquam gypſea coronys, qua circum decoratur, occludat.

SI QVIS . FORTE VELIT TVMVLI COGNOSCERE FATVM .
ET QVORVM MAESTVS . CONTEGAT OSSA . LAPIS .
ACCIPIAT PAVCIS . NE SIT . MORA . LONGIOR AEQVO .
SI TVMVLVS . TENEAT QVEM VOCAT IPSA VIA .
HIC . SITVS EST ANNIS PLENVS . VITAQVE BEATVS .
ET LAETVS . OMNI . MORE RHODANTHION .
NEC SIT MIRVM QVOD COMIS . QVOD DVLCIS AMOENVS .
IN VITA . FVERIT . NOMINE . FLORIS ERAT .
HVNC CONIVNX TALEM NIMIO . DILEXIT . AMORE .
INQVE . DIEM VITAE . VNA . FIDE . COLVIT .
ET POSTQVAM FATIS . MORIENTIA . LVMINA . SOLVIT .
SVPPREMISQVE . SVIS . REDDIDIT OBSEQVIVM .
INVITA HOC MVNVS . CONIVNX VICTORIA FECIT .
QVODQVE . VIRVM VICIT AEGRA DOLORE . FVIT .
. SED QVONIAM FATIS . NVLLI EST . OBSTARE POTESTAS .
QVIN TENEANT . CVRSVM QVEM STATVERE . SEMEL .
QVOD SOLVM LICVIT . CONIVNX . FIDISSIMA FECIT .
POST ILLVM NVLLI . FAS . VIOLARE . TOROS .
SERVATAMQVE DIV VITAM . HABITAMQVE . PVDICE .
POST MORTIS CASVM PERTVLIT AD TVMVLVM .
NAMQVE SIMVL POSITA EST . FATOQVE . TENETVR . EODEM .
QVOQVE MODO POTVIT MORTE SECVTA VIRVM .
HAEC . EST SANCTA FIDES . HAEC SVNT FELICIA VOTA .
AMPLEXVS VITAE I REDDERE . POST OBITVM .
FORTVNATI AMBO , SI QVA EST EA GLORIA MORTIS .
QVOS IVNGIT TVMVLVS . IVNXERAT VT THALAMVS .

Sed redeamus illuc, unde divertimus. Ejuſdem nominis *Alexæ*, celebris fuit Statuarius Olympiade

piade LXXXVII. discipulus *Polycleti* a Plinio memoratus (1). Quum vero ab eodem Scriptore, *Polycletus* inter eos, qui minora simulacra, & signa perficiebant, recenseatur, & inter Gemmarum Scalptores, *Polycletum* insignem fuisse viderimus (2). Suspicio quædam nos agitat, fortasse non spernenda, & *Alexin* a Plinio descriptum cum Statuariis, tamquam Gemmarum quoque cælatorem putare debeamus, æque nos impellit: ita ut Cælator nostræ Gemmæ QVINTVS ALEXA idem ille sit, qui ab Plinio indicatur. Attamen utrumque Plinianum Sculptorem incerto discrimine, nostris adjungere minime volumus, scrupulum eruditioribus examinandum, ac de ipso libere disquirendum, ultro, citroque concedentes: in alteram sententiam, si quando doctorum Virorum judicio lata fuerit, presso vestigio, atque lubentius descensuri.

CAP. XXXII
De inæqualitate, quæ in aversa parte utriusque Gemmæ illustratæ, & aliquando in plerisque aliis antiquis Gemmis cælatis observatur.

UTramque Gemmam, a nobis hactenus illustratam, rem observatione dignissimam, nec tamen ad hanc diem observatam, continere deprehendimus, quum partes cælaturæ oppositas inspexerimus. Superficies enim postica unius, alteriusve, maxime lævigata, & expolita est; verum alicubi tuberata, atque etiam excavata. Illud autem nonnulli contemplantes, incuriæ, vel negligentiæ veterum Scalptorum facile tribuere non

[1] Naturalis Hist. Lib. XXXIV. Cap. VIII. (2) Nempe supra Capite II. pag. 4.

non verentur : ita ut ſi qua hujus operis antiqua gemma cælata in manus eorum inciderit , qui aureis anulis ad ornandos digitos ſolummodo inſerere ſtudent , vel pro ſigillis ad Horologia adpenſis utuntur , (ut noſtri ævi fert uſus , cetera non improbandus) , averſam partem , vel complanare ſtatim faciant , vel obduci imperent aurificibus , ornato flexilibus cauliculis , & mæandris, vel ex auro puro , vel encauſticis aureo operculo , ut vitium vetuſtarum gemmarum , quod ipſi putant , ſive emendent , ſive emendaſſe videantur . Res autem non ita ſe habet ; etenim ſolertiſſimi hominum fuere , qui gemmas inciderunt , atque eas ſuo nomine ſignarunt , quod vel ex noſtra Diſſertatione ſatis ſuperque licet intelligere , ſi conſideretur quam minimus eorum numerus , qui hanc ſpartam adornarunt , Capite 1I. deſcriptorum . Igitur id animo verſantes , ac ſæpenumero hujuſmodi gemmas , in altum elatas , contra lucem inſpicientes , novimus , atque in eis animadvertimus , non ſine ingenti admirationis nota , maximam coloris æquabilitatem : adeo ut eodem met colore transluceat imago inſculpta , quo pariter area tranſparet ; quod inventum , & pulcrum viſu , & commendabile , ac ſuſpiciendum eſt . Heinc argumentum , rectumque judicium proferri licet , quam profunde , lateque , omnes artis receſſus , ac præſtantiam callerent

CAP. XXXII

CAP. XXXII lerent iidem ipſi gemmarum Cælatores, quos ſummos viros appellare non dubitamus, & eas gemmas, quæ peculiari hoc raritatis ſpecimine diſtinguuntur (demto *verſatilis rotæ* periculo (1), qua male feriati, & imperiti quidam homines cunctas indiſtincte expolire, lævigare, & complanare ſolent), impoſterum maximi faciendas eſſe cenſemus. Quo monito, uti ſpectabiliores hac noſtra ætate, & inſequentibus omnes vetuſtæ cælaturæ fiant, magno rei antiquariæ bono, atque emolumento, feliciter auſpicamur.

IN-

(1) Vide quæ ſupra diximus Capite XXVIII. pagina 101. & 102.

ANAGLYPHUM ANTIQUUM SINGULARE

EX VITRO OPACO SUBVIRIDI

Romæ in Muſeo Victorio.

Magnitudo.

Pro illuſtratione vetuſti hujus monimenti, legeſis, quæ obiter expoſuimus Capite IX. pag. 29.

INDEX RERUM

Numeri Romani Præfationem ; Vulgares paginam Dissertationis indicant .

A

A Ad formam literæ Græcæ A. VIII. IX. XIII. 114.
Achates Gemma, ubi primum reperta. 11. Nonnulla de virtute eidem tributa a veteribus. 11. 12. Hac Gemma usus est AVLVS Cælator egregius. 10. Vide infra AVLVS.
Achilles cælatus in *Gemma Victoriana*. 109. Ocreis indutus. 110. Vide *Ocreæ*.
Adamante, vel Rota utuntur Cælatores Gemmarum. 101. 102. *V. Cælatores Gemmarum. V. Gemmæ: V. Scalptores Gemmarum*.
Adamantem qui primus cælaverit. 81. Insculptus ab Joanne Constantio. 94.
Aegyptii Gemmas insculpserunt. 3.
Aelianus. 2. & sæpe alibi.
Aemulatio alit ingenia. 2.
Agathangelus. 5. Porro nomen recentioris Artificis industria cælatum est in gemma, a quo eadem cælata est; Sed præstat modo ejusdem nomen omittere. A negociatoribus ad Nobilem extraneum gemma perlata dicitur. Ectypon tamen vidimus in *Museo Victorio*, & etiam alibi. Opus plane egregium est, quod Græcis Scalptoribus ab iis, qui ignorant recentiorem auctorem, facile tribui possit.
Agesilaus cum pueris ludebat. 47.
Agnetis S. Officium, cui tribuatur. 40.
Albani D. Caroli imago Smaragdo insculpta. 90.
ALEXA. Vide QVINTVS ALEXA.
Alexander Macedo Homeri Poëmata magni faciebat. 66.
Alexander Severus inaures pretiosas Veneri dono dedit. 25. Luxum Matronarum improbat. *Ibidem*. Poëta, Cantor, Fidicen. 66.
Alexander ab Alexandro. 48.
Alexia Urbs in Gallia Celtica. 113.
Amaseus Romulus. 19.
Amor, quare alatus pingitur? 52. Quare puer? *Ibidem*.
Apostolius Michaël. 70.
Apuleius. 21.
Aristenetus. 67.
Armillæ ex varia materia conficiebantur. 30. 31. Consuetudo varia illarum deferendarum. 31. & seqq. Unde ita dicerentur? 32.
Artifices, qui imagines vitiosas exprimebant, olim puniebantur. 2. *V. Figuli, Pictores, Thebanorum Lex*.
Athenæus. VII.
Augustinius Antonius. VIII. 32.
AVLVS. Gemmarum Scalptor insignis. 7. Cælator *Gemmæ Victorianæ*. 9. Nomine suo multas gemmas signat. 4. 7. ejus opera a vetustioribus iterum scalpta 76. Item a recentioribus. 97. *V. Venus*.
Auriculæ ornatrices fœminæ. 21.

Aurum in aure gerere, olim insigne nobilitatis. 20. 21.

B

BAlleonius Joannes. 87.
Bandurius Anselmus notatus. 22.
Basilinda puerorum ludus apud Veteres. 53.
Bibliotheca Angelica Urbis. 67. Archigymnasii Romani. 81.
Bibliotheca privata *Victoriorum*. 83.
Blanchinius Franciscus. 64.
Bohemiæ crystallina Vasa cælata. 89.
Boldettus Marcus Antonius. 26, & etiam alibi.
Bonarrotius Philippus. IX. 22. & sæpe alibi. Notatus. 42.
Bullionii Theodosii Numisma ex ære coronario. 91.
Byssinum splendens, quid in sacris paginis? 39.

C

C Litera aliquando pro G. usurpata. VIII. XIII. 114.
Cælatores Gemmarum vetustissimi. 3. 4. 5. Nomen suum in gemmis insculpserunt. 2. 5. 10. 108. Vide *Scalptores Gemmarum*. Utuntur *Adamante*, vel *Rota*. *V. Gemmæ*.
Cajus Cæsar,& Diocletianus Imperatores gemmas pretiosas,non tamen insculptas, in caligis gestabant. 17.
Cangius notatus. 22.
Capitolinus. 31.
Cassiodorus Senator, Theoderici Regis Italiæ Cancellarius obiit Monachus. 61.
Cellinius Benvenutus laudatus. 79. Scriptor Vitæ suæ. *Ibidem*. Edit Tractatum ad Aurifices, & alium ad Sculptores pertinens. *Ibid.*
Cera, quæ dicitur Hispanica gemmæ cælatæ imprimuntur. 75. Quare ita dicta? *Ibidem*.
Ciacconius Alphonsus. 87.
Cicero. 51. 60. 72.
Christiani Sanctarum imagines ornabant *Inauribus*, *Armillis*, *Monilibus*. 35. & seqq. Quid per hæc ornamenta indicare vellent? 39. 40. 41. Panem signabant figura Crucis. 71.
Cinnabarum. *V. Minium*.
Clavus Æreus in Balneo subterraneo ornatissimo repertus. 105.
Cleopatra gemmam in potione absorbuit. 25. Item Caligula. *Ibidem*.
Color viridis oculis prodest. 103. Usus hujus coloris apud Veteres in Bibliothecis. Item apud Nummularios, Scalptores gemmarum, Pictores &c. *Ibidem*.
Columna in Ædicula S. Zenonis in Urbe, scilicet ad Ædem, quæ dicitur S. Praxedis, ad quam accedunt Christifideles recolentes memoriam passionis Domini nostri Jesu Christi. 37
Columna Joannes S. R. E. Cardinalis Tituli Sanctæ Praxedis, victor Romam redit ab Oriente. 37.
Corsius D. Michaël Angelus Abbas Congregationis Olivetanæ. 95.
Crystallina Vasa a Veteribus cælata. 89. Item a Recentioribus. *Ibidem*.
Cupido, idest *Amor*. Item *Cupiditas*. 52. Discrimen in notione vocabuli indigitatur. *Ibid.*
Cyprianus Sanctus. 35.

D

DActiliothecæ Mitridatis, Scauri, Pompeii Magni, Cæsaris Dictatoris, Marcelli, Diis gentium dicatæ. 17.
Danaës aureo imbre ab Jove decepta. 97. Nuperrime cælata in gemma adposito græco *Auli* nomine. *Ibidem*.
Darius Rex Persarum ditissimus ab Alexandro Magno devictus. 66.
Descriptio *Gemmæ Victorianæ* ab *Aulo* sculptæ. 9. 10. Alterius Gemmæ cælatæ a *Quinto Alexa*. 109.

Diadema

Diadema Diis tribuebant Veteres. 23.
Dictum memorabile Alphonsi Regis Aragoniorum. IV.
Digestum, sive Infortiatum, hoc est secundum Digestorum Volumen. 14.
Digitorum ludus. *V. Micare digitis*.
Diocletianus Imp. *V. Cajus Cæsar*.
Dionysius Tyrannus ludebat Pila, & Folliculo. 48.
Duodo Nicolaus Venetæ Reipublicæ Orator ad Summum Pontificem. 95. Imago ipsius Smaragdo cælata. *Ibidem*.

E

ELectrum gummi genus. 111. Item species metalli. *Ibidem*.
Epicurei animæ immortalitatem negabant. Deliciis, quas putabant, indulgere solebant. 55. A Romanis expulsi; item a Messeniis, & Lyctiis. 56. Indicantur nonnulla vetera monimenta improbæ illius Sectæ. 57.
Epitynchanus. 4. 8. lege Epitynchænus.
Eryce Siciliæ mons Veneris Templo celebratus. 51.
Erycina, Venus dicta. 51. 52.
Etrusci gemmas celare optime norant. 3.
Eunapius Sardianus. 69.
Eutropius. 17.

F

FAbri Joannis lapsus. 8.
Fabricius Joannes Albertus. 77.
Fabrettus Raphaël. VIII. Notatus. IX. Laudatur. 32. & etiam alibi. Notatus. 73. 74. Hoc ultimo loco animadvertendum, fortasse nimis fidenter amanuensis Fabrettiani negligentiam virum eruditum nuper redarguisse. Vide ad calcem illius paginæ lin. penes ultimam.
Festus. VIII. 30. 32. 110.
Fidei symbolum junctæ dexteræ. 90.
Figuli, qui imagines deterius effingunt pœna adficiuntur. 2. *V. Artifices, Pictores, Thebanorum Lex*.
Figuræ in hac Dissertatione post Emblema Auctoris in Fronte. IX. XI. XXII I. 41. 44. 70. 71. 79. 90. 91. 105. 106. 118.
Flaccus. Valerius. 66.
Flocculos in acutis vestium extremitatibus, ornamenti gratia deferebant Etrusci, Græci, ac Romani. 46. Observantur in Gemma ab *Aulo* scalpta. *Ibidem*. Item in alia *Quinti Alexæ* nomine distincta 110.
Florentini epocha propria utuntur, non communi. XXI.
Florenus Aureus antiquus ab Auctore illustratus. VI. 32. 78. 111.
Fœminarum luxus immodicus improbatur. 16. 25. 35.
Folliculus, Ludus Veterum. 48.
Fromondi Liberti Commentarium in Senecam. 72.
Fronto Cornelius. 34.
De Fuentes Rodericus, Regis Lusitaniæ in Urbe Orator. 95.

G

GInstar literæ C. VIII. XIII. 114.
Gallienus. *V. Heliogabalus*.
Gauricus Pomponius. 85. 97.
Gellius. 5 Ejus nomen, etsi expunximus a Catalogo Veterum Cælatorum Capite II. pag. 5. postquam videre, atque observare licuit in *Museo Victorio* ceram ab exemplari gemma ductam, heic indubiæ antiquitatis honori restituimus. In eadem Gemma vero legitur ΓΗΛΙΟΥ. non autem ΓΕΛΙΟΥ. & literæ adeo minutæ sunt, ut visum fugiant.
Gemmarum antiquarum cælatarum negociatores. 15. 75. 99.
Gemmæ insculptæ condebantur olim in sepulcris. 10. 15. &c. Sed etiam non sculptæ. 15. His mulieres delectantur. 16. Easdem Cajus Cæsar, & Diocletianus in caligis gestare consueverant. *V. Cajus Cæsar*.
Gemmæ scalpuntur *Adamante*, vel *Rota*. 100.

Q

ta . 100. 101. Quomodo ſcalpuntur? *Ibidem* . Quomodo poliantur ? 101. 102. Quomodo gemmis utantur Scalptores, ut illas commode tractare poſſint ? 102.
Gemmæ vetuſtæ perexiguæ, cælatæ ad oſtentationem artis . 107.
Gemmæ fictitiæ Veterum . 105. 106.
Georgius Dominicus laudatur . 44.
Geſnerus Conradus . 11. 109.
Gorius Antonius Franciſcus laudatus . 4. 16. 20. &c. Ejus Opera citantur pluribus in locis .
Gorlæus Abrahamus . 3. 11. 77. 81.
Græci gemmas inſculpebant . 3.
Grævius Jo: Georgius . 33.
Gronovius Jacobus . 11. 23. 33. 49.
Gruterus Janus IX. X. 15. 33. 50. Notatus . 21.

H

HEliogabalus . & Gallienus Gemmis inſculptis ſibi caligas ornant . 17.
Hercules cum pueris ludebat . 50.
Hieronymus Sanctus Monachum quemdam objurgat . 69.
Homeri Poëmata ab Alexandro M. diligenter, atque ornatiſſime cuſtodita . 66. Conjecturæ de Amiantho Liviæ *Æedituo* . Item *Lyriſta* , atque *Homeri Lectore* . 62. & ſeqq.
Horatius Flaccus . VIII. 52. 54. 68.
Hormiſda Pontifex Maximus. 58. Quo anno obierit ? 61.

I

JAcobi III. Regis Stuardi imago gemmæ inſculpta . 94.
Imperialis Renati Cardinalis effigies cælata in gemma . 94.
Inaures ex auro, olim nobilitatis inſigne. 20. 21. Ex Ære . 26. Cum gemmis . 21. Varius earum uſus apud Græcos . *Ibidem* . Ancillæ eas miniſtrabant, quæ ideo dicebantur apud Romanos AVRICVLAE ORNATRICES . *Ibid.* Etruſci, & Romani &c. Numinibus tribuebant. 22. 23.
Inauribus imagines Sanctarum ornabant . Chriſtiani . 35.
Inſcriptiones antiquæ ex vetuſtis marmoribus in hoc Opere. X. XXIV. 15. 28. 33. 58. 62. 64. 73. 84. 86. 114. 115. 124. 125. Ex Æreis Tabulis *Muſei Victorii*. XII. XIII. In vetuſtis Cameis, & Gemmis . IX. X. 90. In Numiſmatibus . IX. XXI. XXII. 39. 79. 91. In Vaſibus vitreis depictis . 41. 43. 44. 45.
Joannes *Ciampinius* . 27. 36. 37.
Joannis Apoſtoli Apocalypſis . 39.
Iſidorus Hiſpalenſis . 21. 27. 32. 52. 103.

K

KIrcherus Athanaſius . 77.
Kirchmannus Joannes Lubecenſis eruditus Scriptor *de Funeribus Romanorum* . 14.

L

LAbarum in numiſmatibus vetuſtiſſimis. 44. in numiſmatibus ſequioris ævi . *Ibidem* . In antiquo Vaſe vitreo *Muſei Victorii* . *Ibid.* Monogrammate Chriſti a Conſtantino M. diſtinctum . 44.
Λ. Lambda litera Græcorum pro A. VIII. IX. XIII. 114.
Lambecius . 31.
Lampridius Ælius . 17. 25. 66.
Larva argentea in menſis veterum adlata . 73. Quare ? 70. & ſeqq.
Laterculi vetuſtiſſimi monogrammatibus frequenter inſcripti . IX.
Lectores ad menſam, & ad cœnam adhibebant Veteres . 65. Lectorum Decuriones . *Ibidem* . Conjecturæ de Amiantho Homeri Poëſeos Lectore . 65. & ſeqq.

Libitina eadem, ac Venus. 18. 19. Vide *Venus*.
Libri, sive Mortui, OPTIMI CONSILIARII. IV.
Licetus Fortunius. 15. 70.
Lipsius Justus. 73.
Literæ infrequentiores in vetustis lapidibus, Æneisque Tabulis inscriptis quandoque occurrunt. VII. VIII. XII. XIII. 114.
Livii Patavinitas in Historia Romana ab aliquibus deprehensa. VIII.
Lucillius antiquus Poëta. 34.
Ludi Veterum domestici. 47. & seqq. Ad Collem Testaceum. 83. Gladiatorii. 104.
Ludis, quare delectarentur Veteres? 54. & seqq.
Ludus ab *Aulo* expressus in *Gemma Victoriana*. 9. 75. 76. 97. Quid indicet? 53.
Lyctii Epicureos expellunt. Vide *Epicurei*.
Lyristarum officium. 65. Ad mensam, & cœnam adhibiti. *Ibidem*.

M

M Et A. monogrammatice copulantur. IX. XIII.
Macrobius. 25.
Maffejus Paullus Alexander. 3.
Maffejus Scipio Vir cl. laudatus. 80.
Maratta Carolus Pictor celeberrimus nostra ætate. 93. Ejus imago gemmæ insculpta. *Ibid.*
Marbodæus Poëta vetustus. 11. 12. 100.
Marcellinus Ammianus. 31.
Marcellus Nonius. 34. 50.
Marrucini propriam habebant pronunciationem. VIII.
Martialis. 55. 71. 72.
Masuccius Augustinus Pictor. 93.
Mazzocchius Alexius Symmachus. 63.
Medices Alexandri Numisma argenteum. 79. Laurentii Medices. XXII.
Medicorum indicium præcipuum de sanitate hominum. 30.
Menagius Ægidius. 24.
Mercerus Josias. 67.
Messenii Epicureos eiiciunt, atque extrudunt. Vide *Epicurei*.
Meursius Joannes. VI. 49. 53.
Micare digitis, Ludus Veterum. 50.
Microscopium visui virtutem adauget. 102. Eodem an Veteres uterentur. *Ibidem*; sed plura in seqq.
Minio utebantur Vetustiores in lapidibus, item Cinnabari. 114. Eodem pariter in Voluminibus. *Ibidem*. Lapides antiqui *Minio* illiti. XXIV. 114. 115.
Molæ figura quænam fuerit demonstratur. 70.
Monile ornamentum proprium fœminarum. 27. 29. A Cyro Aspasiæ dono datum. *Ibidem*. Hominibus etiam donatur. 28. 29. Item Infantibus XI. Geniis quoque, sive alatis pueris. 29. 118. Tribuitur item Animalibus. 30.
Monilia in Numismatibus Ævi inferioris. 38. 39. In antiquis imaginibus. 27. 29. Diis tribuebant Veteres Ethnici. 23. Christiani, quare id ornamenti genus sacris imaginibus aptarint? 39. 40.
Monilium artifex PAGVS. ex vetusta inscriptione. 28.
Monogrammata, quare inventa a Veteribus? X. Reperiuntur in vetustis Inscriptionibus. IX. X. XIII. XXIV. 124. In laterculis antiquis. IX. Item in Gemmis inscriptis. IX. X. Ea vero quæ de contrahendis literis per Monogrammata diximus in Præfatione Pag. IX. & potissime in adnotatis ad calcem Pag. X. confirmantur seq. hoc Titulo antiquo adhuc inedito *Musei Victorii*; Long. Pal. I. Unc. V. Alt. Unc. VIII. Et confirmantur item alio Monimento adlato post Indicem Figurarum, Pag. XXIV. num. I. Ceterum, quæ pertinent ad siglas, & notas Veterum, illustrarunt alii:

Nobis autem in his locis per monogramma, omnem literarum catenationem libuit indicare, non tantum verbum, aut nomen compendio descriptum. Tabella marmorea elegantissima super enunciata hæc est.

ONESIMVS . TI . CLAVDI
GERMANICI . ATRIENSIS
VINIAE . CONIVGI . SVAE . BENEMERENTI
FECIT . VIX. ANN. XXVI. ET . CVM . EO
VIX . ANN. VIII

Morestellus Petrus. 14.
Mortuorum cadavera olim, cum anulis, vestibus, atque ornamentis cremabantur. 13. & seqq.
Mundus muliebris, ea quæ ad cultum fœminarum spectant indigitat. 33. 34.
Muranum Urbs prope Venetias, ibi Vasa crystallina cælantur nostra ætate. 89.
Musca cæca, sive *Ænea*, Ludus Veterum. 49.
Museum Barbarinium. 23. Capponium. 7. Caroli VI. Romanorum Imperatoris. 24. Ottobonianum. 24. Strozium. 78. 98. Victorium, Vide *Victorium Museum*.

N

Negociatores Gemmarum antiquarum cælatarum. 15. 75. Iidem gemmas cælare faciunt frequenter negociationis caussa. 99.
Nero in Spectaculis utebatur Smaragdo. 104. Fortasse concava superficie. *Ibidem*. Ejus imago nuper Adamanti insculpta. 94.
Nomina a Diis gentium, ab Urbibus, a Fluminibus, Lapidibus, Floribus &c. auspicabantur Veteres. 114.
Nonnus. 50.
Nuces ocellatæ. 48. Nucibus ludere. *Ibidem*.
Nummus Æreus Veterum Christianorum editus ex *Museo Victorio*. 23. 40.

O

Ocreæ unde ita dictæ? 110. Diversimode iis utebantur variæ gentes. 111. 112. Parabantur ex Corio; item ex Ære attenuato. *Ibidem*.
Odam Hieronymus Eques laudatur. 69. Eiusdem Gemma insignis proditur, & illustratur. 70. & seqq.
Officium AD . IMAGINES. 64. AD. VENEREM. 62. & seqq. A. VOLVPTAT. 58. & seqq.
Ortographiam antiqui Sculptores aliquando neglexerunt. XII: XIII. 23. 114. 115.
Ornatrices aurium fœminæ. 21.
Ostearini pronunciationem propriam habent. VIII.
Ostrani Umbriæ populi. VII. XII.
Ottobonus Petrus Cardinalis Decanus. Item S. R. E. Procancellarius. 24.

P

Pagvs. Monilium artifex antiquus. 18.
Panis figura apud Veteres rotunda, & convexa. 71. Unde ita dictus? *Ibid.* Quadra signare solebant. 71. Variis modis confectus. *Ibidem*. Christiani signabant figura Crucis. *V. Christiani*.

Panvi-

Panvinius Onuphrius. 112. & seq.
Patavinitas in Tito Livio deprehensa. VIII.
Patris amor erga liberos. 47.
Paulli V. Pont. Max. imago insculpta in gemma. 87.
Paullus Diaconus. 32. 110.
Pausanias. 18.
Peregrinus Camillus. VIII.
Petronius Arbiter. 73.
Petrus Apostolorum Princeps Cruci defixus inverso capite. 85.
Phocilides. 70.
Picart Bernardus Ære incisor. 3.
Pictores imagines cum vitio effingentes pœna mulctabantur. 2. *V. Artifices Figuli, Thebanorum Lex.*
PIE ZESES. Convivalis adclamatio. 44. 45. Item ZESES. 41. 42. BENE VIVAS. 73.
Pignorius Laurentius. 26. 33.
Pilæ Ludus apud Veteres. 48.
Pius Joannes Baptista elegans Poëta. 81. 82.
Plautus. 68.
Plinius. IV. 11. 14. 17. 21. 25. 31. 100. 111. 114. Illustratur. 6. 7. 103. 104.
Plinius junior. 65.
Plutarchus. VIII. 19. 47.
Polignac Melchior S. R. E. Card. 98.
Pollidorus Pettus, Annibalis Card. Albani Auditor. 52. Ejus Epigramma in *Gemmam Victorianam*. 53.
Pollux Julius. 26. 49.
Polycletus Gemmarum cælator. 4. Alter, Statuarius. 116.
Prænestini vocabula propria habuere. VIII.
Pricæus Joannes Vir cl. tribuit Josiæ Mercero latinam Aristeneti interpretationem. 67.
Propertius Poëta Umber. 13.
Prosodia varia apud Veteres Poëtas Latinos. 114. Exemplum adtulimus ex antiquo lapide inedito (alia tamen occasione) sequenti pagina 115. Cui Rythmicum hoc Epitaphium addendum est, quod servatur in *Museo Victorio*, neque hactenus vulgatum fuit: Obstitit autem angustia loci, ne accentus, quibus insignitur, exprimerentur. Marmor altum est Unc. XI. & semis. Longum Palm. I. Unc. V. Quandoquidem omnis locus aptus est veteribus edendis monimentis.

VIBIA . PHRYNE . VIXIT . TER . SENOS . ANNOS
CARA . MEIS . VIXSI . SVBITO . FATALE . RAPINA
FLORENTEM . VITA ./. SVSTVLIT . ATRA . DIES
HOC.TVMVLO.NVNC.SVM.CINERES.SIMVL.NAMQ.SACRATI
PER . MATREM . CARAM . SVNT . POSITIQVE . MEI
QVOS.PIVS.SAEPE.COLIT.FRATER.CONIVNXQ.PVELLAE
ATQVE. OBITVM. NOSTRVM. FLETIBVS. VSQVE. LVVNT
DI. MANES. ME.VNAM. RETINETE.VT.VIVERE.POSSINT
QVOS . SEMPER . COLVI . VIVA . LIBENTE . ANIMO
VT.SINT.QVI.CINERES.NOSTROS.BENE.FLORIBVS. SERTIS
SAEPE . ORNENT . DICAT . SIT . MIHI . TERRA . LEVIS.

Prudentius Christianus Poëta. 27.
Puerorum negocia, jucunditas, risus, & ludi. 47. Regem per ludum sibi eligere solebant, quod item factitant nostra ætate. 53. 54.

Q

QUadra signabant panem Vetustiores Ethnici. 71.
Quadratarii, hoc est charactcrum sculptores in lapidibus. 114. Ita vero appellantur quoque marmorarii. &c.
Quintilianus. VIII.
Quintus, prænomen apud Veteres. 113.
QVINTVS ALEXA. Scalptor gemmarum. 5. Cælator *Gemmæ Victorianæ*. 108. & seqq. Ejusdem nominis alter, Statuarius. 115.

R

R Pro B. in epigraphe antiqui numismatis. 23.
Refrigerium Christiani precabantur defunctis. 114.
Rhodiginus Cœlius. 26. 49.
Romani gemmas insculpunt. 3. Virtutibus plerumque addicti. 62. Epicureos eliminant. 56. *V. Epicurei*.
Rota rerum vicissitudines designat. 70.
Rotis utuntur Scalptores Gemmarum. *V. Gemmæ*.
Rubeus Hieronymus. 28.

S

SAbinorum pronunciatio peculiaris, VIII.
Sarcinatrices curam gerebant Mundi muliebris. 33. 34. *V. Mundus muliebris*.
Sardonychi, quas virtutes tribuant rerum naturalium observatores. 109.

Scalptores gemmarum a Georgio Vasario, & aliis memorati.

Anichinus, Aloysius. 78.
Avantius, Nicolaus. 80. Item Jacobus dicitur a nonnullis.
De Benedictis, Matthæus. 81.
Bernardius, Joannes a Castro Bononiensi. 78. 80. 88.
Il Borgognone. 89.
Brugia Sforzi, Dominici frater. 80.
Caradossus Ticinensis floruit Julio II. Pont. Max.
Caralius, Joannes Jacobus. 80.
Cesati, seu Cesari, Alexander. 78.
De' Camei, Dominicus. 80.
Delle Corniole, Joannes. 80.
Dordonius, Antonius. 84.
Francia, Franciscus. 80.
Joannes Maria, Mantuanus. 81.
Leonardus, Mediolanensis. 81.
Marmita; item Ludovicus filius. 80.
Michaël, dictus Michelino. 80.
Misuroni, Gaspar, & Hieronymus. 80.
Mondella, Galeatius. 80.
Moretus, Marcus Actius. 81.
Mutius. 88.
Nassarius, Matthæus. 80.
Nichinus, Franciscus. 81.
Nigrolius, Philippus. 80.
De Piscia, Petrus Maria. 80.
Di Polo, Dominicus. 78.
De Rubeis, Joannes Antonius. 80.
Sanctacrucius, Philippus. 82.
Tagliacarne, Jacobus. 81.
Talius a Vasario dicitur cælator. Parte II. pag. 540. primæ edit.
De Trezzo, Cosmas, & Jacobus. 80. Hic dicitur etiam Jacobus Treccia. 81.
Vicentinus, Valerius, ejusque filia. 78. 88.
Lo Zoppo. 80.

Scalptores gemmarum incerti.

Natalis, Flaminius. 85. 86.
Severus, Ravennas. 85.

Scalptores gemmarum nostræ ætatis.

Adonius . 89.
Constantius, Joannes, Carolus, Thomas . 94. 98.
Ghinghius, Franciscus . 95.
Graaftt, Godefridus . 96.
Landus, Dominicus . 94 95.
Natter, Laurentius . 96. 97.
Piheler, Antonius . 96.
Rey . 90. 91.
Rosi, Hieronymus . 96.
Sirletus, Flavius 92. 93. Franciscus, Raymundus . 94.
Tuscher, Marcus . 96.

Scalptores gemmarum utuntur *Adamante*, vel *Rota*. 101. 102. Item Microscopio . 102. An Veteribus illud notum fuerit. 103. & seqq. Utrum eodem uterentur in scalpendis gemmis . 107.
Scipio Æmilianus . 47.
Schefferus Joannes . 30. 45.
Scriptura Sacra miram descriptionem habet Sectæ Epicureæ . 56.
Scyphatus nummus qualis ? 38. Unum Joanni Comneno pertinens illustratur . 38. 39.
Scyphi figura describitur . 43.
Segmenta species Monilis erant . 45.
Senarius Græcorum numerus . VIII. XII.
Sentinates populi Umbriam incolentes. VII. XIII.
Sepulcra Ethnicorum nostra ætate passim diruuntur . 15.
Servius . 111.
Sigonius Carolus . 42. 112.
Silius Italicus . 111.
Sinenses gemmas incidunt . Adi Legationem Batavicam ad Magnum Tartariæ Chamum Sinæ Imperatorem, descriptam ab Joanne Nievhoff. vernacula, sed latina lingua donatam per Georgium Hornium . Parte ultima . Cap. III. pag. 23. *Materia Sigillorum pretiosa*, ibi ita legitur, *ex Ebore, Lignis odoris, Marmore, Crystallo, Corallis*, GEMMIS, *quorum unaquæque materia determinatum requirit artificem &c.* Edit. Amstelod. in fol. CIↃIↃCLXVIII.
Smaragdi varii generis . 104.
Soccis ligneis utuntur Fratres tertii Ordinis Sancti Francisci Assisiensis . 85.
Socrates cum Lamprocle ludebat . 48.
Sortilegi erant etiam templorum ministri . 64.
Speculum antiquum ovatæ figuræ . 42. Item rotundæ, & quadratæ . *Ibidem.*
Spinulæ Georgii S. R. E. Card. imago, gemmæ insculpta . 94.
Sponius Jacobus . 3. 28. 57. 64.
Statutum Urbis, vetustæ editionis . 83.
Stoschius Philippus . 3. 7. & item alibi.
Stroza Leo Præsul, Vir cl. 78. De eodem, aliisque, agemus aliquando in Opere. DE VIRIS NOSTRO AEVO EDITIS INGENII MONIMENTIS, VEL ERUDITIONIS FAMA CLARIS.
Suaresius, Joseph Maria . VIII.
Svetonius . 17. 25. 28. 48. 60. 63.

T

TAbulæ ex ære inscriptæ rarissimæ sunt . XI. Duæ insignes exstantes Romæ in *Museo Victorio* . VII. XII. XIII.
Tali duo vetustissimi exstant in *Museo Victorio* . 72.
Talorum ludus . 71. 72.
Tempora barbara, ab irruptione Gentium barbararum in Romanum Imperium nuncupata . 77.
Terentianus Maurus, vetustus Poëta . VIII. IX.
Thebanorum Lex de Artificibus valde utilis . 2. *V. Artifices, Figuli, Pictores* .

Theoderi-

Theodericus Italiæ Rex . 61. Hujus nominis orthographiam adversus Dausquelum vetustis monimentis adsertam vide apud Fabrettum . *Iscript. Domestic.* Cap. VII. pag. 521.
Theodoræ imago ornata Monili in antiqua pictura . 27. 28.
Thomasinius Jacobus Philippus notatus . 16.
Thuscorum pronunciatio peculiaris . VIII.
Tiberius Imperator Romanorum instituit Officium A. VOLVPTAT. 60.
Titus Livius . VIII. 14. 31. 52.
Tripoda aurium ornamenta . 26.

V

Valerius, Cajus Flaccus antiquus Poëta . 66.
Varro Marcus Terentius . VIII. 71. 110.
Vasarius Georgius laudatur . 78. & item alibi .
Vas fictile Etrusci operis ineditum Romæ in *Museo Victorio* . 42.
Vaticanæ Basilicæ Candelabra, quæ vulgo *Aurea* dicuntur . 87. 88.
Vegetius Renatus . III.
Veneri veteres Ethnici tribuebant principium, & finem humanæ vitæ . 18. Ejus Signum inauribus ornatum in Urbe . 25. Una de numero Parcarum apud Græcos . 19. Quare *Erycina* diceretur . 51. *Epitymbia* nuncupata . 20. Item *Libitina* . 18.
Veneris nomen fortasse ab Etruscis derivatum . 51. Veneris jactus in Talorum ludo . 72. A Venere *Venustas* dicta . 51.
Venus ab *Aulo* sculpta in *Gemma Victoriana* . 9. Sæpe a vetustioribus in aliis gemmis cælata . 74. 75. 76. Item a recentioribus . 97. Quare in gemmis frequenter insculperetur? 20.
Veteres aliter scribebant, ac pronunciabant . VIII.
Victor, Sextus Aurelius . 32.
Victorium Museum . V. VII. IX. X. XII. XIII. XXII. XXIV. 9. 23. 24. 26. 38. 41. 44. 72. 74. 79. 87. 89. 90. 92. 94. 105. 107. 108. 114. 124. 125.
Victorius Petrus laudatus . 49.
Virgilius Maro . 66. 111.
Viridis color valde utilis visui . 103. *V. Color viridis* .
VIVAMVS . Adclamatio convivalis . 73. *V.* PIE ZESES .
Voluptates hominis ingenui, quales . 60. Tacitus nuncupat *Concessas*; item *Honestas* . Ibidem .
Vopiscus Flavius . 31.
Vossius Joannes Gerardus . 51.

X

Xerxes prœmium dat iis, qui novam invenissent voluptatem . 60.
Xylander Guillelmus . 47.

Z

Zeses . Vide PIE ZESES .

FINIS.

EXCUDEBAT
ROMAE APUD MONTEM JORDANUM
JOANNES ZEMPEL TYPOGRAPHUS
ANNO AB ORBE REDEMTO . CIↃ IↃ CC XXXIX.
MENSE SEXTILI.

Errata typographica, ſi quæ ſunt in hoc Opere (ita ut deficere, vel abundare aliquam literam mediis di- ctionibus fortaſſe contigerit); Auctoris incuriæ ne tri- buantor, ſed qua par eſt humanitate, qui legent ex- cuſent, & corrigant: Hæc autem recognovimus emen- danda.

IN DISSERTATIONE

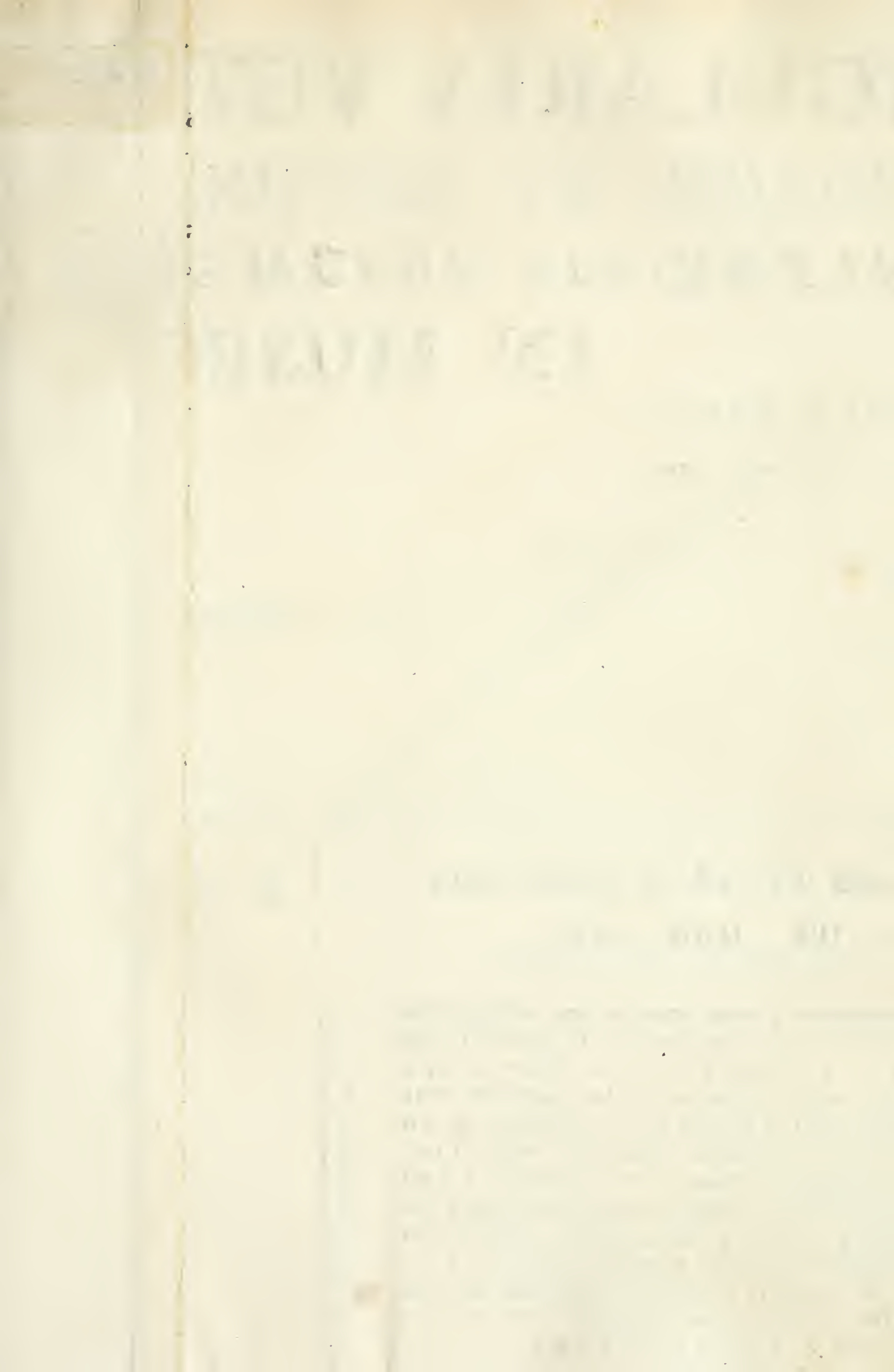
Pag. 12.	lin. 4.	ademſerit	*lege*	ademerit
28.	27.	*dèſtinaſſè*		*deſtinaſſe*
56.	19.	*exors*		*exſors*

IN ADNOTATIONIBUS

Pag. 17 (4)	lin. 4.	*ſoculos*	lege	*ſocculos*
88. (1)	lin. 9.	alli		alii
103. (3)	lin. 3.	*laeunaria*		*lacunaria*

Atqui, ea ſunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur.

Cicero pro Sexto Roſcio Amerino.

SINGULARIA VETUSTA MONIMENTA
OSTRANORUM, ET SENTINATIUM POPULORUM UMBRIÆ
CULTORIBUS RERUM ANTIQUARUM EXPOSITA
IN MUSEO VICTORIO

ASTERISCO NOTANTUR SPHALMATA CACOGRAPHICA, ET SOLOECI.

TABULA ÆNEA I

cum nævis

AN. CHRISTI CCLX

P CORNELIO SAECVLARE II ET C IVNIO DONA
TO II COS IIII NON DEC

OSTRE IN MVNICIPIO COLL CENTON , CVM SCHOLA SVA FREQVEN
TES SCRIBVNDO ADFVISSENT IBIQVE REFERENTE T VESSIDIO FOR
TVNATO QQ VNIVERSORV* CONSENSV VERBA SVNT FACTA
QVANTO AMORE QVANTAQVE MVNIF*IC*IENTIA M NN CARENVS VIBI
ANVS ORNASSE PALA* EST CVIVS INPARES BENEFICIIS AD
REMVNERANDAM *AEIVS ADFECTIONEM QV*ERERE REMEDIA
DEBERE SED PR*ECIPVVM A*QVE LAVDABILE*M COMMVNIS VOTI
REPERTVM CONSILIVM VT CORETIVM VICTORINVM AD GENVS *AE
IVS ET HONORI*S PERTINENTEM VEL *AC OB*BLATIONE MVNEREMVS
ET PATRONVM *AEVM IAN*DVDVM LECTVM PVBLICA TESTIFICATIO
NE MANIFESTETVR IGITVR SI CVNCTIS VIDETVR TABVLAM AEREAM
CONTINENTEM TESTIMONIVM CIRCA EVM NOSTRE* ADFECTIONIS
IDEOQVE ÷ Q R Q F R DE *AEA R V I CENSVERVNT
PLACERE CORETIO VICTORINO PATRONO · N̄N̄ TABVL AEREAM CONTI
NENTEM VE*BA DECRETI NOSTRI OFFERRI PER VESSIDIVM FORTVNA
TVM CORNELIVM TERT·IVM QQ PVBLILIVM MAXIMINVM
AVRELIVM VRSINVM , VALERIVM IVSTVM
COCCEIVM MERCVRIALEM ANTISTIVM MAXIMVM
OCTAVIVM CLEMENTEM PETRONIVM FELICEM
VESSIDIVM FILOQVIRIVM OCTAVIVM TAV
RVM SATRENV* SVPERVM VESSIDIVM VERECVNDV*
STATIVM FAVSTVM LEGATOS

FELICITER

Alta est Palmos Romanos III. Uncias III. cum elevatione tympani.
Lata Palm. II. Unc. V. supra, infra Palm. II. Unc. III.

TABULA ÆNEA II

cum nævis

AN. CHRISTI CCLXI

IMP CALLIENO AVC IIII ET VOLVSIANO COS
XV KAL SEPTEMBRES

SENTINI · IN TRICLIN*I DOMVS · C · C · NVMERVM HABENTI
BVS SEQVEL*LA EIVSDEM COLLEC · IBI REFERENTIBVS CASIDIO
SEVERO PATRE N · N · ET HELDIO PERECRINO PARENTE CVM SIT
O*PORTVNVM CREBRIS BENEF*ICIIS ET ADFECTIONEM AMORIS
erga N · N EX*IBENTIBVS ADSISTERE ET MVNIFIC·I*ENTIA
meorVM SICVT OP*ORTVNITAS TESTIMONIVM · PERHIBERET
reMVNERARE ICITVR SI CVNCTIS VIDETVR CORETIVM FVSCVM
u ſPLENDIDVM DECVRIONE* PATRIAE N SED ET PATRONVM TRIVM
COLL · PRINCIPALIVM ET VESIA* MARTINAM CONIVCEM EIVS
PATRONAM SED ET CORETIV* SADINVM FILIVM EORVM IAMPRID*IM
PATRONOS PER DVPLOMVM · A NVMERO N · COOPTATC*S NVNC TABVLAM
AEREAM PATRONATVS EIS OFFERRI VT MERITO HONORE PRO MERI
TIS INNOTESCAT · Q · F · P · D · E · I · C · C
QVOD IN PRAETERITVM CORETI FVSCI PATRONI VPSI *AESIAE MARTIN*E
PATRON*E ET CORETI SABINI FILI EORVM ERCA AMORE* BENEFICIA PRAES
TITA SVSCEPERIMVS NVNC ETIAM IN FVTVRVM NON DISSIMILIA QVAE
NVNC SENTIMVS PERPETVO EX DOMV*M EORVM PROCESSVRA PARI ADFEC
TIONE*M SPERAMVS A*DQVE IDEO CONSENTIR*I RELATIONI · B · B · V · V · CASIDI
SEVERI PATRIS N̄N̄ ET HELDI PERECRINI PARENTIS ET AD REMVNERANDAM
EORVM BENEVOLENTIA* QVO LAVTIVS A*DQVE PVLCHRIVS DIGNE HONOREM
SIBI OBLATVM SVS*ICIPERE DICNENTVR DECRETVM ET IN TABVLA · AEREA
PERSCRIPTVM EIS QVA ET A NOBIS PROFECTVM EST LECATOSQVE
FIERI PLACVIT QVI HANC TABVLAM DICNE PRC*SEQVI*
SATRIVS ACHILLES · SATRIVS CLEMENS
VOESIDENVS MRCELLINVS VASSIDENVS VERINVS
CASIDIVS SEVERVS AELDIVS PRIMVS HELDIVS PERECRINVS
BRITTIVS MAXIMVS AELIVS HONORATVS APPOLVLVS HILARIANVS AETRIVS
TERMINALIS CAVIVS FELICISSIMVS SATRIVS IANVARIVS CASIDIVS ROMV
LVS AETRIVS VERNA SATRIVS VRSVS

Alta est Palmos Romanos III. Uncias II. cum elevatione tympani.
Lata supra, & infra Palmos II.

ROMÆ

Ex Officina Typographica Joannis Zempel Apud Montem Jordanum. cIↄ.Iↄ.cc.xxxix.

ADPROBATIONE, ET PERMISSU.

DE SANCTIS SEPTEM DORMIENTIBUS.

SANCTORUM
SEPTEM
DORMIENTIUM
HISTORIA
EX ECTYPIS
MUSEI VICTORII
EXPRESSA.
DISSERTATIONE
ET VETERIBUS MONIMENTIS
SACRIS PROFANISQUE
ILLUSTRATA.

ROMÆ
Ex Typographio Pagliariniano.
ANNO REP. SAL. cIↃ. IↃ. CC. XLI.

SUPERIORUM PERMISSU.

IN HONOREM TRANSIERVNT TRIVMPHI ETIAM INSTRVMENTA SVPPLICII.

S. Leo PP. Sermone in Natali S. Laurentii Martyris.

PRAEFATIO.

TSI mihi conſcius ſum, expoſitionem aliquam in Tabulas æreas *Muſei Victorii*, quæ de OSTRANIS, & SENTINATIBUS populis meminerunt, Viris eruditis paullo ante ſpopondiſſe; tamen in ea elucubranda, ingenue fatendum eſt, alio me impulit ſacræ vetuſtatis ſtudium (quo mirifice ab ineunte ætate delectatus ſum, & quod vel integros meos libellos occupare ſolet, vel ſi non integros, ſaltem partem non modicam implere conſuevit); ita ut ab incœptis modo recedendum eſſet, occulta vi cogente eumdem laborem in aliud tempus differre, ut alacrius reſumeretur, atque inſtauraretur aliquando novis curis. Igitur ſi quis tamquam moroſum hominem velit me amice reprehendere, habet unde excuſet dum hæc eduntur: non enim eſt mihi animus ab illuſtrandis illis antiquiſſimis, ac vere ſingularibus Ta-

Tabulis alienus (1), ſed prævaluit Sacri Monimenti veneratio, ut priorem locum hæc eadem, quæ ſcribimus obtinuerint, illa poſteriorem. Sacrum Cimelium, quod vulgare conſtituimus, multas plane meretur piorum, doctorumque Virorum inſpectiones, quas fortaſſe digeſtas, non ſine aliqua ſtudii adſiduitate, Deo Optimo Maximo legentes acceptas referent, non nobis, qui illo juvante movemur ad hæc potius eligenda, quam alia quæcumque, & iſta illis præferenda. In hac Diſſertatione, ut Lectoribus morem gerere videremur, multa Scriptorum teſtimonia & locos ad Hiſtoriam Sanctorum VII. Dormientium (de qua diſquirendum eſt) explanandam, & illuſtrandam, pro occaſione deſcripſimus, atque adtulimus ad paginarum extremas oras (2), quo magis expedire duximus, & opportunum. Acta, a quibus loci

(1) Has æreas Tabulas, ab aliis jam editas, emendatiores vulgavimus Pagina XII. & Pag. XIII. poſt Præfationem ad Diſſertationem Glyptographicam, editam Romæ Typis Zempelianis (in 4.) Anno. cIↄ. Iↄ. cc. XXXIX. Sed quam emendatiſſime illas edidimus eodem anno in folio majori ex eadem Officina Typographica Joannis Zempel, collatis iterum exemplaribus vetuſtiſſimis.

(2) Cicero *De Natura Deorum* Libro I. pag. 237. inquit. *Nec vero probare ſoleo, id quod de Pythagoreis accepimus, quos ferunt, ſi quid adfirmarent in diſputando, quum ex eis quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos*, IPSE DIXIT. *Ipſe autem erat Pythagoras. Tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam ſine ratione valeret auctoritas*. Ergo ratio præſit opinioni.

ci excerpti ſunt, diſtinximus, in *Antiquiora*, & *Acta alia*, ut a Bollandianis nuncupata fuerunt, licet priora ſint legitime tributa *Jacobo Sarugenſi*; alia *Sancto Gregorio*, *Turonenſium Epiſcopo*, ut faciliori negocio, qui cupiunt, valeant recognoſcere cum editis: *Acta longiora*, quod minus ſincera putentur, parcius adire curavimus. Ceterum Codices non nullos manu ſcriptos inſpeximus cum Hiſtoria eorumdem Sanctorum: Vaticanos (1), Vallicellanos (2); ſed nihil in his animadvertimus, quod Acta vulgata, atque Hiſtoriam magis perſpicue illuſtraret. Tamen ex eiſdem aliqua deſcripſimus, & ea in Appendice vulgabimus, quæ de vetuſto cultu illis tributo fidem faciunt. Ciceronis autem ſen-

(1) Codices Membranacei Vaticanæ Bibliothecæ, olim *Reginæ Svecorum Chriſtinæ*, quos vidimus.

Codex 493. pag. 162.

Codex 542. pag. 81. Ex hoc Codice deſcripſimus Acta Sanctorum VII. Dormientium, quæ cum in paucis differant ab Actis Longioribus a Bollandianis evulgatis, minime edenda eſſe decrevimus.

Codex 593. pag. 149.

Codex 622. pag. 1.

Codex 711. pag. 92. In iſto Codice legitur Oratio in honorem Sanctorum VII. Dormientiũ, quam in Appendice edimus.

Codex 1127. pag. 162. Habet Acta Sanctorum Epheſinorum, quæ *Acta alia* a Bollandianis nuncupantur.

Codd. Vaticano-*Palatini*, quos vidimus.

Codex 477. pag. XII. Ex hoc Codice deſcripſimus quæ pertinent ad Hiſtoriam Sanctorum VII. Dormientium, & ea loco Appendicis vulgantur.

Codex 863. pag. 19.

Codex *Vaticanus*. 5084. pag. 25.

(2) Codex ſignatus intus & extra F. 8. Titulo recentiori notatus: *Opuſcula varia antiquorum auctorum*. Continens vero *Summam* Joannis Beleit, *de reddenda ratione Eccleſiaſticorum Officiorum*, & *de Feſtis Sanctorum*.

Ibidem legimus, ac etiam deſcripſimus fragmentum Vitæ Sanctorum VII. Dormientium. Illud tamen edere non ducimus opportunum.

ſententiæ, quas indicare oportebat, ad editionem Operum ejuſdem a *Petro Victorio* curatam, purgatam, ac publicis typis impreſſam Venetiis in folio in Officina Lucæ Antonii Juntæ reſpondent. Gemmas tres ex *noſtro Muſeo*, quæ ad ornatum Operis eduntur, neque de iis peculiare aliquid diſſeritur, exprimunt Literæ initiales E. in Præfatione, O. in Epiſtola ad Lectorem, & P. in Diſſertatione Hagiologica. Literam E. ornat Gemma, in qua ADAM. & EVA uxor; ambo ſtantes in Paradiſi medio, ubi arbos ramoſa (1) fructibus, ac frondibus dives, atque onuſta. Truncum arboris vario ambitu complectitur, adſcenditque callidus Serpens, ad Evam capite converſus, ac quaſi cum ea loquens. Ea vero contra Dei præceptum, pomum ex eadem arbore, *Scientiæ boni, & mali*, jam decerptum, conſpicit comeſura; quod deinde, utinam numquam comediſſet. Adam adloquitur Evam, & utrimque aliæ arbores ſpectantur. Hiſtoria notiſſima eſt ex Divinis Scripturis (2). Eadem in antiquo vitro exciſo exſtat pariter in *eodem Muſeo*; ubi in alio vitro antiquo, bracteata auro lamina conſpi-

(1) De ſpecie Arboris, nihil exploratum. (2) Lib. Gen. Cap. II. & Cap. III.

ſpicuo, viſitur Arbor cum Serpente circum involuto: Emblemate, eamdem ipſam Hiſtoriam compendio recludente. Gemma, quam ibi loci exhibemus, *Lapislazulus* nuncupatur. Litera P. Jeſum Chriſtum exprimit quum inquit (1). EGO SUM PASTOR BONUS. BONUS PASTOR ANIMAM SUAM DAT PRO OVIBUS SUIS. (2) EGO SUM PASTOR BONUS, ET COGNOSCO OVES MEAS, ET COGNOSCUNT ME MEÆ: ET ANIMAM MEAM PONO PRO OVIBUS MEIS. Igitur rudi, brevique tunica indutus, & calceis more ruſticorum, nullo cultu religatis, Ovem, quæ perierat geſtat humeris ſuis, aliæque duæ de ſuo ovili ſculptæ ſunt utrimque ad ejus pedes. Adeſt *Arbor* parte una; ex alia *Anchora*, & in ima parte *Piſcis*. Omnia plena myſterio. Non nulla ex his explanantur in Nummo æreo Veterum Chriſtianorum (3), & illuſtrantur inſigni, ac plane magni facienda alia Gemma anulari *in Muſeo Victorio* adſervata, & (4) ad calcem ejuſdem Libri edita. Hanc Gemmam cum Paſtore Evangelico, dicunt *Carneolam* antiquarii. Alia Gemma,

 quæ

(1) Joannis Capite x. Verſic. 11.
(2) Ibidem. v. 14. & v. 15.
(3) Parte II. Cap. XVII.
(4) Pag. 105.

quæ decorat centrum Literæ O. in Epiſtola ad Lectorem,

Auditum Superis, auditum Manibus Orpheum refert, quo Lyram modulante, ut ait Silius Italicus (1),

Cum ſylvis venere feræ cum montibus amnes.

Hoc autem ſymbolo veteres Chriſtiani pro Imagine Jeſu Chriſti uſi ſunt(2), ſæpenumero illum ita depingentes in parietinis Sacrorum Cœmeteriorum: Cujus rei plura monimenta adferunt Boſius, atque Aringhius, ac poſtremo de illis teſtatur Boldettus in Obſervationibus ad Sacra Coemeteria (3). Ipſam Gemmam a priſcis Chriſtifidelibus ſculptam fuiſſe, neque adfirmaturi ſumus, neque profecto negaturi. Modus tamen artificis, qui ad inferiorem cælaturæ claſſem pertinet, facile Chriſtianorum opus fuiſſe perſuadet. Quum Ethnicis plerumque inſervirent peritiores artifices, & ipſi quoque Ethnici eſſent. Nos certe pretioſum hunc anularem lapillum ceteris ſacris lipſanis adjunctum

(1) *Bellor. Punic.* Lib. XI. v.462. & v.468. Vide Caſſiodorum Lib. II. *Variarum*, Epiſt. XL. Virgil. Lib. IV. *Georgicor.* Ovidium, Horatium, Claudianum &c.

(2) Vide ſis Euſebium Pamphilum in Oratione de Laudibus Conſtantini, habita in Tricennalibus, Capite XIV.

Utebantur quoque primo ævo Chriſti fideles muſico Lyræ inſtrumento pro ſymbolo, ut tradit S. Clemens Alexandrinus, *Pædagog.* Lib. III.

(3) Lib. I. Cap. VII.

ctum religiose custodimus : lapillum vero nuncupant *Carneolam*. Tabulam æri incisam, in qua Ectypon cum Historia Sanctorum Ephesinorum Dormientium expressum est, ornavimus Christi Monogrammate, literis A. & ω. utrimque inscriptis, uti in anulo quodam vetusto cum aliis sacris cimeliis vulgato, a nobis proditur (1). Palmas quoque, & Coronam adjecimus, certaminis feliciter consummati symbolas. Demum flosculos Papaveris septenos (quos Somno dicavit antiquitas, ut notum est), non tantum ornamenti gratia adposuimus; verum etiam, ut quoquo modo vulgarem opinionem sectantes, viso antiquo Monimento, animadverterent illico Dormientium titulum eisdem Sanctis tributum non esse sine mysterio. Quum vero in Operis progressu non numquam sermo occurrat de Vitreis quibusdam monimentis, quæ ab antiquariis, recentiori vocabulo, *pastæ antiquæ* nuncupari solent. Atque illa secus parentur ab iis, quæ a claro Viro Philippo Bonarrotio Senatore Florentino descripta sunt in Opere de Fragmen-

 tis

(1) *Nummus æreus Veterum Christianorum Commentario in duas Partes distributo explicatus &c.* Parte I. Capite XL. pag. 52.

tis Vasculorum (1), in quibus imagines sacras ex auro bracteato expresserunt veteres Christiani, & profanas iconas pagani: operæ pretium fore duxi, methodum, qua utendum est ad illa conficienda describere, & posteris memoriam opificii perquam utilis exponere: maxime quia nostra ætate summa in eis perfectio commendatur (2); ita ut Jaspides nigræ, virides, rubræ; Achates varie-

(1) *Osservazioni sopra alcuni Frammenti di Vasi antichi di Vetro ornati di figure, trovati ne' Cimiterj di Roma &c.*

(2) Excellunt modo in Urbe *Carolus Anghier* Romanus Aurifex, filius *Adriani* Lutetiæ Parisiorum nati, pariter Aurificis, qui paucis ab heinc annis Romæ vivere desiit, & idem operis genus optime callebat. *Christianus Fridericus Dehn*, Svecus, ex Provincia Pomerania, qui maximam gemmarum copiam hisce vitris effinxit, & eamdem quotidie adauget gemmis insignioribus. Harum vero elegantiarum seriem, venalem præbet: sive etiam Ectypa ab illis diligenter ducta, plusquam mille numero. Præterea *Augustinus Menga* Neapolitanus, cujusvis generis fictitias hujusmodi gemmas conflat. Hi autem omnes singulari propemodum artificio illas perficiunt; ita ut sive opacas malis, sive translucidas, nisi ad rotam, tamquam ad Lydium lapidem, experimento probaveris, veras esse gemmas putes: & si anulo illas inserueris; quisquis viderit; idemque artis peritus sit, facile decipiatur. Materiam vero ipsis operibus faciundis præstare solet *Alexius Mattioli* (cui potissime debemus egregia opera musiva, quæ ab *Petro Adami* Neapolitano, nuper defuncto; itemque ab Equite *Petro Paullo Christophoro Romano*, Viro nostro ævo clarissimo coagmentata sunt. Ab utroque enim multæ tabulæ, præcipue in Sacrosancta Vaticana Basilica, æterno tessellato opere confecta spectantur.). *Alexius* igitur vitreas ossas parat gemmis factitiis conflandis valde idoneas. Sed ut ingenium viri Extraneis etiam hominibus innotescat; non enim de trivio, vulgaresque homines proponimus. Is purpureum colorem, quo Jaspides factitiæ coloris rubri parantur, suo studio adsequutus est, & in eo ad sexaginta gradus coloris rubri (quam Scalam appellant), nempe a rosaceo subalbido ad purpureum serici villosi mirabiliter pervenit, sine quibus perpauca præstaret ars musivaria. Porro illuc deveneramus, ut quum ejusdem coloris musivarius indigeret, opera vetustiora necesse haberet dissolvere, ac delere. Alia quoque laudabilia, atque utilia præstat *Alexius* felici ingenii sui conatu; ita ut dignus illo honore, & compensatione censendus sit, quem calamitas nostrorum temporum, vel sero, vel minime rependit.

riegati, Carneolæ, Hyacinthi, Amethysti, Chalcedonii affabre exprimantur; positisque in conspectu, veterum anulorum vitreis hisce pastis, cum ipsis gemmis de veritate rei quasi contendendum sit. Igitur parata gemma insculpta, sive exscalpta, si quis velit hujusmodi pastas optime conficere; sumta ferrea lamina, altitudinis circiter unius digiti, & in circulum, sive in figuram ovatæ formæ sinuata (circumferentiæ paullo majoris, quam ipsa gemma sit); non utique stamno, sive alia materia solidatur, ne ab elastica vi queat dissolvi, quum ad ignem admovetur; sed tantummodo perfecte jungitur, perforatis, clausisque reflexo, seu repercusso claviculo extremitatibus laminæ, quæ altera alteri, lima admodum imminutæ superponuntur, ut circulum constituant. Tunsa deinde *terra Tripolitana* (quæ ita ab ea Civitate in Africa regione sita appellatur, quæ *Regni Tripolitani* caput est, & ab antiquis Scriptoribus alio nomine dicitur *Leptis magna*, nunc autem *Tripolis Barbarorum*), tertia pars descripti circuli, eadem terra digito pressa impleatur. Reliquum ejus-

ejuſdem terræ ponatur in catino, aqua multa ſuper effuſa, quæ manu, ſive rudicula, miſceatur, atque agitetur. Effundatur deinde ex ipſa aqua permixta in aliud vas, ut in fundo ejuſdem vaſis lutum deponat. Interim ex terra craſſiori, quæ in catino remanſit, pars altera ferrei circuli replenda eſt, atque calcanda pollice, eaque levior eſt primo *terræ Tripolitanæ* ſolo. Demum ex eadem terra elutriata, ut diximus, vulgo *decantata*, quæ leviſſima omnium eſt (1), aqua jam purgata ſecus emittetur, & tertia pars ſuperior ferrei circuli, tota ex ea pene exſiccata, atque, ut ita dicam, jam impalpabili, impleatur, ita ut redundet. Gemma deinde converſa cælatura premitur, quantum fieri poteſt ſuper iſta terra, & inverſo circulo, percutitur leniter bacillo, ſeu virgula ex latere, ſemel, bis, aut ter; ſtatimque gemma decidet, relicta impreſſione ſui nitidiſſima in illa terra circulo ferreo conſtricta, ac conſtipata. Attamen, ut quod in deſiderio eſt, perfectionis laudem obtineat, tutius erit in unaquaque gemma vitro effingenda,

(1) *Plane* non aliam terram facile inveneris, quæ cribro, licet tenuiſſimo expurgata lapillis, & craſſioribus arenæ calculis, ei poſſit comparari.

genda, opus explanatum iterare ſexies, octies, decies. Poſt hæc vitrum ſolidum, coloratum, ſive diaphanum, ſive opacum, quantum ſatis eſt operi faciundo, ſuperponatur circulo ferreo, ſeu *terræ Tripolitanæ* in circulo coactæ, ac typum gemmæ referenti, & ita in furno accenſis carbonibus undique æſtuante exponitur, donec vitrum liquefieri evidenter adpareat (caveant autem qui hæc agunt ab uſu follis omnino). Interea os furni clauditur ferreo repagulo, ut totus calor circa illud opus verſetur: aliquando tamen introrſus oportet adſpicere, ut vitri mox ſequutura liquatio conſpiciatur. Tunc temporis ferrea ſpathula vitrum comprimitur, ac forcipe tandem comprehenſo circulo extrahatur a furno, & ponatur in tepidario, donec omni igne conſumto, cum tepore paullatim frigeſcat, & ne per antiperiſtaſin a furno ad aërem frigidum translatum opus facili negocio findatur, & in partes plurimas, ut docet magiſtra rerum experientia, dilaceretur. Verumtamen, quæ de ferreo circulo, de furno, ac tepidario diximus, clarius oſtendent omnia

nia figuræ, quas curavimus incidendas.

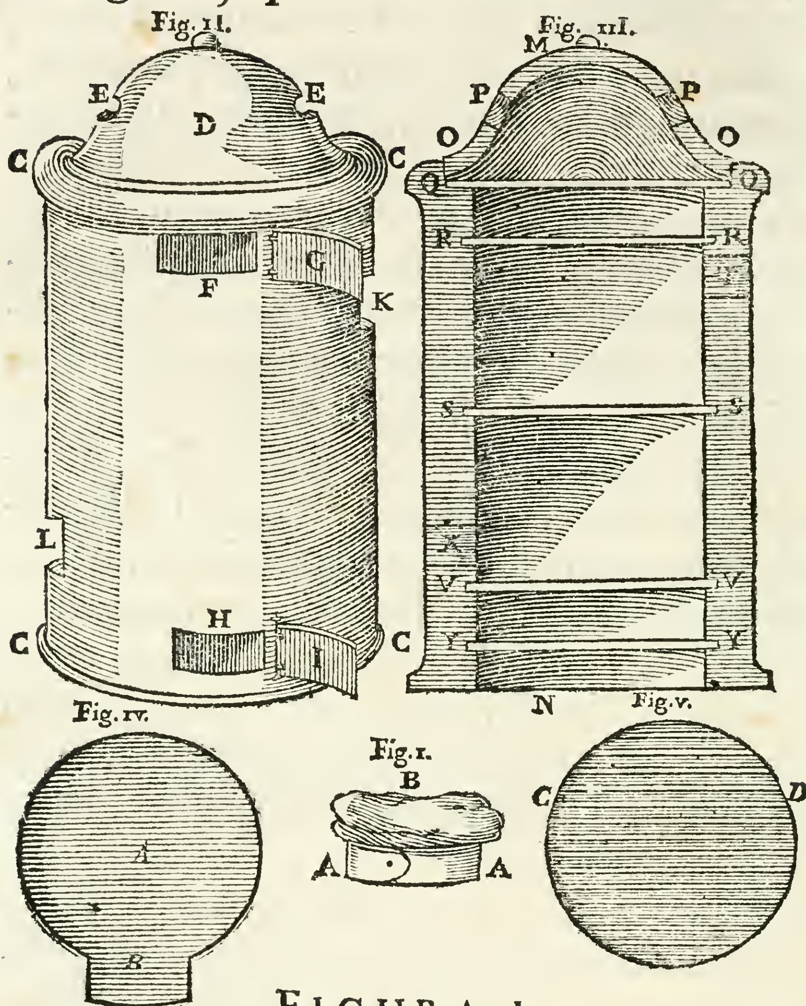

FIGURA I.

AA. Circulus ferreus, in quo *terra Tripolitana* cum gemma imprimitur.

B. Vitrum quod in Furno colliquandum est.

FIGU-

FIGURA II.

CCCC. Vas fictile, figura cylindri, paratum ad opus (1). Alii autem ad fictitias gemmas perficiendas Vaſe fictili utuntur, cujuſmodi in Officinis Aromatariorum, & Spargyricorum adhibetur, in *Furnum*, *Fornacem*, *Cinerarium*, ac *Tepidarium* converſo.

D. Caput Vaſis fictile, quod movetur ad nutum, ac placitum artificis, ut pars interior carbonibus repleri poſſit.

EE. Oculi duo in capite Vaſis aperti, ut carbonibus repleto capite, aër utrimque permeans ignem alat. Vide Fig. III. Literis PP.

F. Os *Furni* ferreo repagulo occludendum.

G. Ferreum repagulum.

H. Os *Tepidarii*.

I. Ferreum repagulum ad claudendum os Tepidarii accommodatum.

K. Os Fornacis. Vide ſis Fig. III. Litera T.

L. Os Cinerarii. Vide Fig. III. Litera X.

 FIGU-

(1) Fit autem Vas ex creta rubra: ea nempe, qua ollæ coquinariæ conficiuntur. Hæc creta aqua diſſolvitur, ac deinde cribro purgatur a lapillis, quibus permixta eſt; Deinde equino ſtercore arefacto, laterculorumque pulvere, ac ferri limatura, creta miſcetur, diciturque *Lutum Sapientiæ*. Non nulli, ut magis conſtans ſit opus, quoſdam ferreos circulos, puta tres, aut quatuor, in ipſa Vaſis ſtructura, cum creta componunt; coctumque Vas, ab igne non læditur.

FIGURA III.

MN. Vas fictile sectum scenographice a summo ad imum.

MO. Caput Vasis accensis carbonibus exæstuans.

PP. Oculi duo in ipso capite Vasis aperti, ut in priori Figura II. Literis EE.

QQ. Lamina ferrea os Vasis cooperiens.

QR. Pars Vasis vacua, quæ *Furnum* appellatur. Hæc autem pars Vasis a Q. ad R. tota intrinsecus circumvestitur lamina ferrea sinuata usque ad extremitates oris in ipso vase aperti. Os indicatur Fig. II. Litera F.

RR. Lamina ferrea, cui superimponuntur opera excoquenda, uti ostendit Figura I. Eadem vero lamina RR. ita expansa, sicuti esse debet, satis exprimitur Figura IV. Literis *A. B.*

RS. Fornax carbonibus accensis repleta.

SS. Crates ferrea, quæ Fornacis solum est, & cinerem in inferiorem loculum exonerat, Vase per eam diviso bifariam. Sed ipsam cratem ostendit Fig. V. Literis *C. D.*

T. Os Fornacis ad immittendos carbones, & exci-

excipiendum aërem apertum in Vaſe forinſecus, & ne calor ignis lædat artificem, dextrorſum. Vide Fig.II. Lit.K.

SV. *Cinerarium* æquale Fornaci RS.

VV. Lamina ferrea.

X. Os *Cinerarii* ad emittendum cinerem ſiniſtrorſum patens. Vide Fig.II. Lit.L.

VY. Pars Vaſis vacua, quæ *Tepidarium* dicitur, quod in ea, opera jam perfecta tepeſcunt, & æqualis eſt Furno QR.

YY. Lamina ferrea, quæ fundum Vaſis conſtituit.

FIGURA IV.

A. Lamina ferrea, quam deſcripſimus in ſuperiori Figura III. Literis RR.

B. Pars ejuſdem laminæ *A.* ſive RR. quæ implet ſolum oris Furni, indicatum Fig. II. Litera F.

FIGURA V.

C. D. Crates ferrea, quæ indicatur in præcedenti Figura III. Literis SS.

Figuræ adpoſitæ, ut ad uſum opportune reducantur, per partes ſingulas menſurantur pede, ſeu palmo architectonico: ſecus autem Figura I. quæ multo majori modulo delinea-

ta eſt, ut facilius perſpiciatur, & operationis ordo, clare, ac dilucide explanetur.

Ceterum qui operi incumbunt, utuntur oculariis, ſive conſpicillo (1), quum introſpicere velint, ne calor ignis ab oſtio Furni vehementer emanans oculorum aciem lædat. Conſpicillum autem nulla arte optica elaboratum eſto, ne res minuat, aut adcreſcat; adhibetur enim ſolummodo vitrum cryſtallinum aptatum ad formam conſpicilli, ne viſus irritetur, aut vulneretur. Hæc vero breviter dicenda exiſtimavimus circa inſtitutum opus, prævia adloquutione; properandum enim modo eſt, & ad ipſam Hiſtoriam Sanctorum Dormientium contendendum. *Horæ quidem cedunt*, inquit Cicero (2), *& dies, & menſes, & anni, nec præteritum tempus umquam revertitur: nec quid ſequatur ſciri poteſt...... Tantum remanet quod Virtute, & recte factis ſis conſequutus.*

EPI-

(1) Adi Plinium Naturalis Hiſtoriæ Libro XXXVII. Cap. V. & ea quæ ad Plinium illuſtrandum nuper prodere libuit in Diſſertatione Glyptographica Capite XXVIII. pag. 103. & ſequentibus amabo percurras velim, & ſi vacat, ponderare ne graveris.

(2) In Catone Majore. Pagina 513.

EPISTOLA
AD LECTOREM.

MNIS generis monimenta, quæ latent in ſcriniis, ſive in abditis quibuſque locis, viris eruditis impervia, vix proſunt illi qui poſſidet (1). Heinc laudibus commendantur rerum antiquarum collectanea publicis typis excuſa, licet quandoque prodeant in vulgus nulla deſcriptione conjuncta. Nos igitur dum hæc cogitamus, aliqua *Muſei Vi-*

(1) Caſſiodorus (*Variarum Lib.* IV. *Epiſt.*XXXIV.) inquit: *Divitis auri vena ſimilis eſt reliquæ terræ ſi jaceat: uſu creſcit ad pretium; quando & apud vivos ſepulta ſunt, quæ tenacium manibus includuntur &c.*

Gemmæ quoque ab Oriente in Italiam advectæ (quæque ſplendoris gratia monilibus, atque anulis inſeruntur, variæque lucis fulgore, arte magiſtra naturam juvante, cominus, eminus intermicant), quouſque thecis occluduntur, pene ſimiles lapidibus quos calcamus reputari poſſunt, quum nullo luminis nitore ſplendeant. Inde Ovidius, rem noſtram acu tangens, Lib. II. Metamorphoſeon, Solis auratum currum deſcribens, ait:

Per juga Chryſolyti, poſitæque ex ordine Gemmæ,
Clara repercuſſo reddebant lumina Phœbo.

Idem pariter dicendum eſt, de quibuſque rebus optimo colore diſtinctis: color enim, nonniſi coruſcante lumine diſtinguitur. Sunt igitur hæc omnia, quum latent, atque ab uſu removentur, tamquam vere non ſint.

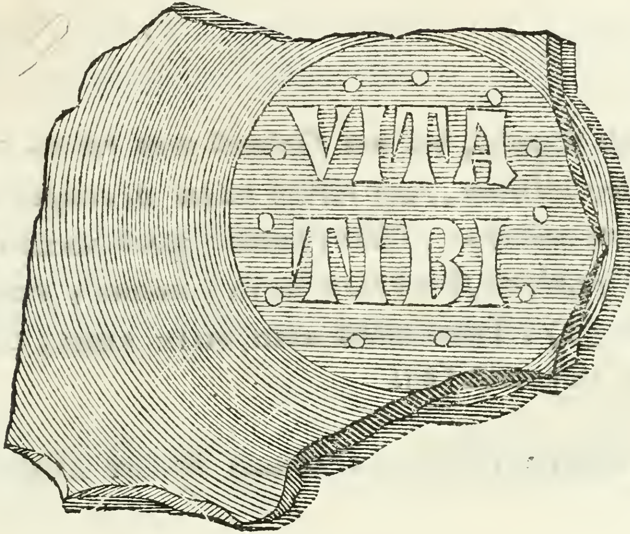
Victorii ſingularia cimelia de more illuſtrantes, alia quoque ejuſdem Muſei inedita emblemata hac illac in lucem emittenda curamus, parati pluribus vigiliis, ſed jucundo labore, aliquando Muſeum totum vulgare, atque exponere: modo vita ſuppetat (1), ac Lectoris gratia frui ſine invidia concedatur. Porro in ſtudia literarum incumbere e re noſtra ducimus, nec quicquam ultra cupimus, niſi a te, Lector benevole, probari, quum aliquid in manus tuas damus. Tu interim hiſce noſtris lucubrationibus UTERE FELIX (2), & convivali adclamatione, quam ex antiquo vitro (3) nunc primum exhibemus (Urbis hoſpes ſis, vel extraneus), lætare

(1) Ita Plinius *Epiſtolarum* Libro v. *Epiſt*. v. *Occurſant animo mea mortalitas: mea ſcripta: nec dubito te quoque eadem cogitatione terreri .... Proinde, dum ſuppetit vita, enitamur, ut mors quam pauciſſima, quæ abolere poſſit inveniat*.

(2) In gemmis anularibus antiquis hæc formula non ſemel occurrit. Mutuum aliquando accepi anulum aureum, ſive potius anularem laminam auream vetuſtiſſimam, totam circum perforatam hiſce literis. VTERE. FELIX. MVLTIS. ANNIS. Sed monimentum adeo elegans, paullo poſt igne liquatum amiſimus. Heu rem iniquam, & graviſſimam! Sed patratam impune.

(3) Hoc inſigne fragmentum ſcyphi veteris ævi, hactenus ineditum exſtat Romæ *in Muſeo Victorio*. Ibidem literis ex albo legimus in antiquâ carneola HAVE. In alia HAVE SECVNDE. In alia HAVE VITA. & in Anulo æreo ejuſdem Muſei, cujus lamina ſuperior, ſive *pala* (ut inquit Cicero Lib. III. *De Officiis*, pag. 466.), veſtigii, ſeu calceamenti formam refert, literis exciſis legitur VIVAS. Demum in alia antiqua carneola anulari ibidem adſervata, perſimili, ſed græca adclamatione notatum legimus ZΩ. Scriptum in eleganti tabella utrimque anſata. Illius autem explanationem cupientes, petere poſſunt ab Juvenale, Satyra VI. ac Martiale, Lib. X. Epigrammate LXVIII.

tare temperate, ac ſobrie; noſque communi literarum ſtudio tibi unice devinctos, amare perge.

Fa-

Faciendi aliquid, vel non faciendi vera ratio, cum hominum ipsorum, tum rerum etiam ac temporum conditione mutatur. Nam recentia opera MAXIMI PRINCIPIS *præbent facultatem* NOVA, MAGNA, VERA *censendi* (1). Porro nostra ætate FELIX ROMA; tandem enim aliquando (2):

IN LATIUM SPRETIS ACADEMIA MIGRAT ATHENIS.

---

(1) Plinius *Epistolarum* Libro VI. Epistola XXVII.

(2) Claudianus de Manlii Theodori Consulatu vers. 94.

ELEN-

ELENCHUS CAPITUM.

CAPUT I

De utilitate quam adferunt Scriptores, maxime de rebus ſacris agentes. pag. 1.

II.

Socii Bollandiani diſſerunt de Sanctis VII. *Dormientibus. Proponitur Ectypon* Muſei Victorii *cum imagine eorumdem Sanctorum.* 3.

III.

Quæ ſint hujuſmodi Ectypa, & quomodo conficiantur exponitur. 3.

IV

Sancti Septem Dormientes Epheſini ab aliis Sanctis, Dormientibus nuncupatis, diverſi. 5.

V

Deſcribitur Ectypon Muſei Victorii. 6.

VI

De Sanctis Dormientibus Epheſinis diſquiritur. 9.

VII

Illuſtrantur Inſtrumenta ſupplicii, & cruciatuum eorumdem Sanctorum Martyrum. 14.

VIII

Toreuma vitreum vetuſtum cum imagine Sancti Demetrii exhibetur. 15.

IX

Aliud Toreuma antiquum ex Amethyſto vulgatur. 22.

X

De Sanctis Martyribus, eorumque differentia. De Sanctis Confeſſoribus. 24.

XI

Quare Sancti Martyres Epheſini Dormientes dicti ſint explanatur. Vetera monimenta indicantur, proferuntur, & illuſtrantur. 28.

XII

Dormitio mortem ſignificat in monimentis Chriſtianorum. 32.

XIII

Domus æterna pro ſepulcro apud Ethnicos frequenter: raro apud Chriſtianos occurrit. Myſterium non idem utriſque. 39.

Multa

XIV

Multa de Somno disseruntur. Gemma vetusta editur, & illustratur. 44.

XV

Veterum Christianorum Lucerna cum symbolo Jonæ dormientis vulgatur. Item Vitrum antiquum cum eodem signo. 52.

XVI

Disquiritur an Sancti Ephesini fuerint a Somno excitati. 58.

XVII

Quod in Actis legitur de iisdem Sanctis excitatis a somno, exponitur. 60.

XVIII

Proponitur Auctoris conjectura. 63.

XIX.

De Sanctorum Ephesinorum agnitione. 67.

XX

De ætate hujus Gemmæ. Vetustior Sæculo IX. *vel etiam* VIII. *eadem adseritur.* 69.

FIGURAE

ET ANTIQUA MONIMENTA.

IN PRAEFATIONE.

I

Litera initialis E. *ex vetuſto Lapislazulo, Evæ Hiſtoriam exhibet, ab arbore vetita fructum de cerpentis.* Pag.V.

II

Inſtrumenta, quæ ad vitreas gemmas, vulgo paſtas *conficiendas neceſſario requiruntur.* XVI.

IN EPISTOLA AD LECTOREM.

III

Litera initialis O. *Orpheum repræſentat in antiqua carneola, cytharæ ſonitu feras, atque arbores trahentem.* XXI.

IV

Veterum adclamatio convivalis in fundo cyathi aureis characteribus expreſſa. XXIII.

IN DISSERTATIONE.

V.

Litera initialis P. *Boni Paſtoris imaginem refert*

fert ex antiqua carneola, aliis quoque symbolis veterum Christianorum distincta. 1.

VI

CAP. V *Ectypon vetustum* Musei Victorii *cũ Historia Sanctorum* VII. *Dormientium Ephesinorum ex antiqua Gemma.* 6.

VII

CAP. VIII *Vitrum antiquum cæruleum, atque diaphanum cum imagine ectypa Sancti Demetrii.* 17.

VIII

Aliqua Jesu Christi Monogrammata ex Lucernis fictilibus antiquis. 18.

IX

Bulla antiqua summæ raritatis adfirmandam chlamydem a veteribus adhibita. 19.

X

CAP. IX *Cameum antiqui operis ex amethysto cum imagine ejusdem Sancti Demetrii.* 23.

XI

CAP. XI *Vitrum vetustum viride, ac deauratum cum typo Lazari a Christo suscitati.* 30.

CAP.

XII

CAP. XII *Plumbeum Toreuma ſacris imaginibus utrimque diſtinctum.* 36.

XIII

CAP. XIII *Veterum Chriſtianorum titulus literis infrequentioribus inſculptus ex adverſo profanæ memoriæ.* 42.

XIV

CAP. XIV *Inſcriptio Caii Licinii Midonis ex antiquo marmore.* 47.

XV

Epitaphium Sancti Oneſimi ex vetuſto lapide Sacrorum Cœmeteriorum Vrbis. 48.

XVI

Gemma a veteribus ethnicis inciſa, in qua Jupiter, Apollo Phœbus, & Diana. 51.

XVII

CAP. XV *Lucerna fictilis veterum Chriſtianorum cum ſigno Jonæ decumbentis ſub Cucurbita.* 53.

XVIII

Vitrum antiquum deauratum cum eadem Hiſtoria Jonæ decumbentis. 55.

I M-

IMPRIMATUR,

Si videbitur R̃mo Patri Magiſtro Sacri Palatii Apoſtolici.

Ph. Spada Archiep. Theodoſiæ Viceſg.

ADPROBATIONES

CENSORUM.

I

S*Anctorum* VII. *Dormientium Hiſtoriam ex Ectypis Muſei Victorii expreſſam, & Diſſertatione, veteribuſque Monimentis illuſtratam*, juſſu R̃mi Patris Fratris Aloyſii Nicolai Rodulphii Sacri Palatii Apoſtolici Magiſtri a me lectam; quia nihil Catholicæ Religioni, ac bonis moribus adverſum in illa reperi: Imo ea eruditione refertam deprehendi, quæ Eccleſiaſticæ antiquitatis ſtudioſis prodeſſe poterit, dignam publica luce cenſeo. Romæ Idibus Octobris. Anno Domini MDCCXL.

Petrus Pollidorus.

Quum

II

QUum jussu Reverendissimi Patris Nicolai Rodulfi Sac. Palatii Apostolici Magistri: *De Sanctis* VII. *Dormientibus Dissertationem* singulari studio, atque eruditione elucubratam diligentissime expenderim, in eaque nihil, quod a verae Fidei, Christianorumque morum institutis abhorreat, deprehendere potuerim, publici juris fieri posse censeo. Romae ante diem VII. Kal. Novemb. Anno Domini cIↃ IↃcc XL.

Franciscus Marianus Vatic. Basilicae Benefic. & Bibliothecae Script. Graecus.

IMPRIMATUR,

Fr. Nic. Ridolfi Ord. Prædicatorum Sacri Palatii Apostolici Magister.

SAN-

SANCTORVM
SEPTEM · DORMIENTIVM
HISTORIA
EX · ECTYPIS · MVSEI
VICTORII
ACCVRATE · DELINEATA
ET · AERI · INCISA
ANNO · DOMINI · CIↃ · IↃ · CC · XL
Gemmæ Antiquæ Magnitudo
Eques Hieronymus Odam delin.
Ioann. Petroschi Scul.

SANCTORUM
SEPTEM DORMIENTIUM
HISTORIA
DISSERTATIONE
ET VETERIBUS MONIMENTIS
ILLUSTRATA.

CAP. I
De Utilitate, quam adferunt Scriptores, maxime de rebus Sacris agentes.

ENE incredibile dictu est quam multæ nostra ætate in vulgus prodeant eruditorum Virorum lucubrationes, quibus Historia prioris ævi, tum Sacra, tum Profana illustratur. Et si velim illa pariter memorare, quæ versantur circa Philologiam, Quæstiones Academicas, & Rhetoricas exercitationes Oratorum, & Poëtarum, Latino, Thuscoque idiomate publicis typis excusa, profecto omne tempus in ipso differendi exordio consumeretur. Siquidem ea omnia ita avide plerumque expetuntur a curiosis, doctisque Viris, ut nova, laudandaque inventionis ra-

CAP. I tione, literariarum rerum nuncia Parisiis, Amstæledami, Londini, Genevæ, Bernæ, aliisque variis in locis edenda curarint; maxime vero in Italia, Venetiis, ac Florentiæ; quibus per singulas hebdomadas folium librorum tunc temporis impressorum Epitomen, sive summam promens, per tabellarios continuo euntes, & redeuntes deferri paullo ante constitutum est. Verum enim vero quid utilitatis ab Scriptoribus Ecclesiasticis nostro hoc ævo in describendis Sanctorum Vitis adsidue incumbentibus adpareat; nempe ab Hagiologis Bollandianis, qui singulis Sanctis propria die adsignata, Historiam vitæ prosequuntur, mirari potius licet, quam verbis exponere. Illud sedulo considerare oportet, ab anni initio, videlicet a Mense Januario (quo anni primordia, pene ab omnibus inchoantur), usque ad Diem XIX. Mensis Augusti, Volumina XXXV. jam prodiisse, non sine piorum, doctorumque hominum ingenti solatio; quod admodum nitide edita sint Acta Sanctorum, collatis inter se vetustis manu scriptis codicibus, & summa fide recognitis; præterea, quod prolegomenis lectissimis ornata

nata sint eadem Volumina, additis qua opus esse rati sunt, animadversionibus valde eruditis.

CAP. II
Socii Bollandiani differunt de Sanctis VII. Dormientibus. Proponitur Ectypon *Musei Victorii* cum imagine eorumdem Sanctorum.

ITA porro apud ipsos Mense Julio ad Diem XXVII. legenda occurrunt Acta Sanctorum Septem Dormientium (1), quæ nunc expendimus, vulgare cupientes Ectypon vetustum *ex Museo Victorio*, in quo iidem ipsi Sancti VII. Dormientes exhibentur in antiqua gemma, fortasse modo amissa, insculpti.

CAP. III
Quæ sint hujusmodi Ectypa, & quomodo conficiantur exponitur.

HÆC autem Ectypa, ut illi etiam, qui minus norunt intelligant, quid istud rei sit, & quam simillima exemplari exsistant; Vel fiunt liquato aqua gypso, vel sulphure in amula ad ignem admota, colliquato, & cinnabari, sive alio colore mixto. Igitur quodvis horum selegeris, gemmæ, ut dicebam, infunditur, cui, ne undique diffluat, sive sulphur, sive gypsum, fascia tenuis e stamno, non nihil ipsa gemmæ area eminentior, adstringitur, & filo, si opus fuerit,

(1) Tomo VI. Mensis Julii. Pag.375. & seqq.
Vide quoque Martyrologium Usuardi apud Bollandianos Tomo VII. Mensis Junii, pag.428. & in Auctariis pag.429. & 430.

CAP. III rit, circumligatur. Jam verò rigente sulphure, densatoque gypso, alterutrum a gemma dividitur, & sic ipsissimam gemmæ imaginem ectypon refert. At ipsa gemma aliquando leniter oleo perungitur, ut facilius gypsum aut sulphur ab illa separetur. Est item aliud genus operis, quo utimur ad exerenda e gemmis cælaturæ exempla, nempe cera, quam *Hispanicam* dicunt. Ea, ut plurimum palmaribus bacillis teretibus, rotundisque constat, & ad ignem candelæ, sive lucernæ propior accenditur, non ut ardeat, sed ut fluat, tantum, quantum sat est ad excipiendam ex gemmis imaginem; magisque probatur, quæ rubenti colore plus nitet, ac facilius fluit. Ceræ itaque liquenti subponitur lamina, sive lignea, sive papyracea, sed satis firma: Optimæ vero sunt chartæ lusoriæ, quæ Massilia ad Centumcellas appulsis navigiis deferuntur, atque inde Romam, & in inferiori, seu adversa parte, totæ sunt albæ; reliquæ enim alearum species in utraque parte sunt impressæ; scilicet signis lusoriis, parte una; altera, typo officinæ. Eumdem effectum præstat item cera mollis, digi-

digitorum ope interdum compressa, donec in figuram coni exsurgat, eaque paullulum madefacta labiis, converso cono, gemmæ incisæ imprimitur. Pene illud de hac cera expressit Ovidius (1) virtutem Solis commendans.

Cera remollescit, tractataque pollice, multas
Vertitur in facies, ipsoque fit utilis usu.

Ectypon vero, de quo dicturi sumus, constat ex sulphure, & quidem multis ab heinc annis fuso, & ab eadem gemma sumto.

CAP. IV
Sancti Septem Dormientes Ephesini ab aliis Sanctis Dormientibus diversi.

IGITUR laudati Bollandiani, ante quam Acta proferant, agunt prævio Commentario de Sanctis Septem Dormientibus in Germania septemtrionali cultis, nempe apud Norvegos. De aliis item in Gallia, sive Turonensibus, quorum nomina sunt CLEMENS, PRIMVS, LAETVS, THEODORVS, GAVDENS, QVIRIACVS, sive CYRIACVS, INNOCENTIVS, quos Cæsar Cardinalis Baronius eosdem cum Septemtrionalibus esse opinatur in notis ad Martyrologium Romanum (2). Ei vero minime adsentiuntur Bollandiani, nec alii plerique in eamdem sententiam pedibus

(1) *Metamorphoseon* Lib. x. Fab. VIII. (2) Ad Diem XXVII. Julii.

dibus ire arbitrati ſunt, argumentis ab ipſis Actorum collectoribus prolatis moti, atque devincti. Ceterum hæc Hiſtoria alia eſt a Sanctis Septem Dormientibus Epheſinis, qui in noſtro Ectypo ad declarandam veritatem adpoſite ſunt expreſſi.

CAP. V
Deſcribitur Ectypon *Muſei Victorii.*

OMNES ergo tamquam vere Dormientes repræſentantur, tunica tantum induti; alii ſedentes, jacentes alii, ſtorea quadam, ſive ſtramento unicuique ſubpoſito. Nimbo rotundo caput illorum ornatur (1), quibus omnibus proxime ſpectatur ab antiquo artifice formatum inſtrumentum, quo Martyrium, ſive mortis illatæ genus deprehendi poſſit; ſcilicet clavæ nodoſæ, ſecures, clavi, faces ardentes (2): E regione autem nomen ſingulis adpoſitum eſt. Sedent duo primi CONSTANTINVS, & MAXIMIANVS. Alter ſiniſtra caput regit, genæ admota; dextra ſiniſtro cubito ad latus quoque ſiniſtrum

(1) Hic Orbis capiti circumſcriptus, *Venerationis index, & Majeſtatis, quæ humanam excederet*, dicitur ab Laurentio Pignorio in expoſitione Menſæ Iſiacæ, pag. mihi 23. ſed adi Nummum Æreum veterum Chriſtianorum, Commentario a nobis explicatum Parte 1. Cap. XXVII. pag. 29.

(2) De his omnibus Martyrum ſuppliciis, pœniſque, agit Antonius Gallonius Congregationis Oratorii Presbyter, in Lib. *de Martyrũ Cruciatibus*, quem vide.

ſtrum compreſſa, celataque, & pede lævo poſt dexterum compoſito, ejuſque poſt tergum, in area gemmæ clava erecta cernitur, parte graviori ſuperius, tenuiori inferius efficta. Alter dextero cubito coxæ dexteræ innixus, crure non nihil contracto, manu genam fulcit, extenſoque magis ſiniſtro pede, aliam manum ad genu protenſam tenet. In area, quæ media eſt inter utrumque cernitur clava longior alia, in ima parte aculeata. Jacent veluti ſomno indulgentes, ſupini, alii duo JOHANNES, & MALCHVS. Hic utroque crure, pedibuſque æqualiter productis, exporrectiſque. Ille cruribus pene decuſſatis, niſi quod pes dexter longius aliquantulum excurrit. Ambo brachiis ad ventrem uſque prolatis. Malcho adjacet ſecuris. Johanni lignum nodoſum, ſive mavis clava. Demum ſedent, ad dexteram admodum reclinatus MARTINIANVS, quem prope jacet ſecuris: ad ſiniſtram SERAPIO, cui fax ardens proxima eſt. Medius DANESIVS, ut in Ectypo legitur, ſive DIONYSIVS, ut aliis placet illum nuncupare (1), ceteris magis erectus, cui ma-

(1) Adi Martyrologium Romanum ad Diem XXVII. Julii: Item Acta a Bollandianis congeſta, & alios qui eorumdem Sanctorum meminerunt.

CAP. V

magnus clavus (1), seu aliquod aliud instrumentum, martyrii symbolum adstat, fascia, ut mihi videtur, circumligatum. Martinianus dextero cubito, dorsoque, & capite storeæ innititur, manu ad maxillam fulciendam explicata (2), sinistro brachio, manuque dex-

(1) Sanctus Paullinus Episcopus Nolanus, de quo aliqua dixisse non pœnitet in Nummo Æreo explicato Parte 1. Capite XL. ad calcem pag. 51. num. 3. agens Natali IX. Carmine XXIV. *De adventu Nicetæ Episcopi e Dacia, qui ad Natalem D. Felicis occurrerat*, hæc ait ad rem nostram.

Vitalem, Agricolam, Proculumque Bononia condit,
Quos jurata fides pietatis in arma vocavit,
Proque salutiferis texit victoria palmis,
Corpora transfixos trabalibus inclyta clavis.

Vide in Bibliotheca Patrum Lugdunensi Tomo VI. pag. 289. Illos autem clavos ferreos fuisse existimo, quales in crucifixione Domini nostri Jesu Christi perfidos Judæos adhibuisse scimus. Iisdem utebantur veteres ad opera contignationum in Ædificiis, ut meminit Vitruvius Lib. VII. de Architectura. Cap. III. Ubi Guilelmus Philander monet: *ferreos clavos in intestino opere plurimum valere, æreos in ceteris, atque humido loco præstare, & penè æternos esse.* Duos vere trabales clavos, sed æreos vidimus olim Romæ in Museo Strozio, quum adhuc in vivis esset Præsul eruditus Leo Stroza amicus noster, & eos ex contignatione Porticus Basilicæ Sanctæ Mariæ ad Martyres, quæ *Pantheon* dicitur (vulgo ab exteriori, atque interiori figura ædificii, *la Rotonda*), erutos, servatosque fuisse nobis exponebat. Alium vidimus quoque in Museo Kircheriano: Eadem vero Porticus contignatio tabulis æreis tota constabat, hujusecmodi clavis pariter æreis confixa, quam Urbanus VIII. Pontifex Maximus ad ornandam Principis Apostolorum memoriam evertit Anno MDCXXXII. conflato illo ære in Mausoleum miræ pulcritudinis, atque magnificentiæ. De hoc Opere vere mirando disserit Philippus Bonanni Societatis Jesu Presbyter in Historia Templi Vaticani Cap. XXIV. & alii illustratores ejusdem augustissimæ Basilicæ.

Clavos Trabales memorat quoque Horatius *Lib.* I. *Carminum*, *Ode* XXXV. & quidem in usum tormenti, sive supplicii; inquit enim:

Te semper anteit sæva necessitas,
Clavos Trabales, & cuneos manu
Gestans ahena: nec severus
Uncus abest, liquidumque plumbum &c.

(2) Dantes Aligherius Guilelmum Navarræorum Regem, Philippi, cognomento pulcri, Francorum Regis Socrum in Purgatorio (*Canto* VII. *in fine*), describens, ait.

L'altro vedete ch'ha fatto alla guancia
Della sua palma, sospirando, letto &c.

Vide sis Christophorum Landinum in Commentariis loco citato. Horum vero Commentariorum laudatur editio Florentina in folio Nicolai Laurentii *della Magna*. An. M. CCCC. LXXXI. quam in privata Bibliotheca servamus æneis figuris r na tam

dexteram verſus prolabente; pedibus ſolutis, ſed imparibus, nempe ſiniſtro elatiore exprimitur. Serapio, ſiniſtro cubito inſiſtit ſtoreæ, manuque caput excipit: dextero brachio uſque ad cubitum ad latus excidente, manu vero ſiniſtram verſus. Pes ſiniſter cum crure productus eſt: dexterum crus cum eo ad ſuram interſeritur. Dionyſius brachio dextero ad cubitum flexo innixus genu eſt ſublimiori, manu ad genam expanſa: ſiniſtro brachio circa poplitem defluente; crure altero longius prolapſo: cunctique repræſentantur capillo breviuſculo, atque imberbes.

CAP. VI
De Sanctis Dormientibus Epheſinis diſquiritur.

HOC teſtimonio adeo illuſtri, & merito ad nos tranſmiſſæ ſacræ eruditionis venerabili, adverſus Dionyſium Jacobitarum Patriarcham (1), & Jacobum Sarugenſem (2) tutiſſime iri poteſt, qui contra communem, vulgatamque hujus hiſtoriæ famam, octo fuiſſe Sanctos Dormientes ſcripſerunt. Nomina quippe Sanctorum Epheſinorum, atque imagines, ſeptem omnino ſunt;

(1) Exſtat apud eruditiſſimum Aſſemanum Canonicum Baſilicæ Sancti Petri de Urbe, & Vaticanæ Bibliothecæ Præfectum, editæ ab ipſo Bibliothecæ Orientalis Tomo 1. pag. 336.

(2) Homilia de SS. VII. Dormientibus.

CAP. VI quæque diverſimode recitantur a variis Scriptoribus (1), in hoc monimento ſine ambiguitate notantur. Conſtat pariter eodem teſtimonio de eorumdem agone, atque obitu, quos Scriptorum nullus indigitat, nullus deſcribit (2): nam præter quam quod in ſpelunca clauſi occubuere, ut teſtantur Acta (3), quo mortis genere ceſſerint e vita, indicant ſecures, faces, ligna nodoſa, clavi, in noſtro Toreumate conſpicua omnia. Conſtare item poteſt de illorum ſacro cultu vetuſtiſſimo poſt obitum, indice Nimbo rotundo, de quo plura alibi diximus (4). Dubium quoque a Bollandianis excitatum reſolvitur ope hujus antiqui monimenti; quum enim in ancipiti ex eo ſe conſtitutos eſſe fateantur, quod in Actis antiquioribus Jacobi Sarugenſis a ſe prolatis, *Pueri* dicantur Sancti VII. Epheſini, ſuſpicari liceat, *num ob juvenilem ætatem*

(1) Vide ſis Socios Bollandianos Tomo VI. Julii in Commentario prævio §. I. num. 6. & num. 7.

(2) Baronius in notationibus ad Martyrologium Romanum ad Diem VI. Kal. Auguſti, videlicet XXVII. Julii lit. f. ſcribit. *Quicquid ſit optimo jure dicimus, tam Latinos, quam Græcos religioſe, ac pie colere, ac celebrare horum Sanctorum anniverſariam ſolennitatem, quum gravia paſſi ſint temporibus Decii, atque revera in Domino obdormierint*: genus autem ſuppliciorum præteriit, quod & alii ad hanc diem veteri teſtimonio carentes fecerunt.

(3) Adi Caput XI. hujus Diſſertationis, & quæ ibidem notantur pag. 29. n. I. diligenter expende.

(4) Vide præcedenti Capite in adnotatis ad calcem pag. 6. num. I.

tem (1), *vel ministerium communiter a Græcis aliisque Scriptoribus pueri appellentur*. Ipsis enim, ut inquiunt, *præplacet hæc posterior significatio, etsi etiam alia commode intelligi possit*. Verum quicquid sit de illorum conditione, quam apud Livium (2), ex eadem *Puerorum* voce eliciunt, conformemque animadvertunt Scripturæ Sacræ consuetudini; in hujus Historiæ illustratione, *Puerorum* appellationem ad ætatem eorumdem primo referri oportere manifeste docet insigne id monimentum, ut consideranti patet. Illud etiam observandum in Menologio Græcorum jussu Basilii Imperatoris græce olim edito, sed græce, & latine vulgato Anno MDCCXXVII. Typis Urbinatibus. Ibi enim Parte I. ad Diem XXIII. Octobris (3) in tabula æri incisa Sanctorum VII. Ephesinorum Dormientium imagines conspiciuntur, tamquam Puerorum in spelunca degentium, hoc titulo præposito brevissimæ illi Historiæ. Ἡ ἀνάμνησις τῆς φανερώσεως τῶν ἁγίων ἑπτὰ παίδων τῶν ἐν Ἐφέσῳ. *Commemoratio manifestationis Sanctorum Septem Puerorum Ephesi*. Referunt

 Acta

(1) Ita in observationibus ad pag. 389. in eodem Tomo VI. Julii.

(2) Libro V. Decade VI.

(3) Pagina 137.

CAP. VI Acta a S. Gregorio Turonensi scripta (1), furente Decio Imperatore eosdem Christi Martyres ferro oneratos in conspectum illius adductos fuisse, & blanditiis tentasse (2); discussoque ferro a collo eorum, quum discederet, liberos dimisisse, donec ad Ephesum rediret: *quia non decet tantam venustatem, ac pulcritudinem corporis subdi tormentis*. Idem confirmatur a nobis ejusdem Gregorii testimonio paullo post in hac Dissertatione adferendo (3). Quis vero decere adfirmet, sive potius quis patiatur? has oris elegantias, & egregium formæ decus in viris ab aliquo celebrari, quæ vix modeste tolerantur, quum de ephœbis se bene gerentibus, ac recte moratis, per otium aliquando sermonem facimus. Illud sane improbare videtur Sanctus Basilius Magnus Cæsareæ Cappadociæ Archiepiscopus, aliqua edisserens de perfecta hominis institutione, in Epistola Prima ad Sanctum Gregorium Nazianzenum Theologum nuncupatum (4). Heinc sæpe miratus sum animadvertens apud eruditissimum Cangium

(1) *Acta alia* §. 2. Eduntur a Bollandianis post *Acta Antiquiora* in eodem Tomo VI. Julii pag. 389.

(2) Ibidem §. 3.

(3) Adi Caput XVIII. in adnotatis ad calcem pag. 65. num. 1.

(4) Operum Tomo II. pag. 783. Edit. Parisiis in fol. cIↃIↃCXVIII.

gium in Dissertatione de inferioris ævi Numismatibus (1), antiquum ab eo proditum monimentum, in quo Septem Sanctorum imagines in orbem expressæ sunt, totidem segmentis distinctæ, quæ seniores, barbatosque viros exhibent cum nimbo rotundo circa caput, statuque veluti dormientes repræsentantur (2). In centro hujus emblematis historia valde obscura continetur; epigraphe vero partim latinis, partim græcis characteribus, & male delineatis descripta est; ita ut nulla interpretatione declarari possit. Culpam tamen, si qua forte sit, tum in figuris, tum in inscriptionibus, illi tribuit Cangius, a quo ectypon, sive potius graphydem acceperat. Putandum eosdem Sanctos VII. Dormientes in giro artificem exprimere voluisse. Verum ex præmisso rerum ordine, nullo modo quod præsumserat adsequutus est: nisi forte historiam Sanctorum VII. Dormientium in Germania, sive in Gallia clarorum

CAP. VI

(1) Vide ad calcem Tomi III. Glossarii mediæ, & infimæ Latinitatis Tabula III.

(2) Ibidem Num. XXXI. Hujusmodi Nummum, ni fallimur, quem se descripsisse ait in Notis historicis, & philologicis ad Alexiadem Annæ Comnenæ Cæsarissæ, editum non reperimus in Opere laudato pag. 322. cum aliis nummis ad Alexium pertinentibus. Id Opus, sive notæ ad Alexiadem exstant post Joannis Cinnami historiarum libros, seu de rebus gestis a Joanne, & Manuele Comnenis Imperatoribus Constantinopolitanis pag. 220. Edit. Parisiis in fol. An. M.DC.LXX.

rum insculpere conatus sit, de quibus sermo incidit in hac Dissertatione Capite IV. Eam sane perscrutari modo, locus & occasio minime patiuntur, neque Cangius id in mente habuisse alicubi prodit.

CAP. VII
Illustrantur Instrumenta supplicii, & cruciatuum eorūdem Sanctorum Martyrum.

FACES autem, clavas, sive fustes, vectesque, & secures ad Christifideles conterendos, mactandosque sæpe numero adhibitas fuisse, argumentis minime opus est, apud illos præsertim, qui Sacras Historias, atque Acta Martyrum, Martyrologia, ac Menea vetustissima utquumque lustrarunt. Quibus etiam omissis, sat est Antonii Gallonii Opus insigne de Martyrum cruciatibus hac illac inspicere, ubi delineata quoque, ne dum descripta sunt plurima instrumenta ab ethnica impietate adinventa, atque a tyrannis frequenti immanitate, atque odio probata, Martyribus excruciandis aptissima. Quæ instrumenta aliquando in Cryptis, sive Cœmeteriis suburbanis prope Martyrum corpora reperta fuere, & nostra item ætate, licet admodum raro (1) inveniuntur, fidemque rei fa-

(1) Sacra Cœmeteria per singulos cuniculos ita diligenter perquisita sunt, ut certe parum superesse videatur ad explorandum.

faciunt indubiam probati viri, qui ad extrahendas illorum exuvias a Sacris Præsidibus sunt destinati (1), & alii Scriptores rerum Ecclesiasticarum in suis Operibus meminerunt (2): servarique illa solent in sacrariis, thecisque, & piæ fidelium venerationi rite proponi, ut; *quod fuit instrumentum pœnæ*, inquit Eusebius Gallicanus (3), *sit gloriæ testimonium, & dolorum materia transeat ad insigne meritorum*.

CAP. VIII

Toreuma vitreum vetustum cum imagine Sancti Demetrii exhibetur.

DUO vetusta monimenta huic loco potissime congruentia adferenda succurrunt.

(1) Bosius (*Roma sotterranea*) Libro I. Cap. XX. Lib. II. Cap. II. Lib. IV. Cap. L. Edit. in 4.

Paullus Aringhius Romæ Subterraneæ Tomo I. Lib. I. Cap. XXIX. pag. 151. & seqq. Editionis in fol. Hanc autem editionem ideo recensuimus; est enim alia ejusdem Operis editio in 12. Arnhemiæ. M.DC.LXXI. Apud Fridericum Hagium cum hoc titulo. ROMA SVBTERRANEA NOVISSIMA, &c. ex absolutissimo Opere PAVLLI ARINGHI.

Fabrettus Inscriptionum Antiquarum Cap. VIII. pag. 555.

Boldettus (*Osservazioni sopra i Cimiterj de' SS. Martiri*) Lib. I. Cap. LX.

(2) Vide sis Baronium in Annalibus Ecclesiasticis variis locis, & in notis ad Martyrologium Romanum, potissime ad diem XXVI. Junii lit. d. Illud idem, quod de instrumentis obitus Sanctorum Martyrum in eorumdem locis sepulcralibus repertis jam diximus, scite animadvertit Aringhius (*Rom. Subterran. T. I. Lib. I. Cap.* XXIX. §. 12.) in tumulis quoque Sanctorum Confessorum accidere; nisi quod hujusmodi pœnitentiæ instrumenta, ipsi aliquando expetierunt, jusseruntque in suis tumulis post mortem reponenda, ut in eorum Actis, & Historia vitæ monetur. Instrumenta vero Martyrii, vel ab sociis servata, & memoriæ, ac venerationis ergo in loculis apud illos reposita fuerunt; vel Martyrum corporibus non numquam uti infixa erant relicta, quemadmodum cultri, lanceæ, clavi, &c. ita cum iisdem fuerunt simul tumulata.

(3) Homilia de Sanctis Martyribus Ephipodio, sive Epiphodio, & Alexandro. Exstat in Bibliotheca Patrum Lugdunensi Tomo VI. Locum a nobis indicatum leges, si cupis reperire, pag. *669*.

CAP. VIII runt. Utrumque servatur *in Museo Victorio*, atque admodum insigne est. Primum est Vitrum anaglyphum cærulei coloris, atque diaphanum (1), imaginem militis egregie loricati, sive cataphracta induti exhibens. Is capillos crispos habet, brevesque. Imberbis est, ætatem tamen præferens Viri maturitate præstantis, & majestate gravis. Dextera manu (quod maxime notandum velim), lanceam oblique tenet, nempe parte superiori ad

(1) Adi Præfationem huic Dissertationi, de Sanctis VII. Dormientibus Ephesinis, præpositam, in qua normam exposuimus ad construenda hujusmodi quævis opera ad veterum imitationem, fortasse non incuriosis satis utilem. De hisce vitreis cimeliis pauca prodit Bonarrotius in Præfatione ad Numismata majoris moduli Musei Carpinei Pagina XVI. Quod autem ibidem ait tam multa ideo reperiri, quod plebs urbana in anulis, quos deferebat, illis uteretur; quamvis verùm esse minime dubitaverim: attamen tunc quoque aliquos fuisse opinari lubet, ac credere (uti modo plures exsistunt), qui ingenti gemmarum sculptarum pretio perterriti, hujuscemodi pastis factitiam Dactyliothecam facilius sibi parare studuerint. Rei testimonium nostra ætate præstant anuli aurei magni ponderis, argentei quoque, & ærei deaurati aliquoties reperti, in quibus eædem vitreæ gemmæ a vetustioribus immissæ conspiciuntur. De hoc vitri genere videndus est Plinius Naturalis Historiæ Libro XXXVI. Cap. XXVI. & de eodem scribit Marbodæus antiquus Poëta, ab Jacobo Gronovio vulgatus post auctam Abrahami Gorlæi Dactyliothecam (*Parte II. pag. 5. edit. Lugduni Batavorum in 4.* CIƆ. IƆ. C. XCV.) agens de Gemmis, sive pretiosis lapidibus, illorumque insita virtute.

Sed fraus intactum quia nil humana relinquit.
(Invida naturam, dum scilicet ars imitatur,)
Veras a falsis, labor est discernere gemmas.
Callida, quas didicit vitro simulare doloso,
Dum veram speciem mentitur adultera forma, &c.

Nuperrime de antiquitate vitreorum emblematum, gemmarumque factitiarum, aliqua dixit clarus Gorius in editione Poëmatis Actii Synceri Sannazarij de Partu Virginis, una cum Italica versione Comitis Casaregii (*Osservazioni sopra* IV. *Monumenti degli antichi Cristiani rappresentanti il Presepio del nato Salvatore, &c.*) post Præfationem §. XIII. in fine, & §. XIV. Pag. LXXXVI. & seq. In iisdem autem observationibus, editis seorsim ab ipso Poëmate Sannazarii, Pagina LIV. & LV.

ad dexteram vergente, inferiori ſiniſtram versus. Manu læva brachio inſertum ſcu-

Vitri antiqui magnitudo.

tum rotundum, ſive clypeum gerit (1), circulo ſuper aream eminentiori ornatum, in quo græca Crux eadem area pariter eminen-

C tior,

(1) Porro Scutum a Clypeo diſtinguebant veteres, quod Clypei rotundi eſſent; Scuta, longiora. Videndus Titus Livius, Virgilius, aliique plures ex veteribus, & recentioribus. De hac re egimus aliquando in illuſtratione Aurei Nummi, ſeu Floreni veteris: Parte IV. Numero XXX. §. 13. pag. 436.

Noſtra ætate ſcutum pro clypeo, & clypeus pro ſcuto uſurpari ſolet; quum ceſſaverit uſus illorum tum in bello, tum in omni ſingulari certamine. Itaque plerumque tamquam ſynonima cenſentur. Siquidem armis paribus congreſſuri, dextera enſem gerunt, ſiniſtra hoſtiles ictus retundunt; neque ſcutum, neque clypeum, ſed neque thoracem, galeamque induunt; non ut facilius mortem declinent (quam nullo defenſionis inſtrumento protecti, pene inevitabilem conſequuntur); ſed quaſi vetuſtioribus fortiores, vulnerari ſe minime poſſe exiſtiment, penſantes agilitate corporis impedimentum armorum.

CAP. VIII. tior, ſpectatur (1). Lorica autem, qua induitur; non quidem ex corio, qualem deſcribit Servius apud Virgilium (2), neque lino conſtare facile adfirmaverim, qualem ex Homero memorat Plinius (3) apud Trojanos uſurpatam: Sed potius æream, ornatamque aureis ſegmentis effinxiſſe vetuſtum artificem opinamur; quum iiſdem ſegmentis valde exſtantibus expreſſerit, quæ ferre non ſolet corium, ac linum. Chlamys poſt tergum de-

(1) Hanc Crucem aliquando Monogrammate Chriſti ornatiſſimo, ita fortaſſe occultabant Veteres Chriſtiani; ſcilicet græca litera P. capite non nihil aperto, ac ſupertranſeunte haſtam Crucis rectam,

ut in duabus Lucernis fictilibus videri poteſt in Nummo Æreo explicato Parte 1. Cap. XL. pag. 53. & 54. in quibus eadem litera P. exprimere potius videtur literas ST. ſed græcorum more ſimul conjunctas. Crux autem græce σαυρὸς dicitur. Quoties igitur hujuſmodi Monogramma occurrerit, a Chriſto Cruci adfixo, ipſam Crucem ſanctificatam fuiſſe, tacite edocemur. Inquit Cœlius Sedulius Presbyter, *Mirabilium Divinorum*, ſive *Operis Paſchalis* Libro IV.

Neve quis ignoret ſpeciem Crucis eſſe colendam,
Quæ Dominum portavit ovans, ratione potenti:
Quatuor inde plagas quadrati colligit Orbis.
Splendidus Auctoris de vertice fulget Eous;
Occiduo ſacræ lambuntur ſydere plantæ:
Arcton dextra tenet; medium læva erigit axem:
Cunctaque de membris vivit natura creantis,
Et Cruce complexum Chriſtus regit undique mundum, &c.

Adi Bibliothecæ Veterum Patrum Lugdunenſis editionis Tom. VI. pag. 470.

(2) Libro XI. Æneid. v. 679.

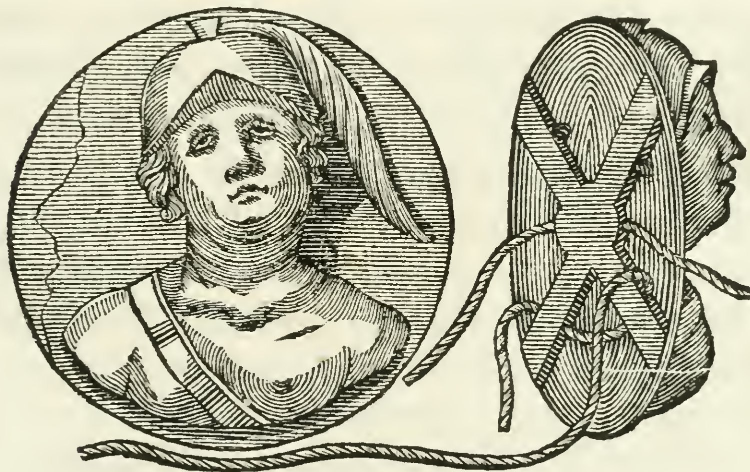
(3) Nat. Hiſtor. Lib. XIX. Cap. I.

dependens (1), bulla de more firmata eſt ante pectus, ad humeri dexteri partem (2). Ornatur nimbo rotundo circa caput, literis utri- CAP. VIII

C 2

(1) Inquit Iſidorus *Originum* Lib.xix. Capite xxiv. *Chlamys eſt, quæ ex una parte induitur, neque conſuitur, ſed fibula infrenatur.*

(2) Ita frequentiſſime in vetuſtis ſignis, & hermis marmoreis, æreiſque vulgo *Buſti*: In imaginibus tum depictis, tum iis, quæ in ſarcophagis ſculptæ ſunt: In Cameis quoque, & Gemmis, in quibus protomæ virorum illuſtrium conſpiciuntur, & in vitreis monimentis, quæ ſuperſunt. Illas autem ex quovis metallo, nitide ac ſtudioſe elaborato conficiebant; ſive lapillis pretioſis rutilantibus immiſſis, & non numquam Cameis, ſive Gemmis opere anaglyphico a claris cœlatoribus exſcalptis ornabant, parabantque. Rariſſimam hujuſmodi Bullam ex vitro ſubviridi, atque opaco hujus moduli,

figuram Alexandri Macedonis galeati, pectore tenus, cum baltheo, plena, ac pene exſtanti inſignitam, ex noſtro Muſeo depromimus; ex ejus enim averſa parte duplici diametro eminentiori æqualiter perforato diſtincta (quod nullus rei antiquariæ ſcriptor ad hanc diem ſtudioſis oſtendit veteris monimenti teſtimonio), diſcimus quomodo Bullam cum chlamyde alternis inſimul vicibus inſerto loro, ſive funiculo fibularent. Hanc eamdem Bullam, plane ſingularem, dono dedimus, veteris amicitiæ, ac benevolentiæ teſſeram, Hieronymo Equiti Odam, qui graphydem expreſſit: Is vero, ut monuit me, hoc eodem anno præbuit heic Romæ *Milord Ovvard Carliſle*, qui illam conſpicatus mire laudaverat. Fortaſſe generoſo alicui militi inſerviebat: ſumebant enim antiquiores ab illis imaginibus, quas geſtabant virtutis omen, ac certiſſimam felicitatem in rebus gerendis ſibi augurabantur, & promittebant.

CAP. VIII

utrimque inſcriptis Θ ΔΗ ΜΗ ΤΡΙ ΟϹ. Hoc eſt SANCTUS DEMETRIUS. Porro hujus inſignis Chriſti Martyris, qui Theſſalonicæ Proconſulis munus impleverat, mentio exſtat in Martyrologio Romano ad Diem VIII. Eidus Octobris (1), & de eodem fuſius agunt Beda, Metaphraſtes, Lipomannus, Surius. Apud Græcos vero celeberrimum eſt nomen illius, & in Meneis relatum ad Diem VII. Kal. Novembris. Ita quoque in Menologio Baſilii ad eamdem Diem, ſcilicet XXVI. Octobris, certamen Sancti Demetrii Martyris deſcribitur, cui MAGNI titulus adponitur (2). Ἄθλησις τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου. Adi Cangium in Conſtantinopoli Chriſtiana (3), qui Ædes huic Sancto ibidem Sacras memorat, & locum in eadem Urbe, *ad Sanctum Demetrium*, nuncupatum fuiſſe, ex Duca, & Leunclavio confirmat, aliaque prodit ad adſtruendum Sancti Demetrii cultum valde opportuna. Vide item notas ejuſdem Cangii ad Alexiadem Annæ Comnenæ (4), & Joannis Stau-

(1) *Theſſalonicæ S. Demetrii Proconſulis, qui quum plurimos ad Chriſti fidem perduceret, Maximiani Imperatoris juſſu, lanceis confoſſus Martyrium conſummavit.*

(2) Parte I. pag. 143.

(3) Libro IV. Cap. VI. §. XXXIII. pag. 122.

(4) Pag. 259. & 384. Id Opus laudatur a nobis iterum in hac Diſſert. Cap. VI.

CAP. VIII

Stauracii Cartophilacis Orationem de Miraculis Sancti Demetrii Proconsulis, quam Petrus Lambecius Hamburgensis, in Bibliotheca Cæsarea commentariis illustrata (1), se descripsisse ait, ex vetustis manu scriptis codicibus in supplemento Historiarum de Vitis Sanctorum. Illud vero Supplementum in nostram Italiam fortasse nondum delatum est; etenim in magnis Urbis Bibliothecis, quæ patent, cum aliis ejusdem Lambecii Operibus, certe non reperitur; neque umquam in editis celebriorum Bibliothecarum catalogis animadvertisse memini: ita ut facile dubitaverim per obitum illius Viri adhuc latere ineditam illam Orationem. Mortem autem subiit Demetrius lanceis vulneratus atque confossus; unde raritatem sumit hoc monimentum, quod instrumentum martyrii una cum imagine Martyris refert contemplandum. Sed rudiuscule exprimitur in tabula Menologii Basiliani Æri incisa, in qua Demetrius in carcere detentus delineatus est, & adversus eum furit sive miles, sive satelles immissus, lanceaque eumdem transfigit: Quod

(1) *Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Cæsarea Vindobonensi* Tomo 1. pag. 136. & seq. Sunt vero hujusmodi Commentaria valde utilia.

Quod enim pertinet ad picturam, parcendum (1) illi ævo artibus elegantioribus destituto, & prorsus impolito.

CAP. IX
Aliud Toreuma antiquum ex Amethysto vulgatur.

Aliud monimentum materia pretiosiori constat; est enim ex Amethysto, & fortasse eumdem Sanctum Demetrium, typo semiexstante exhibet, figura militis galeati, ac thoracati; clypeus vero Cruce haudquaquam insignitur. Cetera ut paullo ante descripsimus; Nimbo etenim rotundo pone caput exornatur, & chlamyde post humeros effusa, religataque ante pectus bulla, in parte

(1) Cicero *de Natura Deorum Lib.* II. *pag.*286. inquit. *Quam vero aptas, quamque multarum artium ministras manus, natura homini dedit? Digitorum enim contractio facilis, facilisque porrectio propter molles commissuras, & artus, nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, fingendum, ad scalpendum, ad nervorum eliciendos sonos ad tibiarum, apta manus est admotione digitorum, &c. Vide quoque Lactantii Firmiani Librum de Opificio Dei,* Capite x. in quo agit de membris exterioribus hominis, atque usu illorum. Plinius autem *Naturalis Historiæ Libro* xxxiv. *Cap.* iv. ait. *Effigies hominum non solebant exprimi, nisi aliqua illustri caussa perpetuitatem merentium.* Atque inde Sallustius, *De Bello Jugurthino*, fere in principio dixit. *Sæpe audivi Q. Maximum, P. Scipionem, præterea Civitatis nostræ præclaros viros, solitos ita dicere, quum Majorum imagines intuerentur, vehementissime sibi animum ad virtutem accendi.* Qua plane de caussa Effigies Majorum in prima parte Ædis poni consuevisse narrat Valerius Maximus *Exemplorum memorabilium Libro* v. *Cap.*viii. Verum quod abusus aliquando obrepere videantur, notandus Ciceronis locus *Libro* II. *de Oratore*, ubi *pag.* 199. *scribit. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur, cum similitudine turpioris.* De hoc abusu alibi loquuti sumus, Lege Thebanorum mulcta pecuniaria coërcito. Vide *Dissertat. Glyptograph. Cap.*1. *pag.* 2. ubi eamdem Legem descripsimus. *Neque enim ita generati a natura sumus* (ait idem Cicero *Libro* 1.*de Officiis pag.*432.) *ut ad ludum, & jocum facti esse videamur; sed ad severitatem potius, & ad quædam studia graviora, atque majora.*

Sed aliud est ingeniose abuti arte picturæ; aliud præclara pingendo ex imperitia deficere.

te dexteriori; lancea tamen, quam dextera manu tenet, parte superiori sinistram versus, inferiori ad dexteram vergit. CAP. IX.

Gemmæ antiquæ magnitudo.

Literæ ad utramque capitis partem olim inscriptæ, detritæ maxime sunt; ita ut vix legi possit ΑΓ...nempe ΑΓΙΟΣ. hoc est SANCTVS; sed reliquæ literæ superstites nomen nullum componunt, lævigata postmodum, vel ab ævo, vel potius ab imperita manu otiosi hominis area hujus monimenti. Verum ex nonnullis literarum (Deo favente), adhuc incorruptarum vestigiis, facile Demetrii nomen excipere quis posset, ut in iconismo adposito demonstrant characteres suppleti, punctis tantum descripti, una cum iis etiamnum

ma-

manentibus, qui linearum ductu, non punctis exprimuntur.

CAP. X
De Sanctis Martyribus, eorumque differentia. De Sanctis Confessoribus.

Illi vero, qui citata seu violenta, ac crudeli morte vitam finierunt, testatique sunt pretio sanguinis veritatem Christianæ Religionis, & Fidei, *Martyres* nuncupantur (1): Martyr enim græce testis est. Sanctus Isidorus, duo tantum Martyrii genera distinguit: Unum *in aperta passione*, scilicet in sævitie tormentorum perpessa; aliud *in occulta animi virtute*, inquit enim (2). *Multi hostis insidias tolerantes, & cunctis carnalibus desideriis resistentes, per hoc quod se Omnipotenti Deo in corde mactaverunt, etiam pacis tempore Martyres facti sunt: qui etiam si persequutionis tempus exsisteret, Martyres esse potuerunt.* Hos tamen, qui mortem in tormentis non consummarunt, sed vitam pœnitentiæ operibus addicti transegerunt, & heroicis virtutibus claruerunt, etiam si aliqua pro Chri-

(1) Vide sis Ammianum Marcellinum. *Rerum gestarum* Libro XXII. Cap. XI. pag. 326. Edit. Parisiis in fol. ex Officina Antonij Dezallier. M.DC.LXXXI. Vide item Lib. XXVII. Cap. VII. pag. 492. Ubi loci utiles, ac necessarias observationes adjecit Hadrianus Valesius. Adi quoque Ruinart *Acta Martyrum Sincera, & Selecta* in Præfatione generali pag. LXV. Utimur autem editione Veronensi in fol. An. M.DCC.XXXI.

(2) *Originum* Libro VII. Capite XI.

Christo passi sint, Ecclesia Catholica modo Confessores appellat: illosque in Litaniis majoribus secernit a Martyribus, quum eorumdem apud Deum intercessionem flagitat; & in Litaniis minoribus, quæ ad Beatam Virginem Dei Genitricem Mariam propitiorem apud Deum obtinendam recitantur, Reginam Martyrum ipsam dicimus, & item Reginam Confessorum nuncupamus. Confessor autem & Martyr idem significare videtur, si græca unius vocabuli, & latina alterius origo spectetur, licet secus usurpari soleat, ut dicebam. De Sancto Felice Nolano Presbytero, qui certe Confessor occubuit, memoriam agit Martyrologium Romanum ad Diem XIX. Kal. Februarii. De eodem vero Sanctus Paullinus Episcopus canebat (1).

Cœlestem nactus sine sanguine Martyr honorē.
Nam Confessor obit, pœnas non sponte lucratus,
Acceptante Deo fidam pro sanguine mentem;
Qui cordis taciti scrutator, ferre paratos
Æquiparat passis: sat habens interna probasse,
Supplicium carnis justa pietate remittit.
Martyrium sine cæde placet; passura voluntas

D *Suf-*

(1) Natali III. Carmine XVIII. Vide in Bibliotheca Patrum Lugdunensi Tomo VI. pag. 272. & 273. sed alibi quoque pro libito videris.

CAP. X *Sufficit; & summi est meriti testatio voti:*
Et paullo post de eodem ait:

Denique nil impar his qui fudere cruorem
Testibus & titulo simul, & virtute recepta,
Martyris ostendit meritum &c.

Atque infra ibidem.

Martyris ad tumulum debes & terra coronas.
Ast illum superi sacra gloria luminis ambit,
Florentem gemina belli, pacisque corona.

Porro aliquos *bis Martyres*, aliquos *triplicatos Martyres* vocatos animadvertunt Dominicus, & Carolus Fratres Macri in Hierolexico (1), quod bis, atque iterum tertio passi sint. De eadem occulta animi virtute Sanctus Cyprianus inquit (2). *Non enim Christiani hominis corona una est, quæ tempore persequutionis accipitur. Habet & pax coronas suas, quibus de varia, & multiplici congressione*

(1) Verbo *Martyr*.

(2) Libro *de Zelo, & Livore*. Vide editionem Venetam in fol. Anni M.DCC.XXVIII. Columnn. 509. S. Gregorius Homil. XXXII. in Evang. *Sicut arte Medicinæ calida frigidis, frigida calidis curantur, ita Dominus noster contraria opposuit medicamenta peccatis; ut lubricis continentiam, tenacibus largitatem, iracundis mansuetudinem, elatis præciperet humilitatem.*

S. Isidorus *Orig.* Lib. IV. Cap. IX. *Omnis autem curatio, aut ex contrariis, aut ex similibus adhibetur. Ex contrariis, ut frigidum calido, vel siccum humido. Sicut & in homine superbia sanari non potest, nisi humilitate sanetur. Ex similibus vero, &c. . . . Nam antidotum Græce, Latine ex contrario datum dicitur. Contraria enim contrariis Medicinæ ratione curantur, &c.* Morborum igitur animi curatio, quod pravæ naturæ inclinationi obstando consequatur, Virtus occulta animi nuncupatur.

sione victores, prostrato, & subacto adversario coronamur. Libidinem subegisse, continentiæ palma est. Contra iram, contra injuriam repugnasse, corona patientiæ est. De avaritia triumphus est pecuniam spernere &c. Ceterum alia quam multa egregie exponens Sanctissimus Dominus noster BENEDICTUS XIV. PONTIFEX MAXIMUS in Opere de Canonizatione Sanctorum (1), typis impresso quum Archiepiscopi munere Bononiæ fungeretur, Martyres in tres classes distribuit; alios enim *designatos* nominat, eos nempe, quibus mortis pœna denunciata fuerat, lata in judicio, sive extra judicium sententia, nec tamen a carnifice illata erat; alios Martyres *consummatos*, sive *coronatos*: iique sunt, qui vel in suppliciis, vel paullo post illorum immanitatem toleratam decedebant; alios demum *vindicatos* vocat, illos scilicet, quibus cultus a Sancta Romana Ecclesia, probatis, discussisque eorum actis, decretus exsistit, atque ut par est, rite adhibetur. Sed de Martyrum discrimine vide quoque Ruinart Acta

 Mar-

(1) *De Servorum Dei Beatificatione, & Beatorum Canonizatione Authore Prospero de Lambertinis S. R. E. Cardinali, &c.* Bononiæ. Tomi IV. in fol. Vide sis Tomo I. Lib. I. Cap. II. §. 8. & §. 9.

Martyrum ſincera, & ſelecta (1), & Baronium in notationibus ad Martyrologium Romanum (2) erudite diſſerentem.

CAP. XI
Quare Sancti Martyres Epheſini Dormientes dicti ſint explanatur. Vetera monimenta indicãtur, proferuntur, & illuſtrantur.

At enim quare horum Sanctorum memoria, Dormientium titulo recoli ſoleat, atque ita recenſeatur: etſi multi multa loquantur, prout ſua eos ducit opinio, ac vulgaris quædam fama conſentit (nihil enim ad aliquid firmandum proferunt), & adhuc in re graviſſima fundamentum ab illis quærendum ſit, in quo conſiſtant; Duplicem tamen adfert rationem laudatus Baronius (3). Porro niſi ſtabili fundamento innitatur ſententia, rem utilem cętui hominum plane faciunt, qui pronunciare detrectant. Quod rei quæſitæ caliginem potius offundant ambagibus verborum, quam claritatem impertiantur. Sed magni Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ parentis verba, & ab eodem expoſitas rationes promamus, quibus eumdem Sanctorum Epheſinorum titulum illuſtrat: Inquit ergo (4): *Altera ratio, quod hi Martyres temporibus Decii conſummarint martyrium intra ſpe-*

(1) In Præfatione generali pag. XLII. XLVII. LXVI. & LXVII. In Opere pag. 176. & 491. in fine.

(2) Ad diem II. Januarii lit. h.

(3) Ibidem ad diem XXVII. Julij lit. f.

(4) Citato ſupra loco.

ſpeluncam clauſi (1), *ac demum ſpecus oſtio reſerato, inuentis eorum corporibus, velut redivivi iterum apparuiſſent; dictique Dormientes conſueto Divinæ Scripturæ loquendi uſu* (2), *quo eos, qui pie, religioſeque vita functi ſunt, Dormien-*

(1) Acta Antiquiora. §. 5. pag. 388. *Et cogitavit crudelis Imperator illos in ſpelunca occidere. Præcepit etiam, & venerunt artifices cum machinis ſuis, atque lapides ſuis machinamentis devolverunt, & ad oſtium poſuerunt.*

Acta alia §. 3. *Abierunt in ſpeluncam Montis Celei, &c.* .... Ibidem §. 4. *Incluſis igitur Sanctis ſub carceris privatim cuſtodia .... Quibus orantibus .... Deus exaudivit orationem eorum: ſuſcepitque animas illorum: & erant jacentes ſuper humum, quaſi ſuavi ſomno dormientes.* Ibid. §. 5. *Commotus deinde Imperator dixit ſuis: Ite itaque, & oppilate os cavernæ, &c.*

Sævitiem, atque immanitatem Decii exprimit Lactantius *de Mortibus perſequutorum* Capite IV. quum inquit. *Exſtitit enim poſt annos plurimos, exſecrabile animal Decius, qui vexaret Eccleſiam, &c.* Vide ſis Stephani Baluzii Miſcellaneorum Tomo II. pag. 4. edit. Pariſiis in 8. MDCLXXIX.

Ceterum ſpeluncæ in quibus veteres, ut eſſent tutiores abſcondebantur, præſertim in terra Judeæ frequentes erant, ut ex multis Scripturæ Sacræ locis apertiſſimum eſt. Legitur Libro I. Regum Cap. XIII. verſ. 6. *Quod quum vidiſſent viri Iſrael ſe in arcto poſitos (afflictus enim erat populus), abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in abditis, in petris quoque, & in antris, & in ciſternis.* Ibidem Cap. XIV. v. 11. *Dixeruntque Philiſtiim: En Hebræi egrediuntur de cavernis, in quibus abſconditi fuerant.* Sanctus Paullus in Epiſtola ad Hebræos Cap. XI. v. 38. inquit quoſdam veteris Teſtamenti Patres: *quibus dignus non erat mundus*, diu vixiſſe, *in ſolitudinibus errantes, in montibus, & in ſpeluncis, & in cavernis terræ.* Hæc autem ex multis indicaſſe ſufficiat.

(2) Ita porro in Deuteronomio Cap. XXXI. verſ. 16. *Dixitque Dominus ad Movſen: Ecce tu dormies cum patribus tuis, &c.* ....Lib. II. Reg. Cap. VII. v. 12. *Quumque completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, &c.* ..... Vide item Lib. III. Reg. Cap. II. v. 10. & Cap. XI. v. 21. & v. 43. Item Cap. XIV. v. 20. Libro quoque Sapientiæ Cap. III. v. 1. v. 2. & v. 3. In Actibus Apoſtolorum Capite VII. v. ultimo legitur de Sancto Stephano, quod quum a Judæis lapidaretur, *clamavit voce magna dicens. Domine ne ſtatuas illis hoc peccatum; & quum hoc dixiſſet obdormivit in Domino.* Ibidem Capite XIII. v. 36. de Sancto Rege David dicitur, quod *quum adminiſtraſſet voluntati Dei, dormivit: & adpoſitus eſt ad patres ſuos, & vidit corruptionem.* Item in Epiſtola I. Sancti Paulli ad Theſſalonicenſes Cap. IV. v. 12. *Nolumus autem vos ignorare, Fratres, de dormientibus, ut non contriſtemini, ſicut & ceteri, qui ſpem non habent.* Vide item v. 13. v. 14. & v. 15. Plura vero teſtimonia tum Veteris, tum novi Teſtamenti tranſcribere ſatius duxi: quum obvia cuique ſint.

CAP. XI *mientes consuevit appellare*(1)*. Altera vero, quod iidem temporibus Decii, usque ad ultima tempora*

(1) Sanctus Marcus Capite v. vers. 39. De filia Archisynagogi a Christo suscitata inquit *Puella non est mortua, sed dormit.* Vide item Matthæi Cap. IX. v. 24. & 25. Lucæ quoque Cap. VIII. v. 52.

Christus de Lazaro quatriduano apud Joannem Cap. XI. v. 11. ait: *Lazarus amicus noster dormit, sed vado, ut a somno excitem eum*: & v. 13. *Dixerat autem Jesus de morte ejus: illi autem putaverunt, quia de dormitione somni diceret.* v. autem 14. *Tunc ergo Jesus dixit eis manifeste, Lazarus mortuus est, &c.*

Hoc miraculum, quo Christus Dominus noster Lazarum (qui postea, ut multi putant, Massiliensium Episcopus fuit) suscitavit a morte, sæpius veteres Christifideles pictura expresserunt in cubiculis Cœmeteriorum. In sarcophagis pariter, atque in antiquis loculorum titulis non semel cælarunt, & musivis quoque operibus aliquando effinxerunt. In imo fundo etiam vitreorum vasculorum observari potest apud Bonarrotium (*Osservazioni sopra alcuni frammenti di Vasi antichi di Vetro ornati di Figure. Tav.* VII. *num.* 1. *num.* 2. *e num.* 3.) & Boldettum (*Osservazioni sopra i Cimiteri de' santi Martiri, &c. Lib.* 1. *Cap.* XXXIX. *Tav.* III. *num.* 5. *pag.* 194.) cujusmodi istud est, quod servatur Romæ *in Museo Victorio*, neque hactenus editum fuit.

Christus signum operaturus, elata dextera gerit virgam, nempe *directionis, & regni*, ut in Psalmo XLIV. habetur; de qua inquit Sanctus Isidorus (*Exodi Cap.* VII.) *Virga est verbum directum, regale, plenum potestatis, insigne imperij.* Lazarus institis involutus ante eum jacet. Cingunt autem illum institæ, non a collo, sed a pectore ad pedes; a collo enim, & infra, fascia duplex se se ante pectus intersecat, uti in fundo vasis vitrei apud Bonarrotium (*Tabula* VII. *num.* 3.) eadem Historia cernitur: & in alio antiquo vitro apud eumdem (*Tab.* XXVIII. *num.* 2.) Genius alatus face inversa spectatur, adsimili, duplicique fascia ad pectus religatus. De hac fortasse Isidorus (*Originum Libro* XIX. *Cap.* XXXIII.) non nihil edisserit, ut idem Bonarrotius animadvertit in Opere citato (*pag.* 187.)

Plura de Lazaro ad vitam revocato, post veteres Patres dixerunt Bosius (*Roma sotterranea Lib.* 1. *Cap.* XIX. *Lib.* IV. *Cap.* XXIII.) Paullus Aringhius (*Roma subterranea Tom.* 1. *Lib.* 1. *Cap.* XXIV. *& Tom.* II. *Lib.* VI. *Cap.* XI., & Joannes Jacobus Chiffletius (*De Linteis sepulcralibus Christi Servatoris Crisis Historica, &c.*:) Deinde Bonarrotius in eodem Opere (*pag.* 49. 50. *&* 51.) & postmodum Boldet-tus

pora Theodosii junioris intra specum clausi, somno capti, ad ducentos fere annos revera dormierint. In priorem sententiam idem Baronius declinat (1), inquit vero. *Quid autem in hac re sentiendum sit, ego minime decerno; nec mihi tantum sumo, ut hæc audeam definire.* Eamdem sententiam libenti animo amplectuntur Bollandiani (2), sed nihil definientes; quin potius, circa veritatem hujus Historiæ, ut ipsi subdunt, *utrimque argumenta alienis verbis protulisse sufficiet.* Laudata ejusdem Cardinalis opinio, etsi novis argumentis minime fulcienda videatur, tamen momenta, quæ mox proferam, ad eam juvandam congesta, Lectorem ad judicandum facilius allicient, atque disponent.

HÆC

tus (*Lib.* I. *Cap.* XV. *pag.* 59. *e* 64. *Cap.* XXXIX. *pag.* 196.) qui nonnullas icunculas, sive ex osse, sive ex ære, quasi hujusmodi institis involutas (quasque vulgus imperitum, ægyptias putans opellas, vocare solet idola), nonnumquam invenire in Cœmeterijs suburbanis, & a se quoque inventas fuisse declarat; typum vero Lazari, & in eodem plerumque resurrectionem Domini Nostri Jesu Christi, ut inquit S. Ambrosius (*De fide resurrectionis*) mistice expresserunt.

Nostra ætate in varijs Urbis Museis, & in magnis Aromatariis Romæ, Florentiæ, Neapoli, alibique servantur aliqua Ægyptiorum cadavera aromatibus condita, quæ vulgo *Mummie* dicuntur, & istiusmodi institis inscriptis, quæ papyraceæ sunt, circumvoluta conspiciuntur. Singulæ vero exstant plerumque in singulari arca excavata ex ligno cedri, sive sicomori incorruptibili; ita ut omnis arca duabus partibus constet: Altera quæ corpus excipit; altera, quæ supra contegit. Demum quælibet arca tota cælata est, & corpus humanum refert, quale intrinsecus in arca latet, supinum, dormientis imagine figuratum.

(1) Vide notas ad Martyrologium Romanum loco paullo ante indicato.

(2) Tomo VI. Julii ad diem XXVII. In Commentario prævio pag. 383. nempe §. V. num. 37.

CAP. XII Dormitio mortem significat in monimentis Christianorum.

HÆC igitur Dormitionis appellatio pro obitu, post insignia Patrum testimonia, potissime ubi agunt de Beatæ Mariæ Virginis gloriosa migratione in cœlestes æternitates, relicta sæculi ærumna (quam hodie una, eademque festiva celebritate Sancta Romana Ecclesia nomine Adsumtionis in coelum (1) recolit XVIII. Kal. Septembris), & post quam multa exempla Ecclesiasticæ Historiæ, licet non ita frequenter, occurrit quoque in antiquis Christianorum titulis inscriptis, erutisque ex cœmeteriis prope Urbem, quæ a constitutis fossoribus jussu præsidum quotannis perquiruntur; Nec quidem remanet dubitationi locus, utrum de somno, an certo certius de morte iidem illi tituli sint interpretandi (2). Sponius

(1) Quum valde incertum sit, quo tempore post obitum Beatæ Mariæ Virginis, corpus ejusdem adsumtum in Cœlum fuerit, & variæ circumferantur opiniones (non enim eadem ipsa die obitus adsumta est): Usuardus, & Ado in suis Martyrologiis prædicta die Festum *Dormitionis* Dei Genitricis celebrari consuevisse indicantes; de recto Ecclesiæ judicio statim subdunt. *Plus elegit sobrietas Ecclesiæ cum pietate nescire, quam aliquid frivolum, & apocryphum, inde tenendo docere*. Videndus Baronius in notis ad Martyrologium Romanum die xv. Augusti. Videndus item die xiv. & xxii. ubi de Vigilia, atque Octava ejusdem Festi agit. Adi quoque Bollandianos in Actis Sanctorum Tomo vii. Junii, nempe in Auctariis ad Usuardi Martyrologium, pag. 468. & seqq.

(2) Notandum nostro ævo pariter loca, in quibus Christifideles tumulari solent Κοιμητήρια nuncupari; & plane ita dicuntur a verbo κοιμάομαι, quod latine vertitur *Dormio*. Igitur Cœmeteria quum dicimus, quasi Dormitoria, seu loca Dormitionis exprimimus.

nius in Miscellaneis eruditæ antiquitatis (1) CAP. XII.
Christianum adfert inscriptum lapidem, in quo legitur. DEP. IVLII. ZACONI...... SI. QVIS. POST. NOSTRAM. PAVSATIONEM. SARCOPHAGVM. APERIRE. VOLVERIT. &c. Haud aliter apud Gruterum reperitur (2), Aurelium Eusebium Matri, Conjugi, & Sorori FIDELiter PAVSANTibus titulum posuisse. PAVSAT. IN. PACE. legitur apud Boldettum (3). Idem Sponius inter marmora græca (4) Sarcophagum exhibet latina inscriptione notatum, cujus ultima tantum linea, græca hæc habet. EN IRENAE AI KYMYSIS AY..... quæ vertit (5). *In pace Dormitio*, sive *Depositio ejus*. Si de veterum Christianorum depositione verba facere heic instituam, extra chorum importune versarer, & utramque paginam facile vetustis monimentis implerem, in quibus perquam sæpe DEPOSITIO, sive DEPOSITVS IN PACE, occurrit. Sed magis ad nostram Historiam illustrandam faciunt antiqui lapides, in quibus apud Boldettum legitur DORMIT (6). DOR-

E MIT

(1) Sectione IX. pag. 295.
(2) Pag. ML. num. 9.
(3) Lib. I. Cap. VI. pag. 399. Lib. II. Cap. VIII. pag. 436.
(4) Sectione X. pag. 371.
(5) Ibidem pag. 372.
(6) Lib. II. Cap. VI. pag. 396. Item *Ibidem* pag. 399. pag. 400. & pag. 405.

CAP. XII

MIT IN DEO (1). DORMIT IN PACE (2). DORMIENTI IN PACE (3). IN PACE DOMINI DORMIAS (4). ZOTICVS HIC AD DORMIENDVM (5). DORMITIONE (6). Quæ formulæ reperiuntur etiam apud Fabrettum, ut ad calcem paginarum suis locis adnotavimus: quibus addi possunt eorumdem Christianorum haud absimiles voces DORMITIO (7). INTER DORMIENTES (8). Etenim omnes ad indicandum vitæ obitum cum spe futuræ resurrectionis a fidelibus fuerunt, consuetudine a majoribus accepta, excogitatæ. Marmor editum ab eodem Fabretto (9) habet. REQVIESCIT IN SOMNO PACIS. Aliud item apud Boldettum (10), penes quem in alio vetusto titulo legitur (11) RECESSIT IN SOMNO PACIS, & in effracto lapide apud Fabrettum (12), IN

(1) Lib. II. Cap. VI. pag. 399.

(2) Lib. II. Cap. IV. pag. 362. *Ibid.* pag. 375. & 376. Lib. II. Cap. VI. pag. 395. p. 396. p. 397. p. 398. p. 399. p. 401. 402. 403. 404. 405. 406. Lib. II. Cap. XII. pag. 466. Vide quoque clarissimi Fabretti Inscriptiones Cap. VIII. pag. 552. 553. 554. DORMIT IN PACE legitur quoque in alio vetusto cœmeteriali lapide apud Antonium Mariam Lupi Societatis Jesu Presbyterum in Dissertatione ad nuper inventum Severæ Martyris Epitaphium §. III. pag. 13. Virum, dum vitam ageret nobis amicissimum, & cujus obitum lugent eruditi.

(3) Lib. I. Cap. XIV. pag. 56. Lib. II. Cap. V. pag. 382. Lib. II. Cap. VI. pag. 396. Fabret. Inscript. Cap. VIII. pag. 553. num. 36.

(4) Lib. II. Cap. VII. pag. 418.

(5) Lib. II. Cap. VI. pag. 399.

(6) Lib. I. Cap. XIV. pag. 51. Lib. II. Cap. VI. pag. 403. *Ibidem* Cap. XII. pag. 467. Cap. XIII. pag. 490.

(7) Fabret. Inscript. Cap. VIII. pag. 553.

(8) Idem *ibidem*, pag. 554.

(9) Ibidem Cap. VIII. pag. 553.

(10) Lib. II. Cap. III. pag. 345.

(11) Lib. II. Cap. VI. pag. 397.

(12) Inscript. Cap. VIII. pag. 554.

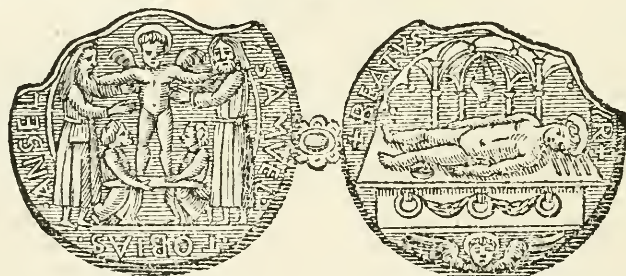
IN PACE SOMNI. Illud pronunciant quoque Sacerdotes in Canone Missæ (1), memoriam agentes fidelium Defunctorum. Ita IN SOMNO PACIS dormiens exprimitur in hoc perantiquo, sed temporis injuria partim exeso plumbeo monimento *Musei Victorii* Beatus aliquis Martyr super arca jacens supinus, quibusdam arcubus Ædem Sacram præsignantibus, in qua ille jacebat. Nimbus pone caput conspicitur, & circa pedes, fortasse Vas Sanguinis adpositum est, circa quæ Vascula videndus plane idem Fabrettus (2): is enim testimonio clariss. Viri Godefridi

 de

(1) *Memento etiam Domine famulorum, famularumque tuarum .... qui nos præcesserunt cum signo fidei*, ET DORMIUNT IN SOMNO PACIS, &c. Canon vero Missæ vetustissimus est, & ab Apostolica traditione manavit. Vide omnes quosvis editos Missales, quibus utitur sancta Romana Ecclesia. Idem legitur in Libro Sacramentorum Sancti Gregorii Papæ, cognomento Magni, pag. 3. Titulo *super Dyptica*. Edit. Parisiis. M.DC.XLII. in 4. Opera & Studio Fr. Hugonis Menardi: Cujus notæ, atque observationes pag. 13. & 14. accurate legendæ sunt; sed & pagina 20. Inspiciendi quoque *Codices Sacramentorum nongentis annis vetustiores* editi a Venerabili Dei Servo Josepho Maria S. R. E. Cardinali Thomasio, ac potissime Libro III. in Missali Francorum pag. 431. Scilicet in *Canone Actionis*. Inquit vero Walafridus Strabo, Libro *de Rebus Ecclesiasticis* Cap. XXII. *Actio dicitur ipse Canon, quia in eo Sacramenta Dominica conficiuntur: Canon vero eadem Actio nominatur, quia in ea est legitima, & regularis Sacramentorum confectio*: Quære Tomo XV. Bibliothecæ Patrum Lugdun. pag. 193. De Canone, ad rem de qua sermo est, agit Edmundus Martene in Opere eruditissimo *De antiquis Ecclesiæ Ritibus*. Lib. I. Cap. IV. Artic. VIII. §. XXIII. & §. XXIV. paginæ 408. & 409. Demum Isidorus in Theologicis, nempe Lib. VI. *Originum*, Cap. XIX. ait MISSA, *tempore sacrificii est*: QUANDO CATHECUMENI FORAS MITTUNTUR, *clamante Levita*, SI QUIS CATHECUMENUS REMANSIT, EXEAT FORAS, & *inde* MISSA: *quia Sacramentis Altaris interesse non possunt, qui nondum regenerati noscuntur*.

(2) Inscript. Cap. VIII. pagina 555. & 556.

CAP. XII de Leibnitz (olim eterodoxi (1), qui physico experimento probaverat), verum sanguinem in hisce vasculis reperiri demonstrat. Ornatur arca tribus majoribus anulis in anteriori facie, & duobus item encarpis, quorum extremitates ab anulo medio dependentes, reliquis anulis religantur. Pendet ab arcu Ædis triumphali super corpus Martyris lampas, & sub arca facies Cherubin alata spectatur, quasi illam regat expansis alis. Legitur circum in peripheria ✝ BEATVS.... YR ✝ Martyris nomine omnino deperdito, ab ævi diuturnitate obeso plumbo in illa circumferentiæ parte superiori.

In parte alia, ut puto, Spiritus (2) defuncti

(1) Eumdem *Godefridum* Boldettus, *Georgium* appellat (*Osservaz. sopra i Cimiteri de' SS. Martiri Lib.* I. *Cap.* XXXVIII. *pag.* 186.,) atque obiisse in gremio Sanctæ Romanæ Ecclesiæ scribit citato loco.

(2) In vetustissimis Ethnicorum picturis, ac cœlaturis, defunctorum animæ repræsentantur ad formam fœminarum. Vide *Romanar. Antiquitat. vestigia. Tab.* LXVII. *num.* 17. Sæpius vero alis papilionum ornabantur, ut in gemmis, aliisque monimentis frequentissimum est. Adi Bonarrotium in observationibus ad Vitrea Fragmenta, pag. 196. & 197.

cti Martyris in Angelica figura exprimitur, non sine aliorum veterum monimentorum exemplo, tamquam puer alatus, diademate redimitus, & stantis habitu, super pulvinari, quod genu altero sustinent duo Viri, altero genu flexo effecti. Brachia expansa tenet, eademque honoris, ac majestatis caussa (1), fulciuntur ab aliis duobus viris stantibus, ac barbatis, capillatisque, & longa tunica indutis, ad latera religata; quorum alter ad latus dexterum habet marsupium. In giro legitur SAMVEL. TOBIAS. ANSE.... reliqua prorsus consumta sunt. Antonius Fran-

(1) Videsis Aringh. *Rom. subterran.* Tom. II. Lib. IV. Capite XIV. pagina 117. *Ibidem* Lib. IV. Cap. XVIII. pagina 137.

Bonarrotius in Observationibus ad Vitrea fragmenta pag. 121. putat mollitiei fœminarum tribuendum quod exprimunt veteres picturæ Cœmeteriorum ab Aringhio adlatę; ut quum orarent (imminuto jam primęvo spiritus fervore), brachia de more expansa, sustineri sinerent a servis: sed pace tanti Viri, cujus amicitiam colui dum viveret, & judicium magnopere existimandum est; putamus aliquas fœminas, vel senio confectas, vel aliquo morbo laborantes, ne quicquam recederent a communi illius ętatis orandi consuetudine, a quibusdam viris adjutas aliquando fuisse, prout necessitas exigebat.

Pugnante Amalec cum Israëlitis, vincebat Israël quum levaret Moyses manus. *Manus autem Moysi erant graves* (Exodi Cap. XVII. v. 12.): *Jumentes igitur lapidem, posuerunt subter eum, in quo sedit: Aaron autem, & Hur sustentabant manus ejus ex utraque parte. Et factum est, ut manus illius non lassarentur usque ad occasum solis, &c.* Fugatusque est Amalec ab Israëlitis, adprobante Domino eamdem Mosis orandi consuetudinem. Profecto ita legimus in Vitis non nullorum Sanctorum, & Virorum pietate insignium: eos nempe in aliquo opere piissimo diu exercitatos, quum jam viribus fracti essent, ne ab inceptis discederent, juniorum sibi ministrantium auxilio eadem opera peregisse. Quod quum minime dicendum sit de puero alato in nostro monimento veteri expresso: alatus enim non indiget ope alterius: porro honoris, ac majestatis caussa, ita ab artifice effectum concedendum videtur.

CAP. XII

Franciſcus Gorius editis multis Voluminibus clarus, nobiſque amicitiæ vinculo conjunctiſſimus, in egregio Opere Doniano (1) refert quoque non nullos hujuſmodi lapides, quos, ne nimius ſim, ſuis locis videas (2). Porro myſticum hunc ſenſum aperit Prudentius (3), quum inquit.

Quid nam ſibi ſaxa cavata?
Quid pulcra volunt monumenta?
Res niſi quod creditur illis,
Non mortua, ſed data ſomno.

Ideo in tumulo Sancti Martyris Alexandri, qui Antonino Pio Imperatore martyrium conſummavit ſcriptum eſt. ALEXANDER MORTVVS NON EST SED VIVIT SVPER ASTRA. Marmor ab Antonio Boſio (4) adlatum primo fuit, & poſtea ab eodem deſcriptum alii vulgarunt (5). Hæc autem veteris

(1) Claſſe xx.

(2) Pag. 525. num. 9. pag. 528. n. 22. pag. 533. nu. 48.

Alios edidit nuperrime Joannes Marangoni Presbyter Vicentinus in Appendice ad Acta Sancti Victorini Epiſcopi Amiterni, & Martyris illuſtrata. Romæ. M.DCC.XL. Apud Joannem Mariam Salvioni Typographum Vaticanum. Utinam vero hoc Opus prodiiſſet in lucem emendatius. Illud quidem Opus hoc loci diſſimulare facile poteram, ut idem auctor plurium clarorum Virorum nomina in ipſo Opere proferre minime ſtuduit, qui non nullos lapides ab eodem vulgatos alias ediderunt, & notis eruditiſſimis ornaverunt.

(3) Hymn. Defunctor.

(4) *Roma ſotterranea* Lib. III. Cap. XXIII. pag. 299.

(5) Aringh. Tomo I. Lib. III. Cap. XXII. pag. 524.

Boldet. Libro I. Capite XLIV. pagina 232.

ris ævi parum culta monimenta recensuimus, & hoc ordine commemoranda decrevimus, ut Septem Sanctos Pueros Ephesinos, Dormientes nuncupatos, vere mortuos fuisse ostendamus, & martyrio quoque coronatos fuisse, licet ab omnibus Græcis, & Latinis, aliisque, *Dormientes* soleant appellari; utque de mortuorum resurrectione (1) quantam fidem haberent Christi fideles liquido pateat, qui mortuos, sæpe dicto Dormientium titulo (2), ab ipsis usque primordiis, atque institutione Ecclesiæ, consueverant nominare.

CAP. XIII

Domus æterna pro sepulcro apud Ethnicos frequenter: raro apud Christianos occurrit. Mysterium non idem utrisque.

ET quidem Ethnicorum vulgus nequam, & veterator, qui tum divino fidei lumine destitutus, tum etiam, ut omnibus deliciis frui plenissime posset (nulla prohibente exitus solicitudine), cum ipsa vita corporis, animæ communem futurum interitum præpo-

(1) Paullo Gentium Doctore Athenis in Areopago prædicante, ut in Actis Apostolorum habemus Cap. XVIII. v. 32. *Cum audissent .... resurrectionem mortuorum; quidam quidem irridebant: quidam vero dixerunt: Audiemus te de hoc iterum*. Versiculo autem 34. *Quidam vero viri adhærentes ei crediderunt, in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alii cum eis*.

(2) Revera sicuti viventes a somno excitamur; ita post mortem ad vitam redituri sumus: similitudine Mortis ac Somni non abhorrente, ut paullo post dicendum erit.

CAP. XIII postere, atque improbe rebatur (1), sepulcrum *Domum æternam* dicere solebat. Consule

(1) Vide quæ diximus nuper in Dissertatione Glyptographica Capite XVIII. potissime pag. 55.

Stoici, qui igneas animas esse credebant, cavebant quam maxime ab aquis, ne scilicet ab elemento eterogeneo suffocarentur, quod fortasse innuit Ovid. (*Lib.* I. *Trist. Eleg.* II.) de se ipso loquens.

Non mortem timeo, genus est miserabile lethi.
Demite naufragium, mors mihi munus erit.

Eademque de caussa exclamat Hippomedon apud Statium Lib. IX. Thebaidos.

.... *Fluvione (pudet!) Mars inclyte merges*
Hanc animam? segnesque lacus, ac stagna subibo,
Ceu pecoris custos, subiti torrentis iniquis
Interceptus aquis? Adeone occumbere ferro
Non merui? &c.

Putabant enim animam ita penitus extingui posse. Vide notas doctissimi de la Cerda ad illud Virgilii carmen (*Lib.* I. *Æneid. v.* 97.)

Ingemit, & duplices tendens ad syderapalmas, &c.

alibique (*Lib.* VI. *Æneid.* v. 730.

Igneus est ollis vigor, &c.

Primo loco Æneam præsenti naufragio ingemuisse memorat Virgilius, ut ait Servius, *non propter mortem, sed propter mortis genus: grave enim est, secundum Homerum perire naufragio, quia anima ignea est, & extingui videtur in mari, idest elemento contrario*. Multa vero congessit Stephanus Morinus Cadomensis (*Dissertat.* v. *ad D. Le Moine datam, pag.* III. & *seqq. Genevæ*. M.DC.LXXXIII.) ad Stoicos pertinentia. Viri tamen sapientes, politioresque, animæ immortalitatem nullo modo negabant, in quibus clarum apprime est Ciceronis testimonium (*Tusculanarum Quæstion. Lib.* I. *pag.* 144.) *Itaque*, idem inquit, *unum illud erat insitum priscis illis, quos cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu vitæ sic deleri hominem, ut funditus interiret: idque quum multis aliis rebus, tum e pontificio jure, & ceremoniis sepulcrorum intelligi licet, quas maximis ingeniis præditi, nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus mortem non esse interitum, omnia tollentem, atque delentem, sed quamdam quasi migrationem, commutationemque vitæ; quæ in claris viris, & feminis dux in cœlum soleret esse, in ceteris humi retineretur, & permaneret tamen. Ex hoc, & nostrorum opinione.*

Romulus in cœlo cum Diis agit ævum.

ut famæ adsentiens dixit Ennius, &c. & paullo post idem Cicero (pag. 155.) in eodem sensu ait. *A malis igitur mors abducit, non a bonis*. Plura item disserit in Catone majore, sive Libro de senectute (*pag.* 515.), quem vide. In somnio Scipionis, & alibi. Pari sententia Cajus Cornelius Tacitus de morte Julii Agricolæ (*In Vita Cap.* XLVI.) dixit. *Si quis piorum* MANIBVS *locus; si, ut sapientibus placet, non cum corpore extinguuntur magnæ animæ*, PLACIDE QVIESCAS. Neque haud secus legitur in Museo Equitis Odam in urnula cineraria marmorea. PAMPHILES. ANIMA. SANCTA. SALVE.

ſule ſæpe laudatum Fabrettum (1), apud quem in lapide cujuſdam Manlii legitur. SOMNO ÆTERNALI: alioſque plures titulos eadem prorſus elegantia notabiles alibi exhibet (2). Adi, ſi de re ipſa multa cupis noſcere, Aldi Manutii Commentaria in Somnium Scipionis (3), & Jani Gruteri Theſaurum antiquarum Inſcriptionum, in quo ethnico more perſæpe occurrit. DOMVS ÆTERNA, SOMNVS ÆTERNVS, atque ÆTERNALIS. QVIETI ÆTERNÆ, SECVRITATI ÆTERNÆ. DOMVM PERPETVAM &c. Nec diſſimiles adfert Thomas Reineſius in Syntagmate antiquarum Inſcriptionum (4). Heinc res pretioſæ pro conditione hominum in ſepulcris recondebantur, quibus expiſcandis frequenter diruuntur Gentium Mauſolea, quæ noſtro ævo remanſerunt. Certe aurum, argentum, gemmas in monumentis reponebant, quod quum ſacra reputarentur, tutiori loco ſervare neſciverint, putantes inibi perpetuo duraturas eſſe divitias (5). Conveniunt CAP. XIII

F

(1) Inſcript. Cap. III. pag. 165. n. XXXI.

(2) Fabret. Inſcript. Cap. II. pag. 84. num. 145. Cap. III. pag. 182. num. 385. Cap. V. pag. 391. num. 257. Cap. VIII. pag. 555. num. 58.

(3) Pag. 260.

(4) Claſ. XI. n. 72. 119. Claſ. XVII. n. 179.

(5) De his Divitiis ampliſſimis inquit Horatius Epiſtolarum Lib. I. Epiſtola VI. *ad Numicium*.

Et Dominum fallunt, & proſunt furibus.

CAP. XIII niunt cum hiſce dicendi modis tres antiqui lapides, quos offendi apud Boldettum in Obſervationibus ad Sacra Cœmeteria. Primus parte una veterum Chriſtianorum memoriam præfert; parte altera vero ethnicam habet inſcriptionem (1). Utramque ex eo-

SOMNO. AETERNALI. SACRVM.
SEVERO. FILIO. DVLCISSIMO
QVI. VIXIT. ANN. VIII. MESES. III
IANVARIA. MATER. FECIT. INFELICISSIMA
OS

BENEMERENTI MARITO FYRMINO IN
PACE DEPOSITVS IDIBVS ZVLIS

dem antiquo lapide, qui modo exſtat in *Muſeo Vi-*

(1) Hunc lapidem edidit Boldettus *Libro* II. *Cap*.x. *pag*. 453. ex eo deſcribens (non tamen ſervato linearum ordine), Ethnicorum Epitaphium, cui in averſa parte aliud veterum Chriſtianorum adtexuit, ſed non ſuum. Vulgavit vero ſuum *Lib*.II. *Cap*.VIII. *pag*.431. ab ipſis ſchedis ſuis fortaſſe non opportune occurrentibus deceptus. Ethnicam hanc inſcriptionem ex Muſeo, in quo pridem exſtabat, vulgavit quoque Fabrettus (*Inſcript*. *Cap*. VIII. *pag*. 555. *n*.58.), de parte averſa a Chriſtianis inſcripta, nec verbum quidem prodens. Eamdem vero partem poſteriorem incidi fecimus, quod literas nonnullas infrequentiores habeat; ſcilicet. B.F & S. de quarum corruptione agit erudite Bonarrotius in Præfatione ad Obſervationes Vitreorum fragmentorum pag. XIX. XX. XXIII. & XXV. Occurrit etiam in eadem veterum Chriſtianorum Inſcriptione Z. pro litera I. de quo ſcripturæ vitio, videndus idem Bonarrotius in Opere laudato pag. 52. 53. & 54.

Victorio descripsimus, atque evulgandam curavimus ad vetustum exemplar, longum palmos romanos v. altum, palm. I. cum dimidio. Secundus (1) Ethnicam tantum referens memoriam, in Cœmeterio Cyriacæ repertus fuit calce contectus. Tertius demum, qui Aurelii Gemelli triennis infantis loculum occludebat in Cœmeterio S. Agnetis (2), Christianorum veterum lapis est, habetque SOMNO HETERNALI. Alia quoque (neque enim istud reor dissimulandum, huic non dissimilia marmora pariter Christianorum, cum expressa phrasi. DOMVS AETERNA, adjecto non numquam Sacro Christi Monogrammate, edita reperio a Fabretto (3): subdit vero statim Vir eruditissimus (4). *Domus æternæ commemorationem, non a Gentilitate, sed a Sacra potius Pagina desumtam opinari debemus. Quippe in Libro Ecclesiastici* (5), *ita habetur*. IBIT HOMO IN DOMVM ÆTERNITATIS SVÆ. *&* *Psalmo* XLVIII. (6) SEPVLCRA EORVM DOMVS ILLORVM IN ÆTERNVM. CAP. XIII

 Quam-

(1) Lib. II. Cap. XI. pag. 464. Hoc Epitaphium græce scriptum est a quadratario antiquo.
(2) Ibidem pag. 463.
(3) Inscriptionum Antiquarum Capite II. pagina 112. & pagina 113. & item pagina 114.
(4) Cap. II. pag. 112. & pag. 113.
(5) Cap. XII. vers. 5.
(6) Vers. 12.

Quamquam igitur Ethnici ſpe reſurrectionis orbati, ita & ipſi loqui ſoliti fuiſſent; aliter tamen hanc loquendi formam accipere poterant Chriſtiani, ut explicat ex Sanctorum Patrum ſententia P. Cornelius a Lapide ad illum Eccleſiaſtici locum. Et paullo ſupra idem Fabrettus, de eadem re loquens, erratumque, ſive lapſum excuſans, ſi quis vellet ita accuſare Epitaphium veterum Chriſtianorum verſibus concinnatum, ait (1). *Facile ſiquidem erat tunc ex inextinctæ Gentilitatis phraſibus, poëtico præſertim ſtylo aliqua imitari, inconſiderate potius, quam impie, quæ adultæ jam veræ Religionis temporibus reſecata ſunt.*

CAP. XIV
Multa de Somno diſſeruntur. Gemma vetuſta editur, & illuſtratur.

SOMNVM certe Ethnici finxerunt Mortis fratrem, utriuſque vero matrem Noctem; quod per ſimilitudinem, & quamdam rerum connexionem, Dormientes mortuis comparari poſſint, æque in obſcuro jacentibus utriſque (2). Somnum fratrem Mortis

(1) Inſcript. Cap.II. pag.112.

(2) De Orode a Mezentio occiſo ait Virgilius Lib.x. Æneidos. v.745.

Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina Noctem.

Et Catullus, quem *elegantiſſimum Poëtarum* nuncupat A.Gellius *Noct. Attic.* Lib. VII. Cap.XX. in lepido carmine ad Lesbiã:

Nobis, quum ſemel occidit brevis lux,
Nox eſt perpetua una dormienda.

Mortis appellat magnus Homerus in Iliade (1); alioque modo utrosque nuncupat gemellos, quod idem designat (2). Pausanias autem Noctis imaginem filiorumque describit (3), nempe Mortis, & Somni, quæ imago apud Eleos spectabatur in templo. Vide notationes Ludovici de la Cerda, aliorumque ad illud Virgilii carmen (4).

Tum consanguineus Lethi Sopor &c.

Rem ipsam magis magisque illustrant adnotata Joannis Schefferi in Æliani varias Historias (5). Petrus Sancti-Bartolus ex antiqua sepulcrali Lucerna (6), Noctis imaginem vulgavit æri sculptam viriculo elegantissime. Proinde Cicero in Catone Majore, sive Libro de Senectute (7). *Jam vero videtis*, inquit, *nihil morti esse tam simile, quam Somnum*, & in Quæstionibus Tusculanis (8). *Habes Somnum imaginem Mortis, eamque quotidie induis, & dubitas, quin sensus in Morte*

(1) Κασίγνητον. Lib.XIV.pag.267. Edit. Joannis Spondani Græco-Lat. in fol. Basileæ. cIↃ IↃcvI.

(2) Διδυμάονε. Iliad. Lib.XVI.

(3) In Eliacis, sive Libro v.

(4) Æneid. Lib.VI.n.278.

(5) Lib.II. Cap.XXXV.

(6) *Le antiche Lucerne Sepolcrali figurate*. Parte I. num.8.

(7) Pag.515.

Plinius Hist.Nat.Lib.VII.Cap.I.paullo secus scribebat: *Æstimatione nocturnæ quietis, dimidio quisque spatio vitæ suæ vivit; pars æqua, morti similis exigitur &c.* eumdem vide Lib. XXXVI. Cap.I.

(8) Lib.I. pag. 157.

CAP. XIV *Morte nullus sit, quum in ejus simulacro videas esse nullum sensum?* Lucius Annæus Seneca, ipse quoque dixit (1). *Somnus refectioni necessarius est: hunc tamen si per diem noctemque continues, Mors erit.* Ita Plato (2), & alii Philosophorum: Inde Ovidius (3) cecinit:

Infelix tota quicumque quiescere nocte
Sustinet; & somnos præmia magna vocat.
Stulte, quid est Somnus? gelidæ nisi Mortis imago:
Longa quiescendi tempora fata dabunt &c.

Infirmitas igitur humanæ conditionis, sive potius, ut dicebam, necessitas est Somnus, eademque necessitas homini est Mors. Insignem, atque ineditum lapidem, græca simul, ac latina inscriptione distinctum, *ex Museo Victorio*, in quo adservatur, diligenter descriptum heic subjicimus: quippe hoc ævo hujusmodi monimentorum exempla ab ruderibus ornatissimæ vetustatis depromta, maxime probantur ab amatoribus politioris literaturæ. Lapis autem duram Mortis ne-

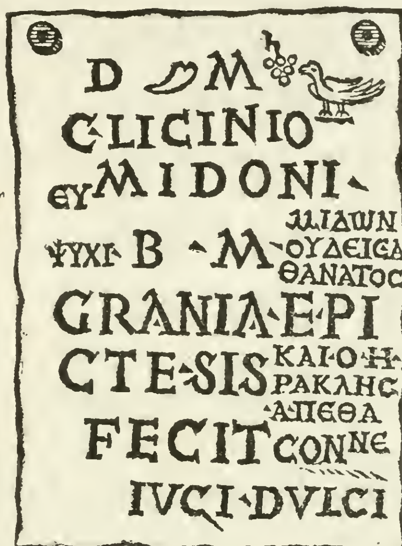
(1) Libro *de Tranquillitate animi* Capite xv.

(2) Lib. VII. de Legibus.

(3) *Amorum* Lib. 2. Eleg. 15.

necessitatem (1), sed Animæ quoque immortalitatem diserte exprimit. Curavimus ergo illum incidi; ars enim typographica nescit, quemadmodum opus est, fideliter exhibere.

Bene, seu *feliciter Anima*. sive etiam *Bona Anima*.

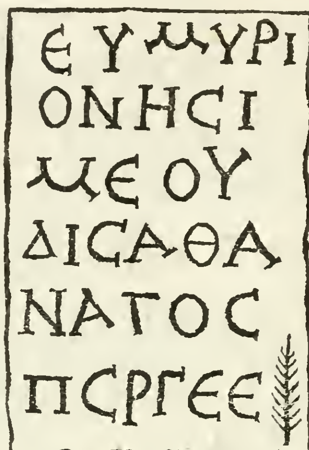

Midon. nullus immortalis. Et Hercules mortuus est.

Alium etiam singularem lapidem vulgabo, extractum prope Urbem, ex Cœmeterio Callisti, una cum corpore Sancti Onesimi, vitreoque vasculo, Sanguine ejusdem Christi Martyris consperso. Quem lapidem luben-

(1) Hæc marmorea Tabula occludendo Sepulcro minime videtur inserviisse, quum alta sit Palm. I. Uncias X. Lata Palm. I. Unc. IV. & nullum umquam calcis adhærentis signum, in quovis ejus latere adpareat. Quin immo ferreis catenulis in aliqua monumenti, sive sepulcri cellula adpensam fuisse putandum est. Etenim in utraque angulari parte superiori lapidis adhuc exstant duo veluti globuli ex plumbo fuso in crassitie marmoris excisa (incolumi tamen aversa parte), in quo plumbo catenulæ infixæ reliquiæ conspiciuntur.

CAP. XIV bentius proferre decrevi, quod nullus Sacrorum Cœmeteriorum illuſtrator ediderit, & eamdem Mortis neceſſitatem (1), atque immortalitatem Animæ prodat. Lapis altus

eſt plus minus, Palm. Rom. I. Unc. IV. Latus Uncias circiter X. Eumdem expreſſum ab exemplari heic exhibemus: Chartam vero

(1) Græcum Sancti Oneſimi Epitaphium, legendum, fortaſſe eſt, ut indicat vetuſta marmorea tabula. ΕΥ ΜΥΡΙ ΟΝΗϹΙΜΕ ΟΥΔΙϹ ΑΘΑΝΑΤΟϹ ΠΕΡ ΓΕΕ. atque ita nobis vertendum videtur. MILLIES BENE, ONESIME. NVLLVS IMMORTALIS IN TERRA. Corpus ejuſdem S. Martyris cum ipſo lapide inſcripto, & Vaſe Sanguinis, dono datum ab Epiſcopo Porphyrienſi Fr. Thoma Cervionio, Sacelli Pontificii Præfecto, literis authenticis munitum Emo Petro Ottobono Sacri Cardinalium Collegii Decano, Romæ defuncto Die XXVIII. Februarii Anno Biſſextili MDCCXL. Sede Pontificali vacante, ſervatur apud Mariam Carlottam Lenſzinſcki, Sereniſſimam Galliarum Reginam, cui idem Cardinalis exhibuit in urna quadam ornatiſſima ex ære inaurato confecta, ac obſerata in parte anteriori tabula cryſtallina, mire ſinuata ad modulum urnæ; conſignataque una cum membranaceo ſuo diplomate D. Paullo Hyppolito *De Beauvillier* Duci *de Saint' Agnan*, Lud. XV. Galliarum Regis, tunc temporis magno Oratori apud Summum Pontificem, qui Roma Pariſios tranſmiſit. Notandus in hoc lapide Sancti Martyris Oneſimi Palmæ ramus ab antiquo cælatore expreſſus.

ro ſuper ipſo antiquo lapide (quod ſæpe deſiderare ſolent eruditi, raro tamen conſequuntur), ſumma cura impreſſam, ante quam ab Urbe pretioſum monimentum extraheretur, apud nos ſervamus, rerum antiquarum æſtimatoribus oſtendendam. Edidit autem Fabrettus (1) ex Muſeo Carpineo fragmentum Tabulæ alabaſtritis; idemque vulgavit Bonarrotius (2), in quo legitur id ipſum humanæ infirmitatis teſtimonium: NEMO IMMORTALIS, ut in ambobus vetuſtiſſimis epitaphiis mox adlatis. Morti nigras dabant alas, teſte Horatio Flacco (3), Somnoque pariter, ut ait Albius Tibullus (4).

CAP. XIV.

Poſtque venit tacitus furvis (5) *circumdatus alis*

G *Som-*

(1) Inſcript. Cap.x. pag.736.

(2) *Oſſervaz.ſopra alcuni Frammenti di Vaſi antichi di vetro* pag.106.

(3) Lib.1I.Satyrarum Ecloga 1.v.57. & v.58.

.....ſeu me tranquilla ſenectus,
Exſpectat, ſeu Mors atris circumvolat alis.

(4) Lib.1I. Eleg.1.

(5) *Furvis* legendum certe eſt, non *fulvis*, ut male habent vulgatæ editiones. Ita emendatum reperio Librum editum VENETIIS IN ÆDIBVS ALDI. MENSE JANVARIO. M. D. II. (*in* 8.), qui Catullum, Tibullum, & Propertium, omnes lepidos Latinos Poëtas complectitur, & pene innumeris ad utrumque marginem variantibus lectionibus notatus eſt manu *Petri Victorii*, cujus fuit olim hic Liber, qui exſtat modo Romæ apud illius abnepotes in privata Bibliotheca *Victoriorum*. Collatis enim veteribus Codicibus, pro inſtituto habebat Vir doctiſſimus, in ſuis libris quæcumque facerent ad illuſtrandos antiquos Scriptores, ad oram ipſorum librorum ſuis locis referre. Id vero teſtatum, adſertumque volumus ſelectioris elegantiæ cultoribus. Sunt quippe multi hujuſmodi libri in illa Bibliotheca, perpetuis manu ſcriptis notis, ab eodem in literis conſummatiſſimo Viro diſtincti; Quorum in fronte (ut is erat comis, & omnes juvandi cupidus), ſæpe latinis, ſed ut plurimum græcis characteribus ſcribebat. *Petri Victorii Jacobi filii, & amicorum.*

CAP. XIV *Somnus, & incerto somnia nigra* (1) *pede.*

Inde Virgilius (2) Somnum volucrem dixit, describens Æneam, dum insomnis, Patris Anchisæ imaginem frustra amplexari non semel tentaret. Orpheus (3) Regem Deorum, & hominum Somnum appellat, quod omnia eidem subjiciantur. Heinc Statius (4) virgam illi adtribuit, potestatis signum (5), quumque aliquando nequiret quiescere, illum enixe ita precabatur.

. . . . . extremo me tange cacumine virgæ,
Sufficit; aut leniter suspenso poplite transi.

Virgilius quoque (6) cum eadem virga describit Somnum, Palinuro quietem, ac soporem impertientem. Eumdem Ovidius appel-

(1) In eodem Libro reperitur adnotatum *Somnia vana*. In superiore enim carmine ad aliam oram libri notatum quoque est, ut putamus, ex alio vetusto Codice: *nigris circumdatus alis*. Ita aliquando canebat Vir clarissimus Joannes della Casa in sequenti jucundissimo carmine.

O Sonno, o de la queta, umida, ombrosa
Notte placido figlio. O de'mortali
Egri conforto; Obblio dolce de'mali
Sì gravi, ond'e la vita aspra, e nojosa.
Soccorri al core omai, che langue, e posa
Non have; e queste membra stanche, e frali
Solleva. A me ten vola o Sonno, e l'ali
Tue brune sovra me distendi, e posa.
Ov'è 'l silenzio, che'l dì fugge, e'l lume?
E i lievi sogni, che con non sicure
Vestigia di seguirti han per costume?
Lasso, che n'van te chiamo, e queste oscure
E gelide ombre in van lusingo. O piume
D'asprezza colme. O notti acerbe, e dure.

(2) Lib. VI. Æneidum v. 700. & seqq.

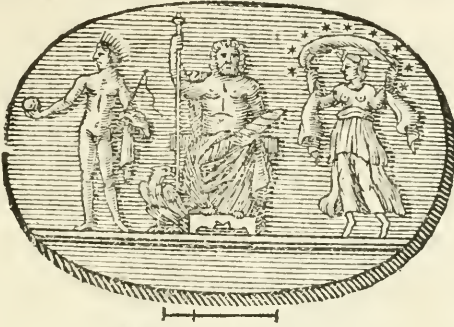
(3) Hymn. in Somnum. Adi Homeri quoque Iliadon Lib. XIV. pag. 267.

(4) Sylvarum Lib. V.

(5) Adi Cap. XI. hujus Dissert. ubi in Adnotat. ad pag. 30. aliqua adtulimus de re sacra; deque signo potestatis in virga; non nulla quoq; diximus nuper in Dissert. Glyptographica Cap. XVI. & Cap. XVII.

(6) Æneidum Lib. V. v. 458.

pellat (1) Deorum placidissimum. Homerus (2) omnes homines, Deosque dormientes finxit præter Jovem; non enim decebat rerum omnium moderatorem dormire (3). CAP. XIV

Magnitudo Gemmæ.

Ipsum Jovem, tamquam diei, noctisque rectorem (4), fortasse ab antiquo artifice expressum fuisse putamus in anulari chalcedonio, in quo idem Jupiter in solio sedens visitur,

(1) Metamorph. Lib. I.
Somne Quies rerum, placidissime Somne Deorum:
Pax animi; quem cura fugit; qui corpora duris
Fessa ministeriis mulces, reparasque labori &c.

Porro Veteres, ne Somno indulgentes importune turbarentur SILENTIARIOS adhibebant, seu QVIETIS MINISTROS, quos etiam AD SOMNVM nuncupabant. De his agit Laurentius Pignorius in Commentario *de Servis* pag. 180. & 181.

(2) Iliad. Lib. I. v. 1. & 2. pag. 27.

(3) Probe Somnum a Junone pluribus muneribus olim solicitatum fuisse, ut Jovem sopire conaretur, meminit idem Homerus (*Iliad. Lib.* XIV. *Vide pag.* 267. *citatæ edit.*) Illud tamen semel tantm evenisse narrat: suo enim periculo cavebat, ne fortasse iterum in mare præceps daretur.

(4) Nos cum Ecclesia Catholica Deo Optimo Maximo; uni, trinoque Domino illud tribuimus, ut in Cantico laudis habetur.
Æternæ rerum conditor,
Noctem, Diemque qui regis &c.
& in Psalm. LXXIII. v. 17. *Tuus est Dies, & tua est Nox &c.*

ſitur, fulmen (1), & haſtam longam tenens (2), pedibus innixus ſcabello (3), adſtante Aquila. A dextris ſtat Apollo Phœbus, nudus, & radiata coma, Orbem dextera manu, ferulam ſiniſtra gerens, quod eſt diei ſymbolum. A ſiniſtris Diana, ſcilicet fœmina velata, ſuſtinens utraque manu velum criſpatum, & aura leniter inflatum, elatumque ad modum arcus ſupra caput, & in reliqua area ſuperiori, plures ſtellæ comparent (4); ſignum, & quaſi depicta imago nocturni luminis. Sed plura de his ad Mythologos (5), & deſcriptores imaginum Deorum gentium (6) pertinent.

CAP. XV

Veterum Chriſtianorum Lucerna cum ſymbolo Jonæ dormientis vulgatur. Item Vitrum antiquum cum eodem ſigno.

ITAQUE ad noſtra gradum facientes, Sacram Hiſtoriam ex ſuburbanis Chriſtifidelium cœmeteriis, nempe ex antiqua Lucerna fictili

(1) Inquit Ovidius Lib. II. Faſtorum.
Fulmina poſt auſos cœlum affectare gigantes
Sumta Jovi: primo tempore inermis erat &c.

(2) Vide ſis quæ de virga, ſive haſta diximus paullo ante in hoc Capite, nempe pag. 50. num. (5). illuſtrantes adlatum Statii carmen.

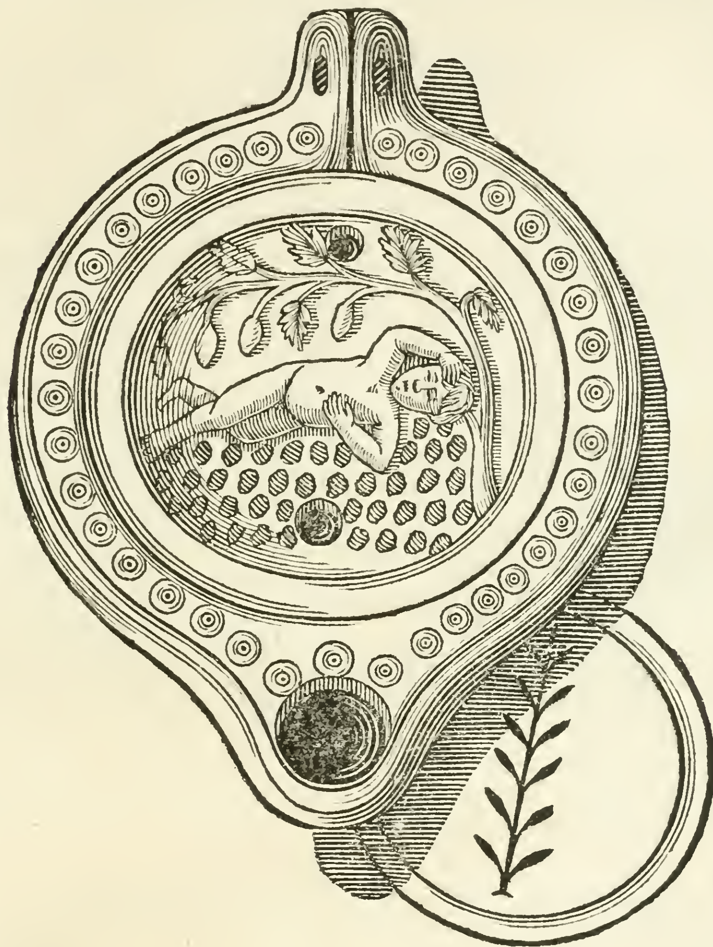
(3) *Quod Græci dicunt* ὑποπόδιον: *dixerunt Latini Scabellum, & alii dixerunt Suppedaneum, quod ſub pedibus ſit*. Ita Iſidorus *Originum* Libro XX. Capite XI.

(4) Lactantius Firmianus *de Origine Erroris* Lib. II. Cap. V. agens *de cultu veri Dei. De Elementis, & Aſtris*, ait: *Cur autem excogitaverit illa Deus*, nempe Aſtra, *quis non intelligit? Scilicet, ne Solis lumine decedente nimium cæca nox tetris, atque horrentibus tenebris ingraveſceret, noceretque viventibus.*

(5) *Natalis Comitis Mythologiæ, ſive explicationis Fabularum Libri* X.

(6) *Immagini degli Dei degli Antichi di Vincenzo Cartari.*

ctili *Musei Victorii* (1) proferamus. In ea videre licet Ionam in solo stratum multo som- CAP. XV.

no præ mœrore, & lassitudine oppressum, qua-

(1) Lucernam fictilem haud longe absimilem vidimus in *Collectan. Romanarum Antiquitatum* Antonii Borioni, *Tabula* 101. quæ tamen, ubi nam hodie sit, quum ibi minime indicetur (*vide pag.* 71.), prorsus ignoramus.

CAP. XV qualem ſacræ paginæ deſcribunt (1), ſub umbra cucurbitæ reclinatum, & qualem non raro oſtendunt antiqua picturæ, & ſculpturæ præclara monimenta ex ipſis adhuc multa pietate cultis cœmeteriis veterum Chriſtianorum depromta, & apud Boſium (2), atque Aringhium (3); Ciampinium item (4), & Bonarrotium (5) edita, atque illuſtrata adnotationibus, & commentariis eruditiſſimis. Veterem aliam fictilem Lucernam pluribus ſacris myſteriis inſignem vulgavit Petrus Sancti-Bartolus (6), & in his Jonæ quoque eadem Hiſtoria repræſentatur: Aliam item, ſed æream Lucernam idem protulit (7), quæ penſilis eſt, in eaque Chriſti Monogramma (8) Ionæ dormienti ſuperſtat, & circum cucurbitæ. In noſtra fictili Lucerna Lauri ramus ſpectatur in orbiculo inferiori

(1) Ionæ Cap. IV.

(2) *Roma Sotterranea*. Lib. III. Cap. XXIII. Tab. III. Cubiculi primi Cœmeterii Calliſti. Vide ſis Lib. IV. Cap. XXI.

(3) *Roma Subterranea*. Tom. II. Libro V. Cap. XXII.

(4) *Sacra Hiſtorica Diſquiſitio de duobus Emblematibus, quæ in Cimelio Em. & Rev. Domini Gaſparis Card. Carpinei adſervantur &c. Auctore Joanne Ciampinio Romano*. Romæ. MDCXCI. (*in* 4.) Vide pagina 4. & pag. 8. uſque 10.

(5) *Oſſervazioni ſopra alcuni frammenti di vaſi antichi di Vetro &c.* Tav. I num. I. pag. 2. pag. 3. e pag. 18.

(6) *Le antiche Lucerne Sepolcrali figurate*. Parte III. num. 29.

(7) Ibidem num. 30.

(8) Illud pluribus illuſtrare conati ſumus in Nummo Æreo *Muſei Victorii* Parte I. Cap. XL. & item Parte II. Capite XI.

riori impressus (1). Demum Vitrum antiquum ineditum majoris moduli, atq; orbiculare (2), cum eadem Jonæ dormientis ima- CAP. XV

gine Viris eruditis proponam, quod insigne sa-

(1) In aversa parte Lucernarum fictilium persæpe figuli nomen suum, vel Dominorum officinæ imprimebant; sæpe etiam memoriam alicujus publici operis, puta Ludos sæculares, aut signum aliquod figlinæ proprium, quo ab aliis testaceorum operum officinis distingui commode possent, tum ab emtoribus, tum ab illis omnibus, in quorum manibus versarentur.

(2) Vitrum antiquum, de quo loquimur, ex eo genere Vasculorum est, quæ describuntur a cl. Bonarrotio Pag. 11I. in Præfatione ad Opus sæpissime a nobis laudatum: & pridem ab eodem descripta fuerant Pag. XVII. in Præfatione ad Observationes Historicas ad Numismata majoris moduli, vulgo *Medaglioni*, quæ exstant in Museo Carpineo. Ejusdemque notæ est illud cum Lazaro a Christo ad vitam revocato, quod exhibuimus in adnotatis ad Caput XI. hujus Dissertat. Et item illud in Epistola ad Lectorem.

CAP. XV ſacræ vetuſtatis cimelium accepi ab Hieronymo Odam Equite elegantis ingenii, atque amico noſtro ſingulari (1). Hujus auctoritate monimenti, ſive de Hedera, ſive de Cucurbita Prophetam ab æſtu protegente quæſtionem jamdiu agitatam a Sanctis Patribus, & divinarum Scripturarum Interpretibus, facile definire valemus: quum cetera a nobis, aliiſque recenſita, plerumque a vetuſtate haud modice corrupta ſint; id vero potiſſime maxima conſervatione polleat, nitidiſſima adhuc vitri ſuperficie (2); atque ideo folia, & fructus dependentes, adeo accedere diſcernuntur ad formam cucurbitarum, ut dubio procul adfirmandum ſit, vere cucurbitam prodigioſe illic ſuccreviſſe, ubi Ionas decubuit. Porro frondes, & fructus nihil cum Hedera, bacciſque Hederarum commune habent, ut inſpicienti manifeſtum eſt. Ipſe

autem

(1) Ejuſdem ornatiſſimi Viri elogium legimus aliquando pag. 259, & 260. apud Fr. Peregrinum Orlandi ex Ordine Carmelitarum (Vide *l'Abecedario Pittorico &c. riſtampato, corretto, ed accreſciuto &c. Bologna*. MDCCXIX. *in* 4.). Et jure meritoque laudatur a clariſs. Viris Boldetto, Creſcimbenio, Gorio, Guidio, Vitale Jordano, Lupio, Maffeio, Emmanuele Martinio, Muratorio, Stoſchio, aliiſque.

(2) Quoniam hoc Vaſculum, & alia ſimilia (ut docet Bonarrotius indicatis modo locis) ex vitreis duabus laminis conſtat ad ignem fornacis inter ſe compactis, bractea ex auro intermedia, quæ graphio trita, imaginem Ionæ refert, unuſquiſque de conſervatione hujus monimenti per ſe conjicere valet, quum ſuperficies lucida adhuc ſit; nihilque detrimenti acceperit (quod rarum eſt), ſeu ab ævo, ſeu ab humiditate, aut ſiccitate loci, præter cyathi ſurgentis labrum.

autem mœror, etsi ad distrahendum soporem magis idoneus esse videatur: quod inquietis curis, ac vigiliis animum pulsare, ac solicitare soleat: attamen quum nimiis angustiis pressus est animus, destitutus viribus, cogitur tandem quiescere, ne penitus succumbat. *Somnus enim*, ut ait Aristoteles (1), *ocium animæ est*. Profundiores somnos a laboribus provenire, scribit utique Galenus (2): Idque Hieronymus Mercurialis in Opere de re Gymnastica (3) animadvertit. Narrat Plinius in Naturali Historia (4), *Puerum æstu, & itinere fessum in specu* VII. *&* L. *dormisse Annis: rerum faciem, mutationemque mirantem, velut postero experrectum die*. Certe mœrorem homines maxime exercitatos, fractosque viribus constituere, melius norunt, qui fortunæ casibus commoventur. Jonas equidem hoc inquieto sopore sub umbra cucurbitæ obdormivit: quod vaticinium suum adversus Ninivitas, contra disponente Domino, non adimpleretur. Ita plane in Actis longioribus Sanctorum VII. Dor-

CAP. XV

H mien-

(1) Ethicor. Lib. I. Ἀργεία γάρ ἐστιν ὁ ὕπνος τῆς ψυχῆς.
(2) Lib. I. de Alimentis.
(3) Lib. IV. Cap. II. pag. 193. Exercebantur enim ad tuendam sanitatem.
(4) Lib. VII. Cap. LII.

mientium apud socios Bollandianos (1) legitur, quod sumto ab ipsis cibo (2), *quum tristes sederent, & inter se colloquerentur, dormire cœperunt: erant enim eorum oculi propter mœrorem gravati.*

CAP. XVI
Disquiritur an Sancti Ephesini fuerint a somno excitati.

TANDEM cogitanti mihi, & ea mente revolventi, quæ de Sanctis VII. Ephesinis exponuntur in Actis pervulgatis circa eorumdem Sanctorum dormitionem (cujus occasione vagandi modum dissertatio sumsit, deque Martyrio vere ab illis exanthlato aliqua adtigimus): modo ad reliqua omnia, quæ circa excitationem a somno narrantur descendendum videtur, & si quid aliud superest observatione notandum, aliqua animadversione cognoscere, ac perscrutari. Contigit illorum Martyrium Decio Romanorum Imperatore, ut narratum est Capite XI. Sæculo III. circiter dimidio excurrente. Excitatio a somno, ut præfertur, imperante Theodosio juniore, nempe Sæculo V. post annos fere ducentos. Perpensis vero difficultatibus a Baronio potissime propositis in adno-

(1) Tomo VI. Mensis Julii. (2) Ad Diem XXVII. §. 7. pag. 393.

notatis ad Martyrologium Romanum (1) circa ſomnum tam diuturnum horum Sanctorum, inſigni miraculo, ut aſſerunt, a Deo excitatorum, ut Hæreſim reſurrectioni carnis refragantem extingueret (2); quum nullus Theodoſii ævo hujuſmodi error ſerperet, per ſe infirmatur illorum ratio, qui iſtahæc adfirmant. Præterea dormientes a ſomno excitati fidem facere nequeunt mortuorum ad vitam redeuntium, quam ipſi miraculi occaſionem produnt. Infirmari quoque videtur, quoniam nullus coævus miraculo Hiſtoricus Scriptor illius meminit, quod ſilentio prætereundum profecto non fuerat; quum aliæ quam multæ minoris momenti res geſtæ, & illo ævo deſcriptæ reperiantur.

(1) Sexto Kal. Auguſti. Vide ſis lit. f.

(2) Theodoſius junior floruit Sæculo V. eodemque imperante Sancti VII. Dormientes Epheſini innotuere. Tunc autem, ut notum eſt, Vigilantii errores, Pelagii, & Eutychetis, diſcipulorumque: maxime vero Neſtorii Epiſcopi Conſtantinopolitani impia Hæreſis graſſabatur, & Orbem exitioſa, ac lethali peſte conficiebat. Itaque quicquid in Actis Gregorii Turonenſis nomine vulgatis legitur (quæ *Acta alia* nuncupantur a Bollandianis), ſcilicet de Secta Saducæorum tunc temporis excitata, ut §. 6. occurrit, error inſignis eſt. Gregorius plane, qui Sæculo VI. vivebat, & ni fallor, obiit Anno DLXXXXVI. cum homine diſputationem habuit, qui reſurrectioni carnis adverſam opinionem diſſeminabat, quæ eſt Saducæorum fœda ſententia, Catholicæ religioni, & ſanctioribus conſtitutionibus turpiter repugnans. Conſtat illud ex Hiſtoria Francorum ejuſdem Gregorii Epiſcopi Turonenſis Libro X. Capite XIII. pag. 443. Inter Scriptores Hiſtoriæ Francorum Andreæ Du Cheſne Tomo I. Edit. Lutetiæ Pariſiorum in fol. M. DC. XXXVI.

CAP. XVII
Quod in Actis legitur de iisdem Sanctis excitatis a somno, exponitur.

VERUM, quod ajunt, Theodosii ætate omnibus uno die, eodemque tempore expergefactis (1), & aditu speluncæ, in qua se continuerant, reserato; tamquam una nocte dormiissent, communi suffragio unum eorum, nomine Malchum (2) ad Urbem mittunt, ut panem obsoniumque sibi, & sociis compararet. Miratur ille interim ad portas Civitatis descendens, Crucis signum venerabile hic illic exaltatum (3); quum præcedenti die, ut sibi videbatur, tam ingens persequutio in Christi fideles desæviret, illorumque neminem toto itinere se vidisse, qui pridie Urbem ipsam, & vicinia incolebant. Pretium igitur emti panis, & paratarum rerum ad vitæ

(1) Acta Antiquiora §.6. *Transiit ætas Imperatorum paganorum, eorumque simul imperia abierunt; & voluit Deus filios lucis suscitare &c.* Reliqua habes Capite XVIII. descripta ad calcem paginæ 64.num.(1).

Acta alia. §.6. *Mortuo Decio per succedentia tempora in Theodosium Arcadii filium Imperii summa collata est &c.*

Ibidem §.7. *Dominus autem jussit reverti spiritus in corpora Sanctorum, & surrexerunt &c.*

(2) Acta Antiquiora. §. 6. *Unus qui aderat ex ipsorum numero, & Jamlicus dicebatur, ipse dixit: Ego descendam &c.*

Acta alia. §.7. *Conversique ad Malchum dixerunt &c.... Accepta itaque pecunia abiit &c.*

Notandum cum Bollandianis *Jamlicum* a Græcis dici hunc Puerum, qui a Latinis *Malchus* nuncupatur; deque commutatione istius nominis aliqua præmonuerunt iidem ipsi socii Scriptores in Commentario prævio num.6.& num.35. quos consule.

(3) Acta antiquiora. §. 7. *Levatisque oculis, vidit Crucem super portam, & inclinavit caput suum, & cum gemitu adoravit illam &c.* Et infra. *Quid istuc est? Quia ecce a vespera Crux abscondebatur a paganis, & ecce hodie palam super portam fixa est? &c.*

Acta alia. §. 7. *Appropinquans autem ad portam Civitatis vidit signum Crucis super portam, & stupefactus, miratus est.*

vitæ opportunitatem soluturus, monetas (1), quæ Decio imperante in commercio fuerant, tradit venditori (2), qui illico in suspicionem adductus, inquirit: Unde es tu? Thesaurum certe invenisti peregrinus homo, & dissimulas. Itaque ante Judicem, seu Præfectum, & Marinum Episcopum Civitatis eum sistit (3). Illе se Ephesinum esse testans, & Decii monetas, quæ heri, & nudius tertius solvebantur tradidisse, easque de domo Patris sui Rufi, qui ex Optimatibus ejusdem Civitatis est, sumsisse respondens (4): Irridetur, & veluti reus mendacii, ac thesauri occultati con- CAP. XVII

(1) Quæstio est inter eruditos de monetis, ac numismatibus veterum: Rationem vero cudendæ monetæ, ita descripsit Cordubensis Poëta Lucanus in *Pharsalia* Lib. VI. v. 402. & seqq.

Primus Thessalicæ rector telluris Iconus
In formam calidæ percussit pondera massæ.
Fudit & argentum flammis, aurumque moneta
Fregit, & immensis coxit fornacibus æra.

(2) Acta antiquiora. §. 8. *Ad forum divertit, ut panem emeret, & secum auferret. Pecuniam e crumena extractam dedit &c.* . . . Infra. *Per manus quinque hominum pecunia illa traducta est, eamque contemplati, mussitare cœperunt intra se &c.*

Acta alia. §. 7. *Accepta itaque pecunia abiit: Erant enim argentei ex nomine Decii superscripti &c.* . . . Et paullo post. *Accedensque ad nundinas protulit argenteos, deprecans sibi dari escas &c.*

(3) Acta antiquiora. §. 9. *Vox cecidit intra forum Ephesiorum, quia ecce Puer thesaurum reperit: & continuo apprehenderunt eum. Ingressum est verbum ad Sanctam Ecclesiam ad Episcopũ &c.*

Acta alia §. 8. *Hic homo thesauros reperit antiquos, nam ecce argenteos de temporibus Decii profert &c.* . . . . *Viri autem apprehensum ducunt ad Episcopum Marinum, atque Præfectum Urbis &c.*

In Actis longioribus Cap. II. §. 16. nominantur Proconsul, & Episcopus *Stephanus*, non utique *Marinus*.

(4) Acta antiquiora. §. 9. *Ex ipsa Epheso ego sum, sumque filius Rufi Electi, qui est ex Optimatibus.*

Acta Alia. §. 8. *Ex Epheso, inquit; si tamen hæc Civitas est Ephesiorum &c.* . . . Et infra. *Unde, ait Præfectus, hos argenteos habes? Respondit: de domo Patris mei sumsi eos &c.*

CAP. XVII conscius, pene tormentis subjicitur (1). Tandem se, & locum ubi degebant, & socios suos indicaturum spondens, a quibus veritatem rerum omnium perciperent, & falsum conatum ad objecta sibi apertissime intelligerent; illuc progressi cum Episcopo Præfectus, Optimates, atque omnis populus (2), transactæ rei certiores prorsus fiunt. Imperator quoque monitus, rei novitate perspecta illac se confert, eosque cum hilaritate, ac stupore

(1) Acta antiquiora. §. 8. *Accessit vir qui panem vendebat, & apprehendit Puerum dicens: Dicito mihi Puer; Unde es tu, & quænam est terra tua? Atque thesaurum, quem invenisti tradito &c. . . . . . Si autem revelare recusas, carceri te tradam &c.*

Ibidem §. 10. *Hæc audiens Sophista vehementer miratus est, & excanduit adversus Puerum illum, qui profunda ipsi monstrabat. Vilis & insane, ait, reusque mortis, me ne irrides? &c.*

Acta alia §. 8. *Manifestum est, quia venisti illudere Sapientes Ephesinorum; ideoque subjiciendus eris tormentis, quoadusque aperias veritatem &c.*

In Actis longioribus Cap. II. §. 16. inquit Proconsul: *Fortasse insanus est: alii dicebant: nequaquam insanus est, sed insaniam simulat, ut pericula effugiat &c. . . . His de caussis jubeo te in vincula conjici, & flagellis verberari, donec confitearis ubinam sit thesaurus iste.*

Immerito vexari videtur hic Puer; licet enim thesaurum absconditum invenisset (quod minime adfirmaturi sumus), quomodo Præfectus, aliique adversus eum desævire tentaverint, non video. Quandoquidem thesauros primo occupanti Leges concedunt. Igitur Digestorum Libro XLI. Titulo I. *De adquirendo rerum dominio*, Lege XXXI. Paullus Jurisconsultus Libro XXXI. *ad Edictum*: inquit: *Thesaurus est quædam vetus depositio pecuniæ, cujus non exstat memoria, ut jam Dominum non habeat: sic enim fit ejus qui invenerit, quod non alterius sit &c.* Nostra vero, qui Sanctorum Ephesinorum Historiam expendimus & de Actis illorum inquirimus, non interest Legum interpretes, atque expositores, sive earumdem Legum Commentaria heic recensere: Fecerint magis opportune juris periti.

(2) Acta antiquiora. §. 11. *Congregati sunt Optimates, & Senes, & Nobiles, atque Pueri ut ascenderent, & viderent thesaurum vitæ, qui revelatus fuerat illis &c.*

Acta alia. §. 9. *Sequimini ergo me, & ostendam vobis fratres meos, qui mecum surrexerunt. Tunc stupefactus Episcopus cum Præfecto, & omni populo, sequentes Malchum venerunt ad speluncam &c. . . . & cognoverunt, quia vera sunt, quæ a Malcho dicebantur.*

re adloquitur (1); Sed illi paullo post in Domino dormierunt (2). Hæc testantur Acta vulgata.

CAP. XVIII
Proponitur Auctoris conjectura.

INTEREA exercitationis gratia conjecturam meam exponam, non ut Lectorem cogam, atque compellam ad illam amplectendam, neque ut ingenii mei (qui obscurus esse gestio), tenues conatus volitent per ora hominum; sed quod mihi videatur fortasse non spernenda, & aliquando huic Historiæ illustrandæ profuturam confidam. *Ea fallit fortasse non numquam*, ut ait Cicero (3); *sed tamen ad veritatem sæpissime dirigit*. Regnante igitur Theodosio II. Imperatoris Arcadii, & Liciniæ Eudoxiæ filio (4), pu-

(1) Acta antiquiora §. 11. *Et continuo scripserunt Epistolam Imperatori Theodosio &c.....*

Ibidem §. 12. *Festinavit Imperator &c.*

Acta alia. §. 10. *Episcopus vero cum Præfecto miserunt nuntios ad Theodosium &c.*

Ibidem. §. 11. *Hæc audiens Theodosius Imperator &c.... adscensis equis cum summa festinatione venit ad Ephesum &c.*

Acta longiora. Cap. II. §. 20. *Ea regavisus Imperator &c.....* Et infra. *Ad eum locum ex Urbe Constantinopoli cum multis hominibus profectus est &c.*

(2) Acta antiquiora. §. 12. *Tunc vero Imperator invitavit illos, ut secum descenderent Ephesum, cogitans ædificare templum super ossa eorum.*

Acta alia. §. 12. *Multaque alia loquentes cum eo, iterum prostrati in terrā obdormierunt, tradentes animas suas Regi immortali Deo Omnipotenti &c.*

(3) Libro 1. *de Divinatione*. pag. 314.

(4) Hoc Principe *Codex Theodosianus* conditus fuit. Hæretici autem *Theodosiani* dicti sunt a quodam *Theodosio*, superbiæ typo inflato homine, qui una cum *Gaio* Alexandriæ Episcopatum usurpavit imperante Justiniano, cujus conjux *Theodora* opem illis ferebat. Fratres Macri in Hierolexico V. *Eutychiani*, hanc *Theodosiam*, illum *Theodosianum*, *Gajum* quoque perperam appellant *Gajanum*.

CAP. XVIII putamus aliquem hominem, ſive cauſsa venationis (ut mos eſt, animi laxandi ſtudio), ſive alia magis vera (1), aliquando circa Epheſum diverſantem, propius ad ea loca, non ſine divino inſtinctu acceſſiſſe, in quibus Crypta horum Sanctorum Chriſti Martyrum occultabatur. Itaque factum eſt, ut viſo ſpecu multis lapidibus occluſo, viam ſibi aperire tentaverit ad explorandum aditum faciliorem, non ſine ſpe aliquid inveniendi. Conſcenſo lapidum acervo, & ad ima revolutis eminentioribus, hiatum pandit, quo ſe inſinuat in interiora; ibique Septem Pueros mactatos reperit, veluti dormientes, unumquemque ſuis veſtibus coopertum, ut in vetuſto *Muſei Victorii* Toreumate ſpectatur (2), & in Actis eorumdem Sanctorum deſcribitur

(1) Acta antiquiora. §. 6. *Erat in eodem loco Vir locuples in Epheſo, voluitque tectum ædificare pecori ſuo in ſummitate montis, collegitque lapides, & pecori ſuo in eo loco ſeptum exſtruxit: & vidit lapides dolatos, eoſque diſpoſuit. Intravit lux, & Filios lucis ſuſcitavit, & excuſſerunt ſe a ſomno ſuo, ſederuntque ſuper terram.*

Acta alia. §. 6. *Erat autem tunc apud Epheſum Delius quidam valde dives in pecoribus, qui circumiens Montem Celeum, juſſit pueros ſuos, dicens. Præparate heic caulas ovibus noſtris, quia opportunus eſt hic locus ad paſcenda pecora. Ignarus enim erat quid ageretur in ſpelunca. Operantibus autem pueris, & revolventibus ingentia ſaxa, venerunt ad os ſpeluncæ, inveneruntque lapides magnos, quos revolventes, facienteſque murum, non tamen introierunt in antrum.*

Ibidem. §. 7. *Dominus autem juſſit reverti ſpiritus in corpora Sanctorum, & ſurrexerunt &c.*

(2) Adi Caput v. hujuſce Diſſertationis, & Tabulam æri inciſam inſpicito, ac contemplare; putamus enim eoſdem Sanctos ita repertos fuiſſe, ut in antiquo *Muſei Victorii* Emblemate ſunt expreſſi.

tur (1). Perquirit circum avide, compertisque ibidem non nullis argenteis, secum abstulit, & ad propria revertitur. Reliqua Capite præcedenti narrata circa monetarum agnitionem, & rerum, quæ postea consequuntur, si huic homini aptentur, vera fortasse sunt: Dum enim illæ monetæ expenduntur, retegitur ex imagine Decii ævum vetustum. De thesauro ab eo invento dubitatur. Torquetur (2), sive supplicia illi in-

I ten-

(1) Acta antiquiora. §. 11. *Intravit Puer, stetitque apud illos, & Episcopus, atque Optimates una cum illo ingressi sunt: viderunt Pueros sedentes super terrã &c.*

Acta alia. §. 7. *Putantesque se una tantum nocte dormiisse, sederunt alacres, atque robusti: erant enim non modo corpora eorum venusta, atque pulcherrima; verum etiam ipsa vestimenta integra, atque inlæsa, sicut ante annos plurimos fuerant ab illis induta &c.*

Ibidem. §. 10. *Tunc ingressi invenerunt Beatos Martyres in angulo speluncæ sedentes, & erant facies eorum tamquam rosæ florentes, & sicut Sol in virtute fulgentes: nihil enim diminutum erat, neque de vestimentis, neque de corporibus eorum &c.*

Sanctus Gregorius Turonensis (cujus sunt etiam *Acta alia* superius descripta), Libro I. *de Gloria Martyrum* Capite LXXXXV. inquit. *Viri autem usque hodie palliolis sericis, aut carbasinis cooperti, in ipso loco requiescunt, quod Passio eorum, quam Syro quodam interpretante in latinum transtulimus, plenius pandit &c.*

Acta longiora Capite II. §. 12. *Surrexerunt igitur & Deum laudantes consederunt .... nam & vestes tales erant, quales & antea quam obiissent: corpora etiam ipsa florebant, hilaritatem præseferentia &c.*

Ibidem. §. 20. *Ingressi vero in speluncam, Sanctos illos sedentes invenerunt, quorum facies instar luminis effulgebat.*

(2) Vide sis quæ diximus Cap. XVII. pag. 62. n. (1) in adnotatis post *Acta Antiquiora*, *Acta alia*, & item *Acta longiora*, a nobis descripta; istud enim illi ævo minime conveniebat, quum thesauri primo occupanti a Legibus permittantur.

Refert ex Philostrato Sponius in Miscellaneis eruditæ Antiquitatis *Sectione* X. *pag.* 326. Atticum Herodis Atheniensis Patrem invento amplissimo thesauro, ita scripsisse ad Nervam Imperatorem. *Thesaurum Imperator, domi meæ reperi, quid ergo de illo jubes?* Cui Imperator. *Utere his, quæ reperisti.* Atticus vero indicavit Nervæ, thesaurum excedere conditionem suam. Respondit que Nerva. *Abutere etiam inopinato lucro, nam tuum est.* Non igitur illum regio ærario inferendum, neque ad Principem pertinere judicavit. In Dissertatione autem hæc non inseruntur, ne turbentur importune Acta Sanctorum Ephesinorum, & eorumdem explanatio.

CAP. XVIII tentantur. Indicat locum repertæ pecuniæ. Accedunt ad Specum Episcopus, Præfectus, & reliqui omnes, & sic manifestantur Sancti Dei, quorum memoria quoque pene obsoleta delitescebat. Siquidem miris modis aliquando Deum manifestasse Sanctorum suorum reliquias, opinamur satis notum esse illis, qui legere delectentur ecclesiasticas historias, in quibus exempla quam plura facile occurrunt. Cur autem de aliquibus Sanctis suis ita Deus decreverit, ut in obscuro loco, ac sine cultu non numquam permaneant, quum alios summis honoribus venerari permittat, ipse profecto scit, qui cuncta suo regit imperio: neque nobis datum est occulta Dei judicia cognoscere, qui solus novit tempus & modum illustrandi eos. Sed hæc fortasse nimis multa. Porro si hæc conjectura probetur, habemus unde Acta antiquiora, & recentiora vitiata sint, Octavo, de quo modo loquuti sumus inter Dormientes admisso (1), & reliqua omnia de cessatione somni prolata argumenta (2) omnino extenuantur, penitusque corruunt.

Agniti

(1) Adi Caput VI. hujus Dissertationis pag. 9. num. (1). & num. (2).

(2) Videndum Caput XVI. & Caput XVII. hujus Dissert. Sed & Cap. XVIII.

CAP. XIX
De Sanctorum Ephesinorum agnitione.

AGNITI vero Sancti VII. Ephesini, ut præcedenti Capite monuimus, & TABVLIS PLVMBEIS imperante Decio scriptis, ibidem fortuito repertis (1), ac Deo ita permittente, signis sequentibus illustrati (2), dicti sunt imposterum *Dormientes* vetusto Christianorum more, ut supra (3) fuse a nobis fuit expositum. Accedit, quod veluti Dormientes reperti fuerint; & quod renovata post annos bis centum, & ultra illorum memoria, veluti a somno excitati, iterum

I 2 cum

(1) Acta antiquiora. §.5. *Et cogitavit crudelis Imperator illos in spelunca occidere. Præcepit etiam &c.*... Et infra. *Aderant ibi duo Sophistæ, filii Optimatum; & venit eis in mentem, quod futurum esset, ut Dominus eos suscitaret: atque* TABVLAS PLVMBEAS *fecerunt, easque apud illos posuerunt, & scripserunt in eis nomina Filiorum lucis, & quam ob caussam ingressi Pueri in speluncam eo se abdidissent, & quonam tempore a facie Decii fugissent.*

Ibidem §.12. De Imperatore Theodosio illuc accedente scriptum est, quod *Accepit* TABVLAM *illam* PLVMBEAM, *cœpitque legere &c.*

Acta alia. §. 5. *Abeuntibus autem qui os speluncæ deberent oppilare, præcesserunt eos duo Viri* THEODORVS, & RVBEN *Christiani &c.*.... *Hi scribentes in* TABVLIS PLVMBEIS *omnem Historiam Sanctorum, posuerunt eas in introitu cavernæ intrinsecus, nemine sciente &c.*

Ibidem. §. 9. *Ingressus Episcopus reperit scrinium duobus sigillis argenteis præsignatum; Egressusque foras convocans multitudinem Civitatis cum Præfecto, aperuit sigilla, & invenit duas* TABVLAS PLVMBEAS *&c.*

In Actis Longioribus. Capite I. §.10. Duo Viri, qui IN TABVLIS PLVMBEIS scripserunt Acta horum Sanctorum, dicuntur THEODORVS, & BARBVS, iique fuerant a cubiculo Imperatoris Decii, clam tamen Christianam Religionem profitebantur. De earumdem Tabularum inventione, vide eadem Acta Capite II. §.19.

Plumbeis vero Voluminibus scribi consuevisse publica monumenta, testatur Plinius *Naturalis Historiæ* Lib. XIII. Cap. XI. & meminit Alexander ab Alexandro *Genialium Dierum* Lib. II. Capite XXX.

(2) Tomo VI. Julii apud Bollandianos ad Diem XXVII. in Commentario prævio ad Acta horum Sanctorum. §.III. multa reperies de posthuma eorumdem Christi Martyrum gloria.

(3) Vide sis Cap. XI. & XII. Maxime vero quod veluti Dormientes reperti fuerint adhuc integris illorum corporibus, ac vestibus.

CAP. XIX

cum Ephesinis civibus conversarentur (1): Frequens enim de illis ubique sermo; frequens ad Cryptam populi concursus, & exterarum quoque gentium adventus: frequens cultus (2) adhibitus; ædificata perinde ibidem loci ab Imperatore Theodosio (3) Æde

(1) Ea loca, in quibus multa Martyrum corpora quiescebant, CONCILIA, verbo Ecclesiastico nuncupabantur: Exemplum videat Lector in Martyrologio Romano ad Diem XXIII. Junii. Ibi plane tamquam simul coirent, & viventes adhuc operarentur, illos reputabant, & quasi etiam tunc docerent, suoque patrocinio, & vigili apud Deum cura tuerentur. Illustrat Martyrologium Baronius citato loco lit. c. & Sancti Gaudentii Episcopi Brixiensis Sermonem habitum in die dedicationis BASILICAE CONCILII SANCTORVM a Molano pridem animadversum memorat. Vide nuperam Collectionem Veterum Patrum Brixianæ Ecclesiæ ab Angelo Maria Cardinali Quirino Sedis Apostolicæ Bibliothecario, typis Brixiensibus nitidissime paratam in folio Anno. M.D.CC. XXXVIII. pag. 336. & lege notas eruditas ad calcem ejusdem pag. lit. a., & lit. b. Inquit S. Isidorus Episcopus Hispalensis Originum Libro VI. Capite XVI. *Concilii autem nomen tractum est ex Romano more. Tempore enim, quo caussæ agebantur conveniebant omnes in unum, communique intentione tractabant. Unde & Concilium a communi intentione dictum.* Præterea in eodem Sancti Gaudentii Sermone legitur pag. 345. *Habemus ergo, & hos quadraginta, & prædictos decem Sanctos ex diversis terrarum partibus congregatos; unde hanc ipsam Basilicam eorum meritis dedicatam, CONCILIVM SANCTORVM nuncupari oportere decernimus. Dignum est enim, ut ad tantorum Martyrum venerandas reliquias processuri, ad CONCILIVM SANCTORVM nos procedere fateamur &c.*

(2) Consule Bollandianos in Commentario prævio §. 11. Græci enim, Mosci, Æthiopes, Syri, Maronitæ, ac demum Latini illorum festum diem concelebrant.

(3) Acta antiquiora. §. 12. *Tunc vero Imperator invitavit illos, ut secum descenderent Ephesum, cogitans ædificare templum super ossa eorum.*

Acta alia. §. 12. *Tunc Imperator fabricavit super eos Basilicam magnam, & fecit ibi receptaculum pauperibus, imperans eos alere de publico. Convocatisque Episcopis celebravit festivitatem Sanctorum &c.*

Acta longiora. Cap. II. §. 21. *Sancti vero Martyres, quum sua capita in terram declinassent, & Deum precarentur dormierunt; & ideo divino nutu suos spiritus Domino tradiderunt. Imperator igitur jussit septem aureas arcas componi, quibus VII. illorum juvenum corpora conderentur.*

Jacobus Sponius (*Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grece, & de Levant &c. Tom. 1. Livre III. pag. 327. & 328.*) Cryptam in qua dormierunt Sancti VII. Ephesini se vidisse memorat. De Basilica tamen Theodosiana nihil profert; quare dirutam ab ævi diuturnitate; seu potius ab infidelibus, qui ea loca incolunt, in odium Christianæ Religionis eversam, dicendum arbitramur; si tamen a Theodosio ædificatam fuisse ultro adfirmetur.

Æde Sacra Deo in honorem ipſorum VII. Chriſti Martyrum, & illi proximum amplum Xenodochium, alendis ex ærario regio pauperibus deſtinatum.

CAP. XX

De ætate hujus Gemmæ. Vetuſtior Sæculo IX. vel etiam VIII. eadem adſeritur.

HÆC vetuſta Gemma, multis imaginibus, ſignis quoque, & characteribus decorata, quum cælatoris nomine careat, neque ullam temporis notam ab ipſo artifice impreſſam expromat; vix non temere de ævo cælaturæ ipſius quicquam adfirmari poſſe aliquis fortaſſe dicet. Quandoquidem Fleetwodius (1) antiquas percurrens inſcriptiones, inquit (2). *Nec aliquid certi his de rebus ex iſtiuſmodi monimentis poteſt proferri: immo nec ætatem inſcriptionis alicujus de hac, vel illa ſcriptionis ratione aut forma certo licet conjicere ..... quum & antiquiora, & multo poſteriora ſæcula eamdem ſcribendi rationem ſint ſequuta; immo quum ipſa auguſtæi ſæculi ſcribendi ratio multum diverſa fuerit, & ſæpe ſui diſſimilis &c.* Nos autem, quum in quibuſdam papyraceis Diplomatibus, ſeu Voluminibus manu ſcriptis in corti-

(1) *Sylloge Antiquarum Inſcriptionum.* (2) Vide ſis Epiſt. Dedicatoriam pag. 3.

CAP. XX ticibus arborum (1), quæ ſunt ſummæ antiquitatis, & maxime in vetuſtiſſimis muſivis operibus adhuc exſtantibus, iiſdemque a claro Ciampinio magna ex parte editis (2), adverterimus aliquando non nullas literas ſimul copulatas, atque compactas, formataſque illarum inſtar, quæ in noſtro monimento viſuntur; & non numquam nomina quoque monogrammatice (3) contracta (quæ omnia inferiori ætate uſurpata ſunt maxime in

(1) Conſule edita a claris viris Diplomata tabulis æreis inciſa, in quibus non ſemel occurrunt nomina propria, ſeu etiam alia verba majoribus characteribus exarata. Item conſule Codices membranaceos antiquos M. SS. ejuſdem notæ, qui certe cum vetuſto monimento *Victoriano* magis conveniunt.

Duo papyracea Diplomata ſervantur modo Romæ *in Muſeo Victorio*. Unum fuit olim egregii Viri *Petri Victorii*, quod edidit Vir eximius noſtro ævo Scipio Marchio Maffeius in Hiſtoria Diplomatica Num. XIV. pag. 172. & ſeqq. Aliud ſuperiori anno acceſſit eidem Muſeo, & olim ſervabatur Florentiæ apud cl. Virũ Joannem Baptiſtam Donium, vulgavitque in Opere Doniano clariſſimus amicus noſter Antonius Franciſcus Gorius Claſſe XIX. Num. XIV. pag. 502. & 503. Primum longum eſt Palmos Romanos XII. Uncias VII. ſemis, & ultra. Altum eſt Palm. I. Unc. V. pleniores. Aliud longitudine æquat Palmos Romanos VI. Uncias VII. Altitudine illud æquat, quod ſupra deſcripſimus. Utrumque ſcriptum eſt lineis longioribus; ita ut non niſi explicato toto Volumine unaquæque linea legi poſſit; quod, ut notum eſt eruditis, in hiſce præſtantiſſimis Monimentis, minus frequenter contingit. Huic ſecundo Volumini adſutum eſt fragmentum aliud papyraceum, latum circiter Uncias V. Altum Palm. I. Unc. I. editumque fuit ab eodem Gorio una cum Papyro veteri, cui conjunctum eſt.

(2) Veterum Monimentorum Parte I. & Parte II.

Hoc opus anno ſuperiori, ſtudio alicujus Bibliopolæ, iterum excudit Joannes Zempel; ea cura, ut nova editio nullatenus a prima impreſſione diſtingueretur; imitata paginarum forma, ſervatiſque numeris; quin etiam erroribus in eadem vetuſtiori editione fuſis: Anno quoque veteri expreſſo, ac Typographia non ſua.

(3) Adi noſtræ Diſſertationis Glyptographicæ Præfationem Pagina IX. & Pagina X.

Item Corollarium poſt Præfationem Pag. XXIV. & in Indice illius Operis Tabulam marmoream inſcriptam, quam adtulimus pag. 124. eaque a nobis illic expoſita de Monogrammatum origine, atque uſu.

in Nummis Pontificum Romanorum (1), ac etiam in Nummis Principum ſequioris ævi, ut *in Muſeo Victorio*, & alibi quoque, copioſe videri poteſt, & apud editores ipſorum Nummorum (2) luce meridiana clarius patet). Facile in eam opinionem devenimus, ut hæc Gemma monimentis vetuſtioribus adcenſenda ſit. Horum enim Nummorum ſpecies, vix ætatem Caroli Magni Imperatoris adtingunt, rarique ſunt, qui parum excedant. Præferunt vero imagines, atque apices characterum Romanorum Pontificum, & Principum adeo informes, ut illorum temporum imperitiam, & artis ruditatem nimis moleſtam, agreſtemque, & incon-

(1) *Antiquiores Pontificum Romanorum Denarii &c. Auct. Jo. Vignolio. Romæ.* MDCCIX. *Apud Roccbum Bernabejum.* in 4.

Juſti Fontanini &c. *Diſcus argenteus Votivus Veterum Chriſtianorum &c.* Cap. XIV. pag. 42. & ſeqq.

Nonnulli ex his Nummis exſtant *in Muſeo Victorio*, & etiam alibi.

(2) Le Blanc. *Traitè Hiſtorique des Monnoyes de France &c.* Item. *Diſſertation Hiſtorique ſur quelques Monnoyes de Charle Magne, de Lovis le Debbonnaire, de Lothaire, & de Leurs Succeſſeurs &c.*

Claude Bouteroüe. *Recherches curieuſes de Monnoyes de France &c.*

Pauli Petavii. *Veterum Nummorum* ΓΝΩΡΙϹΜΑ.

Cangius in Gloſſario mediæ, & infimæ Latinitatis.

Claudius Molinetus. *Gabinet de la Bibliotheque de Sainte Genovieve &c.*

Samuel Guichenon. *Hiſtoire genealogique de la Royale Mayſon de Savoye.*

Georgius Hickeſius in Theſauro veterum linguarum Septemtrionalium, in quo Andreas Fountaine Numiſmata Saxonica, & Danoſaxonica edidit.

Elias Brennerus. *Theſaurus Nummorũ Sueogothicorum &c.* Hormiæ MDCCXXXI. in 4.

Ludovicus Antonius Muratori in Antiquitatibus Medii ævi, & alii quam multi; quos omnes heic deſcribere, ut aliud agendo inquit Cicero. *Tuſc. Quæſt. Lib.* 1. *pag.* 140. eſſet profecto *hominis intemperanter abutentis otio, & literis.*

CAP. XX concinnam patefaciant. Profecto quoquo modo cohærent istiusmodi nummi cum Basilii Menologio, cujus picturæ ratio gentium barbararum totam Europam pessum dantium memoriam exhibet, atque aperte prodit. Gemma vero artem Italis vetustioribus conformem redolet, a quibus certe didicerunt Barbari, non quidem a Barbaris Itali (1), ut vulgares homines inscite dictitant, quoties de hac re incidit sermo. Quamvis igitur de ævo cælaturæ sacri Toreumatis usque adeo illustrati ad amussim judicare haudquaquam audeamus, ex ipsis tamen cælaturæ notis Sæculo IX. & fortasse VIII. vetustiorem eamdem Gemmam placet adserere.

(1) Ita Scipio Marchio Maffeius Vir clarus, in sua Verona illustrata. Edit. in fol. Parte I. Lib. XI. Columna 306. & 307. & etiam alibi in eodem Opere.

APPEN-

APPENDIX
AD HISTORIAM
SANCTORUM
SEPTEM DORMIENTIUM
EX
MANU SCRIPTIS CODICIBUS
VATICANIS
SEQUIORIS ÆVI.

Isti . . . . sunt Dei Martyres, nostri Praesules, Speculatores vitae, actuumque nostrorum. Non erubescamus eos intercessores nostrae infirmitatis adhibere, qui et ipsi infirmitatem corporis, etiam quum vincerent, cognoverunt.

*S. Ambrosius Lib. de Viduis. pag.*380. *Operum Tomo IV. Edit. Rom. in fol. An.* M. D. LXXXII.

APPEN-

APPENDIX.

Codex membranaceus PALATINO-VATICANUS ſignatus numero 477. continens manu ſcriptas Lectiones ad uſum Chori, quotidie de more recitandas in honorem Sanctorum, in perſolvendis Divinis Officiis, hæc habet Pagina XII.

LECTIO III

DE SEPTEM

DORMIENTIBUS.

Literis rubricis

MAXIMIANUS, MALCHUS, MARTINIANUS, DIONYSIUS, JOHANNES, SERAPION, & CONSTANTINUS, Officiales palatii Imperatoris Decii, & Chriſtiani, videntes ipſum Imperatorem in Chriſtianos ſævire, venditis omnibus ſuis: acceptis tamen paucis ad neceſſaria victui; apud Epheſum in ſpelunca Celii montis ſe occultantes, omnes obdormierunt. Quos cum Imperator percepiſſet in fugam converſos, juſſit os ſpeluncæ grandi muro claudi. Mortuo autem Decio, & Rege poſt Regem ſurgente, temporibus Theodoſii Imperatoris Chriſtianiſſimi,

 aper-

aperta ſpelunca, Beati Viri evigilabant, mittentes Malchum Epheſum ad panes emendos. Cum autem egreſſus eſſet ille ſpeluncam, & per totam civitatem videret ſignum Crucis apparere, dubitavit Epheſum eſſe: ſed tamen progreſſus eſt; & extractis argenteis ut emeret panes, tentus eſt, & ductus ad Proconſulem. Requirens igitur Proconſul ab eo, ſi theſaurum reperiſſet, dixit quod ex ſacculo ſuorum parentum illos haberet, Proconſul autem dixit. Hæc ſuperſcriptio eſt pluſquam trecentorum ſeptuaginta duorum annorum, & primorum annorum Decii Imperatoris. Malchus itaque audiens a Marino Epiſcopo, & ab aliis Decium diu mortuum, præceſſit eos uſque ad oſtium ſpeluncæ. Ubi in parte dextera invenerunt tabulam plumbeam, continentem quomodo a facie Decii Viri prædicti fugierunt illis diebus: & intrantes ſpeluncam, invenerunt eos vigilantes, & facies eorum tamquam roſas vernantes. Unde Marinus Epiſcopus cum univerſis civibus proni corruerunt ad pedes illorum: Et nuntiaverunt hæc Theodoſio Imperatori. Qui vemtus, multa locutus

tus eſt, & de antiquis multa percepit ab eis. Quo facto Viri Dei inclinato capite ſuo obdormierunt in Domino. Tunc ſurgens Imperator, cecidit ſuper eos, & flens oſculabatur ſanctas reliquias eorum: Tollenſque purpuram ſuam, miſit ſuper corpora ſanctorum: & loculos aureos, in quibus ponerentur corpora eorum, fieri præcepit. Sicque reconditi quieſcunt. Tu autem Dñe &c.

Hæc autem Lectio ab eodem Codice deſcripta, venerationem ab ævo vetuſtiori Sanctis VII. Dormientibus Epheſinis præſtitam aperte prodit. Quum in Horis Canonicis publice recitaretur. Compilata ea eſt, atque concinnata ex Actis vulgatis; & quidem (ut credibile eſt), ab iis, qui ex inſtituto peculiari ſervientes unice Deo, Monaſticam vitam ſequebantur; a quibus pariter *Acta longiora* fortaſſe conſcripta ſunt: Hoc enim exercitationis genere a Præpoſitis ſuis detinebantur occupati, quum ab oratione interdum vacarent illi, qui magis ingenio, atque arte valerent; ut ſive Codices vetuſtos deſcriberent; ſive Sanctorum Vitas exponerent; ſive ipſas ad uſum Chori redigerent in compendium.

Eamdem piam Chriſti fidelium venerationem teſtatur quoque Codex VATICANUS CHRISTINÆ SVECORUM REGINÆ nota-

notatus numero 711. in quo pagina 92. legitur Oratio, quæ ſequitur, pro fidelibus defunctis recitanda.

IN nomine Sanctæ, & individuæ Trinitatis. In Monte Celio ubi requieſcunt Sancti Septem Dormientes: iidem MALCHUS, MAXIMIANUS, MARTINIANUS, DIONYSIUS, JOHANNES, SERAPION, CONSTANTINUS, quorum meritis, & precibus REQUIESCAT, ET DORMIAT iſte Dei famulus, *ſeu* famula &c.

Verum de cultu eorumdem Sanctorum, non nulla diximus in Hiſtorica Diſſertatione Capite VI. & iterum Capite XVIII. & Cap. XIX. Alios Codices, licet a nobis deſcriptos (ut in Præfatione jam dictum eſt), duximus omittendos. Etenim quamvis alter ab altero, tum enarrationis ordine, tum verbis, ac phraſibus diverſus ſit, & nullus Codex cum Actis Longioribus editis a Bollandianis in illis conveniat; tamen factis, ſeu rebus geſtis, parum, aut nihil inter ſe diſcrepant; eaque ab eiſdem Sociis Scriptoribus animadverſa ſunt in Commentario prævio, ſive in adnotationibus explanata. Itaque ſi hæc edidiſſem, pleriſque fortaſſe videretur, ad augendam libri molem prædictorum Codicum editionem potius comparatam, quam ad utilitatem legentis, ſive ad Hiſtoriam Sanctorum VII. Dormientium illuſtrandam.

IN-

INDEX RERUM

In quo nonnulla ad Dissertationem quodammodo spectantia proferuntur.

Numeri Romani locum in Præfatione designant: Barbari in Dissertatione, atque Appendice.

A

ADam, & Eva in antiqua gemma. v. VIII.
Adclamationes veterum. XXII. In antiquo vitro. XXIII. Item in pluribus gemmis. XXII.
Adsumtio in Cœlum Beatæ Mariæ Virginis. *Vide* Festum Adsumtionis &c.
S. Agricola Martyr, magnis clavis transfixus. 8.
S. Alexander, Antonini Pii ætate martyrio coronatus. 38.
Alexander Macedo, galeatus in antiqua Bulla. 19. Ita plerumque in vetustissimis signis, in nummis, & gemmis. *Ibidem*.
Ammianus, Marcellinus. 24.
Amstæledami nuncia rerum literariarum proferuntur. 2.
Anchora in antiqua gemma cũ aliis symbolis veterum Christianorum. IX. I.
Animæ immortalitas in duobus antiquis, adhuc ineditis lapidibus expressa. 47. 48. In primo quidem lapide Animæ *felicitas* auguratur. In secundo, ONESIMO Christi Martyri, *Omnia bona*.
Animas esse mortales putabant Ethnici. 39. 40. Non tamen omnes. 40. Imaginem illarum alis papilionum instructas effingebant. 36. Stoici animas igneas esse censebant. 40.
Anuli veteres aurei, argentei, atque ærei cum vitreis gemmis reperti. 16.
Apollo Phœbus in antiqua gemma. 51. 52.
Arbor *Scientiæ boni, & mali* in antiquis monimentis expressa. v. VIII. IX.
Aringhius, Paullus. x. 15. 30. 37. 38. 54.
Ars imitatur naturam. 16.
Artifices antiqui peritiores, Ethnici plerumque erant. x. Ethnicis inserviebant. *Ibidem*.

Artifices nostræ ætatis in hoc Opere memorati.

MUSIVARII.

Adami, Petrus. XII.
Christophorus, Petrus Paullus Eques. XII.

VITREIS EMBLEMATIBUS CLARIORES.

Anghier, Adrianus Carolus. XII.
Dehn, Christianus Fridericus. XII.
Menga, Augustinus. XII.

MECHANICIS OPERIBUS.

Mattioli, Alexius. XII.

Atticus

Atticus, Herodis Atheniensis pater, invento thesauro ditissimus. 65.
Aurum absconditum, simile terræ. xxi.
Auspicium captabant Ethnici ab imaginibus, quas secum gestare solebant. 19.

B

B Conversum in b. in vetusto lapide. 42.
Baluzius, Stephanus. 29.
Barbari ab Italis multa didicerunt. 72.
Baronius Cæsar. 5. 7. 10. 15. & alibi passim. Laudatus. 28. & seqq. Nihil decernit de Sanctis Septem Dormientibus. 31.
Basilii Menologium. 11. 20. 21. Inculte depictum. 21. 72.
Basilius Magnus. 12.
Beauvillier D. Paullus Hyppolitus Dux *de Saint' Agnan* Galliarum Regis Orator ad Summum Pontificem. 48.
BENEDICTUS XIV. PONT. MAX. Auctor Operis de Canonizatione Sanctorū. 27.
Bernæ nuncia rerum literariarum excuduntur. 2.
Bibliotheca Vaticana. VII. 75. 77. 78. Vallicellana. VII.
Bibliotheca privata *Victoriorum* Romæ. 8. 49.
Boldettus, Marcus Antonius. x. 15. 30. 33. 34. 36. 38. 42.
Bollandiani laudantur. VII. 2. 3. & passim in Opere. Edunt Acta Sanctorum Septem Dormientium Ephesinorum. 3. De Sanctis Septem Dormientibus nihil definiunt. 31.
Bonarrotius, Philippus. XI. XII. 16. 30. 37. notatus. 37. Laudatur. 42. 49. 54. 56.
Bononiæ exstant corpora Sanctorum Martyrum, *Vitalis*, *Agricolæ*, & *Proculi*. 8.
Bosius, Antonius. x. 15. 30. 38. 54.
Brachia Matronarum, orantium statu depictarum, ut ait Bonarrotius, obsequii caussa fulciebant servi. 37. Fortasse (ex nostra opinione), quod essent senio debilitatæ, vel infirmitate defessæ. 37. In antiquo monimento duo viri sustinent brachia pueri alati. 36. 37.
Bullam cum chlamyde quomodo colligarent antiquiores. 19. Ex varia materia eædem parabantur. *Ibidem*. In plerisque monimentis vetustis depictæ, atque exstantes occurrunt. 19.

C

Calidum humido temperatur arte medicinæ. 26.
Cangius notatus. 12. 13. laudatus. 20.
Canon Missæ antiquissimus. 35. Quid sit ipse Canon, *Ibidem*.
Della Casa, Joannes, Poëta clarissimus. 50.
Cassiodorus Senator. x. xxi.
Cedrus, lignum incorruptibile. 21. *Vide* Sicomorus.
Celeus, Mons apud Ephesum, in quo latuerunt Sancti VII. Dormientes. 29. 64.
Cera Hispanica, ad Ectypa e gemmis excipienda valde idonea. 4. Item cera mollis. *Ibidem*. Vide *Ectypa*.
Chartæ lusoriæ Massilienses optimæ sunt ad gemmas imprimendas. 4.
Chiffletius, Joannes Jacobus. 30.
Chlamydem cum Bulla quomodo veteres ligarent, nodarentque. 19.
Ciampinius, Joannes. 54. 70.
Cicero, Marcus Tullius. VI. VII. XX. 22. 40. 63.
S. Cypriani opinio de Martyrio. 26.
Clavi, quibus Jesus Christus Dominus noster Cruci adfixus fuit, ferrei. 8.
Clavi ferrei ad opera fabrilia opportuni. 8. Ærei, in operibus, quæ ab humiditate facile læduntur. *Ibidem*. Magnæ molis, in Porticu Pantheon a Marco Agrippa constructa. 8.
Clavi instrumenta supplicii. 8. dicti *Trabales* a S. Paullino. *Ibidem*. Item a Cicerone Actione VII. in Verrem. *Trabalibus telis* quorumdam capita discissa fuisse, scribit Ammianus Marcel-

cellinus, *Rerum gestar.* Libro XVI. pagina 149. citatę edit. in fol. M.DC.LXXXI. Porro eadem *trabalia tela* memorantur a Valerio Flacco Lib. VIII. *Argonauticorum*. Vers. 301. & Statius *Thebaidos* Lib. IV. *Hastam trabalem* tribuit Bellonæ Vers. 8.
S. Clemens, Alexandrinus. X.
Clypeorum a scutis differentia. 17.
Cœmeteria, quasi dormitoria dicta. 32.
Color cessante lumine non comparet. XXI. *Vide* Sol.
Concilia, loca in quibus multi Martyres conditi. 68.
Concilium a communi intentione dictum. 68.
Sanctor. Confessorum nomine, qui denotentur? 24. 25.
Conjecturæ ad veritatem conducunt. 63.
S. CONSTANTINUS unus ex VII. Dormientibus Ephesinis. 6. 75.
Contraria contrariis curantur. 26.
Creta rubra. XVII.
Crux aliquando expressa literis Monogramma Christi constituentibus. 18.
Cucurbita, non Hedera Jonam ab æstu Solis defendit. 53. & seqq.
Curationes, aut ex contrariis, aut ex similibus fiunt. 26.

D

DActyliothecæ fictitiæ apud veteres. 16. Eædem apud recentiores. *Ibidem*.
Dantes, Aligherius. 8.
Decius Imperator sævit in Christi fideles. 29. In Sanctos VII. Dormientes Ephesinos. 12. 29. 58.
S. Demetrius Proconsul martyrio coronatus. 20. 21. Ejus imago in antiquo vitro. 17. Item in antiqua gemma. 23. Ædes in honorem ejusdem Deo dicatæ. 20. Locus ad S. Demetrium nuncupatus. *Ibidem*. De miraculis ejusdem Oratio, fortasse inedita. 21.
DEUS OPT. MAX. Diei, noctisque auctor, & rector. 51.
Diana noctis typus. 51. 52.
S. DIONYSIUS. unus ex VII. Dormientibus Ephesinis. 7. 75. 78.
Dionysius, Patriarcha Jacobitarum, notatus. 9.
Diplomata papyracea. *Vide* Papyracea Volumina &c.
Dissertatio Glyptographica, qua illustrantur gemmæ duæ vetustissimæ *Musei Victorii*. VI. XX. 22. 40. 50. 70.
Divitiæ, quare in sepulcris conderentur ab Ethnicis. 41.
DOMUS AETERNA pro sepulcro in lapidibus Ethnicorum. 39. 40. Item in lapidibus Christianorum. 43. Explicatur veterum Christianorum mens divinis Scripturis. 43. 44.
Donius, Joannes Baptista, Vir clarus. 70.
SS. VII. Dormientes in Gallia. 5. 13. Alii in Germania. 5. 13. Alii apud Ephesum. 6. & seqq.
SS. Dormientes Ephesini in antiqua gemma, alii sedentes, alii jacentes expressi. 6. 7. & seqq. 65. Fuerunt Septem. 6. 9. 66. Pueri dicuntur. 10. Ita repræsentantur in vetusta gemma. 3. 9. 11. In Menologio Basilii. 11. Laudatur in Actis illorum venustas. 12. 65. Passi sunt multa Imperante Decio. 10. 28. 29. 30. 58. In spelunca clausi. 10. 29. 60. 64. 65. & seqq. Alii securibus, alii facibus ardentibus, lignis nodosis, clavisque necati. 7. & seqq. 10. 14. 15. Innotuerunt imperante Theodosio juniore. 31. 59. 63. Post obitum culti. 10. 68. Signis & prodigiis a Deo illustrati. 67. Velut Dormientes reperti, integris illorum corporibus, ac vestibus. 65. Coruscante circa faciem lumine. 65. Quomodo reperti. 63. & seqq. Aureis thecis conditi. 68. Basilica a Theodosio excitata in honorem eorumdem Sanctorum. Item Xenodochium. 68. Quare Dormientes dicti? 28. & seqq. 39. 67. Vere Martyrio coronati. 6. 14. 28. 39. 58. & alibi.

Dormitio pro obitu aliquando in vetustis lapidibus reperitur. 32. & seqq. Utuntur hac voce Divinæ Scripturæ ad indicandam mortem fidelium. 29. 30. Item Sancti Patres. 32. Occurrit quoque in Canone Missæ. 35. Fidem resurrectionis exprimit. 38. 39.

E

ECtypa ex gemmis fiunt gypso, vel sulphure. 3. Utrumque quomodo perficiatur. 3. 4. Fiunt cera Hispanica. 4. Quomodo illa adhibenda. *Ibid.* Fiunt quoque cera molli. 4. 5. Horum vero Ectyporum series aliqua methodo disponere, & in certas classes distribuere primus instituit clariss. Vir Leo Stroza, a quo ceteri didicerunt.

Ectypon vetustum, ac singulare *Musei Victorii* cum Historia Sanctorum VII. Dormientium. XI. 3. Constat ex sulphure. 5. Describitur. 6. & seqq.

Ethnici imagines secum deferebant, quibus auspicia felicitatis captabant. 19. Animæ immortalitatem negabant, non tamen omnes. 39. 40. Sepulcrum DOMVM AETERNAM dicebant. 40. & seqq. Divitias in illis abscondere consueverant. 41.

Eva cum Adamo in antiqua gemma. V. VIII.

Eusebius, Gallicanus. 15. Pamphilus. X.

Experientia rerum magistra. XV.

F

F Vitiatum in antiquo marmore. 42.

. Fabrettus, Raphaël. 15. 34. 35. 36. 41. Notatus. 42. Laudatur. 43. 49. & alibi.

S. Felix Nolanus. 8. Confessor dictus, atque etiam Martyr. 25. 26.

Festum Adsumtionis in Cœlum Beatæ Mariæ Virginis summa devotione colendum. 32. Non eadem die adsumta in Cœlum, qua occubuit. 32. In Opere Venerabilis Servi Dei Josephi Mariæ Thomasii S. R. E. Cardinalis, cui titulus: *Codices Sacramentorum nongentis annis vetustiores &c.* Lib. III. pag. 290. legitur in Missali Gothico. *Missa in Adsumtione Sanctæ Mariæ Matris Domini*.

Flectvvodius, Guilelmus, de ævo vetustarum inscriptionum nihil certi proferri posse putat. 69.

Florentiæ nuncia literariarum rerum eduntur per singulas hebdomadas. 2.

Florenus aureus antiquus commentario illustratus. 17.

Frigidum arte Medicinæ calido moderatur. 26.

G

GAllonius, Antonius. 6. 14.

Gemma vetusta cum Historia Sanctorum VII. Dormientium, quo ævo cælata creditur. 69. 72.

Gemmæ anulares antiquæ *Musei Victorii* faustis adclamationibus insignitæ, & in hoc Opere adlatæ. XXII.

Gemmæ a natura lucem quamdam accipiunt, ab arte mire perficiuntur. XXI. Fictitiæ difficile distinguuntur a veris. 16. *Vide* Pastæ antiquæ.

Genevæ nuncia rerum literariarum emanant. 2.

Gypsum ad Ectypa e gemmis excipienda, qua ratione adhibeatur. 3. 4.

Gorius, Antonius Franciscus. 16. 38. 56. 70.

Gorlæus, Abrahamus. 16.

Gregorius Turonensis scribit Acta Sanctorum Septem Dormientium Ephesinorum. VII. 12. & alibi. Historiam Francorum. 59. Floruit Sæculo Sexto. 59. Notatus, *ibidem*.

Gregorius, Nazianzenus. 12.

Gronovius, Jacobus. 16.

Gruterus, Janus. 33. 41.

Guilelmus Rex Navarræorum. 8.

Hæ-

H

HÆresis Nestorii vigebat Sæculo quinto. 59.
HAVE adclamatio veterum in aliquibus gemmis *Musei Victorii*. XXII.
Hedera a non nullis creditur, quæ Jonam ab æstu protegebat. 53. & seqq.
Herculis mors in vetusto lapide *Musei Victorii* memorata. 47.
Herodes, filius Attici Atheniensis, valde dives. 65.
Hickesius, Georgius. 71.
Historia Sanctorum Septem Dormientium. VI. 2. & seqq.
Homines ad honestatem, gravitatem, severitatemque formati. 22.
Humilitas superbiam sanat. 26.

I

JAcobus Sarugensis Actorum antiquiorum Sanctorum Septem Dormientium Auctor. VII. notatus. 9.
Imagines hominum, non nisi clarorum, exprimebant veteres. 22. Et quidem ad virtutem animorum excitandam. *Ibidem*. In atriis ædium collocabantur. 22. Vitiosæ, damnatæ. *Ibidem*.
Imago Mortis, Somnus. 44. & seqq.
Imago Noctis in gemma. 51. 52.
Imago Martyris vita functi. 36. Illius spiritus expressus figura pueri alati in antiquo monimento. 36. 37.
Inscriptiones antiquæ in hoc Opere vulgatæ. 47. 48. Emendatiores. 42.
Instrumenta supplicii reperta aliquando in tumulis SS. Martyrum in ipsis Cœmeteriis prope Urbem. 14. 15. Publicæ venerationi proposita. 15. Reperta quoque in tumulis SS. Confess. *Ibidem*.
S. JOANNES unus ex Septem Dormientibus Ephesinis. 7. 75. 78.
Joannis Stauracii Oratio de miraculis Sancti Demetrii, fortasse inedita. 21. De ea mentionem facit Lambecius in Bibliotheca Cæsarea. *Ibidem*. Sed meminit quoque Daniel de Nessel in Catalogo, sive speciali recensione omnium Codicum manu scriptorum Augustissimæ Bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis, edit. in folio Vindobonæ, & Norimbergæ. Anno M. DC. XC. Vide in Codice notato CCLXXXIV. num. septimo pag. 390. De eodem S. Demetrio agit quoque in Codice CXXIII. num. 34. pag. 205.
Jonas dormiens sub umbra Cucurbitæ, in antiqua lucerna fictili expressus. 53. In antiquo vitro. 55. In aliis quoq; veteribus monimentis. 54. Mœrore oppressus dormit. 53. Quare dolore, sive tristitia premeretur. 57.
S. Isidorus Hispalensis Episcopus. 19. 24. 26. 30. 35. 52. 68.
Italia barbaras gentes edocuit, nullo modo secus accidit. 72.
Jupiter semper vigilans. 51. Rector noctis & diei. *Ibidem*. Hoc typo exprimitur in gemma. 51. Cum fulmine. 51. 52. Aliquando inermis fuit. 52.

K

KIrcherianum Museum. 8. 84.

L

LActantius, Firmianus. 29. 52.
Lambecius, Petrus. 21.
Lampades vetusto ritu in Ædibus sacris accensæ. 36.
Lapides antiqui. *Vide* Inscriptiones antiquæ.
Lazarus a Jesu Christo suscitatur a morte. 30. 31. Sæpe in vetustis Cœmeteriis, aliisque monimentis expressus. 30. Quid vellent hoc emblemate demonstrare. 31.
Leibnitz, Godefridus, experimento facto, sanguinem hominis reperit in Vasculis vitreis ad loculos Martyrum repertis in Cœmeteriis prope Urbem. 36. De eodem experimento mentio est apud

apud Alexandrum Plovvierium in *Apocrisi* in Epistolam Eusebii Romani ad Theophilum Gallum *de Cultu Sanctorum ignotorum* pag. 33. §. v. Edit. Rom. in (8). An. 1700.

Leptis magna, modo *Tripolis Barbarorum*. XIII.

Litaniæ, Majores, Minoresve. 25.

Literæ infrequentiores in vetusto lapide *Musei Victorii*. 42.

Lyræ symbolum apud veteres Christianos. X.

Londini nuncia rerum literariarum prodeunt. 2.

Lorica ex corio, lino, atque ære. 17. 18. Porro vario structuræ genere Loricæ constabant. Videndus Justus Lipsius [*de Militia Romana Lib.* III. *Dialogo* VI.] Fabrettus in Syntagmate de Columna Trajani Capite IV. & item Cap. VII. Stevvechius in Vegetio, & alii.

Ab antiqua, ac parvula ex ære lamina, quam vidimus olim apud V. cl. Dominicum Vallarsium Presbyterum Veronensem, heic Romæ descripsimus ineditam adhuc inscriptionem, quæ sequitur.

ORTHRI
AVG. L. PROC
A. LORICATA

Aliam huic simillimam, pariter ex ære, sed rotundæ formæ nuper vidimus forte fortuna adeuntes Museum Kircherianum, eamque ibidem describendam perhumaniter concessit P. Contucius Contucci Musei custos, & ita se habet.

HECHI
AVG. L. PRO
A. LORICATA
EX. RATION
PECVLIA
RI

In utriusque superiori parte expressa est corona vittis expansis, & in ima parte duplex palmæ ramus.

Putamus hos Augusti libertos A. LORICATA, fuisse Procuratores ejusdem A. LORICATA. VESTE; ita ut ad bellum profecturo *Loricam* ministrarent, & eam custodire tenerentur pacis tempore. Fortasse idem officium gerebat ALCIMVS Neronis servus A. VESTE. CASTRENSI, memoratus a Fabretto in antiquo lapide Cap. IV. pag. 317. n. 409. Aliarum vestium Procuratores, seu Custodes, vel Præpositos ex antiquis titulis edidit Gruterus, & eos recenset Gorius in Columbario, pag. 134. & 135. nempe A. VESTE PRIVATA, MATVTINA, REGIA, VENATORIA. SCAENICA, GLADIATORIA: Item TRIVMPHALI, cujus antiquum lapidem testem olim descripsimus, & ad eumdem misimus ut ederetur, quem etiam edidit loco citato.

Alia quoque interpretatio horum Procuratorum officio tribui posset; quum de *Statua Loricata* Cæsaris Dictatoris in foro posita mentio exstet apud Plinium [*Hist. Nat. Lib.* XXXIV. *Cap.* V.] *Togata effigie*, inquit ille, *antiquitus Statuæ dicabantur. Placuere & nudæ tenentes hastam ab Ephœborum gymnicis exemplaribus, quas Achilleas vocant. Græca res est nihil velare. At contra Romana, ac Militaris, thoracas addere. Cæsar quidem Dictator* LORICATAM *sibi dicari in foro passus est &c.* Itaque Procuratores ad illam Statuam custodiendam fortasse destinati erant ab Augusto. Plane AGRYPNVS, Cæsaris Augusti. A. STATVIS dicitur in vetusto marmore Columbarii pag. 157. & SYNEROS Tyberii AD. IMAGINES pag. 158.

Igitur sive *ad Loricatam vestem*, sive *ad Statuam Cæsaris Loricatam* custodiendam adhibiti erant hi duo Liberti; & quidem HECHVS, ut mihi videtur, ex privilegio singulari.

Ludovicus XV. Francorum Rex. 48.

Lupi, Antonius Maria. 34.

Lutum Sapientiæ ignem diu perfert sine damno. XVII. Quomodo conficiendũ. *Ib.*

M

MAffejus, Scipio. 70. 72.

S. MALCHVS. unus ex Septem Dormientibus Ephesinis. 7. 75. 78. Filius Rufi ex Optimatibus Ephesinorum. 61.

Manus multarum artium ministræ. 22.

Marbodæus, antiquus Poëta. 16.

Maria Carlotta Lensinski, Regina Francorum. 48.

Martene, Edmundus. 35.

S. MARTINIANVS. unus ex Septem Dormientibus Ephesinis. 7. 75. 78.

Martyres, qui dicantur? 24. 25. In tres classes distributi. 27. Bis Martyres aliquos nuncupatos invenimus. 26. Nonnullos Triplicatos. *Ibidem*. Eorum intercessio apud Deum. 74. 77. 78.

S. MAXIMIANVS. unus ex Septem Dormientibus Ephesinis. 6. 75. 78.

Maximianus Imperator in Christianos desævit. 20.

Medicina contrariis aliquando curare solet. 26.

Menologium Græcorum, jussu Basilii Imperatoris editum. 11. 20. 72.

Mercurialis, Hieronymus. 57.

Missa, quare ita dicta? 35.

Mœror plerumque somnum perturbat. 57. 58. Gravissimus comparat. 57.

Monachorum veterum occupatio. 77.

Monetæ cudendæ ratio apud veteres. 61.

Monogramma Christi nomen referens. xi. 18. 42. Alio quoque mysterio insignitur. 18. Arcanum explicatur exemplis sacræ vetustatis. *Ibidem*. Hoc Monogramma, sed decussata Christi Cruce, adpositisque utrimque literis A. & Ω. spectatur in aversa parte cusi numismatis ærei, ac dicati memoriæ clarissimi Viri Antonii Augustinii Archiepiscopi Tarraconensis, olim Ilerdensis Episcopi: & hoc est lemma, quod legitur circa Monogramma. ΓΝΩΘΙ CΑΥΤΟΝ ΚΑΙ ΘΕΟΝ. hoc est. NOSCE TE IPSVM ET DEVM. Circa imaginem vero, adeo affabre elaboratam, ut plane nihil supra desiderandum. ANT ΑΥΓΟΥCΤΙΝ ΕΠΙCΚ ΙΛΕΡΔ. Scilicet ANTONIVS AVGVSTINIVS EPISCOPVS ILERDENSIS. Numisma elegantissimum, & adhuc ab omni labe immune servatur in *Museo Victorio*. De eodem hoc loci utquumque meminimus, quod eruditis notum non sit.

Monogrammatum usus vetustissimus. 70.

Mors Dormitio dicitur in Scriptura Sacra. 29. 30. Heinc mortui Dormientes dicti. 29. Eadem est migratio quædam, commutatioque vitæ. 40. Infirmitas, & necessitas humanæ conditionis. 46. Apud Ethnicos Noctis filia dicebatur. 44. Item Somni soror. 44. 45. Nigras illi tribuebant alas. 49. 50.

Mosis orandi consuetudo a Deo insigni miraculo adprobata. 37.

Mumiæ Ægyptiorum cadavera aromatibus condita. 31. Nostra ætate in variis locis adservata. *Ibidem*.

Muratori, Ludovicus Antonius. 71.

Museum Carpineum. 42. 49. 55. Kircherianum. 8. Odam. *Vide* litera O. in hoc Indice. Strozium. 8. *V.* Strozium Museum. Victorium. *V.* Victorium Museum.

Musiva opera vetustioris ævi. 70. Aliquando deleta. xii.

Musivarii, hoc ævo insigniores. *Vide* Artifices &c.

N

NAufragium metuebant Stoici. 40. Quare metuerent. *Ibidem*.

Nervæ Imperatoris responsum ad Atticum Herodis Atheniensis patrem. 65.

Nestorii hæresis nefanda. 59.

Nimbus circa caput, insigne venerationis, & majestatis, quæ humanam exsuperat. 6. Rotundus circa Sanctorum Septem Dormientium imagines. 6. 10. In aliis veterum Christianorum monimentis. 17. 23. 36.

Noctis imago apud Pausaniam . 45. In antiqua lucerna. *Ibidem* . Mater Mortis , & Somni apud Ethnicos. 44.

Nullus immortalis . Elegans sententia in aliquibus vetustis lapidibus . 47. 48. 49.

Nummi Decii ævo cusi , & ejus nomine signati. 61. 65.

Nummus æreus Veterum Christianorum editus *ex Museo Victorio*. xi. 6. 18. 54.

Nuncia rerum literariarum in variis locis nostra ætate eduntur . 2.

O

Obitus Beatæ Mariæ Virginis , *Dormitio* dicitur. 32.

Ocularis, sive conspicillo utendum in confectione vitreorum Emblematum . xx.

Odam Hieronymus Eques. 19. 40. Laudatur. 56. Contigit autem , dum hæc prælo committerentur (diutius, quam oportebat expectantibus nobis hujus novæ Typographiæ commoditatem) , amici Viri mors, defuncti Kalendis Martiis Anno mdccxli. neque apicem tollere de hoc scripto volentes , heic jacturam illius lugendam proponimus. Etenim , pene dixerim , nulla veteris elegantiæ pars illum latebat,qui Scientiarum quoque omnium fuit appetentior , & abdita perscrutari curiose , neque sine fructu tentavit . Sane Mathematicas disciplinas , & in his potissime Opticam , & mechanicas exercitationes , quæ ab illo fonte manarunt , tractare familiare habuit , scivitque cum fundamento earumdem rerum originem , & quædam occulta narrare , atque agere , artis peritioribus plerumque singularia. Picturam, Architecturam , Cælaturam , genio suo indulgens coluit . Itaque non nullas amicorum suorum imagines pinxit , potissime solidis coloribus , qui apud nos Italiæ incolas dicuntur *pastelli* , & alia pariter solutis oleo coloribus , ut mos est ceteris . Ædificia suis inventis exornavit. Tabulas æreas cælavit . Poësim amavit quampluri- mum , & inter Arcades dorindus nonacrinus nuncupatus fuit . De eodem adhuc vivo non nulla diximus in hac Dissertatione Capite XV. atque etiam alibi . Plura tamen dicenda essent , sed non exponenda compendio . Verum ut amici Viri memoria perennet, accepta ejus imagine ab Eq. Petro Leone Ghezio , Viro pictura insigni , atque amico nostro . De numismate cogitavimus , hoc lemmate adposito circa imaginem. hieron . odam . rom. eq. ord. constantin. adjecto in adversæ partis area , circa Minervæ signum emblemate . mille . dea . est . operum . Sumto eodem ab Ovidii Libro III. Fastorum : Ubi de ipsa Minerva inquit Poëta .

Mille Dea est operum . Certe Dea carminis illa est .
Si mereor studiis adsit amica meis .

S. Onesimus. Martyr . 47. 48. Corpus ejusdem una cum antiquo lapide , & Vase sanguinis dono datum Petro Cardinali Ottobono. 48. Ab eodem Reginæ Francorum exhibitum . *Ibidem* . Notandus in lapide Palmæ ramus. 48.

Orpheus in antiqua gemma sculptus. xxi. Typus Jesu Christi apud veteres fideles. x. Fortasse ab eisdem Christi fidelibus insculptus . *Ibidem*.

Ostrani , Populi in vetusta ænea Tabula *Musei Victorii* memorati. v.

Ottobonus , Petrus Cardinalis. 48.

Oves in antiqua gemma , una cum Pastore evangelico . ix. i.

Ovidius Poëta clarissimus , & Philosophus Stoicorum sectator. 40.

P

Palma , & Corona Martyrii symbola . xi.

Papaver Somno ab Ethnicis dicatus . xi.

Papyracea Volumina sunt maximæ vetustatis.

statis. 70. Rariora, quæ lineis longioribus scripta sunt. *Ibidem.* Duo ex his exstant Romæ *in Museo Victorio*. 70.

Parisiis nuncia rerum literariarum emittuntur. 2.

Pastæ antiquæ repertæ in Anulis &c. *Vide* Anuli veteres &c. Nostro ævo imitatione mirabili perficiuntur. XII. 16. Quomodo perficiantur. XII. XIII. & seqq. Opacæ, item translucidæ. XII.

Pastor Bonus in antiqua gemma. IX. I. Typus Jesu Christi. IX.

S. Paullinus Nolanus Episcopus. 8. 25. 26.

Pausatio pro obitu in vetustis monimentis. 33.

Peccata contrariis virtutibus curantur. 26.

Phœbus diei symbolum. 51. 52. *V.* Sol.

Pictura vitium, sive deformitates exprimens damnata. 22. Illud autem, quod de vitiosa pictura diximus, de sermone quoque prolato, ac etiam de nutu oris, oculorum, capitis, atque humeri alterius, digitorumque, ad irridendos homines quoquo modo extra ordinem urbanitatis excitato, intelligendum est: Omnis enim hujusmodi actio pictura est, hominem cum vitio repræsentans. *Pictura autem*, ut inquit Isidorus (Orig. Lib. XIX. Capite XVI.), *est imago exprimens speciem alicujus rei, quæ dum visa fuerit ad recordationem mentem reducit.*

Pignorius, Laurentius. 6. 51.

Piscis in antiqua gemma veterum Christianorum insculptus cum aliis symbolis. IX. I.

Plebs Romana utebatur in anulis, gemmis fictitiis 16. Idem & alios majoris Ordinis pro lubito fecisse putandum. *Ibidem.* Nostra ætate ille idem mos renovatus est. 16.

Plinius junior. XXII. XXIV. Senior. 22. 57. Dictum illius insigne circa somnum. 45. Aliquid simile dixit Aristoteles de felicitate, atque infelicitate hominis. *Vide* Ethic. Libro I. pag. 66. Edit. *Petri Victorii* in fol.

Plumbeis Voluminibus scribebantur olim publica monimenta. 67. 76. Boldettus quoque non nullas Tabulas plumbeas inscriptas se aliquando reperisse in Cœmeteriis, narrat; easque inflexas, sive contortas in modum Voluminis. De illis meminit Libro I. Cap. IX. pagina 324. Tab. II. num. 3.

Porticus Pantheon ab Urb. VIII. Pont. ornamentis expoliata, conversis illis, in splendorem Vaticanæ Basilicæ. 8.

S. Proculus Martyr, ingentibus clavis transfixus. 8.

Pythagoræ magna auctoritas. VI.

Q

QUæ latent nulli prosunt. XXI. Quæ signa in inferiori orbiculo fictilium lucernarum observare contingat. 55. Quare illa imprimerentur? *Ibidem.*

QUIETIS MINISTRI apud veteres. 51.

Quirinus, Angelus Maria Cardinalis S. R. E. Bibliothecarius. 68.

R

REgnum Tripolitanum ita dictum a Civitate illius Regni Principe. XIII.

Reinesius, Thomas. 41.

Religio vera Christianorum purgata omnino a gentilitate est. 43. 44. Ab infidelibus odio habita. 68.

Resurrectio mortuorum fidei monimentis roboratur. 34. 39. Fortasse anularis Christianorum gemma est, quam paullo ante vidimus hisce literis ex albo scalptis, area nigricante. ΦΟΥC-KINE ΕΛΠΙC. scilicet FVSCHINE SPES. nempe *Resurrectionis*. Quid aliud enim innuit hæc gemma reperta in loculis defunctorum?

P. Græca litera in Monogrammate Jesu Christi, aliquando non caret singulari mysterio. 18. Illud illustratur veteribus monimentis. *Ibidem.*

Romanorũ Pontificũ nummi veteres. 71.

Romulum vetusto, sed falso ritu, in cœlo collocabant Romani. 40.
Ruinart, Acta Martyrum. 24. 27.

S

S In antiquo epitaphio, non semel vitiatum. 42.
Saducæorum hæresis circa resurrectionem carnis versabatur. 59.
Schefferus, Joannes. 45.
Scutum differt a clypeo. 17.
SENTINATES populi in antiqua, æneaque Tabula *Musei Victorii* memorati. v.
Sepulcrum, *Domum æternam* dicebant Ethnici. *Vide* DOMUS AETERNA. In sepulcris divitias reponebant. 41.
S. SERAPION. unus ex Septem Dormientibus Ephesinis. 7. 75. 78.
Sicomorus, lignum incorruptibile. 31. Ex hoc ligno Ægyptii arcas sepeliendis cadaveribus parabant, & illas construere mos erat ex duabus arboris partibus, excavato utrimque ligno ad mensuram corporis reponendi. *Ibidem.* Siquidem naves pariter excavato ligno fabricatas fuisse memorat Virgilius in Georgicis Lib. I. Vers. 262. & in Æneide lib. III. Vers. 190. inquiens:
Hanc quoque deserimus sedem; paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus æquor.
Plinius quoque Naturalis Historiæ Libro XVI. Cap. XL. de eadem navium specie ait: *Germaniæ prædones singulis arboribus cavatis navigant, quarum quædam, & triginta homines ferunt &c.*
SILENTIARII ministri quietis nocturnæ apud veteres. 51.
Sol, sive ApolloPhœbus. 51. 52. Ab effectu vario dicitur *aureus, purpureus, igneus &c.* Vide quæ de colore per eum rebus impertito diximus in Epist. ad Lectorem pag. XXI. num. (1). Ait Cicero *in Somnio Scipionis* pagina 375. *Deinde subter mediam fere regionem Sol obtinet Dux, & Princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio; tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret, & compleat &c.* Et Cassiodorus, *Variarum* Lib. VI. *Epist.* IX. *Sol ortus, corporum colores fugata nocte detegit &c.* Prudentius Libro I. *contra Symmachum* inquit de eodem.
Hoc Sydus, currum, rapidasque agitare quadrigas
Commenti, & radios capitis, & verbera dextræ,
Et frenos, phalerasque, & equorum pectora anhela &c.
Unico tamen versiculo Solis effectus mirabiles expressit Leo Stroza, alibi a nobis laudatus.
Scalda, Aggiorna, Colora, Orna, e Produce.
Ad SOMNUM, Ministri quietis apud veteres. 51.
Somnus apud Ethnicos, filius Noctis, Mortis frater. 44. Nigras habet alas. 49. Deorum placidissimus. 51. Virgam illi tribuebant. 50. Jovem aliquando sopore oppressit, ab eoque mulctatus. 51. Papaver illi sacer. XI. Fere dimidiam vitæ partem aufert. 45.
Somnus profundior a laboribus sumitur. 57. Animæ ocium. *Ibidem.*
Somnus pro obitu. 32. & seqq. Somnus pacis in antiquis monimentis Christianorum. 34. 35. 38. Item in Canone Missæ. 35.
Speluncæ in Judeæ regione frequentes erant. 29. Veterum asylum, seu perfugium. *Ibidem.* In spelunca clausi, & reperti Sancti Septem Dormientes. 28. 29. 60. 65.
Spiritus defuncti Martyris tamquam puer alatus exprimitur in antiquo Toreumate. 36. Ethnici alis papilionum decorabant animas. 36. Papilio plane animæ symbolum apud illos. Utrumque vero; Papilio nempe, atque Anima, ψυχὴ dicebatur. Sed plura apud Bonarrotium in Observationibus ad vitreorum vasculorum fragmenta, p. 196.

Spo-

Sponius, Jacobus. 32. 33. 68.
Stoicorum opinio de Anima. 40. Naufragium timebant. *Ibidem*.
Strozium Museum. 8. Leo Præsul eruditus. *Ibidem*. Vide in hoc Indice *Ectypa*. Vide *Sol*.
Sulphure, ad ectypa conficienda, quomodo utendum. 3. 4.
Superbia sanatur humilitate. 26.

T

Tabula marmorea *Musei Victorii* insculpta græce, ac latine, catenulis olim adpensa. 47.
Tabulæ æreæ singulares *Musei Victorii*. v. Ab aliis editæ. vi. A nobis in Præfatione ad Dissertationem Glyptographicam, & iterum in folio majori. vi.
Tabulæ plumbeæ inscriptæ, repertæ in spelunca Sanctorum Septem Dormientium. 67. 76. Scriptæ Decii ævo. *Ibidem*. Qui scripserint illas. 67. In his scribebantur publica monimenta. *Ibid.* *V.* supra litera P. *Plumbea Volumina*.
Terra Tripolitana, levior ceteris. xiv.
Thebanorum Lex de abusu picturæ. 22.
Theodosiani hæretici, a quo ita nuncupati. 53.
Theodosius Imperator, ut in Actis legitur, Ephesum proficiscitur Sanctos Septem Dormientes visurus. 63. Tabulas plumbeas repertas ubi manebant iidem Sancti, legit. 67. Basilicam in honorem illorum ædificat; Item Xenodochium. 68. 69. Item aureas arcas ad condendas eorumdem reliquias. 68. 77. Floruit Sæculo quinto. 59. Eodem imperante Codex Theodosianus emanat 63.
Thesaurus quid sit? 62. Est primi occupantis. 62. 65. Repertus ab Attico Herodis Atheniensis patre. 65.
Thessalonica Proconsole regebatur. 20.
Tibullus antiquus Poëta pristinæ lectioni restitutus. 49.
Tripolis Barbarorum, alio vocabulo ab antiquioribus nuncupata. xiii.

V

Vasa Aromataria, & Spargyricorum ad fictitias gemmas parandas accommoda. xvii. Vas in hoc Opere propositum ab illis diversum. xvi. Quomodo conficiendum ut diutius consistat? xvii.
Vas sanguinis Martyrum tumulis adpositum. 35. 36. Experimento Viri eterodoxi, verus hominis sanguis adgnoscitur in eisdem vasculis. 36. *Vide* supra Leibnitz.
Vaticana Basilica musivis operibus recenter ornata. xii. Ab Urbano VIII. æneis ornamentis decorata. 8.
Venetiis nuncia rerum literariarum per singulas hebdomadas vulgantur. 2.
Victorium Museum. v. viii. & seqq. xxii. xxiii. 16. 19. 30. 35. 36. 42. 43. 46. 47. 53. 55. 64. 70. 71.
Victorius, Petrus collatis veteribus Codicibus, Ciceronis Opera emendat, atque edit nitidissime. viii. Varias lectiones ad oras librorum manu sua notare consuevit. 49. Tibullum pluribus locis restituit. *Ibidem*. Bibliothecæ suæ Codices, & Libros editos nomine suo signabat; sibique & amicis suis communes esse, in illis scribebat. 49. Ejusdem Diploma papyraceum vetustissimum. 70.
Virga signum potestatis. 30. 50.
S. Vitalis Martyr, clavis necatus. 8.
Vitrea emblemata auro bracteata, quomodo conficerentur a veteribus. 55. 56 Ad illorum imitationem non nullos cyathos apud Bohemos duplici crystallo compactos nuper vidimus heic Romæ, aurea bractea graphyo trita, variisque coloribus intermediis.
Vitrea hujusmodi Emblemata antiqua *Musei Victorii* in hac Dissertatione prolata, recensita sunt, post Capitum Elenchum, titulo *Figuræ, & antiqua monimenta*.
Vivas. Adclamationis genus in anulo

æreo *Musei Victorii*. xxii.
Urbanus VIII. Pont. Max. conflato ære vetusto contignationis Porticus Pantheon, ornat memoriam Principis Apostolorum. 8.
UTERE FELIX. Adclamatio veteribus frequens. xxii.

X

XEnodochium a Theodosio juniore excitatum in honorem Sanctorum Septem Dormientium Ephesinorum. 69.

Z

Z Pro litera I. in antiquo marmore *Musei Victorii* utrimque insculpto. Scilicet parte una Ethnicorum memoria; Parte altera, inscriptione veterum Christianorum. 42.
Z ω. Veterum adclamatio in antiqua gemma *Musei Victorii*. xxii.

FINIS.

EXCUDEBANT ROMAE
THOMAS ET NICOLAUS PAGLIARINI
BIBLIOPOLAE ET TYPOGRAPHI
AD THEATRUM POMPEII
ANNO CIↃ. IↃ. CC. XLI. MENSE MAJO
SEDENTE
BENEDICTO XIV. PONT. OPT. MAX.
ANNO I.